

PRIIT KAJARI

UUS TEE

PRIIT KAJARI
UUS TEE

PRIIT KAJARI

UUS TEE

JUTUSTUS KOLHOOSI ELUST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1950

I

Märtsikuus, kiire lumelagunemise ajal, hakkas lagunema ja pragunema senikehtinud üksikmajapidamise kord, kehvikud ja keskmikud hülgasid üksiktootmise ja astusid sotsialistliku põllumajanduse kollektiivsele teele. Lühikese ajaga, mõne nädalaga, ühistati hobused, lehmad ja põllumajanduslik inventar ning rahvas läks massiliselt kolhoosidesse — kulaklus kui klass likvideeriti.

Kuigi liikumine oli massiline, ei läinud sel kevadel veel kõik talupojad kolhoosi. Kõhklejaid leidis nii keskmikkude kui kehvikute hulgas. Neid hoidsid esialgu tagasi vanad eelarvamused ja äge kulaklik propaganda, mis enne üldist kollektiviseerimist oli võtnud seninägematult terava ilme. Ja kuna kolhoosi astumisel sundust ei olnud, jäidki need kõhklejad istuma oma üksiktaludesse.

Üks sellistest talupoegadest oli Jaan Joasalu. Ta oli andnud kaks poega Punaarmeesse, teda oli taga kiusatud okupatsioonivõimude ja nende käsilaste poolt, ta oli 1944. aastal pikisilmi oodanud vabastava Nõukogude Armeed naasmist, kuid kollektiviseerimise küsimuses jäi ta kategooriliselt eitavale seisukohale ega kuulanud valla kommunistide ega oma lähemate omaste nõuandeid.

Jäädes eemale külas asutatud kollektiivist, mõtles ta oma elupäevad lõpetada nii, nagu ta seni elanud oli.

Musta higiga oli ta endale põllulapid muretsenud ja üles harinud, ta ei tahtnud neile äkki truudust murda (mõistmata, et võinuks saada rohkem maad, paremaid põlde ja lahedamaid elamistingimusi). Vanade harjumuste jõud on kohutav — seda on raske väärata sõnade abil, seda väärab vaid elu ise. Ja parteiorganisaator ning külanõukogu esimees ei suutnud, hoolimata nende kõigist püüdmistest ja vilunud veenmisoskusest Joasalu kaasa tõmmata.

„Mis mul häda,“ ütles Jaan Joasalu oma laia rinda ette ajades ja kätega veheldes. „On elatud enne omaette ja elatakse edaspidigi. Vaeva pole ma kunagi kartnud, tööd on alati murtud, armuandi ma kelleltki paluma ei tule.“

Ta oli uhke ja julge oma sotsiaalsele päritolule ja seisundile. Maad kehva pinnasega oli tal kõigest seitse hektaari, nõukogude maareformi ajal anti talle kulak Koosa talust veel 7 hektaari juurde. Kehvikust oli saanud keskmik... Keskmik aga — kes teab — tahtis pääseda „jõukale“ järjele, tahtis saada kulakutaoliseks. Ja tõele au andes, eks see olnudki vana Joasalu endine salajane unistus. Need inimesed, kes on palju aastaid teisi orjandunud ja kes ei oska ühineda oma klassi revolutsiooniliste taotlustega, näevad orjusest vabanemist sageli vaid selle klassi keskkonnast väljarabelemises.

Jaan Joasalu oli täna karjatänava aeda parandamas. See oli säärane aed, mida igal kevadel ehitati ja igal sügisel lammutati. Jaan oli kokkuhoidlik inimene: ta ei võinud näha, et latt-tara jäi kogu talveks lume alla ligu-nema ja kõdunema — kui viljad sügisel koristatud, pole tavaliselt karjatänava aeda enam tarvis. Aga okastraadist püsivaedasid ta vihkas, talle ei meeldinud lehmade

kriimustatud kõhualused, varsa lõhutud sääred, tallede karvatutid roostes traatide küljes. Ta meelest oli võõras kõik, mis tegi põhjusetult haiget mõistmatule loomale, hoolimata sellest, et loomgi õpib ohtu ja elu tundma vaid kogemuste järele.

Kevad tuli sel aastal liiga vara. Sellist kevadist päikeserohkust ja äkilist soojuslainet polnud siinsed väljad veel näinud. Ja kevadised tööd kuhjusid kõik ühte hunnikusse. Maa küpses, põllud ja aasad lõid roheliseks, kased olid juba jüripäevaks hiirekõrvul. Iga päev oli oodata õunapuude õitsema puhkemist, ja kui Alamõisa, nüüdse Uue Tee kolhoosi, aed lööb vohama, on viimane aeg külvamiseks. Kõikjal propageeriti tänavu varast külvi. Aga Jaan Joasalu ei usu eesrindlikku agrotehnikat, nagu ta ei usu tohtreid, advokaate ega teisi teaduse mehi. Tema tarkus on esiisade tarkus: kui maa jala all vajub ja kerkib nagu soe sai, siis on põld külvamiseks küps, ning ta võib oodata sellist küpsust kasvõi jaanipäevani, teadmata, et on võimalik edendada pinnase „küpsemist“ ka pärast külvide teostamist.

Jaan lõpetas teivaste tahumise, lõi kirve paku sisse, istus teritatud otstega teivaste hunnikule ja jäi mõtisklema. Ta võttis aeglaselt taskust tubakakoti, teisest taskust rullikeeratud suitsupaberi ja hakkas plotskit tegema. Ta kämblad olid suured nagu labidad, sõrmed jämedad nagu kistavarre pulgad, vasaku käe põial tömp ja ebataavaliselt lühike — see oli kunagi linakolkimismasina rullide vahele jäänud. Ta silmad olid väsinud, kuid targad ja tavaliselt pilukil. Kõhnad kortsulised põsed pruunid, laup mütsiääre all kahvatu, tüse nina sinakas-punane, ja seda mitte alkoholi tarvitamisest, vaid vere-soonte laienemisest, lõug lai ja karvane; habet ajas ta vaid

üks kord nädalas, laupäeviti saunas. Näo järgi ta vanadust määrata oli peaaegu võimatu. Ei mana aastad üksi kortse talupoja näole ega kustuta sära silmadest — seda teevad ka igapäevased mured, unetud ööd ja raske füüsiline vaev. Talupoja välimus ei ütle palju — pigem siis juba tema virkus töö juures ja elurõõm vestluses. Nende tunnuste järgi võis vanale Joasalule anda viiskümmend, kuuskümmend aastakest.

Ta elupäevad olid möödunud raskes töös ja rühkimises. Kolmekümne aasta eest oli ta kulakliku suurtalu saunakohale tulnud, oli enesele üles harinud mõne hektaari sööti, paar hektaari sood ja selle eest päevi teinud nii üksi kui perega. Aga siis, kolmekümne teisel aastal, oli talle antud mõisa piiridest mõned hektaarid. Kuidas aga tuli tal selle eest „asjamehi“ tänada küll mee, küll raha, küll „puskariga“, mida neile kätte viis üks ta nägusamatest tütardest. Maamõõtja ei tahtnud kuidagi ta soovile vastu tulla, et ümberplaneeritava mõisa piiridest mõnda hektaari tema maa sisse planeerida, vaid tahtis mõisa kõnnumaad riigi tagavaramaade hulka arvata. Noh, tal õnnestus seekord „kavala kauba ja osava nõuga“, mõisavalitseja enda vahetalitusel, kelle ta ostis ära Anne kaasavaraga, rebida enesele riigi tagavaramaast tervelt seitse hektaari. Aga mis maa see oli? Leetesasi. Ja sellegi eest tuli riigile iga aasta osturenti maksta.

Peremees, kelle maa peal ta seni elas, pidi minema suurest kadedusest peast segaseks. Selle peremehe nimi oli Andres Koosa. Koosa teadis, et Joasalu võib teha ka leetesasist viljakandva põllumaa, ta tundis Joasalu sitkust ja taipu ja aimas, et see sitke mees kipub tema „mõjusfäärist“ välja... Joasalu hakkaski aega viitmata

ueele krundile hooneid ehitama. Isegi tütred pani ta palke tõstma. Noorem tütar kippus leeri, Jaan aga ei olnud sellega päri, ütles: „Aega leeri ja mehele minna on, enne vaja veel kaasavara teenida.“

„Aga miks sa's ema kaasavara ära kulutasid?“ küsis tütar.

„Aga muidu poleks saanud maad,“ vastas vana.

Sedaviisi ühisel nõul ja jõul, kaugelt sugulase puusepa abiga, viimase raha eest ostetud ja osaliselt riigimetsast saadud ehitusmaterjalist hakkasid kerkima keset kadakast karjamaad ja lepavõsa — uued hooned nagu karbid.

Hooned ei olnud veel katuse all, kui vana peremees Koosa talle saunikukoha üles ütles. Lepingu kohaselt pidi Joasalu jätma aastate jooksul ülesharitud põllud, kohendatud hooned. Aga tal polnud sellest kahju. Temal oli ju nüüd tervenisti seitse hektaari uut võsa ja kännustikku. Tööst puudu ei tulnud. Peret oli ka paras jagu: kuus hinge ja hobune... Hobune jättis kännustiku juurimisel tervise ja jalad, aga pere pidas vastu. Ja alles siis, kui Jaani uus krunt oli võsast roogitud, kivid ja kännud välja kaalutud, läks noorem tütar leeri ja varsti ka mehele, ka teised lapsed hakkasid pikkamisi omal käel paremaid elamistingimusi otsima.

Saabus neljakümnes aasta, suure murrangu aasta. Nõukogude võim võimaldas nooremal pojalt Peetrit põllutöökooli minna. Ta oli siis üheksateistkümne aastane. Ja siis anti neile veel Koosa talust seitse hektaari juurde. Need olid palju pehmemad ja paremad maad kui nood, mis vana oli üles töötanud... Kuid seda head elu ei saadud kaua maitsta. Algas sõda, pojad läksid rindele. Velikije-Luki lahingus sai Peeter esimesed tuliristsed ja kuuli jalga, vasakusse põlve. Kui ta siis sõja-

haavu Nõukogude Liidu tagalas parandanud oli ja kui ta pärast paranemist oli töötanud mitmetes kolhoosides ja sovhoosides, tuli ta lõpuks ühel ajal Kuramaalt saabujatega koju tagasi. Jaan soovitas tal jällegi Koosa talust enesele krunt võtta ja mitte enam seitse, vaid tervelt viisteistkümmend hektaari, kuid Peeter arvas, et kange jalaga on võimatu vagusid ajada: „Ei saa ju sihukese pendliga kitsas vaos käia,“ ütles ta. „Ma vajan sellise defektiga pisut laiemaid trotuaare.“

... Jaani suits oli tõmmatud, pea oli norgu vajunud, ta oli mütsi peast võtnud ning tuuleõhk ja päike paitasid ta hõredavõitu juukseudemeid. Ta oli selle maailma elu üle jälle pisut mõtisklenud. Möödunud aegadest oli ta pilk ruttu üle libisenud, seal oli kõik selge — teravikud kulunud, raskused unustatud, saavutused, kuigi väikesed, pakkusid rahuldust. Aga tulevik oli tume, võiks öelda — liiga uudne. Ta ei suutnud veel mõista neid suuri ümberpaigutusi ja -korraldusi, mis viimasel ajal maaelus olid toimunud. Kõige tähtsam seisis selles, et kulakud olid põhiliselt likvideeritud, kehvikud ja keskmikud olid lõõnud ühte, olid hüljanud üksikmaapidamise ja hakanud tööle ühiselt.

Aga kas ühiselt töötada on parem kui üksikult, arutas Jaan. Need, kes läksid, tõendasid, et on parem. Aga kuidas sa seda seletad? Ütleme näiteks — oleme ju näinud — talguviisi masinaga reht peksta on hea. Talguviisi rukist lõigata, kartuleid võtta, ja pealegi masinaga, on veel parem. Aga talgul peab olema oma peremees, kes töötajaid taga torgib, noori poisse hurjutab, järele vaatab, et pooled kartulid mulla alla ei jääks. Kes hoolitseb selle eest kolhoosis? Noh, ütleme, et esimees. Kuid esimees pole veel peremees — tal mõni mure...

Noh, eks nad seda siis nii või teisiti korralda. Kuid minule paistab see asi veel kahtlasena... Aga kulakutest pole mul kahju ühtigi, mis siis et nad nii ootamatult troonilt tõugati. Eks nad olnud seda ära teeninud. Kes mida otsib, see seda leiab. Eks neid ole nähtud küll. Oi-jah, kuidas neid orjatud on... Kas võtame või seda-sama Andres Koosat. Ostis endale uue viljalõikamismasina. Läksin siis temalt vana masinat paluma, et saaksin ka oma rukkipõllu kergema vaevaga maha, vili näe kippus varisema. Aga kus sa sellega!... Küsisin: „Pere-mees, anna mulle söömavaheks oma vana „Deeringut“, ma käristan ka oma rukkinurme maha.“ Ei andnud. Pööras selja, pidas aru, sülitas enda ette — ja siis väänas sihukese hinna, et lõpku ta masin ja kõik. Kas see ei tein'd viha? Muidugi tegi!... Aga seesama Koosa läks ise oma majapidamisega alla mäge. Perele palka maksta ei tahtnud, põllud jäid sööti, ei aidanud uus „Deering“ ega vana traktorilogu... Uks läheb hulluks ühtmoodi, teine teistmoodi... Aga kas olen ma's ise õigel teel, et keskmikuna teistest lahku lõin? Aga kus ma tean? Aga mulle see kolhoosiasjandus ei meeldi. Vaevalt sain jalad alla, kui anna jälle kõik käest. Mis mu elust ja tööst siis kasu on olnud. Kas olen ma elus häid päevi näinud? Ikka üks ja sama pime mure — nii üles tõustes kui magama minnes. Pole ma näinud öö ega päeva rahu, ei korralikke riideid seljas ega hoiuseid pangas. Laenusid aga on olnud küll. Alles nõukogude valitsus kustutas mu viimased võlad. Jah, nii see on, pihi või ära pihi. Sest pole kasu kellelgi. Ei ole mul olnud minevikus kergeid päevi ega oota seda ka tulevikus. Hea, et lapsed on siit urkast lahkunud...

Aga miks ma's ise siit minna ei taha? Miks ma's juba

ise kolhoosi ei astu? Miks elan siin üksi nagu karu koopas?

Eks igale karule ole oma koobas armas. Harjumuse asi. Las ma harjun enne mineku mõttega, küll ma siis lähen ka. Suppi ei süüa nii palavalt nagu keedetakse. Kõik pulmalised ei saabu korruga paugupealt. Tuleb aeg, küll minagi... Jah!... Nii see on... Las ma veel mõtlen ja kaalun.. Poeg Peeter oli esimesel mail kodus. Rääkis suurest tehnikast. Aga kus on see tehnika? Noh ütleme, küll saab ka tehnika, ma saan aru, poeg ütleb, et asutatakse uusi vabrikuid, rahvast vaja sinna, rahvas läheb vabrikutesse. Aga kes põllu harib? Tehnika... Aga kuhu jääb peremehe hool ja mure? Kas ka seda asendab tehnika? Ei, seda ei asenda see mitte. Aga kui ma pojale sellest märkisin, ütles tema, et küll tuleb ka hool ja mure ja peremehe tunne, kõik tuleb omal ajal. Aga ma seda ei usu... Ei loe mulle su haridus midagi, ma olen ka haridust saanud, mind on elu õpetanud... Või veel... Mis sa arvad siis... Noo-jah!...

Nagu oma mõtete kinnituseks rahmas ta käega, kuid käsi langes alla, pea vajus norgu ja mõttelõng katkes. Mees magas pärast enesepiitumist õiglase und, ilma et oleks mingile kindlale otsusele jõudnud. Suur sisalik ronis kärbiste alt ta laiale saapaninale, ajas püsti oma terava pungissilmalise koonu, vaatas mehele teravasti näkku, vilksas sabaga ja kadus jälle kärbiste alla. Kevadlinnud lõokesed lõõritasid kõrgel põllu kohal, äkki laskus mõni neist kivina alla ja kadus kesnurme hõredasse rohtu. Siis paiskus teine neist pesalt kuulina õhku, kadus sinetavasse kõrgusse ning ainult kõrv võis veel tabada ta kevadiselt rõõmsat sillerdamist. Loodus häälitsetes kõigil keelil: kukkus kägu peaaegu vahet-

pidamata, mökitas taevasikk, oigasid kajakad, lennates kõrkjaisse kasvanud veskitiigi kohal, otsides toitu, kuid keegi ei märganud nende laskumist ega sukeldumist — igavesed tiirutajad! Merekajakad on hoopis rahulikud. . .

Agas taamal sinetas mets. Metsa taga on suur järv. See on sama järv, mida igatses kord näha väike Käikmäe Kägu, aga väljavaadet piiras sinetav mets. Kui paljude tublide inimeste väljavaadet varjab praegugi selline sinetav mets — teadmatuse ja vanade igandite padrik: nii mõnedki tammuvad sõgedaina paigal ega näe oma helget tulevikku, kommunismi, sest nende silmaringi varjab kahtluste ja vanade igandite mets.

„Kas teibad teritatud?“ kostis naise hääl. „Mis sa siin istud?“

Jaan kergitas pead, äigas käega üle suu, sest magus tukastus oli ta huulte ilanirekese meelitanud, kuid jäi rahulikult istuma ega vaadanudki hääle suunas.

„Ma pidasin rehnutti, aga võttis na' närvaks,“ vastas Jaan.

„Mis rehnutti sa siis jälle pidasid?“

„Noh, ikka sellesama asja üle, mis või kuidas. . . Kas astuda kolhoosi või mitte.“

„Nüüd on hilja nõu pidada. Nüüd vaja töötada, tõugu teha. Kas ma sulle ei rääkinud varakevadel, et mida's meiegi vahime, lähme meiegi teistega seltsis.“

„Ega kõik ole veel läinud.“

„Need ju samad põikpead ja kangekaelsed nagu sinagi. Agas hea n'd küll, tule pruukostile, sa pole täna veel ivagi võtnud. . . Seal tuli külavolinik. Mina'i oska kõigi ta küsimuste peale vastatagi. . . Agas vaata, et sa võõra inimesega ilusti räägid!“

„Mis ta tahab?“

Jaan pani mütsi pähe, tõusis pikkamisi püsti — istumisest teibavirnal olid tuharad valusaks jäänud — tõmbas paku seest kirve, pani selle harjunud võttega käsi-varrele ja kordas küsimust:

„Mis ta tahab?“

„Tahab teada, kas oleme kah juba külviga algust teinud. Näe, kolhoos hakkab juba lõpetama. Paremad külvi-ajad puha mööda lastud... Või's ta mulle kõike rääkis. Ta tahab sinuga rääkida.“

„Õpetavad ja õpetavad, nagu ma esimest korda põldu külvaksin,“ ütles Jaan.

„Sind kas õpeta või ära õpeta, ega sa õppust võta!“ kostis Ann.

Kaks elatanud inimest hakkasid kodu poole minema. Jaan astus ees, naine järel. Mehe samm oli pikk ja aeglane, naise oma põntsuvalt tippiv, lühike — nad polnud vist eluilmaski kõrvu jalutanud. Seda polnud neile vajagi. Nii nad trampisidki oma elurada: mees ees, naine järel. See oli juba harjumuseks saanud. Harjumuseks oli saanud seegi: kuulata naise juttu, kuid toimida ikkagi omapead. Nii oli nüüdki: Ann rääkis, Jaan jaatas ja nootas, kas ta kuuliski kõike, mida abikaasa rääkis — ja kas oligi tarvis kõike kuulda?

Nad siirdusid üle põlluvälja oma väikeste elamute poole. Kuigi talu hooned ei olnud vanad, olid need juba üsna tublisti luitunud viieteistkümne-aastase kestuse jooksul. Kunagi istutatud õunapuud olid 1939/40. a. talvel külmanud ja hoonete ümbrus näis lagedana, kurvaimelisenä. Siin ei olnud midagi, mis rõõmustaks vastsaabunud ja teistsuguse eluga harjunud inimese silma. Tuppa astudes tervitasid sind kerged kopitus-

lõhnad, mida levis köögist, kus keedeti ka koduloomadele, paha lõhna levitasid tööriided eluköögi varnas ja pastlad eeskoja nurgas — vaesus, kehvus, vähenõudlikkus!

Kultuur oli olnud sellisest elust niisama kaugel nagu taevas maast. Ei jõudnud tavaline üksiktalupidaja vana korra juures iialgi kultuursele järjele: ta tootmisvahendid olid selleks liiga algelised, ta nõuded liiga piiratud, ta maailmavaade liiga papimeelne, ta hariduslik tase madal. Ta oli nii kaugel kultuursest elust, et veel tükil ajal ei tahtnud uskuda neid, kes teda sinna juhatasid, kes olid talle andnud kõik võimalused lahti saada kopitanud õhkkonnast. Mitmed on vanasse juurdunud nii, et temale võimsaid pilte maalida kommunistliku ühiskonna helgest tulevikust on tihtigi peaaegu kasutu, ta peab seda vaba fantaasia viljaks.

Nõukogude võimu tegelikkus ja suured saavutused võitsid siiski talurahva enamuse usalduse. Juba oli murdunud konservatismi jää. Oli alanud massiline kollektiviseerimine: 70 protsenti üksiktalunikest oli astunud kollektiivse põllumajanduse eesrindlikule teele. Valitsus ja partei soodustasid seda ainuõiget algatust nii materiaalsete kui administratiivsete vahenditega.

II

Maakonna parteikomitee kantseleis istus keskmist kasvu noormees, aasta kahekümne viie — kolmekümnene, tuhkjas-mustade lühikeseks lõigatud juuste, korrapärase ja lahke näo, suurte, kuid vähe kissitavate silmadega. Ta jalgade juures maas oli keskmises suurus

reisikohver. Seljas oli noormehel hallist ruudulisest riidest ülikond, mille rinnaesisel vasakul pool ilutses ordenitriip. Noormees vaatas sageli käekella, kuid ta näoilmes, hoiakus ega nappides liigutustes polnud märgata vähimatki närvlikkust.

„Kas bussid väljuvad kell viis?“ küsis ta üsna meeldiva baritoniga.

Telefonineiu jaatas. Samal hetkel telefon helises ning jutt katkes.

Jälle venisid minutid, need ei tundunud nii pikkadena kui igavatena. Noormees tõusis toolilt, et laua juurde minna ja suitsuotsa tuhatoosi lasta, ja siis võis märgata, et ta lonkas, vedades taga vasakut jalga. Kantseleis oli veel teisigi ootajaid. Peletades igavust lugesid nad ajalehti, jälgisid tähelepanelikult üksteist või arutasid mõttes asju, mis neil parteikomitee sekretäri juures ajada tuli. Kui sekretäri kabinetist kostis kõvendatud häält, pöörasid kõik oma tähelepanu kinnisele uksele, kuid paksud uksetahvlid sumbutasid sõnade arusaadavuse.

Uks avanes, väljus keegi hallis riides maamees, kes võis olla kas valla täitevkomitee esimees, kolhoosi esimees või valla parteikomitee sekretär. Telefonineiu, ametlikult tehniline sekretär, andis ootavale noormehel peanoogutusega märku. See tõusis üles, liikus kiirel sammul, tugevasti longates ukse poole, tundes, nagu oleks oodatav silmapilk saabunud liiga ootamatult.

Sekretäri toas seisid T-kujuliselt asetatud punase kaleviga kaetud lauad. Sellist laudade asetust dikteeris sagedane koosolekute läbiviimine. Ülemise põikjoonena asetseva pika katmata büroolaua taga istus partei-

komitee sekretär, noorevõitu mees. Ta õlad olid laiad ja paberitele kummardunud pea tahapoole kammitud soenguga suur, nagu ta kogugi. Kui ta silmad üles tõstis, valgus ta näole lai avameelne naeratus, mis paljastas terve rea kõvu valgeid hambaid. Ta ulatas sisseastunule tuttavlikult käe ja lausus:

„Tere, sõjavend.“

Noormees teretas, istus pakkumist ootamata esimesele esolevale toolile — T-kujuliselt asetatud laudade parempoolsesse nurka. Ta haige jalg sattus aga vastu kinnist büroolauda, ta ei saanud seda ei välja sirutada ega kõveraks tõmmata — istuda oli ebamugav.

„Noh, pole näinud sind enam palju aastaid,“ sõnas parteikomitee sekretär noormehele teraselt otsa vaadates.

„Jah,“ vastas see „aastat neli...“

„Miks sa, elades meie linnas, kunagi sisse ei astunud?“

„Kaua ma siin elasingi, vaevalt paar kuud. Ma saatsin sulle kirja, kus kirjeldasin Uue Tee kolhoosi olukorda...“

„Sain kätte. Seda asja me arutasime,“ vastas sekretär. „Uue Tee kolhoosi esimehega ei saa olla kuidagi rahul. Oleme püüdnud teda abistada, kuid sellel polnud tulemusi. Ta ei vii enam kolhoosielu edasi, vaid on hakanud laostama. Niisugustest esimeestest peame lahti saama, või me hävitame oma kolhoosid.“ Sekretär avas laualaeka, ta võttis sealt kaheksmurtud paberipoogna, mingi avalduse, luges korra läbi ja ütles: „Siin on Uue Tee kolhoosnikute avaldus. Nad soovivad sind oma esimeheks. Kaebavad, et kolhoosi praegune esimees Priimets on jooma hakanud, ei suuda kolhoosi nagu kord ja kohus juhtida. See on õige, kaebusi selles asjas on olnud valla parteiorganisaatoriltki, ometi on see niisugune mees, kes asjatult kõrgemaid instantse ei tülita... Muide, valla-

komitee sekretäri Tomsoni tunned? . . . Ei tunne . . . Mind imestab asjaolu, miks Uue Tee kolhoosi rahvas just sind oma esimeheks soovib. Kas neil siis kohapeal kedagi võtta ei ole?"

Noormees kõhatas, ta näis isegi vähe punastavat, kuid vastas tasakaalukalt ja kindlalt:

„Selles asjas võin öelda järgmist. Mind saadeti töökohast, maakonna täitevkomitee põllumajandusosakonnast esimese mai õhtul Uue Tee kolhoosi vestlust läbi viima. Koosolek, võib öelda, nurjus — kokku oli tulnud umbes kümme inimest, peamiselt vanemad mehed. Me vestlesime puhtmajanduslike küsimuste üle, ja siis mõned koosolijaist avaldasid soovi, kas mina kui põllumajandusliku haridusega inimene ja omanurga mees ei tuleks neile kolhoosi esimeheks. Andsin nõusoleku.“

„Ah nii, siis on selge! . . . Avaldusele on alla kirjutatud keegi Kaur, Tõnsberg, Praks ja veel rida teisi . . . Tunned neid mehi?"

„Tunnen küll.“

Jutt katkes. Noormees võttis taskust tselluloidist paberrossitoosi, ulatas sekretäri poole, aga see raputas pead öeldes, et möödunud aasta oktoobrikuust saadik enam ei suitseta: „Ei osan'd piiri pidada. Tõmbasin viiskümmend ja enam paberossi päevas. Aga siis ütlesin, aitab. . . Nii! Sõida siis pealegi! Õnn kaasa! Hoolitsege Tomsoniga selle eest, et kolhoosnikud koosolekul tublisti sõna võtaksid ja pange pearõhk sellele, et oma kolhoosi elu kindlustada. Selge? Mul ei ole midagi selle vastu, kui Uue Tee kolhoos saab endale tubli esimehe, kuid vaata ette, et ei esineks mingit kolhoosi sisedemokraatia rikkumist. Selle eest peab muretsema ka Tomson. Muidugi jääd sa sinna vaid sel juhul, kui sind koos-

olek ikka valib. Kui seda ei juhtu," — sekretär muigas kavalalt, — „siis sõidad ilusti oma vanale töökohale tagasi.“

„Iseenesestki mõista. Kuid minu olukord kujuneb seal pisut keeruliseks.“

„Mis suhtes?“

„Isa on üksikmaapidaja, kuid elab sealsamas kolhoosi külje all. Ei astunud kolhoosi.“

„Sellest pole viga! Loodan, et sa vanale asja selgeks teed! Muide, meil on veel kakskümmend protsenti talupoegadest väljaspool kolhoosi. Küll tulevad nemadki. Las vaatavad veel, peavad aru... Kuid pea silmas, poleks ilus, kui kolhoosi esimees elab üksikmaapidajast isa juures. Tead, jutud, see ja teine. Aga küll sa seal enese sisse sead. Sul seal terve loss käes, sea korda, siis tulen minagi suveks külla.“

„Kas kolhoosis parteilasi on?“

„Ei ole.“

„Kas kommunistlike noorte organisatsioon on?“

„Ei ole, tuleb luua.“

„Kellele ma siis toetun?“ küsis noormees.

„Kellele? Aktiivile, nagu õpetab meie juhtlause — „toetu kehvikule, organiseeri liit kesktalupojaga, ära katkesta hetkekski võitlust kulakluse vastu“... Muide, kas Šolohhovi „Ulesküntud uudismaad“ lugenud oled?“

„Ei ole.“

„Ei ole!“ lõi sekretär kaht kätt kokku. „Ei ole ja ise tahab minna kolhoosi juhtima ja organiseerima... Loe läbi, hea raamat! Seal näed sa küla klassivaenlase võtteid ja vigureid.“

Sekretär naeratas. Jälle paljastusid ta valged hambad laias suus. Laup tõmbus kipra, kuid näost muutus mitu

aastat nooremaks. Ka tulevane kolhoosi esimees mui-
gas, nagu kajastades kaasvestleja muutlikku meeleolu.
Sekretär tõusis lauast, astus tahapoole raamatukapi
juurde, võttis sealt köitmata raamatu, mida oli juba loe-
tud, ja ulatas seltsimehele:

„Lenini ja Stalini teoste, partei ja valitsuse otsuste kõr-
val peab korralik kolhoosi esimees lugema ka ilukirjan-
dust. See olgu sulle abimaterjaliks kohaliku elu tundma-
õppimisele. Uuri välja, kas on vahet tolle aja ja meie
aja inimeste vahel ja siis tegutse.”

Ei antud talle parteikomiteest ühtki kaaskirja, ei min-
git volitust ega varustatud päevarahadega (ta polnud
maakonna põllumajandusosakonna koosseisust veel maha-
gi arvatud). Nii lahkus ta suure rutuga enne kella viit
esimese sekretäri kantseleist, käes Šolohhovi „Uleskün-
tud uudismaa”. Eks temagi sõitis „uudismaad” kündma.
Eks temagi läks — teisel „suurel murrangu aastal” —
talurahvale uut, õnnelikumat, ratsionaalsemat elu looma.
See oli ka ta enda soov... Temale ei tehtud takistusi,
kuna kolhoos, kus ta pidi tööle asumata, omas oma suurte
aedade poolest maakonnas erilist tähtsust.

Ta võttis ooteruumist kohvri ja väljus. Ilm oli päikese-
paisteline ja väga soe. Pühitud asfalt vetrus saapakontsa
all nagu närimiskummi. Vastasmaja korteri aknad olid
päрани, noor tüdruk, seistes aknalaual, hõõrus lapiga
ruute ja vahtis möödujaid. Majast kostis raadiomuusi-
kat... Pügatud pärnade pikad read piki tänavat liiguta-
sid tuuletõmbes õrnrohelisi lehti, ahmides kevadist päi-
kest ja soojust.

Noormees hakkas minema jaama suunas. Teel astus
ta poodi, et osta isale-emale väikest kingitust ja pabe-
rosse.

Piletid bussijaama kassas olid juba müüdud. Ta oli hilenud, kuid kassiir lohutas teda, arvates, et seisukohale saab pileteid sõidukijuhilt.

„Palju mul sõita — parkümmend kilomeetrit — see on tühine asi,“ mõtles noormees, jäädes silmitsema bussijaama kassa kohal asuvat masinalkirjutatud teadaannet: „Komandeeringuga reisijad saavad sõidupiletid esimeses järjekorras“. Kuulutuse all ilutses näidis, milline peab tõeline komandeeringustunnistus olema — kus pitsar, kus allkirjad, jne. Kuid üldiselt kuulus nii teadaanne kui näidis endiste aastate dokumentide hulka, millel polnud käesoleval ajal enam mingit mõtet ega praktilist tähtsust.

Pileteid oli. Bussid väljusid turuplatsilt täpselt kindlaksmääratud kellaajal. Ja peagi kihutas hiigelautobus nagu vagun mööda kitsast ja looklevat, siledat, kuid tolmust teed — haritavate seemendatavate põldude vahel. Põlde hariti juba enamasti kollektiivselt, kuid siin-seal ka veel üksikult. Kus vedas traktor ülilaiat kultivaatorit, randaali või reaskülvajat, kus ajas üksiktalupoeg takka oma nõrka hobust ja vaatas kadedalt võimsate masinate tööd. Kes keelas temalgi murda oma harkatra ja ühineda uute äsjaasutatud kollektiividega? Silm seletas haljendavaid taliviljaoraseid, õrnrohelisi heinapõldusid, nooril lehil kasesalusid, siiasinna laialipaisatud talusid, uhkeid ja viletsaid, suuri ja väikesi. Teel veeti kruusakoormaid — algasid teedeparandustööd. Üks veohobustest hakkas autot kartes perutama, paiskas kruusakoorma kraavi. Hobuseperemees vihastas ja hakkas hobust ohjapäradega nüpeldama, nagu oleks loom olnud süüdi selles, et polnud veel harjunud selliste suurte masinatega.

Ilm aga haudus esimest kevadist äikest. Taevaservale oli kerkinud peaaegu märkamatu mustjashall pilverün-

gas, see lähenes, paisus, laienes ja ta kobrutavaid ääri lõhkusid lühikesed sakilised väljud. Tõusis tugev tuuleil ja õhk muutus kurjaennustavalt jahedaks. Ega ometi rahepilv? Pilv lähenes kiiresti, paisates hooga alla viltuseid vihmasagaraid. Äkki hakkas autobuse katus kurjakuulutavalt plagisema, aknast välja vaadates võis näha, kuidas maapinnal hüplesid valged pähkliuurused rahe-terad. Inimesed põldudel jätsid töö seisma, otsisid varju puude all, lippasid lähemate hoonete poole, hobusemehed rakendasid hobuseid põllutööriistade eest lahti, et need perutama hakates endile viga ei teeks. Ainult võimas linttraktor jätkas alustatud raske söödi kündi.

Autobus kihutas otse pilvele vastu. Ent peagi muutus vihm ja rahe tihedaks, juhi silm ei seletanud enam teed. Masin peatus. Inimesed vahtisid aknast möl-lavat raju, arutasid: „Eks seda hauduski see varajane leitsak! ... Issand, pole seesugust merulit varem veel nähtudki!“ kuid üks külataat, pühkides peoga silmi, ohkas kogu südamest: „Aga niisugune rahe lööb rukki ära!“ — ja reisijad, maainimesed, ohkasid samuti nagu ühest suust.

Rahe lakkas, äge tuul, mis saatis pilve, vaibus, vihm peenenes. Masin liikus jälle, kuid tasa ja ettevaatlikult, pitsides vett-täis kraavidesse maantee porilaineid. Mudases vees ujus rahehoos puudelt maha pekstud lehti. . . Veel mõned kilomeetrid ning olemegi esimeses peatuses, Uue Tee kolhoosi väljade vahel.

Möödudes rukkinurmest — küllap vist kolhoosi rukki-nurmest — võis märgata, et põldu polnud rahe siiski riivanud. Tumeroheline, umbes poole jala kõrgune lopsakas vili imes mõnuldes jahedat niiskust. „Näed sa,“ hüüatas külataat, „põlluke on terveks jäänud, rahepilv pole

teda rikkunud." Ja ta hakkas tasa naeru kõkutama oma kortsulist nägu krimpsutades, vesiseid silmi pühkides, ning kõigile näis vanadusest nõdra äti rõõm ühiskondliku tarkuse kajastusena: rõõmuna terveks jäänud põllu üle, teadmata, kellele see põld kuulubki. Ent kuidas? Miks ei pidanuks taat teadma, kellele see põld kuulus? See kuulus kogu rahvale, see ju kallis ühiskondlik vara.

III

Endine mõis, nüüdne Uue Tee kolhoos, asus vanade haljendavate aedade vahel. Tulnuk, kohver käes, seisis teenurgal ja otsis silmadega uue elu tunnuseid, kuid neid polnud veel eriti märgata. Polnud näha uusi ehitisi, vilgast tegevust ja elu. Kolhoosi keskus asus saarena teda ümbritsevate üksiktalude vahel, seal asus kolhoosi juhatuse maja, seal asusid kolhoosi aiad ja karjalaudad, kuid kolhoosnikud ise elasid oma taludes, mis olid laiali paisatud üle kogu kolhoosi territooriumi.

Tee kolhoosikeskusesse läks kõrge massiivse aiamüüri kaudu, mida palistasid ja katsid hekina istutatud sirelid. Teisel pool kiviaeda, seda teadis saabunu, oli endise mõisasüdame omaniku mesila umbes saja mesipuuga. Ta ulatas heki vahelt vaatama, kas mesipuud on alles, — need olid alles, kuid raske oli öelda, kas tühjad või pere-dega.

Heki lõppedes tuli nähtavale kahekordne kivist vana härrastemaja. Krohv oli seintelt maha varisenud, katus kohati auke täis, õuepoolne külg koristamata, räpane, aiapoolne osa ei paistnud silma, kuid seegi oli tulnuka teades üsna murelik oma poolviltuvajunud ja kõdune-

nud puutrepiga. . . Kahele poole treppi olid istutatud jasmiinipõõsad. Mõne aasta eest kasvasid seal trepi ees kahes hiigelpotis kaks noort pirnipuud, mis ei õitsenud, kuid vilja kandsid. Mingi mitšuurinlik ime, vana aedniku katsetus looduse ümberkujundamise alal.

Härrastemajast eemal, rööbiti teega, seisis vana tallivare, selle müürid olid kaetud laudadega — sarikaid ega katust sel hoonel ei olnud. Vanad müürid olid kaetud seepärast, et ilmastik neile liiga ei teeks. Piki üht talli külge kasvasid viinapuud. Hoone seesmuses kasvatati aga kurke, tomateid ja teisi varakevadisi külmi kartvaid aedvilju.

Taamal seisis vana valitseja maja. Seegi oli endise aja ehitis. Hoone nurga juures seisis vanamees, kelles tulija ära tundis endise mõisa aedniku Petenbergi. Mees oli paksuvõitu, küürus, vihmajärgse jaheduse tõttu talipalitus, jalas villased sokid ja kalossid. Ta jalad ja sääred olid jämedad nagu pakud — nähtavasti paistes —, silmad aga vaatasid üsna teraselt hallide puhmaskulmude alt.

„Tervist,“ lausus tulija, asetades kohvrit paremast käest vasakusse.

„Tere,“ vastas taat.

„Olete vist selle kolhoosi aednik Samuel Petenberg?“ tegi juttu tulija.

„Olen küll . . . aga teid ma ei tunne.“

„Ma olen Peeter Joasalu.“

„Ah nii! Jaan Joasalu poegi. Näe, käbi ei kuku kannust kaugele. Lähete siis koju vanemaid vaatama?“

„Kavatsen minna,“ oli vastus.

Peeter Joasalu pööras pilgu lõunasse. Sealt üle hekkide paistis aedade äsjapestud noor rohelus. Siis vaatas Petenbergi viletsat ja hädist kuju ning küsis:

„Kuidas siis läheb?”

„Ah, mis seal minna,” vanamees heitis käega. „Tulin välja, tahtsin peale vihma aedu vaadata. Aga ei saa end sirgu ajada — eile nikastasin põõsaid kaevates nimmed ära. Eks me lähe aegamööda, teil ka sinna poole asja.”

Nad hakkasid minema kolhoosikeskust läbistavat teed kaudu kolhoosi aedade poole ja vana aednik, heitnud oma jalutuskepi selja peale, hoides kepi otsi kaenlaõnarnustes, ajas enese kepi varal sirgu ja komberdades paites jalgadega, pajatas:

„On aga eluke! Pole aega ninagi pühkida. Aed on õitsema minemas, aga meil puudealused üles kaevamata. Hale vaadata! Sordid raisku minemas.”

„Miks siis nii?”

„Õiget peremeest ei ole. Saab siis üldse enam minuga arvestada? Eile veel nagu hädaks-patuks nikastasin nimmed ära. Ei saa end sirgu ajada,” kaebas vana.

Tee kulges läbi madalate põõsaste. Paremal laius tiik, kust suvel vett võeti aedade kastmiseks. Tiigi tagumise kalda olid janused kariloomad madalaks ja mudaseks sõtkunud. Teisel pool tiiki ja teed oli vana viljapuu-aed, mis 1939/40. aasta talvel kangete pakastega ära külmas. Nüüd paistsid seal vaid kännud ja mõned harvad ning üksikud puud.

Esimene mulje aedadest oli halb. Tundus puuduvat peremehe hoolitsev käsi. Vana aed oli hõredaks jäänud, kuid hõredate ridade vahele polnud uusi puid istutatud. Puukool oli rohtu kasvanud. Naabrusesse rajatud uus aed oli ka käest ära, ehkki sinna oli istutatud kalleid pruuni lehehelgiga ploome, mis olid toodud mitšuurinlikest aedadest, kirsse ja hulk õunapuid, osalt Petenbergi enese aretatud, osalt võõrsilt kohandatud. Laiade

puuridade vahel kasvatati vabarnaid ja karusmarju. Karusmarjad olid Petenbergi erialaks. Juba aastat kakskümmend tegeles ta nendega, aretades jahukastevabu sorte, immuniseerides temale tuntud viisil neid selle tõve vastu. Ta püüdlustel oli tulemusi: tema aedmarjad ei põdenud enam jahukastet. Ta istutas oma immuunsete sortide vahele provotseerimise mõttes haigusest nakatatud põõsaid, kuid need, tema aretatud sordid ei nakatunud. Kui juhtumisi haigestuski mõni immuunne põõsake, siis olid selle elupäevad loetud: vana aednik kaevas ta kirudes pinnasest välja ja hävitas ära.

Veelgi suuremat tunnustust oli ta pälvinud oma külma-kindlate õunapuusortidega. Neid oli ta kasvatanud kodumaiste metsõunapuude hübriidalustel, arvestades aluse mõju pookosale ja vastupidi. Sellel alal oli ta I. Mitšurini tubli õpilane.

„Vaata,“ ütles ta, „see aed jäi hõredaks pärast 1939/40. aasta talvepakaseid: 96 protsenti õunapuudest külmas ära. Aga seal kõrvalaias, näed kui tihe see on, hukkus vaid 4 protsenti puudest — neljast sajast puust ainult kuusteist tükki.“

„Nii suur vahe!“ imestas Joasalu.

„Jah. Need seal on minu aretatud sordid. Arvasin juba aegsasti, et ega kõik talved leppeks jää. Aga meil aina toodi sisse Lääne-Euroopa puusorte. Asutati välismaiste sortidega kommertsaeda, ilma et oleks vaevaks võetud neid kohalikele oludele ümber kohandada. Tobedad!“ kurjustas vana. „Nemad, vaata, ei uskunud noorte sortide vastupidavusse. Loomakasvatajad olid selles mõttes nutikamad: nemad viisid kohaliku materjali ausse, aga aednikud — ei...“

Tal oli läinud korda levitada lähemas ümbruskonnas

siiski oma talvekindlaid sorte. Maakonnas võis siin ja seal kohata väikemaapidajate väikesi säilinud aedu — need olid Petenbergi uued sordid, millede hulka võis arvestada ligilähedalt veerandsajale... Kuid Petenbergi enese suur mõisa-aed oli sõja-aastate jooksul laokile lastud, rohtu kasvanud ja niivõrd metsistunud, et vanamees ei osanud muud kui laiutada käsi:

„Pole tööjõudu... Möödunud aastal külvasime aeda mineraalväetisi, see pani puudele ja põõsastele elu sisse, aga rohust me jagu ei saanud.”

„Kolhoos peaks sellega ometi hakkama saama,” märkis Joasalu.

„Mis see kolhooski. Seesama tööjõupuudus. Aeda anti mulle vaid kaks inimest, katsu sa nendega toime tulla. Eluilmaski!”

„Nõudke inimesi juurde.”

„Pole kust võtta. Esimees ütles: ega ta põldusid külvamata saa jätta. Õigus kah... Aga šefid, šefid vaja välja kutsuda!”

„Ainult šeffidele loota ei maksa. Tarvis on organiseerida oma jõududega. Ega see töökäte puudus nii suur olegi, küll aga organiseerimise puudus. Tuleb organiseerida.”

„Noh, seda ei kuule ma esimest korda,” vastas Petenberg.

Ta ajas enese ootamatult sirgu, vahtis erutatult ringi. Ta oli märganud noortel kirsitüvedel mitu murtud pookoksa. Vanamehe liigutused muutusid väga kärmeteks, ta otse jooksis ühe puukese juurest teise juurde.

„No mis see tähendab? Kes säärast kurja tööd on teinud? Mitmel kirsil pookoksad ära murtud. Oh sa kurat!” ning hetke pärast, jätkates oma solvunud kirumist: „Kas

ma ei ole öelnud neile: ärge laske hobuseid lahti! Noh, seal see on! No mis sa tahad teha!"

"Mis siis on?" küsis Joasalu, asjast täpsemalt aru saamata.

"Näed isegi, mis on tehtud. . . Ja kes? Hobune. Ta on siin oma kaela süganud. Kas ma neile küll ei ole rääkinud?"

Joasalu vaatas rikutud puukesi.

"Võib olla polegi süüdi hobune, vaid inimene?" küsis.

"Näed sa," vastas Petenberg, näidates näpuga puukese küljes rippuvale hobuselakajõhvile. "Ta on siin oma kaela süganud. Kas ma neile küll ei rääkinud: ärge laske hobuseid lahtiselt aeda! . . . Oh sa sindrinahk!"

Vanamees jäi aeda, Joasalu aga hakkas puukooli võrk-tara kaudu liikuma tagasi kolhoosi hoonete poole. Kolhoosi kari oli karjamaalt koju tulnud: pika lauda eest kostis loomade ammumist, naiste hääli, paistis ka lehmade pruunikaid selgi, naiste valgeid pearätte.

Kaugemal vasakul, kolhoosi hoonete taga, haljendas taliviljapõld. Rukis oli loomas. Oli kuulda, et rukkipõld olevat hõredaks jäänud. Kolhoosi esimees ei saatnud õigel ajal hobuseid väetise järele, öeldes: ega's ma korraga kahte tööd saa teha — tõuvilja külvata ja kunstsõnnikut vedada. Tõuviljanurmed olid kõik veel mustad, aga, nagu Joasalu teadis, olid külvid tehtud. Ilusate ilma-dega tärkavad viljad ruttu. Võib-olla olidki juba tärganud, aga nõrgad orased polnud jõudnud veel maad katta.

Kohver käe otsas oli muutunud raskeks. Ta asetask selle kraavipervele ja istus ka ise, muljudes käega haiget põlve. Ta jäi hetkeks tahtmatult mõtisklema.

Joasalu tundis hästi nii maa elu kui inimesi. Aga kuidas juhtida suurt kollektiivi, selgitada inimestele ühistöö

tähtsust, ühendada üldsuse huve nende isiklike huvidega, asendada üksiktalupoja distsiplineerimatus sotsialistliku töödistsipliiniga — seda ta veel ei teadnud. Sundimise ja käsutamisega ei jõua kaugele — tuleb selgitada, veenda. Kuid raske on veenda teisi, kui eneselgi pole veel kõik küsimused päevaselged. Selge on vaid üks, et tarvis on hoolikalt töötada, tarvis on antud suunas edasi minna, ei ole teist arenguteed peale kollektiivse tee, sotsialismitee... Aga katsu seda kõigile selgeks teha? Raske!.. Mõni ei usu enne, kui pole oma-enda kätega kobanud. Eks meie paljudki keskmik-talupojad ole kobajad. Noh, katsume hakkama saada, las kobavad, las uuriavad. Võib korraldada ekskursioone... Meil on tõesti juba eesrindlikke kolhoose. Neis on juba mõndagi tehtud, seal võib üht-teist õppida. Peaasi, tarvis on äratada kolhoosnikutes usku ühistöö paremustesse. Praegune esimees oskas seda usku vaid lammutada. Ja see on paha — ehitada varemetele on raskem kui puhtale pinnale... Kolhoosirahvas oma enamuses, oma kehvikute ja keskmikkude massis, on vägagi teadlik. Selle tõenduseks on seegi, et nad pole rahul kolhoosi praeguse esimehega, tema halva juhtimisega. Millest nende teadlikkus õieti tuleneb? Nende püüdlusest parema tuleviku poole, jõukama elu poole. Nii et sedalaadi huvi eelkõige — sellest tuleb lähtudagi... Minu tähtsam ülesanne on tõsta kolhoosi majanduslikku jõukust... Tuleb tõsta kolhoosi majanduslikku jõukust ja võidelda vanade igandite vastu. Võitlus viimase vastu on raskem: seal puudub märgatav rindejoon. Kust ma tean, kui suured on siin vastaste jõud, kuidas neile peale tungida, kust kandist neid rünnata. Vanade igandite vastu inimeste teadvuses võidelda ainult suulise veenmisega ei ole vist tõhus. Peab esitama

fakte, peab laskma faktidel veenda, peab laskma inimestel otse käega katsuda, ... sest kuigi asjad arenevad reeglipäraselt, veenduvad inimesed elus sageli oma naha kaudu. . .

Nii tuleb seada küsimus, arutas Joasalu, majanduslikud asjad eelkõige. Majandus on kõige alus. Kõik oleneb sellest, kuidas ma oskan majandust juhtida, kas ülesmäge või allamäge. Kanapoegi, ütleb vanasõna, loetakse sügisel. . . Ma ei tea, kas mul organiseerimise võimeid on või ei ole. Tahet igatahes jätkub, ja see — kõneldakse — on iga edu pandiks. . . Aga poliitiline töö kolhoosnikutega? Sedagi ei tohi unustada. Pole kerge! . .

Oma üldistelt arutlustelt siirdus ta isiklikumat laadi küsimuste juurde — kuidas lahendada korteri- ja toiduküsimus. Toa võiks vist saada vanasse pooltühja harrastemajja. Seal on suvekuudel ennemgi inimesi elanud, suvitajaid isegi pealinnast. Aga toiduküsimus, kuidas sellega? Või minna vanemate juurde. Ei, ükskõik kuhu, aga mitte ainult sinna. Kolhoosi esimees, aga elab üksik-talunikust isa katuse all! See ei kõlba. Aga isa kangekaelsust ma tunnen, tema mõjutamisega ei lähe nii kähku nagu tahaks. Pealegi pidi mind isa esimese mai õhtul kolhoosikorra kiitmise pärast peaaegu tarest välja ajama.

. . . Õhtul kell kümme koputas ta kolhoosi esimehe korteri uksele. Talle avas noorepoolne naine. Küsimusele, kas esimees on kodus, vastati, et esimees sõitnud hommi-kul hobusega linna, kuid pole veel tagasi tulnud.

Kolhoosi esimehe korter koosnes kahest ruumist: eluköögist ja kontoriruumist. Köögis oli suur valgeks lubjatud leivaahi, kus võis leiba küpsetada vist kogu kolhoosile. Ahju kõrval oli lai mitme pajaauguga pliit; võis arvata, et siin oli kord keedetud ja küpsetatud mõisa

töölisperele. Akna all oli katmata ja sälke täis väikese perekonna lihtne söögilaud. Seinä ääres poisikese voodi ja madal toidukapp, kunagi valgeks värvitud, kuid nüüd värvi maha poetanult, laiguline nagu kilpkonn. Varnades rippus taliriideid, tööriistu, suviseid poolpeetud mantleid ja vihmakuubi. Kuigi ruum oli võrdlemisi puhas, kandis see siiski mingi hooletu elu jälgi.

Tuppa tuli poisike, punapäine nagu Jorch-Adniel Kiir Lutsu „Kevadest“. Tuli ta karjast või küla pealt, aga oli üsna tuuseldatud, äraetud ja näljane. Naine hakkas talle toitu lauale tooma. Et neid mitte segada, astus Peeter Joasalu teise tuppa, mis pidi täitma peremehe töötoa ja kolhoosi kantselei ülesandeid. Tuba oli avar, selle keskel seisis esimehe soliidne kirjutuslaud. Laual suur virn arveraamatuid ja lahtilõikamata põllumajanduslikke brošüüre. Raamatupidajat kolhoosis kuuldavasti ei olnud. Kas siin üldse oli mingit raamatupidamist?.. Ringi vaadates märkas Joasalu, et see õieti polnudki kolhoosi kantselei, vaid pigemini esimehe poolperekondlik võõraste-tuba. Seinä ääres asetses korralik diivan, selle ees ümmargune poleeritud kohvilaud, kaetud uhke pitslinaga — laua alumisel plaadil virnake kirjandust, paraku peamiselt kodanlikust ajast ja muud kribu-krabu. Nagu poolkogemata oli eksinud sinna ka N. Ostrovski teos „Kuidas karastus teras“. Kõike seda märkas Peeter Joasalu istudes pehmel mugaval kulakliku päritoluga diivanil. Aga ühes nurgas seinä ääres seisis mitte millegagi varjatud lai abieluvoodi, kaetud laia päevateki ja paljude patjadega. Säärane ese ei sobi kuidagi kolhoosi kantseleisse, mõtles Joasalu. Kas nad ei võiks siis magada eluköögis.

Perenaine palus külalist õhtustama. Poisike oli juba

einestanud ja naine nähtavasti ise ka — laud oli kaetud vaid ühele. Joasalu tundiski tugevat isu. Lauale oli toodud pannitais ahjukartuleid, taldrikul praetud sealiha, terve virn leivaviile ja alustassil suur tükk võid.

Joasalu istus lauda.

Perenaine riidles poisiga selle mustade jalgade pärast. Ta ajas poisikest tiigi äärde pesema, aga poiss arvas, et laupäev pole enam kaugel — ja nii jäidki jalad pesemata.

„Esimehe poeg või?“ küsis Joasalu.

„Ei, see on minu poeg.“

„Aga teie ise?“

„Esimehe teinepool!“

„Teist korda abielus?“

„Pole veel abielus olnudki!“

Nüüd vaatas Peeter Joasalu tõsise huviga perenaisele, leidis ta näos küllaltki sümpaatseid jooni. Ta polnud vana, juustes oli tal samasugust kuldset helki nagu pojalgil. Ta häälekõlas oli seesugust südamlikku lahkust, mis on väga omane kavalatele naistele. Ta käitumises oli tunda unustatud linlikkust.

„Ei tea, kunas esimees koju jõuab?“ küsis Joasalu.

„Lubas tulla lõunaks.“

„Mis asjus ta linna sõitis?“

„Pangaarvet avama. . . Ei saa ega saa hakkama. Kord üht paberit vaja, kord teist. Siis pole jälle dokument õigesti vormistatud. . . Ja nii ta käib seda linnavahet juba nädal aega. Ei saa ega saa hakkama.“

„Kuidas teil siis üldiselt elu läheb?“

„Läheb kah.“

„Raamatupidaja on?“

„Ei ole. Raamatudki veel välja pakkimata. Lülivanemad

peavad päevikuid. Nad märgivad üles, kes tööle tuleb, kes ei tule. Põllutöö-brigadiir arvestab normipäevi ja kirjutab välja. . ."

"Kus siis teie töotate?"

"Ma olen karjabrigadiiri ajutine kohustetäitja — brigadiir läks zootehnikute kursustele."

Joasalu enam pärida ei tahtnud. Ta ei soovinud vale ettekujutust saada teda äärmiselt huvitavast asjast. Kolhoosi esimehe naine suudab vaevalt talle igas küsimuses õiget ja erapooletut informatsiooni anda. Seepärast juhtis ta jutu teisale, küsides:

"Kas ma teie pool ööbida saaksin?"

"Miks mitte."

Joasalu lõpetas praega, kallas klaasi piima, määris lei-vale võid. Piim oli heamaitseline, külm ja rammus.

"Kes te's ise olete?" küsis naine.

"Olen tööline," vastas Joasalu tõsiselt.

"Töölise moodi te küll välja ei näe, olete ehk põllumajandusosakonnast. Teada on, et meile pidi uus esimees tulema. Mõned mehed näivat seda kangesti ootavat. . ."

"Kas valimiskoosolek on juba välja kuulutatud?"

"Juba ammuigi. Kõik aina ootamas. Tahetakse kangesti vanast esimehest lahti saada, ei tea mis taevamannat see uus pidada andma. Aga asja peetakse saladuseks. Uhe kõrvaga ikka kuulsime, et olevat nagu linnamees. . . Me ootasime ikka linnast instruktorit raamatupidamise alalt."

"Milleks teile instruktorit, kui veel raamatupidajatki ei ole?"

"Kui hakkaks ise raamatupidajaks?"

Eeskojast kostis saabaste klõbinat, siis koputati uksele, kuid üks avanes kohe ilma pikemata. . . Tuppa astus kaks vanemat meest, korralikult riides, pestud nägudega.

Nende kerge riietuse tõttu võis arvata, et nad polnud kaugelt, olid siitsamast kolhoosist ja astusid õhtul sisse, et esimehelt linnauudiseid kuulda või mõningate muude päevaküsimuste üle vestelda.

„Jätku leivale! Näh, teil ka võõraid.“

Joasalu võttis leivajätku vastu, lõpetades söömise.

„Kas esimeest kodus pole?“ küsis üks tulnutest.

„Pole veel näha olnud,“ vastas perenaine. „Võtke istet, mis te's seisma jäite. Istuge lauda, maitsege külaleiba ka.“

„Täname, oleme söönud.“

Mehed istusid taburettidele. Joasalu võttis taskust paberrossikarbi ja pakkus suitsu. Uhte meestest ta tundis, see oli kõva keskmik ja endine hobustega hangeldaja Kaarel Kirsimägi. Teine oli võõras. Nad võtsid paberossid vastu, pakkusid tuld ja vaikisid.

„Noh, kuidas siis uus elu edeneb?“ küsis Joasalu.

„Hästi, hästi, väga hästi! Mis meil viga. Elu läheb nagu lepase reega. Muudkui tõmba tagant.“

Kirsimägi jäi Joasalule otsa vaatama. Tunnistas üsna kaua ja mehe moodi ja pajatas siis:

„Tuba täitsa hämar, ei tundnud äragi! Te ju Joasalu... Kuis siis, oleme näinud ja kokku puutunud. Olete aga mehiseks muutunud. Terekest!“

Kirsimägi tõusis üles, ulatas käe ja kummardas väga aupaklikult, sügavalt, linnamehe moodi. Säärases käitumises võis märgata küla rebast ja konksumeest.

„Käisite ka vanemaid vaatamas?“

„Kavatsen veel minna.“

„Näe, kus vana Joasalu oli kange mees,“ jätkas Kirsimägi, „ei tulnud kolhoosi. Keelita või meelita kuidas tahes — nagu raud... No mis siis linna pool ka uudist

kuulda? Meil on siin nüüd sihuke rabamine, et ei läbe ninagi nuusata."

"Uudiseid on laialt," vastas Joasalu. "Aga see, et vana-meis kolhoosi ei tulnud, pole kellegi tegu. Ma katsun temaga selles asjas rääkida. . . Igal pool seatakse sisse uut elu, peaaegu kaheksakümmend protsenti talupoegadest on juba kolhoosi astunud. Kolhoosidel suviviljad maas. . ."

"Meil ka juba maas," vastas Kirsimägi. "Külvasime nagu oleks tuli takka tehtud. No-jah, said maha. . . Aga mis asju siis teie ajate?"

"Ta ju tulnud meile raamatupidamist õpetama," vastas perenaine, ennetades Joasalu.

"Ah-haa," venitasid mehed nagu ühest suust. "Seda on vaja, seda on väga vaja. . . Aga meil pole veel raamatupidajarki?"

"Ma ise hakkam raamatupidajaks," ütles perenaine.

"No mis siis, siis on ju kõik korras," kiitis Kirsimägi. "Siis pole muud kui hommepäev töö käima. Graafikud seinale, raamatud lauale, ise laua taha ja muud kui krabista. . ."

"Vaata, Juuli, kas sul seal kapis ei ole üht poolt pudelit," noris teine mees hetke pärast. "Vana Kirss ajab oma jutuga südame läilaks. Võõras ka näe väsinud näoga, väsinud inimesel ei tule hästi unigi."

Lauale ilmus pool pudelit viina ja kolm klaasi. Mehed nihutasid endid lähemale. Perenaine pani kummalegi ainult kahvli ja noa, öeldes:

"Katsuge taldrikuteta läbi ajada, mul vaeva vähem."

"Pole meil taldrikuid vajagi," ütles viinanoriija, perekonnanimega Kilgas, "kahvlist meile jätkub, sõja ajal sõime kuidas saime."

Mõlemad olid elurõõmsad mehed. Kilgas oli eriti süm-

paatne oma lahke käitumise poolest. Kirsimägi aga pidas end liiga targaks ja kavalaks, kelle jutu mõtet oli raske mõista, või kui mõistsidki, siis veendusid, et mees ise on kahtlast tõugu. Ta küsis:

„Noh, kuis meil siis ka need välispoliitika kursid seisavad?“

Kilgas lisas avameelselt juurde:

„Kas on mõtet „valget laeva“ oodata?“

„Sa jälle nagu kuu pealt kukkunu,“ kurjustas Kirsimägi. „Valge laeva ootamine on lollus. Prohvet Maltsveti ajal ootas rahvas Lasnamäel valget laeva, aga nüüd sõidetakse ja sõditakse õhulaevadega.“

„Pole meil karta ei valget laeva ega õhulaevu,“ vastas Joasalu. „Meie rinne pole olnud kunagi nii tugev nagu praegu ja tugevneb järjest. Kuigi kapitalistid tahaksid sõda, aga nad ei julge sõdida. Neil on veel meeles Suur-Saksamaa kurb lõpp. Meie rinne on kogu maailma töötav rahvas...“

„Kas sa näe!“ imestas Kirsimägi. „Noh, proosit!“

Mehed jõid topsid tühjaks. Joasalu jõi vaid pooleni. Kilgas kahmustas. Kirsimägi muigas:

„On's viin nii kibe, et kahmustad? Või ei istu täna hästi?“

„Ma ei kahmusta viina peale, vaid sinu haput nägu vaadates,“ vastas Kilgas.

„Vaat kus tükk!“ imestas Kirsimägi ja jätkas, kuid asjalikumal toonil. „Ma võtsin ehituslaenu viis tuhat rubla. Ehitasin enesele väikese elumaja. Maja sai valmis, siis kutsuti aga kolhoosi. Kui nüüd kolhoos mu maja üle võtaks ja laenu ka, võiks elada. Aga kui kolhoos maja üle ei võta, ma ise aga olen kolhoosnik, — mis ma selle majaga peale hakkan?“

„Elate omas majas.“

„Kuidas ma laenu tasun?“

„Kuidas te arvasite varem tasuda?“

„Sissetulekutega omast majapidamisest.“

„Nüüd samuti,“ vastas Joasalu, „sissetulekuga oma töö eest. Või arvate, et sama pere juures, niisama tublisti töötades, teie sissetulekud kolhoosis vähenevad?“

Kirsimägi kõhatas, Kilgas hakkas naerma:

„Vaat sulle pirni! Ole lahke, riputa see enesele kõrva taha!“

„Ei noh,“ ütles Kirsimägi, keerates jutu teisale, „meie elu edeneb, ei vaidle vastu, meie ehitame uut elu ja meie kolhoosi nimigi on Uue Tee kolhoos. Proosit siis Uue Tee terviseks.“ Joasalu ei joonud. Kilgas pakkus oma topsist perenaisele, kallas klaasi uuesti täis ja jõi ka ise. Kirsimägi jätkas katkestatud juttu:

„Näe, öeldakse, tuleval aastal istume palja kartuli peal, ma teadagi isiklikult neid jutte ei usu. Kui häda käes, küll siis ka abi leitakse.“

„Kuidas teil taliviljad sel aastal arenevad?“ küsis Joasalu.

„Kõrs siin, teine seal,“ vastas Kirsimägi kähku.

„Noh, nii hull see asi ka ei ole, mis sa ikka!“ parandas Kilgas. „Kaheksa, üheksa seemet saame kindlasti.“

„Ära tõenda kedagi.“

„Kas pealtväetist andsite?“

„Noh, olime ikka andmas, andmas, aga saamisega jääme hiljaks. Läksime vaatama, aga rukis juba loomas, siis enam ei antudki. . . No proosit meie hea elu terviseks. Kui häda käes, küll siis ka abi leitakse. Meil ju ees uue esimehe valimised. Puhha tuule tallamine. Ennem ütelge, mis praegusel esimehel viga, siis valige. Rahva-

mees, jutumees, ei häbene ka pitsi viina juures, niisugust esimeest otsi tikutulega päise päeva ajal, aga ei leia."

Viin oli pudelist lõppenud, jutt aga veeres. Jutu sekka poetusid Kirsimäe üksikud halvastivarjatud nükked nagu salakoera hammustused:

"Egas vilja külvamine pole loovõtmine — külvad paar päeva hiljem, vili kasvab veel parem. . ."

Joasalu vaidles vastu, osutades meie kuivadele kevadetele. Kirsimägi aga tõendas, et varastele külvidele jaanipäevased vihmad enam ei mõju.

"Kas siis varaste külvide peale vihma ei saja?"

"Noh, mis sa ütled selle kohta, aha! No, mis sa ütled!" parastas Kilgas lõbusalt.

Jälle avanes uks ja tuppa astus kaks taati. Uks paks ja tugev, teine kiitsakas ja peene kondiga. Nad mõlemad olid endised keskmikud, nüüd aga tublimad Uue Tee kolhoosnikud: paksem mees oli põllutöö-brigadiir ja esimehe asetäitja Joosep Praks, kõhnem mees — teise lüli vanem Kristjan Kaur. Mehed olid tulnud põllult, polnud veel koju saanud ja seetõttu üsna tolmused ja tülpinud välimusega.

"Tere õhtust! Tulime vaatama, kas esimees juba kodus," pajatas Kaur, silmitsedes teraselt mehi laua juures.

Juuli kahmas kiiresti tühja viinapudeli laualt ja peitis selle aknakardina taha aknalauale ja vastas piiksuva häälega, pikkamisi:

"Pole veel näha olnud."

Mehed astusid taha poole ja, tundnud ära Joasalu, ulatasid käe.

"Kas sa näed, kaugeid mehi ka väljas. Ega või ütelda et

ootamatult, kõvasti ootasime," sõnas Kaur, aga Praks müksas talle küünarnukiga.

Juuli tõi teisest toast kaks tooli, mehed nihutasid toolid keset tuba ja võtsid istet. Veeretades mütse käes, kaalusid, kust otsast juttu alustada. Praks algas:

"Arvasime, et esimees juba kodus, aga näe, võta näpust! Või sa sealt linnast niipea tulema saad. Seal na' siledad rotuaarid... Aga meie lõpetasime linakülvi. Homme hakkame kartulaid panema."

"Kui ilmu peab," ütles Kaur vahele. "Nüüd peale vihma on hea külida. Ilm läks küll otse peale vihma terakese jahedaks, aga seal pöördus jälle tuuleõhk lõunasse ja nüüd on jälle kangesti lämmi."

"Kas maa on soe?" küsis Kirsimägi.

"Maa oli nii soe, et istu või püksata peale."

"Põri Juss, kui kanepit külvama asus," ütles Kilgas, "läks põllu peale, ajas püksid maha, istus mulla peale ja kraadis. Kui nohu ei saanud, siis teisel hommikul päikesese tõusu ajal külvas seemne maha!"

"Ja kanep kasvas?" küsis Juuli naeru kõhutades.

"Miks ta's ei pidanud kasvama?"

"He-he-he!" naersid mehed. "Põri Jussil oli kanep alati üle valla."

Aga vana Kirsimägi haaras sõnasabast kinni:

"Aga mis seal naerda, aga mis seal naerda? See on puht „individulistlik“ joon põllumajanduses. Ja kas see oli paha?... Kas nüüd kah sedaviisi maa soojust kraaditakse — vastake, noor'sand!"

Joasalu ei vastanud kohe. Ta ise naeris meestega kaasa. Aga tundes ja mõistes, et sellistel muistsetel võtetel, olgu need nii absurdset algelised kui tahes, on siiski raasuke teaduslikku alust, vastas:

„Meie kraadime samuti maasoojust, aga selleks pole tarvis pükse maha ajada.“

„Jaa-jah?“ venitas Kirsimägi. „Hea on, kui inimesel veel püksid jalas. Meil on veel püksid jalas... Kilgas, kas sa ka koju tuled, ma hakkam minema.“

„Ma jään veel väheks siia,“ vastas Kilgas silmi pilgutades. „Juulile koduhoidjaks.“

Kirsimägi hakkas minema. Otsis oma mütsi siit ja sealt ning leidis selle lõpuks pingi alt.

„Noh, jääge siis terveks! Ei tea, kuhu see perenaine kadus? Tahtsin temale ka head aega öelda.“

Kui Kirsimägi oli läinud, võttis jutt peagi teise suuna. Praks alustas aega viitmatult:

„Homme on esimehe valimised. Kuuldavasti mõned tahavad üles seada Kirsimäe kandidatuuri. Noh, siis oleme omadega läbi, siis oleme sattunud, nagu öeldakse, vihma käest räästa alla...“

„Sellele me sõdime vastu kõige nelja jalaga,“ sõnas Kaur.

„Sinust ka mõni sõdija,“ vastas Praks Kaurile.

„Mis mees see Kirsimägi õieti on?“ küsis Joasalu.

„Viimane kulakute sabarakk,“ kinnitas Praks. „Võin pea anda. Ma võiksin temast jutustada paljugi, aga see on kõikidel isegi täada... Me oleme ju sihukesed inimesed, et omavahel oleme targad ja jutukad ka, aga koosolekul mitte suud lahti ei saa. Ei oska, näe, kõnet maha pidada. Me pole kunagi istunud vallavolikogudes — medesuguseid sinna ei lastud ja me senna ei kippunudki... Aga sinu eest me seisame.“

„Las seavad kandidaate üles,“ vastas Joasalu.

„Aga milleks me's sind välja kutsusime?“

„Ma võin ju ka tagasi sõita. Kui valimistel enamust ei saa, sõidangi tagasi.“

„Ei seda ole?“ vastas Kilgas, kes tõeliselt Joasalut ei tundnudki, kuid hoidus ka vana esimehe vastaste poole, kuigi ta isiklik vahekord esimehega ei olnud halb. „Ma ise olen kah napsimees ja kõik, aga mis liig, see liig. Nüüd, näe, kolhoosi hobusega linnas, kui koju jõuab, on hobune valgel vahul. Kas see mõni peremees. Saare August oli joodik — noh, mis tast sai? Naine ja pere murdsid tööd, aga peremees mängis talu ikkagi maha. Mis tal viga kolhoosi käest mängida. Ei, teid me ei lase kuhugi.“

„Sead nina tuule järele,“ märkis Praks.

„Kust sina tead, kuidas ma oma kurssi sean? Mina sean oma nina, kui sa õieti teada tahad, parema elu poole. Kas sa arvad, et sisemised hõõrumised kolhoosile tulu toovad? Te hõõrute omavahel, hea, saan aru, mõistan. . . Aga ma ütlen, ma püüdsin ikka kah Priimetsa kasvatada.“

„No hea küll, hea küll, tänaseks aitab, eks homme näe, mis edasi teha,“ sõnas Praks.

Meeste lahkudes oli tuba päris pime. Poisike puhkas voodis. Joasalu astus välja ja krimpsutas nägu, kas tegi ta haige põlv valu või oli rikkunud tuju meeste riid. Aga õhtu oli nii imeliselt kaunis, et meeled rahunesid ruttu, ta jäi kuulatama.

Kusagil peres kääksatas aiavärv, kusagil haugatas koer, kusagil hirnatas hobune. Aias aga laulis laulurästas, laulis ja kuulatas, ja Joasalu leidis, et ilusaim keel on antud lindudele. Aed mustendas pimedas salapärase tihnikuna, valmistudes õitsenguks. Päeval, vaadates Petenbergiga pakatavaid õiepungi — neid oli

tänavu väga palju — arvas Petenberg, et kui ilmad ei jahene, on kolme päeva pärast aed õitsemas.

Joasalu tuli tupp, istus laua juurde, mölgutas pime-
das mõtteid, kui aga oleks küsitud, millest ta hetkel mõt-
les, poleks osanud vastatagi. Uks mõttejupike järgnes
teisele, ühtki neist ei saanud ta lõpuni mõelda. Ta ei
tahtnudki neid lõpuni mõtelda, ootas perenaist, et see
tule süütaks, et saaks veel enne ööd maakonnakomitee
sekretäri poolt kingitud raamatut lugeda.

Uks avanes ja perenaine astus tupp. Tal oli mantel
seljas ja rätik peas, ta oli käinud kuulamas, kas ei kosta
juba esimehe vankrirataste pöörinat. Süüdates lampi,
ohkas:

„Häda nendega! Mis oleks inimesel viga üksipäini
elada. Naised on puru-rumalad, et nad meestega paari
löövad. Oleks neist ka midagi abi. Abi ei midagi, ainult
pahandused. Mu kadunud ema ütles õieti, ärge te, tütreid,
vaeste meestega abielluge. Võtate häda kaela...“

Joasalu luges raamatut. Perenaine kaebas oma mure-
sid ja päris viimaks:

„Aga miks te lonkate?“

„Ma sain sõjas haavata.“

„Vaeseke,“ ütles ta, „võib-olla on teil koguni kunst-
jalg?“

„Ei ole,“ vastas Joasalu.

Ta süvenes üha rohkem raamatusse ega pannud
tähele perenaise juttu ja pärimisi. Lõpuks vaikus seegi.
Kuuldus vaid sukavarraste klõbinat ja vana seinakella
lonkavat tiksumist. . .

„Ah,“ ütles naine viimaks, „oota nagu piiskoppi! Aga
teie heitke pealegi magama. Tegin aseme teile diivanile
valmis.“

„Tänan, ma veel magada ei taha.”

Kell oli ühe peal, aga Joasalu ikka veel luges. Juuli ei pidanud vastu, laskus padjale ja uinus. Joasalu luges. Kell lõi kolm. Ta kustutas tule ja heitis asemele. Mugav diivan manas une silma, kuigi mõte eksles veel loetud lehekülgedele, kasakate kolhoosielu ajalooliste sündmuste juures.

IV

Joasalu ärkas keskhommikul. Pikal põrandariidel helkles kuldkollaseid päikeselaike. Õhk tundus jahedana ja niiskena. Astudes paljajalu laudpõrandale, tundis ta taldade all ebatavalist niiskust ja märkas, et perenaine oli hommikul vara põrandat pesnud. Ta magas küll vägilase und, et ei kuulnudki. Ta riietus kiiresti ja otsustas minna vana kanali äärde pesema. Õu oli tühi. Õhk tundus väljas soojemana kui toas. Ta vaatas ringi, rääkis paar sõna hommikust tervitust ütlema tulnud karjakrantsiga, patsutas sõbralikult ta karvast turja ja nad laskusid alla heinamaale. Möödudes aiast märkas Joasalu, et kirsid olid öösel õitsema puhkenud, aga õunapuud vanemate vendadena pidasid siiski veel aru, nagu kaheldes varase kevade siirastes soovides.

Nad pesid vana sügava kanali ääres. See tähendab — mitte nemad, vaid ainult tema — koer sulistas allpool voolu, püüdes pikakoivalisi kihulasi. Vesi kanal oli madal, kiirevooluline ja külm. Kanali põhi oli kaetud munakividega ja vesi libises üle kivide nagu hõbedane lint. Vesi kandus kaugetest rabadest, kuid teel settis ning mida kaugemale jõudis, seda selgemaks muutus, kuni läbistas jälle mõnda roosteraba ja värvus

uuesti roostekarvaliseks. Kanal oli lõigatud otse nagu raudtee ja käidavatel kohtadel viisid sellest üle kaarjad sillakesed. Läbistades tõusanguid muutus selle laius ja sügavus, kaevajad olid läbi viinud teatud uuen- duse, süvendades tõusangutel kanali põhja püstloodis ja valades järsult süvendatud kalda betooni. Selle vee- juhtme ehitas tselluloosivabrik oma veebasseini varus- tamiseks. Joasalu arutas endamisi, miks küll kohalikud talupojad ei kasutanud kanalit oma heinamaade ja soode kuivendamiseks. Aga küll needki asjad aja jooksul korda ajame, head juhust ei või käest lasta.

Naasnud seltsis koeraga, ei kohanud ta õuel jällegi ühtki hingelist. Imelik vaikus valitses äsjaasutatud kol- hoosi keskuses. Elu ja tegevus oli koondunud elukohtade järele lülidesse. Joasalule tundus see ebaloomulikuna, vanade vennasvabariikide kolhoosides mitteesinevana. Kuid seni, kuni pole keskused välja ehitatud, teist pilti oodata ei võigi.

Joasalu astus korraks tuppa, korraldas ja soris oma kohvris, riietus täielikult ja siirdus õue. Teel vana häär- beri poole kohtas ta perenaist. Juuli tervitas teda sõbra- likult naeratades.

„Lähete söömata ära?“

„Täna. Pole praegu isu. Jätsin oma kohvri teile.“

„Aga kuhu siis ise?“

„Asju ajama,“ vastas Joasalu. „Kas peremees koju ei tulnud?“

„Tuli küll.“

„Millal? Ei kuulnudki.“

„Ma ei lasknud teda tuppa. Ütlesin, et meil on võõrad linnast. Kohkus ära ja läks brigadiiri juurde magama. Ega ta purjus olnudki.“

Joasalu tuli häärberi peatrepi ette. Kõrge ja lai, omal ajal üsna esinduslik puutrepp oli nüüd armetus seisukorras: astmelauad pehastunud ja lahti, põrand auklik, ka paraadukse üks tahvlistest oli sisse löödud, selle asemele oli naelutatud tükk vineeri. Kuid trepilt aeda avanes suurepärase vaade: roheline muru ja üksikud harvad puud, taamal palju mesipuid, trepi külgedel suuri jasmiinipõõsaid, kogu ovaalset välja piiramas igivana kivist müür ja sirelitehekk. Seistes trepil kuulis ta tugevat mesilaste suminat. Joasalu vaatas ringi ja märkas trepi kõrval veega täidetud, pealt samblaga kaetud tsinkplekist padrunikaste — mesilaste jooginõusid. Nii mahajäetud kui paik oligi, tundus siingi peremehe korraldavat kätt, kuid ainult vähestes üksikasjades. . . Joasalu mõtles hetkel, et niisuguseks meie kolhoosi keskus jääda ei või. Asjale tuleb anda kultuursem ilme. Aed on tarvis kiiresti üles harida, ehitised parandada, kolhoosikeskus korralikult välja ehitada. . .

Avanud vanadusest logiseva paraadukse ja astunud hämarasse ning avarasse „vestibüüli“, tõusis ta kobamisi teisele korrale vana Petenbergi juurde. Vanamees elas vasaku tiiva ühes nurgas, ta uksele oli ikka veel endisest ajast säilinud silt: „Alamõisa ülemaednik S. Petenberg“. Joasalule avas hallide juustega, kahvatu näoga naine, Petenbergi abikaasa. Ta pidi noort Joasalu tundma, kuid kas ta tundis teda või ei tundnud, vähemalt ei teinud ta sellest välja.

„On seltsimees Petenberg kodus?“ küsis Joasalu.

Naine ei vastanud.

„Kas kodanik Petenberg on kodus?“ kordas Joasalu oma küsimust.

Noogutati peaga.

„Kas ma tohin teda näha?”

Vana Petenberg ilmuski ise nähtavale. Ta oli täna palituta, kuid siiski hoolimata ilusast ilmast, soojalt riides: kampsunis ja paksudes pükstes. Ta suur hall pea oli siledaks kammitud, habe aetud, silmad ja käed pestud, kuid ilme oli tal endiselt hädine ja haiglane. Ta alustas juttu:

„Koostasin aiatööde kohta aruannet. Märkisin ära, mis tehtud, mis tegemata, kuid imelik lugu: vahe tehtud ja tegemata tööde vahel ei kahane, vaid kasvab.”

„Kellele te seda aruannet koostasite?”

„Põllumajandusosakonnale,” vastas vanamees. „Aruandeid nõutakse, aga et keegi ka aitaks...”

„Kuidas?”

„Noh, olen kuulnud šeffidest, kes vahel noori kolhoose abistavad..., aga meid ei tule aitama keegi. Ei tea, kas me ei oska nõuda või?...”

„Nõudjaid on palju,” vastas Joasalu. „Kõikide nõudmisi ei suudeta rahuldada. Tarvis on omal jõul toime tulla. Teiseks, nõudmisi on tarvis osata põhjendada, näidates, milleks midagi vajatakse, kui tähtis see üldsuse huvides on...”

„Uskuge, aed on seda väärt!” ütles Petenberg oma tursunud kätt haigele südamele pannes.

„Usun, usun,” vastas Joasalu, „ja küll hädale abi leiame... Täna teil esimehe valimised.”

„Jaa-jah! Olen kuulnud, olen kuulnud!” elavnes Petenberg. „Täna meil esimehe valimised. Vot, vot... Teate, tõepoolest vanast esimehest pole ei külma ega sooja. Ma võitlen oma aia eest, näh, suus läks segamini, mitte oma, vaid kolhoosi aia eest...,” parandas Peten-

berg ja jätkas. „Meil on kaks hektaari korralikku aeda, kui arvestada hektaarilt kakskümmend tonni õunu ja marjad veel pealekauba, siis teeb see kõlhoosile rahaliselt sisse 200 000 rubla. Kas see raha on puu otsast võetud? Ei, tõepoolest, see raha ongi puu otsast võetud... Meie aed läheb, nagu eile veendusite, sel aastal kõvasti õitsema. Aga kui me ta sööti jätame, tuleb üldsaak kehv, õunad väikesed nagu pabulad, ei tegu ega nägu... See pärast siis — kõik võitlusse aia ülesharimise eest — see olgu meie tänapäeva loosung.”

„Õige, seltsimees Petenberg,” vastas Joasalu. „Aed tuleb korda seada. Pange kõik rattad käima, et see ülesharitud saaks. Õige asja eest tuleb võidelda energiliselt, selle teadmisega, et see tasub end alati ära... Aga juhatage mulle üks tuba ajutiseks, mis oleks enam-vähem elamiskõlblik.”

„Selles majas?”

„Siinsamas jah.”

„Noh, tube meil on,” jätkas Petenberg vähe jahtunult. „Selles majas on nelikümmend tuba, kuid ühel üks häda, teisel teine. Ma rääkisin esimehele, et vaja katust parandada, aga tema ütles, et on muidki hädalisi asju õien-dada... Vajate te ühte või kahte tuba?”

„Aitab ühestki.”

„Kas alumisele või ülemisele korrale?”

„See ükspuha.”

Petenbergi tubade sisustus oli vana nagu peremees isegi. Seal ei puudunud traditsiooniline laegastega kummut ja puukoidest auklikuks näritud klaasustega puhvetikapp, peale selle seintel kitsesarved, taldriku põhjal gipsist valatud väikesed bareljeefid, perekonnapildid, kaks baromeetrit ja veel muud kribu-krabu. Kirjutus-

laua kohal rippus nikerdatud raamis suure bioloogikunstaedniku I. Mitsšurini portree. Oma suurest õpetusest oli ta jälgi jätnud kõikjale maailmas ning selleski kolkas oli üks tema õpilasi, kelle teod polnud küll nii kuulsad, kuid kes oli ka oma elupäevadest viiskümmend aastat ohverdanud looduse ümberkujundamisele. Ta oli töötanud aednikuna Alamõisas üle kolmekümne aasta ning oli selle aja jooksul mõndagi saavutanud ja lähima ümbruskonna tunnustust pälvinud.

„Kuidas tervis on?“ päris Joasalu.

„Tänan. On juba parem. Vana inimese elu, kui tunneb end paremini, võib öelda, et on juba päris terve. Oleks aeg ära minna igavestele rohumaadele, aga tööd on palju. See aedniku töö on hirmsasti aegaviitev. Tänu Mitsšurinine, kes kiirendas meie töömeetodit hübriidsete sortide aretamisega, muidu pane käed rüppe, sest inimesele pole enam antud Metuusala eluaastaid...“

Vanamees võttis naelast võtmekimbu ja nad väljusid koridori. Koridorid olid laiad, kuid pimedad, seal valitses tubli tuuletõmbus, nii et Petenberg surus ettevaatuse mõttes oma sooja mütsi sügavamini pähe. Ruumid olid käest ära, aknad korralikult klaasitamata.

Suur saal oli põrandata, parkett oli sõjapäevil üles kistud ja ära põletatud. Seda ruumi kasutati nüüd vana koli panipaigana. Seal oli kaks meevurri, üks lagununud, teine veel kõlblik, siis plekist suitsukanne, takuriidest suitsutuuste, terve virn mitmesuguses suuruses meeraame ja muud vara. Hariliku inimese silm märkas vaid korralagedust, kuid harjunud inimene nägi siingi teatud korda. Siin ei olnud ühtki eset, mis ühel või teisel viisil polnud ühenduses mesilaga, isegi esemete ebasümmeetrilises laialipaisatuses võis märgata praktilist käe-

pärasust ja korda. Kus oleks näiteks parem koht pöitlitel, kärgede lahtikaanetamise nugal, emapuuridel ja teistel mitmesugustel pisiasjadel, kui laial aknalaual, või kus oleks parem ja kuivem koht soojamatidel, kui nurgas ahju juures hunnikus.

Uhel toal oli viis tuge all, aga toed olid peenikesed nagu talumehe tublid reeaisad. Sellised „sambad“ hoidsid ülal laekrohvi, võib-olla kogu lage. Et siin peamiselt laekrohvi ülalhoidmisega tegemist oli, seda tunnistasid risti-rästi toetuste alla asetatud lauad. Taolises muidu avaras toas tuli liikuda nagu metsas.

„Näete,“ ütles Petenberg, „ühel ruumil üks, teisel teine häda,“ ning selles ütluses ei puudunud omajagu muret.

Vastas oli veel üks tuba, aga Petenberg ütles, et see olla ära võetud.

„Kes selle ära võttis?“

„Selle üüris üks prouake linnast ja ta peaks peagi kohale saabuma. Tema maksab kolhoosi kassasse üüri, vist ongi juba ette maksnud . . . Tema, vaadake, tahab igal kevadel, kui õunapuud õitsevad, siin olla. Siis istub ta aias päevad otsa ja unistab. Muide ta on sõbralik inimene . . .“

„Minule siis tuba ei leidugi?“

„Kuidas nii? Küll leiame,“ haaras sõnast kinni Petenberg. „Te soovite üks või kaks, kõrvuti, vastakuti või läbikäidavad? . . .“

„Mul tõepoolest ükskõik, kas kõrvuti või vastakuti. . .“

„No siis on hea, küll leiame. Küll ma korraldan. Vaadake, mul pole praegu neist asjadest täpset ülevaadet. Ma õige räägin abikaasaga. . . Kas teile juba tuba tarvis tänaseks?“

„Oleks palunud.“

„Hea. Kui tänaseks, siis saab ka tänaseks.“

Joasalu tõttas valla täitevkomiteesse.

Uue Tee kolhoosist valla täitevkomiteeni oli paar kilomeetrit. Tee viis üle põldude, üle heinamaaluhtade, ristikkeinanurmede. Rõõm oli vaadelda tasaseid hästiharitud põlde. Joasalu ei teadnud veel, kus lõpeb kolhoosi piir, kus algavad üksiktalupoegade põllulapid. Kolhoosi territooriumil lootis ta näha tavaliselt suuremaid välju, kuid midagi sellist märgata ei olnud. Esimeseks suveks ei saadud veel teostada laiendatud külvikorda. Kolhoosi tali- ja suviviljad olid laiali paisatud: siin põld rukist, seal tükk kaera, seal nisu, aga hiliste kultuuride külvid polnud veel üleski tulnud. Maa oli kõvaks kuivanud, kõva koorik ei lasknud õhku juurteni, see soodustas niiskuse liigset auramist, koorikul aga oli tärganud linaloomana tihe umbrohi. Joasalu kaevas sõrmega viljaorase juuri, katsus külvi sügavust ja leidis, et see oli normaalne. Hea, neid oraseid ja külve saab pealt äestada.

Ta sattus kividekorjajatele ristikupõllult. Pöördus ümber. Ta ei tahtnud naistega vestlusse astuda, nende uudishimu rahuldada, pidades seda hetkel varajaseks. Naised, viiekesi reas, kotiriidest laiad põlled ees, astusid ja kummardasid nagu seenelised. Keset põldu seisis hobune vankriga, hobune ulatas mokkaldega rohuliblesid, kuid ohelik oli liiga pinguli, ja vana vaene loomake pidi iga magusa suutäie juures põlvi nõtkutama. Naised kallasid koliseses põlledelt kive vankrisse, sirutasid kivi-sületäite all tuimaks jäänud selgi, kohendasid pearrätte ja kõnelesid valjusti. Noormees läks edasi.

Nurmedevahelised heinamaaribad olid kohati loomade

poolt sõtkutud. „Seda ei või,“ arvas Joasalu, „tuleb keelata, muidu pole heinaajal kuhugi vikatiga peale minna.“ See on tavaline komme, põldudevahelisi heinamaid karjatatakse viimase võimaluseni, kuni põllud on juba täiesti rohelised, kuni karjane ise enam seal karja hoida ei saa.

Joasalu jäi mõtisklema karjakoplite asutamisest, kolhoosi külvikordade sisseseadmisest: kuidas üldse kolhoosi külvikorda rajada, kas terve majandi peale või brigaadide viisi. . . Üks brigaad tuleb igal juhul kolhoosi keskusse.

Oma kujutluses nägi ta kolhoosi keskust suurte moodstate hoonete, laiade tänavate ja aedadega: „Kolhoosi juhatuse hooneks jääks vana kahekordne kivist häärber, seal oleks ruumi esimehel, raamatupidajal, brigadiiril ja aednikul. Sinna võiks paigutada raamatukogu, klubi, söökla. Hüva. Kuid kolhoosi põllumajandusliku suurehitisena nägi ta ikkagi loomalauta: suurt, avarat, puhast, õhurikast ja valget. Lauda aknad säravad talvisel õhtul elektrituledes nagu tehase aknad. . . Samas lähedal, tavaliselt lauda ühes otsas asuks silotorn, vee-reservuaar, selle kõrval moodne tuulemootor, lauda teises küljes vinklis ülesviivate sildadega koresöödakuurid — sellises kombinatsioonis kujutab hoonete blokk enesest soliidset käitist. Taamale tuleksid teised põllumajanduslikud ehitised: aidad, tallid, viljakuivatis, masinriistade kuurid. . . Aga piimatalitus, kolhoosil peab ju olema ka meierei. . . Siis kodulindude aiad väikeste majakestega, ümbritsetud traatvõrguga. Kodulinde vaja sügisel koristatud põldudel karjatada, et nad kõik varisenud terad üles korjaksid ja endile talve vastu jõudu koguksid. Majapidamises ei või midagi kaduma lasta minna. . .

Kool tuleb ka keskusse tuua. Kes hakkavad meie spordiväljakut kasutama? Muidugi peamiselt kolhoosnikud ise, kuid ka õpilased. Kes hakkavad näiteringide tööd juhtima, laulukoore juhatama, klubis kirjanduslikke referaate pidama? Kolhoosnikud ise, kuid neid hakkavad abistama õpetajad — nendel selleks rohkem vilumust ja haridust. . . Aga aed, mitšuurinlik aed puukooliga, sordiareetusega, õpetatud agronoomidega — Eesti NSV Teaduste Akadeemia tulevane filiaal. Uh! . . . Minu ülesanded, kui nii võtta, muutuvad liiga keerulisteks. . .”

Ta seisatas ja viipas käega, et hajutada silmist unistuste õrna võrku. . .

Juba paistsidki täitevkomitee ja kooperatiivi kõrgekatuselised majad tolmunud puude ja põõsaste vahelt.

Täitevkomitee, kus maareformi päevil ja ka veel hiljem kees vilgas tegevus, oli nüüd tagasi tõmbunud, vaiksamaks jäänud. Ainult hoogtööde puhul, kui kutsuti kokku valla rohkearvuline aktiiv, võttis elu kiire tempo. Kolhoosidega on asju ajada palju kergem kui tuhandete üksikmaapidajatega, pealegi oli osa asjaajamist koondunud külanõukogudesse — neid oli valla kohta kolm. Külanõukogud olid kujunemas tähtsaks administratiivorganeiks maaelus.

Selle valla täitevkomitee esimees, endine talupoeg, kehvik, oskas küll igapäevaseid asju ajada, allkirju paberitele anda, isegi vilunud aktiiviga ja partorgi igakülgsel abil hoogtöökuid korraldada, kuid valla üldmajanduse juhtimisel polnud ta küllalt enesekindel. Ta oli paar talve koolis käinud, polnud kunagi saanud mahti end iseseisvalt lugemisega edasi arendada ning nõukogude korra oludes osutusid ta võimed mittepiisavaiks. Ta ei suutnud tungida kooperatiivi keerulisse arvepidamisse,

turbatööstuse tootmisplaani ja eelarvesse, põllumajanduse statistilisse aruandlusse ja ta tõmbus tagasi, nagu häbenedes oma küündimatust. Ta oli rääkinud parteiorganisaatorile oma ametialalistest muredest, et sellisele kohale oleks vaja nooremat ja hakkajamat meest, kuid parteiorganisaator ei võtnud tema kaebusi kuuldagi. Tomson oli temaga rahul, sest tema oma kärsimatuses tahtis ise kõike juhtida, kõige üle otsustada, ja nii need kaks vastandlikku kuju sobisidki. Tomson ei tahtnud nooremat meest valla täitevkomitee esimehe kohale, ta hindas senist selle suure kohusetunde ja hea iseloomu tõttu. Tegemist oli olnud palju ning vald ei seisnud mitte halvemal kohal maakonnas — partorgile aga näis täitsa võimatuna lahutada poliitilist juhtimist majanduslikust.

Tomson oli sündinud Eestis, kuid kodusõja ajal oli astunud poisikesena Punaarmeele, võitles voorisõdurina Petrogradi rindel ning jäigi elama tema poolt kaitstud Lenini linna. Elukutseid oli vahetanud mitmeid, oli töötanud treialina metallitehases, oli teeninud raudteel ja sides, polnud võhik ka põllumajanduslikes küsimustes. Parteisse oli astunud 1924. aastal koos tehase eesrindlastega Lenini kutsega... Ta oli pikk vimmas mees, energilise näoilmega, kõrge palja otsaesisega, pikkade suitsust pigitatud hammastega, printsiipiaalselt range, kuid inimlikult lahke ja tasakaalukas. Olles kaua aastaid abielus vene rahvusest naisega, oli unustanud ära emakeele, kuid taastas selle väga kiiresti Rahvuskorpuses, kus teenis kogu aeg laskuripolgus parteibüroo tehnilise sekretärina.

„Noh, mis uudist?“ küsis ta Joasalult valla parteikomitee tagasihoidlikult sisustatud ruumis istet võttes. „Kas

Uue Tee kolhoosil on väljavaateid uue esimehe saamiseks?"

"Seda peaksin ma teilt küsima," vastas Joasalu.

"Minult? Jah, tõsi! Te olete ju uustulnuk! Aga nagu endine selle nurga elanik ja aastatelt noor mees, peaksite igas olukorras orienteeruma ruttu. Kas kolhoosis juba olite?"

"Olin."

"Rahvaga kohtasite?"

"Oli juhus rääkida, tahavad minu kandidatuuri kindlasti üles seada, vastaskandidaadina aga kavatsetakse esitada Kirsimägi..."

"Ei tule kõne allagi! Tuntud tegelane! Oma individuaalsetes igandites ja isikliku vara küljes tugevasti kinni. Tarvis on laiema silmaringi ja puhtama klassitundega inimest... Milline mulje siis jäi kolhoosi üldisest olukorrast?"

"Mitte kõige parem," vastas Joasalu. "Aed on laokile lastud, seda on nüüd kiiresti vaja üles harida, labidatega läbi kaevata..."

"Kas pole rahvast?"

"Rahvast ju on, aga töö on tõeliselt nädala küsimus. Nii ruttu oma rahvaga aeda korda seada, eriti kus põllutööd on käsil, on peaaegu võimatu. Rohi kasvab, ülesharimine muutub päev-päevalt raskemaks."

Tomson mõtles hetke, soris mingis nimekirjas, vist valla kommunistlike noorte nimekirjas, tahtis helistada kooli, kuid heitis käega, öeldes:

"Ei maksa tülitada! Ma sõidan täna Kõrgesaarele, räägin turbatööstuse direktoriga, ehk ta annab oma tööliisi teile päevaks paariks abiks. Te võite neile tasuda õuntega. See oleks nii ühele kui teisele poolele kasulik."

Seal on terve hulk alalisi töötajaid — suvilisi —, kes lahkuvad rabast vaid hilja sügisel, küllap nad on vägagi huvitatud kolhoosi aiasaadustest. Nii et kui soovite, ma võin rääkida?”

„Palun väga. Te võiksite neid parteiilinis kohustada.”

„Seda ei maksa,” sõnas Tomson. „Kolhoosil minu teada šefid on. Šeffide ülesandeks on peamiselt kultuurmassiline töö, kuid ma räägin — võib-olla soovivad vabal kokkuleppel.”

Jutt kaldus kolhoosi seesmistele asjadele, selle majanduslikule ja poliitilisele kindlustamisele, ja Tomson hakkas iseloomustama Priimetsa kui käest ära ja saamatut inimest, kellest ei võivat loota üheski asjas algatust ega abi kolhoosi elu organiseerimisel.

„Saamatus!” ohkas Tomson. „Ja siis veel paindlikkus viina suhtes. Aga kes on paindlik viina vastu, see on paindlik ka meie klassivaenlaste suhtes. Eks ole tõi?”

Joasalu noogutas peaga. Tomson jätkas:

„Meie naaberkolhoosis on üks kolhoosnik, suure pere omanik. Uks poegadest õpib ülikoolis, kaks poega ja kaks tüdart töötavad kolhoosis. Enne kolhoosi astumist kirjutas üliõpilasest pojale noore hobuse. Vaat, mis juhtub . . . Ma küsisin, et kas ta poeg õpib voorimeheks või. „Ei,” ütleb, „tohtriks õpib”. — „No siis toogu hobune kiire korras tagasi.” Ära tõi. Ise saab riigilt iga kuu stipendiumi, aga varjas kolhoosi hobust. Vaat sulle üliõpilane ja siin sulle näide . . . Aga teine näide on teie kolhoosist. Seal on teil kesktalupoeg, priinimega Jaagup Pärtli. Peitis parema lehma kartulikoopasse. Kas minna kohtusse? Ah! Tuleb omal jõul ja, arvan, heaga hakkama saada. Ma juba rääkisin selles asjas ühe teie

kolhoosnikuga, küll nad vana Jaagupi lehma koopast välja tõstavad."

Nad vestlesid veel ühest-teisest, kuni Tomson vaatas kella ja teatas, et temal on aeg minna.

Täitevkomitee esimeest Joasalu sel päeval ei kohanud. Kohal oli aga täitevkomitee naissekretär, kuid seegi üsna unise olekuga. Kibedal tööajal olid ametiruumid tühjad. Ainult õhtul need elavnesid, kui tuldi sideagentuuri ajalehtede järele. Siis aeti ka valla üldisi asju — täitevkomitee kantselei lõi paariks tunniks sumisema nagu klubi ja sekretär kirjutas masinal suitsva lambitule valgel vajalikke tunnistusi ja tõendeid.

Joasalu astus korraks sisse kooperatiivi, laskis endale teha väikese toidupaki ja siirdus koju.

Kolhoosi piirides tuli talle vastu pooljoostes hiline poisike, kolhoosi abikarjane, labidas õlal. Joasalu peatas ta ja küsis:

„Kuhu sa jooksed?“

„Kolhoosi karja juurde.“

„Mis siis lahti on?“

„Uks lehm jäi soosse, iniseb, ei saa välja.“

„Kas käisid abi otsimas?“

„Käisin. Lubati tulla. Juuli ise lubas tulla, aga või's tal ruttu, tal vaja end peegli ees puuderdada," sõnas poisike ja lippas edasi.

Joasalu pani poisile pooljoostes järele, siunates kooperatiivi müüjannat, sest produktidepakk kippus käes lagunema. Nöör katkes, paber rebenes, kilud, paberossid ja või hakkasid teele pudenema. Joasalu peatas poisi, astus üle kraavi, riputas toidupaki võsasse lepaoksale, võttis labida oma kätte ja nad ruttasid edasi.

Nad kuulsid peagi karjakrappide kõrinat võsas, nägid

põõsaste vahel vilkumas lehmade pruune läikivaid selgi. Kari liikus hajali kõrgete leppade all, trampides võimsate sõrgadega tüma pinda, mis kasvatas vaid alaväär-tuslikku rohtu, mingit sootarnade ja aasaheina hõredat segu. Poisike huikas.

Vastu kõlas energiline vile, nagu miilitsavile, kuskil eemal hakkas koer haukuma.

„Onu Peeter!“ hüüdis poisike. „Kas lehm on sees?“

„Sees,“ kõlas vastus nagu metsakaja, ainult jämeda-hääline.

Lehm oli maoli mülkas. Alguses oli ta end edasi lohistanud, seda näitas sügav vagu mudas, kuid siis oli loom väsinud ja lamama jäänud. Ta näis rahuliku mudavanni võtjana, kuid ta suurtes silmades peegeldus tõsine hirm. Nähes enda ees inimesi ja aimates nende kavatsusi, hakkas lehm abipaluvalt inisema.

„Hakkame kaevama?“ küsis Joasalu.

„Tuleb kaevata,“ vastas karjane, „ega ta muidu välja saa.“

Lähenes ka peakarjus, aasta kuuekümnene vanamees, piip suus, habe rinna ees, ta silmitses tähelepanelikult Joasalu.

„Näe, kes appi tulnud?“

Joasalu võttis jalad lahti, kuue seljast, keeras püksisääred ning särgikäised üles ja asus kaevama.

„Eks kaeva nagu randlase laeva mudast,“ kiitis karjamees ja hakkas piipu toppima, muiates ise tabava võrdluse üle.

Kaevata oli ebamugav. Kange jalg vajus sügavale porri. Joasalu ei saanud seda hõlpsasti mudast välja. Kaevata tuli vaid ühelt poolt, kuid kogu lehma laiuselt. Joasalu kompas labidaga mülka põhja, see oli kõva,

labidas helises. Ta pildus mättaid ja nätsket muda, soo lirtsus labida all, kaevatud auk voolas silmapilkselt vett täis.

„Et ta saatan ka siia sattus!“ kirus karjamees mülka serval seistes ja piipu tõmmates. „Juku, mine karja juurde, mis sa siin vahid, me saame siin sinutagi hakama,“ ütles ta pöördudes oma käealuse poole.

Juku läks ilmselt vastumeelselt.

Joasalu kaevas suure õhinaga, teda huvitas veel teine asi, ta tahtis näha, milline on soo põhi, savine või liivane.

Kaevates arutas ta endamisi: selle soo laseme kuivaks, toome kohale, kui võimalik, võimsa ekskavaatori. Ja talle meenus ühe talumehe ütlus: „Eestis on paremad maad veel jõude seismas soode ja lepistikkude all.“ Keegi agronoom oli kord öelnud, et „mudasoo on kullaauk.“ Õigem oleks öelda: madalsoo on meie mustmuld, kõrgsoo — pruun söekaevandus.

Ta selja tagant kostis naise hele ja rõõmus hüüd:

„Jõudu tööle!“

Joasalu võttis tervituse vastu, kuid ei katkestanud tööd, ta tundis häälest ära appituleja, karjabrigadiiri, Priimetsa naise.

„Näe, linnamehed ka kolhoosnikuid abistamas,“ algas Juuli. „Ei karda te meie muda ega kedagi. Vesi ju kole külm, võite veel nohu saada. Küllap vist lehmalgi võttis külmas vees seismisest jalad kangeks, muidu oleks omal jõul välja tulnud. Vissi, näh! Mis sa? Liiguta end!... On aga loom! On aga laisk elajas! Noh, kes käskis tal säärasesse mülkasse minna!“

„Ega lehm süüdi ole, et karjamaad on soised,“ vastas Joasalu.

„Aga kes siis? Ta ju kangekaelne loom, näeb küll, et mülgas ees, aga ringi ei lähe, virutab otse ja ongi maoli... No mis sa!... Kaevake tal ainult edejalgade juurest, pole vaja nii laialt võtta. Kui ta esimesed jalad vabaks saab, küll siis välja tuleb, kui tagant vitsaga hirmutada...”

„Aega on, ma kaevan vähe laiemalt.”

Juuli aga ei läbenud enam oodata, võttis maast vitsa-
rao ja rohmas sellega lehmale pikuti mööda selga. Loom, võtnud jõu kokku, heitis enese imestamapaneva kergusega Joasalu poolt kaevatud auku, kaevaja jõudis vaevalt eest hüpata.

„Noh, olite lehma alla jäämas,” naeris Juuli väga heatumisega. „Vaat oleksite veel õnnetult surma saanud ja pruut oleks leinama jäänud. Aga kes süüdi? Ikka karjabrigadiir. Lehm jääb mudasse — karjabrigadiir süüdi, esimees lämbub lehma alla, jälle brigadiir süüdi... Juku, Peeter!” hüüdis ta. „Kuhu need karjased siis on jäänud? Ajage lehm karja juurde!”

Aga lehm hakkas ise külmas vees tuimaks jäänud jalgade naksudes karjale järele vantsima.

„Oi, oi, küll olete enese ära määrinud! Neid sääri ei saa enam kuidagi puhtaks!” imestas Juuli.

„Ma lähen kanali äärde.”

„Mis te's nii kaugemale. Siin lähedal on linatiik, seal võite ka pesta.”

Nad läksid seltsis peaaegu tulnud teed tagasi. Joasalu oli paljajalu, ühes käes riided, teises labidas. Brigadiir pildus teravusi, ta erutus polnud haihtunud — õnnetused ajavad inimesi vihale. Ta kiitis Joasalu pealehakkamist, kuid kahetses ta haiget jalga ja küsis:

„Kas tasus ordeni eest jalga jätta?”

„Ma ei jätnud seda ordeni eest, vaid isamaa eest.“

„Aga maa võeti ometi ära.“

„Kuidas nii? Maa anti neile, kes seda harivad.“

„Seda ainult öeldakse, tegelikult pole kellelgi midagi.“

„Kas teie isalt võeti maa ära?“ päris Joasalu.

„Minu isal maad ei olnudki. Olime linnainimesed. Kuni isa veel elas ja vabrikus töötas, tulime kuidagi eluga toime, aga kui isa sealt purustatud käega koju toodi, olime pigis kogu perega. Aga noh, elasime ära, maal sai isegi karjas käidud, hiljem läksime jälle linna tagasi, leidsime mõnesugust teenistust, risti ette ei löönud millegi ees.“

„Kuidas te's maale sattusite?“

„Okupatsiooni ajal polnud linnas midagi peale hakata. Ähvardati töölaagrisse saata... Aga nüüd läheb jälle maal pind jalge all tuliseks.“

„Teie olete nõukogude maareformist valesti aru saanud,“ sõnas Joasalu. „Maa võeti hallparuneilt ja anti neile, kes seda on eluaeg harinud,“ ta vaatas Juulile otsa, kuid selle ilme ei öelnud midagi, jätkas: „Aga nüüd kolhoosidesse astudes muutub meie elu hoopis paremaks. Uhismaapidamisega saame jõukaks, kaotame aegamööda vahe maa- ja linnaelu vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Me hakkame hästi sööma, hästi riides käima, mugavates korterites elama ja töögi muutub aasta-aastalt kergemaks. Kõik raskemad tööd tehakse ju masinatega...“

„Praegu teeme küll veel omal jõul,“ vastas Juuli.

„Ajajooksul asi paraneb. Las me saame vennasvabariikidest uusi masinaid, õpime neid käsitsema, siis õpime ka ühistööd paremini hindama,“ ta vaatas jälle Juulile

küljelt näkku, kuid talle näis, et see ei kuulanudki teda, vaid vahtis demonstratiivselt kuhugi kaugusse.

„Te vist mind ei usu?“ küsis ta.

„Ei usu,“ oli vastus. „Vaadake, seal on tiik. Peske end puhtaks ja tulge õhtul öömajale.“

„Tulen oma kohvri järele.“

„Meil ju täna uue esimehe valimised. Valime teid esimeheks!“

Tulnud pakiga koju, leidis Joasalu oma toa põranda pestuna ja ruumi sisustatuna. Toa keskele oli asetatud pudenenud mosaiikrandiga punasest puust, kõverate peente jalgadega laud. Seinä ääres oli kušet, mis oma madalate, kõverate jalgadega tuletas kujult meelde hüppevalmis emalõvi. Kušeti keerulise koega hinnaline pealisköök oli kulunud ja pleekunud, ja istumisel helisesid riide all köidikuist vabanenud spiraalvedrud häälest äräläinud veidra mänguriista akordina. Seinal rippus XIX sajandi kindrali portree, sinises mundris, valgetes kintspükstes, paljude autähtedega rinnal. Sääraseid vanu portreesid oli nähtud palju, neist kubisesid muuseumid, neid võis leida veel nüüdki säilinud härrastemajades. Peale loetletud esemete oli toas veel vineerist põhjaga tool — juba kahekümnenda sajandi toode —, siis lihtne, varbadest kokku löödud aiapink, paar taburetti, pesukauss, veeämber. Joasalu jäi nii toa kui selle sisustusega täielikult rahule, ainult pildi võttis seinalt maha. Lahkudes toast keeras ukse lukku, proovis võtit, lukk töötas hästi ja helises nagu kell.

Toa oli korraldanud Petenbergi abikaasa, toosama enesesse sulgunud vaikiv olend. Joasalu mäletas teda lõbusa inimesena, kui ta veel laulukoorides laulis ja näitemängudes kaasa löi. Ei tea, mis teda nii maani maha mul-

jus? Muide Petenberg rääkis, et naine oli aidanud teda kevadistel pookimistöodel ja kõik pookoksad olid ilusasti kasvama läinud.

Joasalu peatus äkki üllatunult. Lahkudes oma korterist heitis ta pilgu häärberi teise korra esikuaknast välja ja märkas, et õunapuud olid õitsema läinud. Aed oli üksainus suur õitemeri. Midagi sellist polnud ta varem kunagi näinud. Ta oli sageli poisikesena Alamõisa õitsvast aiast mööda käinud, aga tee poolt piiras vaadet kõrge ja tihe hekk. Ta nägi seda aeda õites esimest korda ja imestas. Üksik õitsev õunapuu on ilus, kuid selline õitemeri on veel midagi muud — see on kõike unustama panev, imestust äratav, see on kollektiivne õitseng.

Joasalu ruttas aeda, et üles otsida vana aednikku. Kus võis Petenberg sel hetkel mujal olla kui aias. Vanamees jalutaski seal, käed seljal, müts kuklas ja vaatles oma puid. Aga ilme oli tal üsna rahulik ja asjalik, ainult rüht oli muutunud sirgemaks ja samm kõbusamaks.

„No on aga tore!“ hüüdis Joasalu.

„Jah,“ vastas aednik.

„Kas pole öökülmi karta?“

„Ei peaks olema. Kuid kes teab! . . . Vaadake, kui jõulised õied! On näha, et aiale, mille kasvuhuog on lakanud, pole vaja midagi peale mineraalväetiste . . . Õunapuu on kaval, kui pinnas on kehv, siis ta ei õitse — ühel aastal kogub jõudu, teisel õitseb ja kannab vilja. Mõned arvavad, et sort on halb. Las arvavad . . . Aga mu meel on haige: üks pirn, mis õitsema ei tohiks minna, andis viis äbarikku õit — sihuke atavist! Aga ma rebisin õied maha, uurin neid veidi, kas nad erinevad tavalistest.“

„Teised taolised puud ei õitse?“

„Ei. Kaks mul neid sihuke si ongi.“

„Ja vilju kannavad?“

„Niisama nagu needki siin, mis õitsevad.“

„Te tahate puult võtta ta pidulikuma osa? Kas maksab seda teha?“

„Pidulikkus, pidulikkus,“ kordas Petenberg. „Kas see ei ole inimlik väljamõeldis? Elu on ilus vaid oma viljadega...“ kuid järsku lõi aednik enesele peoga vastu laupa ja lausus: „Oh sa sinder, mis ma's tegin, miks ma's õied ära rebisin? Tarvis oleks olnud need lihtsalt ära märkida! Noh, vanaks olen jäänud!... Ai-ai-ai! Jälle vaja vähemalt aasta elada...“

„Te tahaksite saada ühelt ja samalt puult kahel viisil arenenud vilju?“

„See'p see ongi!“ sõnas Petenberg tujutult.

Jutt katkes. Joasalu jäi kuulatama paljude putukate suminat õhus, kumalaste torinat, mesilaste helisevat lendu. Liblikad õõtsusid õhus mitmevärviliste parašüütis-tidena. Ja kõik nad tundsid huvi õunapuude õitsemisest. Võililled, nurmenukud ja teised varased kevadlilled olid hoopis unustatud. Ta vaatles õiele laskunud suurt kumalast, kes hoolimatult tallas oma suurte jalgadega õrna õiekarikat, pistis noka sigimikku ja ruttas jälle edasi nagu pulma kontvõõras ühe laua juurest teise juurde, torisedes kurjalt, hirmutades arglikke mesilasi. Ka Petenberg, kummardanud ühe kääbusõunapuu juurde, torises vana kumaladena rahulolematult, õiendades peene pintseti ja imeväikese jõhvpintsliga, sidudes kunstlikult tolmutatud õisi marlitopsudesse. Kõikjal äärmine asjalikkus, ei mingit ilutsemist. Elu ja otstarve on lahutatud asjad, arvas Joasalu.

Talle meenus Eespere Andres, kelle ilutunne piirdus vaid õunapuu õitsva oksaga. Säärane oks on tõesti ilus.

Kuid kas Andres nägi siin ainult ilu? Ta oleks märganud siis samuti kullerkupu, meelespea ja sinilille ilu, Andrese ilumõiste oli tihedasti seotud majandusliku kasu mõistega ja seepärast oskas ta imetleda vaid õitsva õunapuukoksa ilu. Kas pole meie kõikides vanades talupoegades palju ühist Vargamäe Andresega? Kindlasti on... Tema isa aga näiteks võõrast aeda ei vaatagi. Andres vaatles, õppis, kadetses. Isa ei vaata ega kadetse... Teda ei huvita miski, mis pole oma. Ta ei õpi, sest ta ei usu, et sellest temale kasu on. Miks vaadata näituse huvitavat eksponaati, arvab Jaan Joasalu, kui ma kodus oma väikeses majapidamises ikkagi midagi korda saata ei suuda.

Missugune peaks olema tulevikuinimene? Ta on palju kõrgemal Vargamäe Andresest ja Joasalu Jaanist. Temalgi ei peaks puuduma väljaarenenud peremehetunne, kuid see pole egoistlik, vaid kollektiivne. Meie eesti talupoegadele on kollektiivne peremehetunne veel uus ja harjumatu asi. Seda tuleb neis veel arendada ja kasvatada. Arendab ja kasvatab seda uus ühiskondlik töö, majandusliku jõukuse ühine järjekindel tõus. Alla aga kisub: paigaltammumine, halb majandamine, halb juhtimine... Kolhoos ongi see paik, kus inimesed saavad omandada ja peavad omandama kõige kiiremini sotsialistlikku peremehetunnet. Kui mina oma väikeses kolhoosis seda kollektiivset peremehetunnet neile sisen-dada ei suuda, on mu töö halb. Kui suudan seda ükskõik mil viisil, siis olen töötanud hästi, arvatagu minust mis tahes.

VI

Kell pool kümme õhtul pidi kolhoosi punases nurgas algama koosolek. Esimesena ilmus kella kümne paiku

kohale Tomson. Siis saabus lülvivanem Kilgas, ta hakkas presiidiumilauda korraldama, pinke ja toole kohale asetama.

Koosolekule hakkas kogunema kolhoosnikuid: mehi ja naisi, vanu ja noori, rõõmsanäolisi ja kurvailmelisi, kuid kõik olid puhtad, juuksed kammitud ja isegi paremad riided naistel selga pandud. Meeste nägudel oli näha tugevat päikesepruuni, aga mõnede naiste näod olid veel üsna rõõsad — näha kohe, et nad oma koduste talituste juurest veel kaugemale polnud saanud. Uhed tervitasid Joasalu ja Tomsoni, teised ei teinud väljagi ja võtsid istet, kes tahapoole, kes ettepoole, kuid ikka sobivuse järele, võib-olla lülide viisi. Juhatus oli kohal, revisjonikomisjon saabus, kuid tähtsamat tegelast, esimees Priimetsa veel ei olnud.

Tagumistes pinkides kõneldi Priimetsast ja tänastest ümbervalimistest, kuid niivõrd tasa, et võimatu oli tabada jutu mõtet:

„Mis valimised need. On juba ... ja las olla. Kes see parem on? Noh, ütleme, et ei ... ööst ega ilmast, aga rahvaga ... läbisaamine. Uut esimeest tahavad ...”

„Siin pole koht ...” müksas Kirsimägi.

„Kus siis see koht on? Just siin on koht, kus kõik need asjad klaarida tulevad,” sõnati valjemalt.

„Las klaarivad need, kel vägi ja võim ...”

„Kui üks kisub ühele, teine teisele poole, siis koorem ei liigu paigast ...”

„Kuhu meil liikuda? Meil pole kuhugi liikuda ...”

Naised aga vestlesid peamiselt kodustest asjadest: haudivatest kanadest, kurgipeenardest, isiklike lühmade köietamisest ja muist pisimuredest.

Esimestel pinkidel istuvad mehed olid vaiksemad, nad tundusid isegi mornidena, kurbadena, mõni neist kiskus ohtrasti suitsu. Tomson teadis, et need on omad mehed. Ja kuigi nad istusid esimestel pinkidel, näis tooniandev seltskond paiknevat tagapool. Oli ilmne, et siin on osad vahetatud, juhtijatest on saanud juhitud, „umbrohi on lämmatamas noort orast“. Oleks tarvis tugevat pealtäestamist, arvas Joasalu.

Ilmus ka Petenberg ja istus tagumisele pingile, vajus pikkamisi röötsakile ja jäi vahtima presiidiumilauda, kus istus Tomson ja lehitses bloknooti. Petenberg pilgutas energiliselt silmi, krimpsutas nina ja näis üldise olukorraga mitte leppida tahtvat, kuid tema vastuolu põhjusi oli raske mõista — kas oli selleks tavaline nimmevalu või uue elu puhangute ebamugav tuuletõmbus. See poolõpetlane-aednik, seistes mitšuurinlikel põhimõtteil, seisis veel üsna kaugel kommunistlikest ühiskondlikest põhimõtetest. Elanud elupäevad kodanlikus ühiskonnas, oli temalgi raske harjuda uue elu reipusega. Teda rõhus ühelt poolt ühiskondliku vastutuse koorem, teiselt poolt suur nõudlikkus ja tööde organiseerimise oskuse puudus, lõpuks vanad igandid, eelarvamused, milledest ta polnud vaba, nagu paljudki temaealised inimesed.

Peaaegu viimasena saabus Priimets. Ta punetas ja õhetas näost nagu koolipoiss. Hoolimata oma tüsedast kogust, kolmekümneaastasest elueast, oli ta tahapoole kammitud lopsaka soenguga ja ärevate silmadega laias näos veel palju koolipoisilikkust. Ta avas koosoleku, teatades lühidalt, et ta mingisuguse erilise ettekandega ei esine, et kõik, mis teab tema kolhoosi sisemisest olukor-
rast, seda teab ka viimane kui üks kolhoosnik. „Päevakord on kõikidele teatavaks tehtud, selle ainus punkt on

uue esimehe valimine . . . Esitage kandidaate koosoleku juhataja ja protokollija kohale!"

Koosoleku juhatajaks valiti kolhoosi sepp Jakob Tõnsberg, protokollijaks teise lüli vanema Kristjan Kauri noorem tütar Virve, kes äsja oli saabunud zootehnikute kursuselt. Koosoleku juhataja Jakob Tõnsberg, hallide vurrude, kuid kindla ja karmi hoiakuga, tugeva tervise ja kõva häälega mees, asunud oma kohale, tõusis püsti, luges ette koosoleku päevakorra ja küsis:

"Kas päevakorra kohta parandusi või täiendusi on? . . . Ei ole . . . Kes on selle päevakorra poolt, tõstku käsi üles . . . Kõrgemale! . . . Kõik on poolt," lisas ta hetkelise vaikimise järel. "Kas vastuhääli ei ole? . . . Ei ole," kiitis ta ise. "Noh, siis asume päevakorra esimese punkti juurde. Sõna on meie kallil parteiorganisaatoril, seltsimees Tomsonil."

Koosoleku avamine toimus haruldaselt ladusasti, ja kui Tõnsberg Tomsonile uhkelt käega viipas, et see puldi juurde astuks, hakkas keegi tagapool demonstratiivselt plaksutama, millega ühinesid arglikult teisedki käed ja mille peale Tomson poolnaljatades sõnas:

"Seltsimehed, me pole teatris."

Keegi naistest naeratas, aga Tomson heitis talle tõsise pilgu ja naerja vaikus.

"Seltsimehed," algas Tomson. "Kuna Priimets aruandega esinemisest loobus, väites, et kolhoosi asjad on igal kolhoosnikul sama hästi teada kui temal, siis võtan esimesena sõna mina. Ma ei hakka teid muidugi siin kiitma. Ma ei saa ka üksikasjalikult tungida teie elu konkreetsetesse puudustesse, kuid märgin ära need, mis mulle eriti on silma paistnud. Teie ei ole oma inventari

ühistamisega ikkagi nagu kord ja kohus toime tulnud. Teie hulgas on niisuguseid mehi nagu Pärtli Jaagup, kes tahab olla aus keskmik, meie hea liitlane, kuid loomade ühistamisel, et petta kolhoosi, peitis oma parema lehma kartulikoopasse ja toidab teda seal nagu bandiiti. Aga oleks mulle keegi sellest rääkinud! . . . Ja kas Priimets seda ei teadnud? Hea küll, teil on piimakari ühistatud, teie kari, kui ma ei eksi, on viiskümmend pead suur, kuid see oleks võinud ka suurem olla! Nii mõnigi mees tappis maha ilusa mullika, mõnigi teist on sokutanud lehma linna „kosti peale“, kuna enne kollektiviseerimist oli meie maakonnalinnas paarsada lehmapidajat, nüüd on neid seal aga ligilähedale viissada . . .”

„Seltsimees partorg, meie kolhoosist pole keegi loomi linna sokutanud,“ hüüdis keegi vahele tagumiselt pingilt, „seda näitab juba see, et meie nii palju lehma kokku saime.“

„No hea küll,“ jätkas Tomson, „see pole ju palju. Aga kas on teil põlluharimisega kõik korras? Õige, teil on viljad maas. Aga kuidas te püüdsite külida? Igaüks ikka oma põllulapil. Iga mees tahtis oma põllulapile sõnnikut vedada ja nisu teha. Ja missugune tüli siis oli, ja siis pidin jälle mina vahele astuma. Aga Priimets ütles: „No jah, mis siis, las külvavad, ükskõik kus miski kasvab.“ Mis majandamine see on? Kas tahate ikka veel kolhoosis olles oma individuaalseid põllulappe harida? Ei, see ei lähe, peenrad künname üles, et oleks masinatega ja ühiselt hea töötada . . .”

Siiś hakkas ta rääkima kolhoosi põhikirjast kinni pidamisest, üldkoosolekute kõikemääravast tähtsusest, normipäevade täpsest ja õigeaegsest arvestamisest, kolhoosi ühisvara nagu oma isikliku vara hoidmisest ja uue kol-

lektiivse peremehe tunde arendamisest, ning siirdus jälle esimehe Priimetsa pattude juurde:

„Saades kuulda, et rotid teie kolhoosi aidas 20 puuda suvinisu seemet ära sõid, sain aru ja ütlesin, et teie kolhoosi esimees Priimets ei kõlba kuhugi. Ja kuigi aidamees kukkus sisse, on kindel, et Priimets on samuti süüdi. Ma taipasin juba siis, et see mees teie kolhoosi ülesmäge ei vii, vaid hakkab teid mäest alla kiskuma. Nii see juhtuski — juba ei taha inimesed halva juhtimise pärast tööle tulla. Ma näen siin kahvatute naiste nägusid, kes pole toastki välja saanud. Aga teie aed on harimata ja vana Petenberg kaebab, et aias pole töölisi, et temale on antud abiks ainult kaks inimest ja need ei suuda midagi teha. Seltsimehed, seadke oma aed ise korda, kuigi ma rääkisin turbatööstuse direktorile ja ta lubas saata abistamise korras päevaks paariks inimesi teile appi kaevama. . . Priimets aga selle asemel, et tööd organiseerida, kõvasti organiseerida, hakkas ägedasti jooma, nagu oleks ta südametunnistus liimist lahti läinud. Peaaegu ei tule linnast kojugi, ja eile, mõtelge ise, — ma pärisin järele tallimehelt — ta jõudis koju kell viis hommikul. Kõrtsid pannakse linnas kinni kell kolm — nojah — kaks tundi sõita ja oligi kodus. . . Noh, kas on see mingi esimees? Ütelge, seltsimees Priimets, kas te kõlbate säärase ülalpidamise puhul veel kolhoosi esimeheks?”

„Ei kõlba,” vastas see punastades ja Tomsonile koolipoisilikult, kuid julgelt otsa vaadates.

„Jah,” jätkas Tomson, „teadlikumad kolhoosnikud said sellest kohe aru. Nad nägid, et selline esimees ei kõlba kuhugi, et see ei ole mingi juht ja nad kaebasid oma muredest mulle kui ka kõrgematele parteiinstantsidele. Ma püüdsin Priimetsa korrale kutsuda, abistasin külvi-

tööde organiseerimisel, aga tema, lootes teiste abile, muutus ise veelgi hooletumaks. Mis niisuguse tegelasega peale hakata? Te läksite nii kaugemale, et leidsite enestele uue inimese — väljastpool kolhoosi, seespool teil nähtavasti inimesi ei ole, või olete omavahel riidu läinud, et ei märka metsas puid —, kuid mul selle vastu midagi ei ole, ta on teie nurga mees, vastava eriharidusega inimene — las käia, kui see teile meeldib . . .”

„Ei meeldi,“ hüüti tagumistelt pinkidelt, „meil leidub ka endi seas parajaid kandidaate.“

Koosolek muutus elavaks, esimestel pinkidel istujate näod pöördusid tahapoole ning algas omavaheline äge mõtetevahetus, mille peale rahu nõudes Tõnsberg kergelt rusikaga lauale põrutas, teatades, et säärast põrgu mulinat ei saa keegi kurat protokollida. Vaikus saabus jalamaid.

Tomson, oodates puldi juures vaidluse lõppemist, jälginud hetkelist ägedat vaidlusepuhangut ja selle rutulist distsiplineeritud kustumist, sõnas väga sõbralikult, peaaegu naerdes:

„Seltsimehed, miks vaielda nõnda? Võib ju sõna võtta. Võib öelda oma arvamused nii poolt kui vastu, kuid distsiplineeritumalt. Tänane koosolek minu arvates on suure pöördelise tähtsusega koosolek teie elus. Sellest ei saa vaikselt mööda minna. Ja kes keelab teil esitamast kandidaate, võite esitada soole, rahvusele ja sotsiaalsele seisundile vaatamata, ainult et see inimene ei oleks kulkute käsilane ega kannataks teiste inimlike nõrkuste ja vanade igandite all, et ta oleks võimeline meie ühist ettevõtet nagu kord ja kohus juhtima. Priimetsa aga selleks ei sobi . . .” Ja ta peatus jälle Priimetsa, nagu ta nimetas „peatu“ tegevuse juures, korrates kokkuvõttes varem-

öeldud mõtteid ning tegi ettepaneku Priimets kolhoosi esimehe kohalt tagandada.

Kui Tomson oli lõpetanud, presiidiumilauda koosoleku juhataja Tõnsbergi kõrvale istunud, pöördus see üsna saamatult Tomsoni poole, tõstis peo suu ette ja sosistas, kuid see tuli nii, et kuulis kogu rahvas:

„Mis me's nüüd edasi teeme?“

„Anna inimestele sõna,“ vastas Tomson.

Tõnsberg võttis prillid eest, tõusis pikkamisi laua juures püsti, kõhatas hääle puhtaks ja küsis — kuid jälle nii kõvasti, nagu oleks hüüdnud üle turu:

„Seltsimehed, kas ei soovi keegi sõna võtta?“

Sõnavõtjaid ei olnud.

„Kas ei soovi keegi teitest Priimetsa kaitsta?“ esitas ta uue küsimuse.

Ka sellele ei reageeritud kohe ja ainult Tõnsbergi ootamise ja ringivaatamise järele tõusis pikkamisi üles (oma igapäevases tavalises tegevuses polnud ta kunagi nii pikaldane) teise lüli vanem Kristjan Kaur, ning algas mütsi käes veeretades:

„Igal inimesel peass olema oma punkt, igal inimesel peass olema oma mootor ja pidurid. Aga Priimetsal pole kahte kumbagi. Temal läheb kõik, nagu öeldasse tiihiliselt. Ei ole tal õiget vedu ega kindlat pidamist...“

„Sa pidid ju Priimetsa kaitsma?“ hüüti vahele.

„Aga mis sa's tast kaitsed? Temast ei ole ju asja. Nagu oli, nii jäigi simmani lõõtsakäristajaks. Minu ettepanek on Priimets esimehe kohalt vabastada, talle endalegi enam see koht ei meeldi ja teine asi, kolhoosile tuleb uus kõlbulik esimees valida, sest muidu me läheme kindlasti vanadele „indivudulistlikudele“ roobastele tagasi...“

Ta vaatas veel ühele ja teisele poole ja lõpetas: „See on minu arvamus.“

Kui Kaur oli lõpetanud, pani Tõnsberg parteiorganisaa-
tori ettepaneku hääletamisele ja terve koosolek hääletas
Priimetsa vallandamise poolt. Ainult Priimets ise ei tead-
nud, mis teha, kas hääletada kaasa või mitte, ja ta küsis
Tõnsbergilt nõusolekut erapooletuks jäämiseks.

Äge polemiseerimine tekkis uue esimehe kandidaadi
üllesseadmisel. Nagu juba oodata võis, seati esimehe
kohale kaks kandidaati: Joasalu ja Kirsimägi. Keegi hüü-
dis veel kolmandat nime — noort Kirsimäge —, aga siis
tõusis esimestes pinkides selline lärm, et Ants Kirsimäe
kandidatuuri esitaja võttis oma ettepaneku kiiresti tagasi.

Aeglaselt saabuvas vaikuses astus kõnepuldi juurde
põllutööbrigadiir Joosep Praks. Enne kõnelema asumist
nöõpis ta kinni kuuehõlmad, pani käed kõnepuldile, siis
pistis ühe käe taskusse, teise — kuuehõlma vahele, siis
asetas jälle rusikad lauale, kõhatas ja algas, näost üsna
õhetama lüües, otseku vihale minnes, kuid üsna tasa-
kaalukalt ja madalahäälselt.

„See, mida ma tahtsin öelda, on see asi, et mõne noor-
mehe poolt ülesseatud kandidaat Jaan Kirsimägi kogu
oma perega ei kõlba käitumiselt kuhugi. Mis ta ässitab
ilmaaegu inimesi, teeb poliitikat. Ja mis on nende polii-
tika? See on kõige riaktsioonilisem poliitika, mis üldse
olla saab...“

„Mis sa seal räägid?“ hüüdis Kirsimägi vahele.

„Õige!“ kiideti.

„Ma ei valeta mitte,“ jätkas Praks. „Kui ma eksin sõna-
dega, siis ei eksi ma mitte mõttega. Meil on teada kõik,
mis Kirsimägi mõtleb ja need ei ole mitte nõukogude ini-
mese mõtted. Ja tööd ei tunne ta ka suurt — mis esi-

mees temast. Ise eluaeg leetemaal elanud, hilja külvanud, siis tahab, et kõvade maade peal samuti tehtaks. Aga meil oleks aeg juba ka uut agrotehnikat rakendama hakata. Kaugel see siis oli, kui meie esiisad ei tundnud veel lehtatra ega vedruäket, kaugel see siis oli, kui meie ise ei tundnud veel traktorit ega rehepeksumasinat, aga nüüd on meitel sihukesed riistad käes, milledega ei saa kuidagi enam vana moodi töötada."

"Õige!" kiideti.

"Näe, Praks, kui alustab, ei saa änam pidama."

"Kellele mu jutt ei meeldi, see ärgu kuulaku... Noh, millest ma siis veel tahtsin ütelda? Noh, heakene küll... Meil oleks ikka vaja minna brigaadis kindlale tükitöö alusele, aga Kirsimägi raiub vastu ja ütleb, et meie peame minema „madalamast staadiumist kõrgemasse staadiumisse“. Mis ta selle all mõtleb? Kas ta ei võiks meile seletada. Selgitagu ta meile ära see mõte või võtku oma kandidatuur tagasi, et oleks meil ometi võimalik elada."

"Kes esitas, see võtab," hüüdis vahele vana Kirsimägi.

"Mul ükskõik kes tagasi võtab," jätkas Praks. "Aga ma tahtsin veel ütelda, et Kirsimägi armastab sogases vees kalu püüda. Kas tema ei litsunud end kõvasti meie endise esimehe Priimetsa külje alla? Milleks? Tahtis sokutada oma uue maja ehituslaenu, mille eest ta pojale mootorratta ostis, ja millega see linna ja kolhoosi vahet käristab — selle asemel et korralikult tööl käia — ja meite heade tütarlaste päid hullutab — ma mõtlen siin Kariste Leidat, kes kolhoosi poolt minu enda soovitusel linna autojuhtimist õppima saadeti... näh, mis ma's tahtsin öelda? Ah jaa, las ta maksab isi oma mootorratta

kinni, aga tema uue maja võime tuua kolhoosi küll, sest saaks kolhoosile hea kanala . . .”

„Kas sa oled pea peale kukkunud?” hüüdis Kirsimägi.

„Kuuled sa, kulakute käsilane, ma pole enam väikene, et kukun . . . Ma võtsin siin sõna sellepärast, et näidata, et nagu sa olid küla konksumees, nii selleks jäidki. Jäta oma mõte kolhoosi esimeheks saamisest. Ennemb juba valitakse mind kolhoosi esimeheks kui sind. Kuid isiklikult ma toetan kõvasti Joasalu kandidatuuri, sest mul isiklikult ei ole needsinatsed agrotehnika küsimused täiesti selged. Aga Kirsimägi pühkigu suu puhtaks, või ma hakkan teda paljastama ja ei lõpeta enne homme hommikut . . .”

„Aitab juba, selge, andke teistele ka sõna,” hüüti keskmistelt ja esimestelt pinkidelt. Tuba oli täis suitsetatud, meeled olid ärevile aetud, paljud tahtsid sõna võtta, aga ei söandanud, kartes, kes teab kuidas see välja kukub. Naistel see siiras soov muutus vaid kiirendatud südametegevuseks ja nad hülgasid selle mõtte juba alguses. Iseasi — midagi paberilt maha lugeda, aga peast ütelda — issand! — suurest kartusest tunned, et pead enam otsas polegi . . . Kuid ometi võttis Karja-Mari sõna:

„Meitel on pull, aga pull ei tee mehehäälki. Mis see olgu!” algas ta.

„Kas sa tahad pulli esimeheks panna või?” küsiti kohalt.

Mari ei kuulnudki küsimust, jätkas:

„Aga pull ei tee mehehäälki. Mispärast? Sellepärast, et pullile ei anta kaeru. Kuid tema ilma kaerteta oma kohuseid täita ei saa . . . Aidast on kaerad otsas. Kuhu kaerad on saanud? Puha esimehe sõiduhobusele . . .”

„Mis on sel ühist esimehe valimisega?” küsiti.

„Sel on selle asjaga niipalju ühist, et kui me pullile kaeru ei anna, võivad meite lehmad ahtraks jääda,“ kostis küsimusele Mari ja istus pingile, suutmata selles küsimuses koosolijaid pikemalt informeerida.

Järgnevalt võttis veel sõna Tomson. Ta peatus eelmiste kõnelejate sõnavõttudel, kriipsutades alla kolhoosnikute-sõnavõtjate ühist tahet kolhoosi korra kindlustamisel, majanduse seesmisel tugevdamisel. Edasi rääkis ta kolhoosi esimehe ülesannetest, millega igaüks toime ei tule, sest suure majandi juhtimine nõuab inimeselt nii tõhusaid eelteadmisi kui ka head ettevõtlikkust. Ta ütles, et kolhoose abistatakse masinate, väetusainete, sordiseemnega, kuid sel eeldusel, et kolhoos täidaks oma kohustused riigi vastu, toodaks vajalikul hulgal müügi-teravilja ja teisi põllumajandussaadusi. Ta tegi ettepaneku valida Uue Tee kolhoosi esimeheks Peeter Joasalu kui inimene, kes tunneb küllaldaselt kohalikke olusid ning on partei liige 1948. aastast saadik. Ta andis Joasalu kohta täpse iseloomustuse, niivõrd põhjaliku, et Joasalu imestas, kust ta kõik need andmed võtnud oli, lõpetas ettepanekuga:

„Kui soovite, võib ta teile jutustada oma eluloo.“

„Soovime, soovime,“ hüüti koosolijate ridadest.

Joasalu, asudes oma elulugu jutustama, närveeris pisut. Jutustada oma isiklikku elu teistele ei suuda keegi huvitavalt, ja Joasalu tegi seda võimalikult kokkuvõtlikult. Ta peatus pikemalt vaid Nõukogude Liidu tagalas veedetud aastatel ja muljetel, mis ta oli vanadest kolhoosidest saanud. Märkis, et on näinud nii häid kui halbu kolhoose — nagu oleme näinud nii häid kui halbu töömehi — ning kõik see on olnud töötajatest enestest,

kuna töötingimused on ühed ja samad. Suurimat headmeelt valmistas ta kuulajatele öeldes:

„Me ei tohi lubada mingit asjatut ajaraiskamist. Järgmise päeva töökorraldused tuleb kätte anda kolhoosnikutele juba eelmise päeva õhtul töö juures, et inimesed saaksid korraldada oma tööriistu, et nad juba õhtul teaksid, mis töö neid hommikul ootab, et neil ei oleks asjatuid edasi-tagasi käimisi oma elukoha ja kolhoosikeskuse vahel. Me ei vaja mingisugust paraaditegemist, asjatut jõukulutamist, vaid kõik tähelepanu tuleb suunata ainult tootvale tööle...”

Ta tegi kokkuvõtte kõigist esinemistest ja siirdus oma jutuga kolhoosi majanduse plaanimise juurde, plaanimiselt konkreetsete homsepäeva küsimuste juurde. Kõik märkasid, et noormees tunneb hästi oma eriala.

Inimesed olid juba väsinud, tuba oli täis suitsetatud, ka südameilt oli kõigil peaaegu kõik välja öeldud.

Kui Joasalu kandidatuur hääletusele pandi, tõusid kõikide käed, hääletas Priimets, hääletas isegi Kirsimägi. Koosolek lõppes kell üks öösel.

VII

Täna oli Joasalu esimene tööpäev. Ta tõusis hommikul vara, et lüpsiajaks loomalauta minna. Seal avastas ta mitmeid kergestikõrvaldatavaid puudusi: vahekäigud olid mustad, lüpsjatel puudusid põlled, brigadiiril, kes lüpsiannuseid kaalus, polnud kurnavatti, mille asemel tarvitati linasest riidest lappe.

Laudast siirdus ta põldudele. Käis läbi kolhoosi ajutised põllurajad — ajutised sellepärast, et sügisel tuleb

ju uusi talusid kolhoosile juurde. Igal pool nägi põllumehe silm ühteist kas kiita või laita. Jälle pöördus ta tähelepanu äestamist vajavatele orastele. Juba eile, pärast koosolekut, oli ta korralduse teinud, kergete äketega äestamist alustada. Kuid tema korraldust nähtavasti ei arvestatud.

Jõudnud kartulipanijate juurde, üllatasid teda kõverad vaod. Ta tegi vagudeajajale märkuse. Kuid nagu tavaliselt, otsiti siingi vabandavaid põhjusi: maa pole hästi haritud, mätas on terveks jäänud, ader on vana logu ja hobune ei vea. Polnud parata, Joasalul endal tuli adra taha asuda, et näidata, kas saab sirgemaid vagusid ajada või ei saa. Ta märkas, et harkadraga kartulivagusid sirgelt ja ühesügavuselt ajada on väga raske ülesanne. Aga aegamööda hakkas asi edenema ja tema vaod tulid siiski paremad kui noore künnipoisi omad.

„Kui mu jalg poleks kange, tuleksid need veelgi sirgemad.“

Künnipoiss sülitas pihku, võttis adrakured, seadis vana hobuse vaole ja nõõtas.

Joasalu aga käis poisi kõrval ja õpetas:

„Ära rõhu kogu kehaga, vaid ainult kätega. Kas sind siis pole õpetatud! Pole vaja mätast üles künda. Raputa atra, kui see ummistub! Kõveraid vagusid ei saa masinaga võtta!“

Selle peale vastas künnipoiss:

„Meil polegi kartulivõtmise masinat.“

„Saame ka masina. Küll sa näed. See masin pole kal-
lis... Suveks võib-olla saame isegi auto.“

„Kas sõiduauto või?“

„Esiialgu ainult veoauto.“

„See on tore! Kuid see mulle hästi ei meeldi, et Leida pandi autojuhtimist õppima. Tütarlapsest mõni autojuht, oleksite võinud mind panna.”

„Mis siis ikka,” vastas Joasalu. „Naised ju nüüd mees-
tega võrdsed. Ja mis see veoauto juhtimine siis äragi ei ole?”

„Või veel!” kaebas poiss. „Ikka ette, kui vagusid ajada! Nüüd ei jää muud järele, kui saaks nii palju normi-
päevi välja, et saaks endale mootorratta muretseda —
vaat see oleks alles tore! Mis te arvate?”

„Et kas oleks tore või?”

„Et kas jõuab nii palju teenida?”

„Kindlasti jõuab,” sõnas Joasalu veendunult. „Mis ta ära ei maksa, kõigest neli tuhat kakssada rubla.”

„On ka odavamaid,” ütles poiss, „kolme tuhande kahe-
sajalisi!”

Künnipoisi juurest läks Joasalu naiste-kartulipanijate juurde. Need liikusid kurereas, korvid käes, ja langesid mugulaid vakku. Nende tööga võis rahule jääda, eriti püüdlikult ja hoolsasti töötasid nad uue esimehe nähes.

„Kas töö on hea?” hüüdsid naised juba eemalt, märgates, et esimees silmitseb nende poolt pandud lahtisi vagusid.

„Pole viga,” vastas esimees. „Kuidas töö edeneb?”

„Kui selle rahvaga ja kahe hobusega, siis jätkub pane-
mist terveks nädalaks.”

„Aga seemet?”

„Jääb veel ülegi. Ega's me purupaljastena kolhoosi tuln'd... Aga kui kartulid on pandud, teeme väikese hingetõmbe.”

„Milleks?”

„Pulmade pidamiseks. Kõige pealt tuleks teitele naine võtta. Sirelite õitsemise ajal oleks ilus pulmi pidada.“

„Mesinädalaid on ka suisel ajal hea pidada,“ märkis üks vanemaid naisi.

„On sul oma mesinädalad veel meeles?“ lõõpisid teised.

„Mis ma sihukesi asju nüüd änam, mul ikka tõsisemate asjadega pistmist. Ma kui mõtlengi vahel kadunud Madisele, siis ikka selles mõttes, et kuidas me esimese lehma soetasime või kuidas me esimese lapse ristisime ja nime panemise peal tülitsetime.“

„Nii et esimees jääb meite tööga rahule?“ küsis üks.

„Rahul küll, aga püüdke ikkagi panna nii, et mugulate vahed oleksid ühelaiused.“

Esimees läks edasi.

Otsinud üles lülivanemad Kauri ja Kilgase, kes kümne mehega kesannurmel kive kaalusid, päris Joasalu neilt, miks kartulipanijaid vähe välja on tulnud.

„Ega kõiki kunagi välja saa,“ vastas Kaur, „sai ju räägitud küll neile, aga ühel üks, teisel teine häda.“

„Homme tulevad kõik kodused naised aeda tööle rakendada. Seal on palju kaevamist ja rohimist.“

„Aeda,“ vastas Kilgas, „pidid tulema turbatöölised?“

„Pidid tulema küll, aga pole veel tulnud. Egas meie või ometi neid ootama jääda, käed rüpes. Kõik vabad inimesed homsest alates Petenbergi käsutusse. Ja siis, miks tänas oraseid äestama ei mindud?“

Kaur kuivatas laubalt higi, viipas mütsiga kaalujate poole ja hüüdis:

„Praks, tule sa ka siia!“

Joasalu märkas, et oli ägedat tooni tarvitanud. Kärkimisega ei jõua kaugele, venitatud leebuse ja pehmusega

samuti mitte. Tuleb hoida kuldset keskteed. Peaasi, mitte meeoludele anduda. Aga täna on ta just millegipärast ärritatud meeolus. Kas seepärast, et vähe on magatud? . . . Jah, ta peab end käsile võtma, harjutama! Käitumine on suurel määral harjumuse asi.

Mehed istusid kivivedamise raamile ja hakkasid arutama oraste äestamise küsimust:

„Vaata, esimees,“ ütles Praks, „sellesinatse oraste äestamise peale me inimesi välja ei saa. Tead, meil pole ikka veel seda kõva distsipliini . . . Tead, näiteks mis Kaur ütles? Ta ütles: me ei taha enestele meelega kurja tegema hakata.“

„Mis sa n'd!“ segas vahele Kaur. „Kuidas ma's nõnda ütlesin? Kuidas ma's nõnna võisin? Ma ütlesin ikka nõnna, et rahvas justkui ei taha — enesele meelega paha teha. Ma rohkem selles mõttes, et kas äestamine siiski orastele liiga ei tee, noori viljaloomakesi ära ei riku.“

„Ei riku, vaid annab vastupidi kasvuhuugu juurde. Aga tärganud umbrohu, nälg- ja rõikheinakatte hävitame ära.“

Brigadiiri ja lülivanemate nägudel peegeldus nii arusaamatus kui alistumine. Ei ole fakte, ei oska vastu vaielda. On ju nähtud, on ju talinisuoraseid äestatud, nii et must maa on järel, aga kus sellel juur! Kus on aga suviviljaorase juureke? Peaaegu pole olemaski.

„Ja kust põrgust see umbrohi siis sai?“ ohkas Kaur. „Seeme oli puhas otsekui kuld, maa oli värskelt vedrutatud. Kust ta tuli või tekkis? Eks vanarahvas ütle: „Kurat käis öösel umbrohtu külimas!“

„Mis puutub kuradisse, siis teda siin süüdistada ei maksa,“ vastas Joasalu, püüdes samas meestele seemneumbrohtude tekkimist teoreetiliselt selgitada, tuues võrd-

luseks vanu ja uusi põlde, näidates, miks uudismaadel seemnest arenenud umbrohtu ei ole ja miks seda esi-
neb palju lühikese eelharimisega vanadel põldudel.

„Meie maad on umbrohtude seemet kubinal täis. Seeme, mis variseb sügisel viljakoristamise ajal kui ka enne viljakoristamist (mitmed umbrohud valmivad enne vilju), ei hakka mullakatteta pinnasel idanema. Idanemata seemned aga ei rikne. Need küntakse sügisel või kevadel maasse ja säilivad seal nagu panipaigas, kuni nad uue künniga pinnale kerkivad ja õhukese mullakatte all idanema hakkavad ning tärkavad ühes külvatud viljaga või isegi enne vilju...“

„Ennäe, vaat kus tükk!“ imestasid mehed.

Aga Joasalu jätkas:

„Kui üksiktalupojad oma oskamatus ja saamatusega narrisid oma põllud ära, siis meie, kolhoosnikud, seame nad jälle täielikult korda. Me puhastame oma maad sügiseste koorimisküündide, mustkesa harimise, kevadise umbrohtõrjega...“

„Oot, oot,“ meenutas Kilgas, „eks minagi ole oma elus suviviljaoraseid äestanud, aga ma ei teadnud täpselt, mis põhjusel, arvasin, et külv oli liiga tihe...“

Selgitustöö tulemusena lubasid lülivanemad ise oraseid äestama minna. Ütlesid, et neile on see asi nüüd selge, et see on niisugune keeruline ja vastutusrikas ülesanne, mida igale poisikesele usaldada ei võigi...

Kodus ootas Joasalu üllatus — isa ja ema olid tulnud pojale soola-leiba tooma. Vanad istusid lattidest kokku löödud aiapingil, Anne põlvedel oli moonakott. Peetri tuppa astudes tõusid vanad püsti, kuid ei liikunud paigast ja tervitasid poega, nagu olid tervitanud vanasti kihelkonna noort pastorit, kellele olid ka soola-leivaga

tulnud. Peeter surus vanematel lõbusal ilmel kätt. Anne silmadest aga hakkasid veerema pisarad.

„Milleks sul siis, ema, sellised haledushood?“ küsis poeg.

„Noh, tulime vaatama, kuidas sa elad ja oled,“ vastas Ann.

Istuti.

Taat oli täna üsna morn ja vahtis altkulmu. Olid nad's emaga tülitsenud või?...

„Mis siis uudist?“ küsis poeg.

„Kuulsime, et sa olevat Alamõisasse kolhoosnikuid kutserdama tulnud, tulime vaatama, kas on tõsi,“ vastas Jaan.

Sõna „kutserdama“ vihastas poega. See meenutas jälle esimese maiõhtu ränka vaidlust. Peeter püüdis vimma alla suruda, kuid see ei läinud tal täiesti korda ja kahmas:

„Ma arvasin, et tulid kolhoosiastumise sooviavaldust esitama.“

Vana aga vastas:

„Sellega on aega, ega kolhoos jänes ole, et eest ära jookseb.“

„Jah, teadagi,“ kiitis poeg, „ega me üksiktalupoegade eest plehku pane... Kuidas siis muidu elate, kuidas viljad kasvavad?“

„Kasvavad mühinal,“ kiitis Jaan, „egas meiegi teitest maha jää.“

„Mis juttu sa a'ad?“ parandas Ann. „Meitel pole viljad veel külitudki.“

„Kuidas nii?“ parandas omakorda taat. „Rukis juba sügisest saati külitud, ja ütlen, kolhoosi omast mitte halvem... No jah, mis siis, vaat kus asi! Las olla, rää-

gime muust ... Et poeg härraks saanud, tulime armulise jutule ..."

„Meil härrasid ei ole,“ vastas Peeter solvunult, kuid lisis samas naljatades: „Kas siis härrade juures moonakotiga käidi?“

„Eks härrasidki käidud moonakotiga kummardamas, oli ikka ette, kui tuled kotiga, aga mitte paljaste kätega.“

On aga karuohakas, arvas Peeter isa kohta, ega teda muidu vallas kartma ja vihkama hakatud. Kuid varem ta niisugune ei olnud. Nähtavasti vigurdab ja teeskleb — ta küsis:

„Missugused siis teie soovid oleksid?“

„Esiailgu väikesed,“ vastas Jaan. „Kuna sul nüüd kõik värgid ja hobused käes, kas aitaksid mul tõugu maha teha?“

„See ei lähe! Üksikmaapidajatele me tõugu tegema ei hakka. Aga kui astud kolhoosi kogu oma varaga, siis küll — juba hommepäev on su põllud külitud.“

„Aitäh hea nõu eest! See oli na' muuseas... Küll tuleme Annega ilma teite abitaagi toime. On elatud varem omal käel, elan edaspidigi.“

„Kuule, vana, ei maksa kõverdada,“ sõnas Peeter. „Sinu elupäevad on loetud, mida varem sa kolhoosi astud, seda parem. Mina sind sinna kolhoosi põldude vahele istuma ei jäta. Või tahad hakata kolhoosi põlluvargaks?“

Vana Joasalu kargas nüüd üles nagu ussist nõelatu, ta virutas rusikaga lauale, pani mütsi enesele märkamatult tagurpidi pähe ja käratas Annele:

„Ann, lähme! Võta moonakott kaasa! ... Selle krantsiga ma enam rääkida ei taha.“

Ja enne veel kui Ann aru sai, kas Jaan tõsiselt vihas-
tas või ainult moe pärast, tormas see kolistades oma
raskete kalavintskitega trepist alla. Ann aga ei mõel-
nudki Jaanile kohe järele joosta, ta võttis moonakoti,
asetas selle poja kirjutuslaua nurgale ja pannud käe
poja õlale, ütles:

„Vana inimene, peast segamini! Ära pane pahaks...
Siin on sulle raasike sinki, tükike võid ja värsket sepi-
kut nii elu alustuseks. Sul pole siin, kuhu oma toitugi
panna. Sepik veel soe, kõik ühes puntis, kui või sulama
ei hakka...”

„Millest see isa nii marus on?” küsis poeg.

„Kes tema tujusid teab. Viimasel ajal na' imelik teine.
Kuulen vahel, kuidas iseenesega juttu a'ab, justkui pea-
kaotanu, üht ees teist taga, vahel aga jääb enda ette tui-
malt mõtlema, justkui magaks teine, aga ei tukasta ka.
Mis ta muud, kui ei taha veel kolhoosi minna. Mis ta
muud, kui arutab, et mis teha ja ette võtta.”

„Istu, ema!”

„Istuda pole aega!... Mul hea meel, et ükski lastest
lähekõrrale elama asus: on kes puusärki hauda aitab
lasta, sest kauaks neid elupäevi... Aga egas isa pärast
maksa... Ta eluaeg sihuke tormakas ja ennast täis.
Utlen küll, et sa ikka vaata, kuidas teised teevad, aga
tema vastu: „Eluaeg olen lootnud enesele ega pole vah-
tind teisi.” Või's ta süda nii paha ongi, kui paista
laseb...”

„Istu, ema!” palus Peeter.

„Aitäh! Istumisest nüüd... Tahtsin sulle ütelda, et
kuhu's meiegi. Küll meie ka kolhoosi tuleme. Küll ma
temale, nagu öeldaks, augu pähe räägin. Iga päe rää-
gin, magada ka ei lase, hingerahu ka ei anna. Sa ju ise

ütlesid maipühal, et veetilgad uuristavad kivilegi augu sisse. Eks mina ka. Küll mina ka teda uuristan. Perekonnas ei saa siis nüüd inimesest võitu? Uksik saab siis nüüd terve rahva vastu. Kus seda nähtud on? ... Aga nüüd mul vaja minna. Eks me tuleme sind jälle mõne aja pärast vaatama, kui vana ei tule, siis ma ise ikka tulen... Küll meie ka kolhoosi astume, ära muretse ühtigi. Ma ju tunnen isa paremini kui sina. Ta üheksa korda mõõdab ja üks kord lõikab. Las mõõdab pealegi..."

Emal läks. Ukse peal pöördus ta veel korraks tagasi ja ütles:

"Võta see toidupakike kohe lahti, muidu või sulab ära — sepik, näe, veel soe."

Peeter jäi üksi.

Selge, arvas ta, vana Jaani hing on pihvide vahele võetud. Las vaevleb. Kui ema agiteerib, siis teistel ei maksa sinna oma nina pista — ei kuule muud kui sõimu. Tema kangekaelsust ma tunnen. Suurte tõdedeni jõutakse vist ainult suure vaevaga...

Ta võttis laualt raamatu ja siirdus aeda. Kavatses lugeda.

Aed oli täna veel kaunim kui eile. Igat puud ja puukest võis aina vaadelda ja imetleda. Nad olid nii ohtralt õisi ajanud, et nende kroonid näisid kaugusest hiiglaslike lumepallidena. Õied — eemalt vaadates valged, lähemalt roosakas-, sinakas-, oranžvalged — vöbisid ja värisesid nõrgas tuuletõmbes. Õunapuude õied olid suured ja lopsakad, kirsiõied õrnad ja haprad. Joasalu astus ühe noore puukese juurest teise juurde, luges neile kinnitatud lipikutelt sordinimetusi, vaatles puid kaugemalt ja lähemalt — kroonis võis märgata eri-

nevusi, aga mitte taoliste puude õites. Pole ükski aednik veel aretanud õunapuid õite pärast, ent siiski, kui ilus on õites aed!

Keset aeda, vanal lagunenenud aiapingil istus keegi võõras, noor naine, raamat käes. Joasalu imestas: kes ta võiks olla? Kindlasti vist mitte omast kolhoosiperest, kuigi ta kõiki kolhoosnikuid arvas veel mitte tundvat. Ah-haa, mõtles ta, küllap vist too, kellest rääkis Petenberg — suvitaja linnast. Võõras, märganud Joasalu, sulges raamatu, tõusis üles ja, arvates Joasalus ära tundvat kolhoosi uue esimehe, hakkas talle aeglaselt lähenema. Joasalu, jäänud hetkel võõrast ootlikult silmitsema, pöördus nagu teeseldes vaatama mingi kääbusõunapuu sordinimetust ja siirdus siis tulejale vastu. Naine oli keskmist kasvu, sihvakas, tumedate juustega, üleskammitud soenguga, ilmselt linliku välimusega. Ta kõnnak oli sujuv ja nõtke, aeglaselt tasakaalukas, mingi rangelt ennastvalitsevate närvide komistamata samm.

Jõudnud Joasaluni, ulatas naine naeratades käe ja tutvustas end kuidagi teeseldult lahkelt, sõnades madalal, mahedal toonil:

„Aliis Kronberg,“ ja lisis hetkelise vaikimise järel: „Teie, kui ma ei eksi, olete vist selle kolhoosi uus esimees?“

Joasalu jaatas.

„Väga rõõmustav,“ jätkas Kronberg silmatorkavalt ladasult. „Ma ei taha olla pealetükkiv, aga peaksin teiega paar sõnakest rääkima. Minu onu, sinne aednik, juba tutvustas mind pisut olukorraga. Mind huvitab küsimus, kas praegune kolhoosi juhatus tunnustab endise juhatuse poolt sõlmitud lepinguid. Nimelt üürisin selles mõisas, vabandage — kolhoosis, enesele väikese toa-

kese, et veeta siin suve algust. Aga nüüd ma ei tea, kas ongi mul selleks enam õigust."

"Ma ei ole veel tuttav kõikide kolhoosi-alaste üksikasjadega," vastas Joasalu.

"Loomulikult, muidugi, te ei suutnud veel tungida kõikidesse kolhoosi üksikasjadesse. Kuid lubage tähendada, et ma olen isegi kolme kuu üüri ette maksnud. Eile õhtul saabusin kohale ning seadsin end sisse. Äärmiselt kahju oleks käesoleval hetkel linna tagasi pöörduda. Näete, milline aed!" Ta viipas käega laias kaares, osutades aiale. "Tahaksin mõne nädalagi siin viibida, puhata, vaadelda, nautida. Loodan, et ma teid tõesti ei tüli. Nii et, kas ma võiksin teie nõusolekule lootma jääda?"

"Loodan, et kolhoosi juhatusel teie soovide vastu midagi öelda ei ole," vastas esimees üsna otsitud sõnades ja pikalt.

Naine hakkas naerma. Ta naer helises väikese kellukesena sälu kaelas. See polnud võidurõõmus hõiskamine, see polnud ka mingi teeseldud kurgukõrahtus, see oli sõna otseses mõttes väga peen ja treenitud tundeväljendus. Naerdes ilmusid ta silmanurkadesse peened kortsukesed, põsele väike lohuke ja see tegi ta profiili vähe vanemaks, kuid mitte ebahuvitavaks. Tema vanadust määrata oli raske — kas oli tal aastaid kakskümmend viis või nelikümmend viis, kes seda võib kindlasti öelda?

"Te imestate mu kohatu naeru üle?" küsis Kronberg.

"Jäin ainult kuulutama."

Naine jätkas:

"Inimene naerab ilusas ümbruses sageli ilma põhjuse. Me naeratame heade mõtete, täide läinud lootuste,

meeldivate üllatuste ja kes teab veel mis üle. Ei kujutlenudki Uue Tee kolhoosi esimeest nii lahke inimesena. Olen teile teie nõusoleku puhul väga tänulik, olles otse armunud onu Petenbergi, nüüdse Uue Tee kolhoosi aeda . . . On teil, vabandage, aega? Siis jalutaksime veidi koos ja naudiksime ilu. Võiksin teile paljugi jutustada sellest aiast. Selles ei puudu isegi oma jagu romantikat, isegi müstikat. Kuid see teid, praktilisi inimesi, ei huvita. Sellest kunagi edaspidi . . . Aga praegu vaataksime aeda. Eks ole ilus?" viipas ta jälle laias kaares käega.

„Haruldane!“ vastas noormees kaasatundvalt.

„Ma olen nagu arust ära,“ rääkis naine mahedal tasasel toonil. „Mäletan, üliõpilasena eksamite sessiooni ajal pidin ma ikkagi kas või kolmeks päevaks maale sõitma. Siin on haruldasi sireleid, läätspuid, nõörsirgeid tammekehi, millede kasvatamine on Petenbergi erisaladus. Need on nii sirged, et võhik ütleks, neid on kasvatatud seotuna teibakeste külge, kuid see pole nii . . . Ning imeplik, aed ise muutub aasta-aastalt üha huvitavamaks, varjuküllasemaks. Mulle meeldivad eriti sellised laokile lastud vanad aiad . . .“

„Me harime aia korralikult üles. Homme-ülehomme on oodata siia suuremal hulgal töölisi.“

„Ah, kui kahju!“ hüüatas Kronberg. „Just sellised mahajäetud aiad on kõige ilusamad. Aga muidugi — teil on teised vaated. Te saate sellest aiast oma kolhoosile hea abikäitise . . . Muide, mõne nurgakese võiksite ju jätta ka minutaolisele looduseharrastajale, sest inimeste jalajäljed rohtuvad ruttu, ja las nad rohtuvadki! Oleks väga kahju, kui te kõrvaldaksite need vanad puud, need umbekasvanud hekid, need sirged noored tammed,

milledest kellelgi kasu pole. Isegi neist vanadest kiilkatustega ehitistest on kahju. Mulle näib, et uuemal ajal ehitatakse äärmiselt lohakalt. Ma ei räägi nõukogude ajast, nõukogude aeg on kangelaste aeg, ma räägin kodanliku aja uusasjalikust lamedast stiilist. Ma otse põlgan ja vihkan maju lamedate akendega, madalate tubadega. Miks on majal lamedad aknad? Seepärast, et toad on madalad... No kuhu's ma oma jutuga? Ah-jah, ma palusin säilitada vanu puid..."

„Noh, neid saab ju säilitada, mõndagi võib säilitada, kuid lubage tähendada, et ka korralikult haritud kultuuraed on ilus.“

„Nojah! Siin kapsad, seal kartulid ja porgandid,“ solvus naine.

„Milleks kartulid ja porgandid? Heas viljapuuaias ei kasvatata kartuleid ja porgandeid. Juurviljad kurnavad pinnast, tarvitavad palju niiskust, ja siis peab viljapuid kastma hakkama. Meie oludes ei ole selleks vajadust... Kultuuraed peab olema üles haritud, umbrohuvaba, pealt puhas nagu mustkesa..."

Õunapuude vahel, vaadates ühele ja teisele poole, jooksis Juuli poeg, väike Adniel. Joasalu, arvates, et poiss otsib teda, andis poisikesele vilistades märku. See seisatas, vaatas ringi ning, märganud vestlejaid, hakkas nende juurde jooksmas. Kuid samas torkas ta ettevaatamatult oma palja jala vastu äsjaniidetud teravat maltsatüügast, istus maha ja hakkas haigetsaanud kohta vaatlema. Tõusis aga uuesti üles ning tuli poollongates ootajate juurde.

„Keda sa otsid?“ küsis Joasalu.

„Otsisin teid. Komisjon tuli kokku. Kõik on kohal, kuid oodatakse teid.“

„Ma tulen kohe.“

Adniel pöördus ümber ja hakkas tuldud teed ettevaatlikult tagasi minema.

„Te peate siis lahkuma?“ küsis Aliis Kronberg.

„Kahjuks jah.“

„Te lubate mul siis elada teie kolhoosis?“

„Miks mitte.“

„Täna teid.“

Aliis ulatas oma kitsa, pikkade sõrmedega käe. See oli meeldivalt jahe ja pehme.

Komisjon oli koos. Brigadiir ja lülivanemad olid tulnud otse põllult. Kilgas oli tulnud kõigi hobustega. Iga lüli omas — nagu see oli esimesel ajal kombeks — talle kinnistatud põllutööriistu, hobuseid, rakmeid, millede eest pidi vastutama ja hoolt kandma iga lülivanem isiklikult kui ka hobusemees, kes sellega alaliselt töötas.

Ülevõtmine toimus kolhoosi kantseleis. Vaadati läbi vähesed kolhoosi arveraamatud (kõiki polnud veel Priimets suutnud avada), võrreldi väljaminekuid ja sissetulekuid, kuid täpset ülevaadet kulutustest saada oli peaaegu võimatu. Aidaraamatus olid sissekanded väljakannetega tasakaalus — ülejääk kümme kilo kaeru ja akt nisu kohta, mille rotid olid ära söönud. Raha kassas ei olnud, küll aga maksukviitungeid ja teisi ametlikke dokumente, millised arvati samuti vajalikuks üleandmise akti sisse võtta. Väga raske oli kindlaks teha täpset sissetulekut linnas turustatud piimast...

„No kurat, Priimets,“ sõnas Praks, „sa oled halb peremees olnud. Pole imestada, et kolhoosnikud ühistöölt kõrvale hoiduma hakkasid. Selle eest oleks sind vaja, tead mis...“

„Ära nõua minult seda, mida ma ei suuda. Olen ju ütelnud, et ma raamatupidamist ei tunne.”

„Kuid siis oleks pidanud hoolitsema selle eest, et kolhoos oleks õigel ajal raamatupidaja saanud.”

Priimets ei vastanud.

Joasalu kirjutas akti.

Kui kolhoosi vallasvara oli kirja pandud, luges ta akti ette ja siis hakati seda alla kirjutama. Kes kirjutas nobedasti, kes pikkamisi, kes seadis paberi kaugemale, kes lähemale, lülivanem Kaur aga laskus rinnuli lauale, ajas pea selga, jalad harki, kirudes, et prillid oli koju unustanud, vedas suurte tähtedega hoolikalt ja aegamööda, aga kui oli alla kirjutanud, ohkas, nagu oleks vakamaa heina maha niitnud.

„Noh, oled sa aga kirjamees!” imestas Kilgas.

„Aga mis sa's tahad, kui ma kõigess kaks talve koolis käinud olen.”

Kui akt oli alla kirjutatud, sõnas Praks. rõõmsalt:

„Seltsimehed, nüüd siis on meie hädadel lõpp. Nüüd peaksime hakkama elama tõeliselt peremehelikult. Peame meeles, et kõik mis me teeme, teeme ainult enestele. Nõukogude valitsus on hoolitsenud kolhoosnikute eest ja hoolitseb ka edaspidi. Kuid seesugust korralagedust asjaajamises ei tohi enam olla. See pole majandamine, vaid suisa häbi...”

Sõnast haaras kinni ka Kilgas, kinnitades:

„Noh, nüüd see asi hakkab meil minema. Ma ütlen, et uus luud pühib alati paremini kui vana. Priimets, venas, sa ära pane pahaks. Mis teha, kui sul pole annet iga asja jaoks. Sa pole ju eluilmaski raamatupidaja olnud.”

Sisse astus Juuli. Ta oli üsna murelik ja tujutu ja kui Kilgasel tekkis mõte ameti üleandmise liikusid küsida,

hülgas ta selle mõtte kohe, nähes perenaise murelikku nägu. Juuli hakkas oma asju kokku korjama, öeldes Priimetsale:

„Noh, Robert, aita nüüd oma koli välja tõsta!”

„Ma arvasin, et uue esimehe korter tuleb sinna häär-bäri juurde?” õiendas Priimets.

„Korter tuleb sinna küll,” vastas Praks, „kuid kant-selei jääb siia, see nagu rahvale kättesaadavam koht, te aga võiksite esialgu elada köögis.”

„Aga kuhu's mööbli paneme?” päris Juuli pahaselt.

„Missuguse mööbli?”

„Diivani ja lauad?”

„See pole ju teie mööbel,” imestas Praks. „Voodi võite võtta — magada ju kuskil vaja — aga lauad ja diivan jäävad siia, see on kolhoosi vara.”

Selline otsus tuli Juulile vähe ootamatult. Ta hakkas solvunult halisema:

„Noh, see on nüüd küll ilus! Noh, see on küll nagu endise esimehe kuuse alla ajamine. Kas siis nii käiakse ümber nõukogude inimestega? Et häbi teil ka ei ole inimest mööblit paljaks koorida. Mis ma nende patjade-gagi teen, kui diivanit ei anta...”

Kuid Priimets ei osutanud esemetele, mida närib koi ja rooste mingit erilist tähtsust. Ta aitas Juulil riideid varnast maha võtta, nagisid seinast välja kangutada, võttis sülle raske oleandripoti ja kandis kööki. Köögist aga kuuldus peagi nende vahelist sõnelemist:

„Sa ka mõni mees... vari... nime võid ju kanda... mis see olgu!”

„Ole vait,” kostis Roberti hääl. „Kas sa arvad siis... Ära aja hambaid külge... kui ma ei osanud, oleks siis sina saanud...”

„Mõni mees, ... Ei hoolt ega muret ... Kus seda nähtud? ...”

Ajal, mil Juuli ja Priimets oma asju kolhoosi kantseleist välja kandsid ja Joasalu brigadiiriga järgmise päeva tööde üle vestles, jooksis Kilgas tuppa ja sõnas kahvatuna, erutatuna:

„Esimees, tule välja, on juhtunud õnnetus!”

„Mis õnnetus?”

„Hobune murdis metsast telefoniliini poste vedades jala,” ja sosistas: „Rahvas on kole vihane. Naised räägivad, et see head ei tähenda: tuli, andis esimese korralduse ja kohe sihuke õnnetus. Oli's sulle seda telefoni vaja?”

Jooksnud õue, nägi Joasalu lauda ees masendatud ja morni inimeste salka. Kaur tuli talle vastu ja rääkis kohkunult kogeldes:

„Ho-hobune murdis jala ... Täit-sa mok-kas! ... Ei vist muud ... kui hauda!”

„Mis sa räägid! Miks siis hauda?” pahandas Joasalu.

„Aga mis siin enam teha!” näitas Kaur käega.

Noor hobune seisis kolmel jalal. Vasakpoolse esijala sõrgatsijätk tilkus verd. Loom värises, vahtis kartlikult, kuid abiotsivalt ringi. Joasalu tõstis ta jala üles, üks naistest jooksis veeämbriga, kuid Joasalu ei lubanud haava pesta. Jalal oli lahtine jätkumurre. Esimees vihas-tas tõsiselt:

„Kuidas see asi juhtus? Kes on süüdi?”

„Kustas, tule siia!” hüüdis Kilgas.

Kustas tuli aeglaselt, süüdlaslikult.

„Räägi, kuidas see asi juhtus?” küsis Joasalu.

Poiss algas poolnuttes:

„Ma panin palgid peale. Hakkasin metsast välja

tulema. Tee aga oli tüma, oksi ja räbu täis. Ei tea, kas jäi teljeots mõne kännu taha kinni või kuidas, ei pan'd tähele — nõõtasin, hobune tõmbas, koorem ei an'd järele, nõõtasin veel — hobune viskas end korraks üles, kukkus ja jalg katki oligi."

"Pikali kukkus?"

"Ei. Ta kukkus jalaga nihukese rondi otsa. Rakendasin ta siis lahti. Koorma jätsin metsa. Hobune hüples kolmel jalal koju."

"Kelle lülist see hobune on?" päris esimees.

Kaur astus murelikult ja küüruvajunult ette ja ütles, et see on tema lüli hobune.

"Miks andsite noore hobuse poisikesele? Vanema hobusega oleks võinud metsa, poste vedama minna."

"Ta ise tahtis sellega. See ju tema hobune."

"Kuidas — tema? See on kolhoosi hobune."

"Enne kolhoosi astumist oli see tema hobune. Igaüks tahab ikka oma hobusega töötada, et neid sarvik võtaks..." vastas Kaur ja sülitas.

Joasalu saatis Kilgase velskri järele. Hobune seoti lasila külge, jalg mähiti puhta käterätikuga kinni. Lapsed tõid aiast ristikkeinu, ämbriga vett — hobune jõi januselt pikkade sõõmudega, aga rohtu ei puutunud.

Pealtvaatajad läksid laiali, igaüks oma töö juurde, hobust valvama jäid lapsed.

Velsker saabus õhtul hilja. Hobune oli maha heitnud. Oli ka laste toodud heinad ära söönud. Meeste lähenedes hüppas ta jälle üles. Verd täis imbunud mähis arutati lahti, velsker hakkas haava pesema, raputas pead ja ütles:

"Ei sest jalast asja saa!"

„Miks ei saa, põdegu või pool aastat!“ ütlesid kolhoosnikud.

„Kõõlused ei kasva kinni,“ vastas velsker.

„Oh, sa mu kulla ruunake!“ nuuksus Liisu, Kustase ema, kes õnnetusest teada saades oli ka kolhoosi keskusse tulnud. „Kuidas see asi küll juhtus! Missugune õnnetus!“

Ta oli Kustast kodus koledasti sõimanud, oli poissi vihahoos isegi vastu põski peksnud, selle paled õhetasid, nagu oleks ta neid küdeva ahju ees paistnud.

„Kas ei saaks na' kuidagi jalga lahasse panna?“ käis peale naine. „Küll ta paraneb, miks ta's ei parane. Inimesel paraneb, miks siis loomal ei parane! Mis see siis on? . . . Kallis rahvas, aidake hobusel jalg lahasse panna!“ käis ta ringi rahvasalgas, kodunt kaasa võetud kuivad pիրud ja lapid käes.

Velsker tegi korralduse hobune maha lasta.

Siis kaotas naine lõplikult kannatuse, hakates karjuma:

„Mõrtsukad, mõrtsukad olete! Saite nüüd omale telefonid ja kõnetraadid. Oleks te oma sääreluu murdnud, mul poleks sest kahju olnud . . . Või hobune maha lasta! Või tahate minu hobuse maha lasta? Küll ma näitan! Minge ära! Minge minema! Minge ära! Ma viin hobuse koju. See mul omakasvatatud loom.“ Ta tahtis hobuse oheliku lahti päästa. Mehed aga astusid vahele, ei andnud naisele ta hobust. Velsker laskis looma tallide taha viia, seal lasti see maha.

„Rajakad, elajad! Te pole veel loomi kasvatanud! Ma olen neid kasvatanud küll . . . jah! Saame näha, saame näha, südameta lojused . . .“ lärmas aru kaotanud naine, keda ei suudetud vaigistada.

Joasalu jooksis lärmava naise eest koju. Hiline õhtu

oli käes. Ta heitis kušetile pikali, aga meeoleolu oli nii rikutud, et unigi ei tulnud. Ta esimene tööpäev oli lõppenud väga halvasti.

VIII

„Ega's laut mõni haigemaja ole. Näe, lüpsjatele pandi valged kitlid selga, käime nagu tohtrid. Istud lehma alla, ei tea, kuhu kitlinurgad panna, võta või hammaste vahele. Miks nad's nii pikad tehti?“

„Pikkust saab lühemaks teha,“ arvasid teised. „Aga paha on see, et valge riie kardab koledasti mustust. Neid hakka või ülepäiviti pesema. Me värvime nad õige ära.“

„Lüpsikitlid peavad jääma valgeks, aga töökitlid värvime ära,“ ütles Joasalu.

„Kas töökitlid ka veel tulevad?“ päriti.

„Kuidas siis.“

„Oh sa heldus, küll see elu läheb keeruliseks!“

Naised mõõtsid kitlite pikkust. Need olid lastud teha ühe mõõdu järgi ja Tereski Marja kittel osutus tõesti liiga pikaks. Ta oli lühike inimene.

„Sa saad veel alumisest äärest enesele paari jalarätte.“

„Näe,“ rõõmutses Marja. „Inimene ei tea kunagi, kus ta miskit kaotab, kus leiab.“

„Me kuulutame välja sotsialistliku võistluse lüpsi puhtuse, kiiruse ja koguse peale,“ teatas karjabrigadiir Virve Kaur. „Esimeseks ja tähtsamaks punktiks on puhutus. Saadame võistluse väljakutse kõikidele oma valla

kolhoosidele. Vaatame siis!... Meier hakkab puhtuseproove tegema."

"Andke aga rohkem allalaotuse põhku ja tooge linnast kärbsepaberit, siis tuleme vabariigis esimesele kohale," nõudis üks naistest.

Selline algatus oli Joasalule vägagi meele järele. Selles nähtus inimeste hea töötahe ja -tuju. Ta lubas omalt poolt kõigiti kaasa aidata võistluse heaks kordaminekuks.

"Nüüd on meil hea põli, nüüd pole meil veel häda kedagi, praegu pole kärbsed. Aga mis sa teed, hing, suvel, kui nad sumisevad sülemina laudas ringi ja purevad lehma ega anna neile rahu. Ja kui virutab sulle siis lehm lüpsi ajal oma raske sabaga mööda silmi või mööda muid õrnemaid kohti, saa siis ka veel puhast piima, nagu Virve ütleb."

"Äran'd karda," üfles Marja. "Mina seon kodus oma Punikul lüpsi ajal saba kinni — nõorikesega reie külge. Vehkigu veel — ei saa."

"Kõik lehmad pole sellega harjunud."

"Teate, seltsimehed!" tegi Joasalu ettepaneku. "Selle nädala jooksul pühime laudaseinad ja lae puhtaks, võtame aednikult värsket lüpsja, valmistame paar toobrit kanget lubjavett ja lupjame lauda seinad ja lae seestpoolt valgeks. Sellega hävitame nii kärbsed kui ka nende tõugud. Ja et veel kindlam oleks, lisame lubjaveele sinist värvi juurde, et seinad ja lagi saaks sinakasvalged — siis ei näe kärbes lennata. Sääraste seinte peale nad juba ei istu."

"On see tõsi?"

"Äraproovitud vahend."

Piimanõud olid pestud, kurnad ja kaalud korda seatud.

Naised ajasid uued valged kitlid selga, istusid uniste lehmade alla, algas lüps. Lehmad olid suured ja rammusad, suurte udarate ja nisadega. Naised, endised mõisa karjatalitajad, olid osavad lüpsjad, nad käsitasid eranditult rusikalüpsi. See seisis selles, et lehma nisa haarati kõige viie sõrmega ja pigistades sujuvalt ülalt alla, alates esimese sõrme ja lõpetades väikese sõrmega, saavutati pidev piimajuga. Ainult mõned talunaised venitasid veel lehmanisasid kahe sõrme vahel. Aga mis lehmadki neil olid — väikesed nagu kitsed. Naisi, kes lüpsa ei osanud, karjabrigaadi ei võetudki... Joasalu jäi nende tööga rahule — nad polnud õpilased ega vilumatud vusserdajad, vaid oma ala professionaalid... Kuid kunas jõuame nii kaugele, et võime käsitada elekterlüpsi, mõtles Joasalu, sest suurtootmisele on sobiv ikkagi ainult mehhaniseeritud tootmisviis. Kuid tõele au andes, Joasalu polnud elekterlüpsi veel näinudki.

Joasalu ei raatsinud veel laudast lahkuda, täna oli proovivõtmise — piima rasvaproovi tehti kaks korda kuus. See oli vajalik selleks, et iga lehma toodangu kohta täpset ülevaadet saada, sest määratakse ju toodangu järgi loomadele ka jõutoidu portsjonid. Hetkel küll jõutoitu ei olnud, karjamaatoit oli isegi küllaldane, aga ometi oli tarvis teada saada iga lehma tootmisvõimet. Piima hulk seda üksi veel ei näita.

Asi edenes. Karjabrigaadis ei olnud vasturääkimisi. Aga põllutööbrigaadis maadles ta juba kolmandat päeva meestega, sest kuidagi ei saanud neid oraseid äestama. Isegi lülivanematega oli tükk tööd, enne kui need asusid esimehe korraldust täitma. Täna olid nad siiski põllule läinud.

Lauda ukse ette oli kogunenud rühm kolhoosnikuid,

mõnel silmad veel hommikust und täis, vaevalt umbsest toast välja saanud. Jaheda hommiku tõttu oli Pärtli Jaagupil isegi lambanahkne poolkasukas seljas.

Märganud mehi, astus Joasalu laudast õue, tervitas. Aga kolhoosnikud olid nii mornid ja kinnised, et ei võtnud tervitust vastugi. Joasalu juba aimas, milles asi.

„Teil vist üsna tähtsad asjad südamel?“ küsis.

Ei vastatud.

„Mis siis oli?“ kordas Joasalu küsimust.

Kolhoosnik Teresk, endine mõisa moonakas ja pooleteramees, lõi nokkmütsi vihaselt kuklasse, kõhatas ja algas tähtsalt:

„Oraseid me äestada ei lase. Esimees võtku oma korraldus rutem kui muidu tagasi. Kus on seda nähtud, et suivilja oraseid äestatakse? Maad hariti ka uut moodi, tõmmati kultivaatoriga kole sügavalt, siis juba ütlesime, et see pole hea. Keda kuraditki, ei pandud tähele! Aga nüüd tahetas sedagi, mis veel kasvada võiks, käest ära võtta... Teie olete tulejad-minejad, meie oleme alalised inimesed, meie oma põldusid ära raisata ei lase.“

„Oraseid peab äestama, seda nõuab uus agrotehnika.“ sõnas vahele Joasalu.

„Kuradile kõige oma uue agrotehnikaga, meitele pole seda vaja, me tunneme isegi seda põllutehnikat, võime veel teitelegi õpetust anda,“ sõnas üks kolhoosnikest väga ägedalt.

Joasalu märkas meeste vihaseid nägusid, sõjakat hoiakut. Aga ta ei teinud sellest välja. Sest töö ei lasknud kaua kaubelda. Seades järeleandmatud kolhoosnikud sündinud fakti ette, võis juba tüli ettegi aimata. Kuid mis sellest! Ta laskus seina najale, pistis parema käe taskusse, mõtles hetke ja algas targu ning ettevaatlikult:

„Vaadake, seltsimehed, vanasti, kui põldusid hariti õhukeselt, kui seemendati karuäkke alla, kui seeme jäi peaaegu pinnale, siis külvisid vaja äestada ei olnud ega saanudki...”

„Mihukeksi külvisid?”

„Külvatud põldusid,” parandas Joasalu. „Nüüd on põldud haritud sügavalt, seemendatud reaskülvajaga, terad, kuigi neil on idunarmad taga, asuvad sügaval ja äkkepulgad neid ei puuduta, ei vigasta.”

„Hea. Aga ülestärganud orased? Kuidas need, mis juba haljendamas?”

„Kaeraoraseid on alati äestatud, seda on isegi üksik-talupidajad teinud. Pealegi on meie orased üsna tihedad. Kui mõni üksik taim hakkubki, hakkavad selle eest teised tugevamini võrsuma. Äestamisega kohendame pinnast, rikume vihma järel tekkinud kooriku, hävitame seemnest-tärganud umbrohu, säilitame niiskust...”

„Mis kuradi niiskust? Kellele seda praegu vaja on? Vaata, homme sajab, ja siis on seda niiskust veel ülearugi. Põualapsed pole meil, ma ütlen, nutnud, vihmalapsed — küll...”

„Kes teab — nutavad sageli nii ühed kui teised. Kui näiteks jaanipäevaks vihma ei tule, hakkate teiegi pilli ajama... Hea küll, ma lähen ise põllule ja vaatan järele, kuidas äestatakse. Hoiatan, et ei kihutataks hobuseid, sest siis hakkavad äkked hüplema, pulgad tungivad sügavale, hakkavad rebima juuri kui ka kolmel lehel olevat orast. Äestada tuleb aeglaselt. Igale nurmele jätame keskele äestamata riba, et siis vaadata, kas äestamisest oli kasu või ei olnud. Ütlen otseselt, me ei jõua oma suviviljade põlde läbi rohida.”

„Lähme, mehed,” ütles üks meestest. „Kas maksab

maad jagada? Meil on veel rukkipõld, meil on veel, jumal tänatud, mulluaastast leiba ka, meil on oma aia-
maa... Las katsetavad! Susi neid söögu!... Lähme, mehed!"

Kuid mineku peal pistis vana Pärtli Jaagup räuskama:

"Aga minu krundi peal sa ei äesta! Minu oraseid sa ei lõhu!"

"Kus see sinu krunt on?" küsis Joasalu nüüd juba karmimalt.

"Küsi Kilgaselt, see koer teab, kus ta mul on. Ta alustaski sealt peale. Ütlen otsekohe, et seal ei äestata, ma löön ta maha!"

Vana Jaagup, turjakas talupoeg, töökas keskmik, oli vihane nagu maruhärg. Ta jäi Joasalule otsa vahtima, hakkas kasukanööpe lahti tegema, sest ta põskedele ilmusid higipisarad. Ta sülitas, raputas rusikat ja pöördus uuesti esimehe poole:

"Anna korraldus, et Kilgas äestamise lõpetaks!"

"Seda ma ei anna."

"Noh, noor'sand, seda sa kahjatsed!"

"Kuidas?"

"Aga nõnda et — ah!" Jaagup sülitas, kuid näinud, et teised mehed olid juba minema läinud, lõi silmi jõllitades kasukasiilud koomale, mühatas veel kord midagi arusaamatut enda ette, pöördus ümber ja hakkas minema keskusest kolhoosi väljade poole.

Kui mehed olid läinud, läks ka Joasalu kiiresti põllule. Ta närvid olid pingul, süda tagus — polnud harjunud selliste tülidega. Aias kukkus kägu. Kukkus ja kõhis nagu narrides. Kohkunud naised tulid laudast välja, kuu-
lasid käo kukkumist, ohkasid ja ütlesid:

„Käo kukkumine ei tähenda head. Mida põrgut nad peaksid küll tülitsema?“

„Kes seda teab!“

„Sinu Priimets oli etem mees!“

„Etem küll, aga ei passinud.“

„Jah, ega tülist pole tulu kellelgi!“

...Lülvivanem Kaur äestas juba hommikust saadik paari hobustega. Hobused astusid aeglaselt, äkkepulgad kündsid maad ühetasaselt vaevalt poole tolli sügavuselt — äkked olid juba vanad, pulgad ümmarguseks kulunud, need libisesid kolmel lehel olevaist kaeraorase taimedest üle, muljusid neid ja isegi lamandasid, aga ei rebinud. Peene linaloomana tihe põldsinep ja muu umbrohi hävines täielikult: nende juured olid esialgu veel väga nõrgad ja pinnalised.

„Jõudu kah!“ hüüdis Joasalu tublile lülvivanemale. „Kuidas läheb?“

„No, tead, hästi, paremini pole vajagi. Vaatan ise ka — ega's äke orasele liiga tee?“

„Minu nägemise järgi mitte,“ arvas esimees.

„Kaera oras on vintske,“ möönis Kaur. „Aga pöörämisel tungivad küll äkkepulgad natike sügavale, ma mõtlesin, et mis teha, saa neid äkkesid kergitada kah, aga siis hakkasin ajama ümberringi ja keskele jätan väikese äestamata platsi, las vaatavad, mis sest asjast välja tuleb... Ma arvan, et ühest korrast aitab.“

„Peaks aitama,“ nõustus Joasalu. „Päike kõrvetab ülesäestatud umbrohu juured ära ja muud pole meile tarviski...“ Hetkelise vaikimise järele sõnas: „Mul oli meestega jälle sõnavahetus.“

„Mida nad siis tahavad?“

„Keelasid ära äestamise.“

„Kes need keelajad siis olid?”

„Kirsimägi, Pärtli Jaagup ja teised.”

„Ennäe!” imestas Kaur. „Tead, see Kirsimägi on kuradi kehv mees. Sellega ja tema poja Antsuga, kellel pole küll veel täie mehe arugi, tuleb meil veel kurja vaeva näha.”

„Mis mehed nad siis õieti on?”

„Aga sihukesed mehed, et hoiä silmad ja kõrvad lahti. Armastavad sogases vees kalu püüda...”

„Kuidas seda mõista?”

„Vaata nii, et nad on oma hingekeese kulakutele ära müüdnud. Aga noh, mis me's sellest. See ma niisama hoiatuseks.”

Teisel nurmel äestas Praks odrapõldu. Oder polnud veel üles tulnud. Joasalu uuris hoolikalt Praksi tööd, laskus käpuli äestatud põlluosale, otsis idanenud odra-terakesi — ei leidnud. Järelikult äkked neid üles ei kiskunud. Ta kaevas sõrmega äestatud pinnast, kaevas sügavamalt ja leidis, mis teda huvitas. Terad olid tärganud, aga nõrk iduleheke polnud jõudnud mullakoorikust läbi tungida... Ah, kui parajal ajal sai äestama hakatud!

Joasalu valdas hetkel suur seesmine rahuldus: ta oli päris kindel töö headele tulemustele. Endine erutus oli jälle kadunud. Nad lasksid hobustel puhata, tegid suitsu ja Joasalu jutustas ka Praksile varahommikusest tülist kolhoosnikutega.

Praks muhatas ja jutustas loo, millel oli üsna vähe ühist hommikul lauda ees juhtunud looga:

„Meil oli üks talumees, kes tõendas, et masinaga peksitud viljast küpsetatud leib ei maitse nii hea kui rehega peksitud rukkist valmistatud leib. Tema juttu teadagi ei usutud. Kõik ikka peksid masinaga, aga mees ise sõtkus

kümme aastat hobustega ja vommis käsitsi. Siis aga sai temalegi selgeks, pihad ikka võttis valusaks ja magamata ööd tegid päevased toimetused na' vastumeelseks, ja mees vandus lõpuks tehnikale alla. Nii et küll tulevad mõnedki vastupunnijad lõpuks meitega kaasa. Ma mõtlen siin Pärtli Jaagupit. Aga niisugune mees nagu Kirsimägi, see on vähe teisest mastist. Ma püüdsin teda paljastada valimiskoosolekul, aga, näe, faktidest tuli puudu. Võtsin küll sõna, aga ise tundsin, seda rebast vastu seina suruda ei jäksa. Kuid küll elu ise neid surub. Aga see oraste äestamine on teadagi meile võõras asi, me pole seda varem teinud ja siin võib kahtlema hakata. Kuid nüüd, nagu ma ise näen, maa on kole tuim, see äge vihm leotas maa läbi, põud tegi kooriku peale, kuid äestamine teeb kõik jälle heaks!"

„Nii et sinu arvates äestamine orast ei riku?“

„Aga mis ta's peaks rikkuma, vat kus asi, iseenesestki mõista, oma silmaga näha, see mõni üksik leheke ei loe midagi.“

Kilgas äestas teispool Karjasood, Lepsilla maadel. Üle soo viis vilets tee, mida oli kohati hagude ja leparoigastega sillutatud. Mööda roigasteed võis kuival ajal tühja vankriga sammu sõita, koormaid sellel vedada ei saadud. Kahele poole teed olid kraavid kaevatud, kuid kraavidest polnud suurt kasu, sest vee äravool puudus... See oli kolhoosi viletsavõitu, kuid avar karjamaa, kus Joasalu esimesel päeval kolhoosi lehma välja kaevas ja hiljem mõtteid mõlgutas, kuidas saaks säärase soo kiuks lasta.

Karjasoo oli kaetud tiheda lepametsaga. Lepad olid pikad ja sirged, eriti jõulised madalatel tünadel kohtadel, kuhu kevadeti lumelagunemise ajal põldude ram-

must uhtvett valgus. Keset raba kasvasid pruunikoorelised jändrikud männid, milliseid endised mõisamoonakad ja talupojad tarateivasteks raiusid, sest nende eluiga maas oli kaks korda pikem kui maismaalt raiutud teivas-
tel. Soomändide metsa piiras kaskede vöönd. Kased olid pikad ja sihvakad, mis andis tunnistust soo rammusast pinnasest ja kuigi need puud ei põlga ohtrat niiskust, ei suutnud nende juured siiski koduneda püdelas mudas, nad hakkasid aegamööda kuivama. Loomad sõtkusid puudealuse mätlikuks, mättad olid põlve kõrgused ja kõrgemad. Sooveered aga ümberringi, kus mets oli hõredam, kasvatasid hõredat rohtu. Juba vanast ajast tallasid seda sood talumeeste ühiskarjad ja kogu suve kostis sealt karjalaste tralli, huikaid ja leelotusi. Talumeeste piirid kulgesid sohu, kuid soo ise oli neutraalne ala, ei kellegi maa, ja sügiseti tõstsid sealt korvides jõhvikaid nii maa kui linna vaesemad inimesed. See oli kahesaja hektaari suurune lahmakas kõlbmatut maad talupoegade viletsate huumusvaeste põldude ja mõisa üsna sügava pinnasega nurmede vahel. Omal ajal olid agronoomid kiidelnud, et niisugune soo on kullaauk, olid õhutanud talumehi ja asunikke (kui mõis oli juba osaliselt planeeritud), sookuivendamisühingut asutama, sood kuivaks laskma, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Pere-
mehed, saamata kokku ühingut, hakkasid kaevama omal jõul, igaüks oma krundi ääres, kuid sellest polnud kasu. Nad kaevasid oma kraave põlluveerest läbi vesise heinamaa otse alla rabasse, aga kraavid imelikul kombel ei tõmmanud pinnast kuivaks, küll aga olid hädaks ja ristiks heinaajal väheste saadude kokku vedamisel ja loomade karjatamisel. Mehed raputasid päid ja imestasid: veelangus on, kraav on, aga maad see ei kuivenda,

kraaviperv on paari meetri laiuselt kuiv, edasi aga lirtsub jälle vesi sambla all. Kas tõesti tuleks iga kahe meetri takka kraav võtta? Nende isiklikud katsetused olid asjatundmatud ja saamatud, nad ei tundnud veel melioratsioonitööde tähtsamat võtet, seda, et liikuvat põhjavett saab püüda ainult põikkraavidega, s. o. kraavidega, mis on kaevatud põiki või poolpõiki vee liikumise suunale.

Joasalu kalkuleeris, et juba sel aastal — suvel ja sügisel — tuleb osa Karjasoost kuivaks lasta. Tuleb ainult leida koht, kustkaudu kraavisüsteemi peakraav kunagi vabriku poolt kaevatud kanalisse lasta.

Kuid kuivendada sellist suurt sood pole lihtne asi. Selleks on vaja pind loodida, vastav projekt valmistada, projektilt peakraavi ja pindkraavide kohad loodusesse kanda ning siis alles kaevama hakata. Esmajoones on tarvis melioraator-loodija välja kutsuda, projekt valmistada ja kinnitada lasta . . .

Jõudnud Lepsilla nurmede äärde, jäi Joasalu imestunult seisma. Kilgase hobused lonkisid lahtiselt põllul, mees ise aga tülitseis äkete juures Pärtli Jaagupiga. Nad ähvardasid teineteist kaigastega, vist äkkekolvidega, nagu Joasalule näis, ning kisendasid:

„Sinul, koeral, ma enam äestada ei lase!“ karjus Jaagup.

„Kui on esimehe korraldus, saab äestatud. Sul pole mingit õigust keelata,“ vastas Kilgas.

„Keelan selleks, et see on minu maa, minu põld.“

„See on kolhoosi põld,“ kärkis Kilgas. „Anna äkkekolki kätte või ma virutan sulle ühe!“

„Vaata, ennäe!“ karjus Jaagup hääle kähisedes. Ta oli oma hääle juba ära karjunud. „Või minu maa peal pere-

meest mängima! Või minu põldu narrimas! Kes teab, kauaks teid sääratseid, aga ma tahan sügisel ka midagi kokku panna."

"Ma annan sulle kuradile selle jutu eest kuklasse! Kas sa ei tunne mind, reo? Ma pole poisike!" ja Kilgas vibutas ähvardavalt kolki.

"Katsu kurat, proovi sa!" karjus Jaagup taganedes ja oma kolki ühe käega üles tõstes. "Ei tea veel, kumb kumma uinutab..."

"Pidage!" hüüdis Joasalu kokkudes. "Pidage!"

Mehed pöördusid ümber, äkkekolgid laskusid alla, meeste võitlusind haihtus. Nad jäid tulijat hetkeks silmitsema ja, tundnud ära Joasalu, pani Pärtli Jaagup, kolki kaenlasse võttes, aega viitmata põgenema.

"Pane kolk maha, pime tõbras!" karjus Kilgas. "Kuhu sa kolgi viid?"

Aga Jaagup ei pannud Kilgase hüüdmist täheleegi, ta kadus peagi Karjasoo metsa. Kilgas tammus paigal, ajades suust välja kõige ropemat sõimu:

"Ära viis kolgi, pime saatan! Ei lase äestada! No mis sa tahad teha?" ja istus maha.

Joasalu, jõudnud Kilgase juurde, märkas, et mehe kulg oli punane ja vähe paistes, särgikaelus lõhki, juuksed turris — sellest oli näha, et nad olid juba käsitsi koos olnud...

"Kuidas te's veel kolkidega pihta ei hakanud?" küsis Joasalu.

"Polnud süda veel sedavõrd täis... Mõtles ometi saatanat, keelama tuli... ei lase äestada... ja kohe rusikatega kallale. Eks mina virutasin talle ka habemesse. Aga siis ta jooksis hobuste juurde, lasi hobused lahti, haaras kolgi pihku, ma võtsin teise... Aga nüüd ta viis

ühe kolgi ära, kuidas ma sedasi ühe ainsama kolgiga äestan?"

"Noh, pole viga," trööstis Joasalu Kilgast, "raiume metsast paraja teiba, seome äkked nõoriga järele, aga lõuna ajal tood kodust uue kolgi kaasa!"

Joasalu hakkas vaatlema äestatud mulda ja kokkus imestunult: ta leidis äestatud pinnal palju harulisi idane-nud odraterakesi.

"Tead," pöördus ta kulmu katsuva Kilgase poole, "äestad sügavalt!"

"Tuled sama jutuga nagu Jaagupki," heitis see ette.

"Jaagupil on õigus: äestad sügavalt. Maa on siin kerge, liivane, siin raskete äketega äestada ei tohi..."

"Meil kergemaid äkkeid polegi."

"Aga nendega äestada ei või. Toome kas või muistsed karuäkked välja."

"Noh," tunnistas Kilgas, "ma märkasin ise ka, aga arvasin, et see mõni terake nüüd midagi loeb. Meil on ju tihedad külvid, ega me seemet väga kokku hoidnud. Tihe-date külvide puhul üksikud terad palju ei loe. Väga paha on ju, kui on tööle tulnud, tagasi minna, mõtlesin lõunani nendesamadega ajada. Aga seal tuli Jaagup oma lärmiga..."

Mehed tõstsid äkked vankrisse, rakendasid ühe hobuse kolgikettidega ilma loogata aiste vahele, teise sidusid ohelikuga vankripärasse ja hakkasid kodu poole logis-tama.

Teel jutustas Kilgas Joasalule pikalt ja laialt oma elamisest-olemisest. Joasalu kuulas suure huviga Kilgase juttu, mis oli midagi enesepihtimise taolist, milleks vaju-dus tõusis nähtavasti rumalast kokkupõrkest Pärtli Jaagupiga. Kilgas tahtis end esimehe silmis pisut õigustada

ja kergitada, ning tõele au andes, see tal õnnestuski. Sellest päevast said Joasalu Kilgasega headeks sõpradeks.

„Ma olen ikka ka elus midagi näinud ja läbi elanud,“ alustas Kilgas ekskurssi oma minevikku, istudes vankris äkkeraamil, üks jalg üle parda maas. „Olin talu tööpoiss, eestegija. Siis jätsin kõik sinna paika ja läksin ära linna. Võtsin naise, üksvahe elasime üsna hästi. Siis aga tuli heal elul lõpp — leidsime endid sealtsamast, kust alustanud olime. Minu eluraamatus on lehekülgi väga mitmesuguseid — kuid selle lugemine pole mitte veel selge tänase päevani — kõik na' käib vinta-vänta üles alla. No kuula siis. Ühe peremehe juures teenisin ma viis aastat eestegijana. See oli kaval ja haritud mees: meelitas lahke sõnaga, isegi viinarahadega. Kui vaja oli kuhugi sõita, ei keelanud hobustki. Rahvas pidaski mind tolle suure talu poolperemeheks. Aga siis ühel suvel ütles mulle käealune, suiline: „Oled loll, et rühmad tööd ja sunnid teisi, kas oled ka mõtelnud, mis sellest kõigest tulu on?“ Ma ei osanud talle esialgu selle peale midagi vastata. Tema aga pöörutas: „Kasu on sul sellest kõigest nii palju, et kui oled veel kümme aastat sedasama peremeest teeninud ja orjanud, siis lähed näljaleivale, põlluvahiks mõnele saunakohale.“ Ma ei uskunud tema juttu, ütlesin, et viis aastat on siin juba elatud, võib-olla surengi siin. „Ei,“ ütles tema, „siin sa ei sure mingil juhul, sest kohta, kuhu sa oma jõu ja tervise oled jätnud, ei lase su oma süda paigale jääda, kuigi võib-olla antakse sulle armu pärast kambrike, nagu vanale ruunale suluke.“ Vaat mis ütles see saatana sulane. Hakkasin siis ise ka järele mõtlema, et mis ja kuidas, ning tulin otsusele, et suulisel on õigus. Aga enne seda uhkustasin ainult ühe asjaga, tolle auga, mida pärisperemehed mulle üles näitasid: ma olin ju

kuulus üle terve valla, minust peeti lugu, sest ma ei tundnud väsimust, tervis oli hea ja võisin tööd murda nagu hobune. Mul, tead, ei olnud kunagi seda tunnet, nagu töötaksin peremehele, ma töötasin enesele. Isegi talu, kus elasin, pidasin ma justkui oma taluks... Aga peale mitmekordseid jutuajamisi ühest ja teisest tolle kangesti teadliku suulisega, võttis mu elu sisse teised toonid... Ma ei saanud enam töötada eestegijana. Oleksin ehk saanudki, sest tööd ma ju raskeks ei pidanud, aga ma ei saanud enam sundida ja togida teisi ja, nagu öeldakse, kaotasin võimu nii enese kui teiste üle. Sellest hakkas tulema pahandusi peremehega. Hakkasin märkama, kuidas mind seal pool kandis võõrastama hakati. Minuga ei räägitud enam nii nagu varem, peremees tegi vingus nägu, elu muutus sandiks. Ja mis ma veel märkasin, et ma ise pole enam see mis varem, olin ka ise muutunud teiseks. Ja mis sa ütled: valla pidudel ja pitspallidel, sealgi hakati mind võõrastama, minust kõrvale hoidma, ei kutsutud enam seltsis viina võtma, nagu polekski ma enam Kangru talu kuulus poolperemees ja eestegija. Ma ju siis armastasin kangesti tiirutada nii öelda „paremas seltskonnas“.

Mõtlen sagedasti, mis sellest peremehest sai, keda ma eestegijana viis aastat orjasin. Oli ikka ladna mees küll. Ja missugused pulmad tegi! Missuguse nooriku koju tõi, gümnaasiumi haridusega tütarlapse, aga mees ise oli juba nelikümmend aastat vana. Nelikümmend aastat oli vana, kui võttis naise, enne seda kabistas niisama ringi, pikendas poissmehe põlve, kuid naise võttis siiski, sinder, suure kaasavaraga... Aga missugused pulmad korraldas!“ ohkas Kilgas. „Surmatunnini ei lähe meelest... autod, viinad, sakusmendid nagu paradiisis!...

Mina aga paradiisi väraval! Kurat, siis olid mul veel hambad suus! Ma võisin siis veel iga linnapreili õnge võtta, olin õppinud nende moodi juttugi ajama, muust rääkimata . . ." suurustas Kilgas ja vaatas ringi, nagu häbenedes asjatu vaimustuse üle, ning jätkas jälle endisel toonil. „Aga, nagu ma juba ütlesin, paradiis muutus mulle põrguks ja ma pidin sealt välja saama, maksku mis maksab. Ei tahtnud enam kulakut orjata — nojah, neid seekord sedaviisi ei nimetatud, aga eks vanasõnagi ütle: nimi ei muuda inimest. Ei tahtnud enam teda orjata, aga polnud kuhugi minna ka, olin maaeluga harjunud nagu sukk saapaga . . . Peremees, nähes mu käitumise muutust, pakkus mulle maad. Ära nähes, et minust enam eestegijat ei saa, tahtis ta mind sokutada popsiks krundi tagumisse soppi . . . Täna sin lahke pakkumise eest, mille mõnigi mees oleks sügava kummardusega vastu võtnud, ja lahkusin ühel heal päeval majast. Ära joostes ei söandanud peremehelt palkagi küsida. Hiljem kirjutasin ja siis saatis ta mulle väljateenitud palga järele. . . Ta oli kaval, aga mina olin üsna peast põrunud. Kahetsesin peremeest, häbenesin perenaist, mõtlesin, kuidas nad ilma minuta tööga toime tulevad. Ei olnud mul jumala eest mõhkugi klassiteadvust.

Siis läksin raudteele remonttööliseks. Või siis sinnagi mind väga paluti? Pool aastat mehkeldasin enne seda teemeistriga, kostitasin värskete vähkide ja viinaga, kuni koha sain. Aga mis teenistus see oli? Sain kroon üheksakümmend senti päevas palka, selle eest tuli süüa, riietuda, korteri eest maksta. Siis abiellusin kodapooliku tütreaga, mõtlesin, vähemalt korteri eest maksmist ei ole, peale selle veel aiamaa, lehm, arvasin, ehk tulevad lapsed, hakan lasteabiraha saama, — aga näe — lastega issand ei õnnistanud — ühest küljest parem, teisest halvem! . . .

Siis mul näkkas hea koht Viljandi linavabrikusse. Seda tolmu, mis seal sisse hingata tuli! Masinate mürin ajas kõrvad lukku, meistri norimine tegi muret, ja ma peaaegu ei harjunudki ära linna eluga. Nagu kevad tuli, tahtsin jälle näha rohelisi põldusid ja haljendavaid niitusid. Meeleolu oli vahel nihuke, et pane nõör kaela. Kahetse- sin juba, et ma tollelt suurperemehelt saunaplatsikest vastu ei võtnud ja tema karjaneitsiga, kes mulle siis tulema kippus, ei abiellunud. Ring sai täis — maalt oled sa tulnud ja maale pead sa jälle tagasi minema. Nihuke oli kriisiaastate tööliste elu, kus ettevõtted hakkasid oma uksi sulgema ja töölisel siis mingi kuhu tahavad. Ning inimene mõtles, et miks ta pole jänes . . .”

„Näh,“ lausus Kilgas, „ma ei jõuagi oma lugu lõpetada. Olemegi kohal. See ongi vana Koosa majapidamine, kelle kaasüürnikuna ma seni elasin. Pesa järgi võib otsustada ka linnu suuruse ja eluviisi üle.“

Mäeveerul vanade puude all asetsesid luitunud hooned. Need seisid nelinurkselt nagu vana kindlus. Õueaiad olid ümber kukkunud, osalt koristatud ja äragi põletatud. Vanad põlised puud, kased ja pärnad, piirasid vanu ehitisi truude valvuritena.

Mehed hüppasid vankrist maha, et hobusel ebakohatus rakenduses kergendada vankri märke vedamist.

„Kuidas siis nüüd end tunned? Oled eluga rahul?“ küsis Joasalu.

„Olen surmani tänulik nõukogude valitsusele, kes ei lasknud, meil vaestel maaproletaarlastel, nälga kõngeda. Mul on jälle omad põllud, omad niidud ja needsinatsed kullerkupud,“ sõnas Kilgas liigutatult, isegi silmi pühki- des, käega kirjule koplile osutades. „Mul on jälle oma töö, omad adrakured . . . Näe, olemegi kodus.“

Ta lükkas õuevärava lahti. See oli lattidest vana värav, poolteist meetrit kõrge ja viis meetrit lai, tugevasti maasse vajunud, nii et nõrgajõuline inimene ei suutnud seda avadagi. Mehed sõitsid õue, sidusid hobused pumba juurde lasipuu külge. Kilgas tõstis hobustele heinu ette. Kuskilt ilmus nähtavale Kilgase abikaasa imestades mehe paistes kulmu üle. Mees katsus näpuga paistes kulmu ja vastas mühatades, et herilane nõelas. Naine juhatas mees-tele pruukosti ja rühkis kolhoosiaeda tööle.

Kilgase päralt oli suur kahe korstnaga vana maja ja veel võrdlemisi uued laudad, milliseid nüüd kasutati lülile kinnistatud hobuste tallina, ja siis veel vana läbijooksva katusega jämedatest männipalkidest rehi rehealusega. Õu oli täis vankreid, äkkeid, atru. Vana kulak oli majast lah- kudes öelnud, et kes tema pesasse elama asub, sellele tasutakse kätte kas-või tulevases elus.

Kilgas oli näinud küll inimesi, aga sellist mahajäänud tüüpi veel mitte. Vana Koosa oli haruldane kuju selles võrdlemisi nupukas ja majandusliku jõukuse poole püüd-levas kodanliku ühiskonna kihis. Tema majas polnud ühtki korralikku mööblitükki. Kõik oli peaaegu vana ja kirvetöö — peremehe enda käsitöö. Köögil ja esikul olid veel ennemuistsed savimuld-põrandad. Köögi lai pliit oli ehitatud raudkividest, seal ei puudunud kümneämbriline paigatud põhjaga seakartulite keetmise katel. Puhtad toad olid madalad, praguliseks kuivanud ja hõljuvate põrandalaudadega, odava seinatapetiga; üks tuba oli seestpoolt löödud tõrvapapiga. Suures toas oli klaver koltunud klahvistiku hammastereaga, aga see polnud enam mingi mänguriist, selle kolmnurkse kaane all oli mitmesuguste tarberiistade panipaik: seal hoidis pere-

mees oma paremaid oherdeid, pöitleid, pussnuge ja muid asju.

Kilgas, näidates Joasalule oma majapidamist, muutus üsna reipaks. Ta pani Joasalule südamele, kas ei saaks kuidagi elamist ja olemist üle viia kolhoosi keskusse, kuna teda siin kulaku kastis hakkab piinama igatsus inimeste järele. Siis näitas ta Joasalule kaht peret mesilasi, mullikat, mis talle kui uusmaasaajale kulaku karjast oli antud, kaht pörsast kasvamas, kaht noorte poegadega kana, millest ühe pesakonna lubas kolhoosile anda linnufarni algmaterjaliks, kuna temal olevat selles mõttes väga kerge käsi.

„Kõik tibud on puhastverd leghornid, vaata ja imesta. Kuid mitte aru ei saa, missugustest tulevad kuked, missugustest kanad.“

„Tõsi!“ märkis ta mõtisklevalt, unistavalt. „Kui vili õnnestub, olen sügisel jõukas mees ja siis hakkame kultuur-isetegevusringide tööga pihta, sest vaadake, ma ei kannata närutamist ja jõude olekut. Asutame õige puhkpillide orkestri — kurat võtaks, ma ju vana pasunapuhuja! Ja siis puhume nii, et pilved vihmase ilmaga põrkuvad laiali, kui põuda on vaja...“

„Kui vana sa oled?“ uudishimutses esimees Kilgase vaimustatud juttu katkestades.

„Viiskümmend aastakest.“

„Aga abikaasa?“

„Abikaasa on minust viis aastakest noorem... Aga lapsi meil ei ole. Kuid on's sellest mingi mure? Meil ju oma suur pere, oma kolhoos... Ja pane sa tähele, ükskord maetakse Kilgast pasunatega, sest kurat võtaks, elu lõpul teenin ma jällegi ära austuse ja lugupidamise. Ma

olen jällegi eestegija, poolperemees, kuid mitte enam kulaku talundis, vaid meie omas ühises suurmajandis... Kas sa tead ka, kui kalliks ma oma ühist majandit pean? Ma ütlen, tulgu ükspuha kes lagedale, need vastased, need isikliku orjuse ihkajad, viimse hingetõmbeni võitlen endi uue elu eest. Vaat missugune mees ma nüüd olen, mitte see, mis varem," jätkas Kilgas oma puhtsüdamlikku pihtimust.

Tulnud Kilgase poolt, kohtas Joasalu kantseleis külanõukogu esimeest Joosep Kimmelit. Vallas oli kolm külanõukogu — Kimmeli külanõukogu piirides aga viis kolhoosi ja terve rida üksiktalunikke. Kimmel oli vallas tublimaid rahvasaadikuid ja külanõukogu esimehi ja juba esimesel kohtumisel jäi temast Joasalule hea mulje. Ta oli väikest kasvu mees, teravaks pügatud habemega, alati korraliku puhta välimusega, ja ta kõhis ning sülitaski kuidagi tagasihoidlikult. Kui aga oli vaja passi registreerida või vajalikule dokumendile allkirja saada, võis Kimmelit kohata tavaliselt mitte külanõukogu ruumides, vaid samas läheduses asuvas valla jahuveskis. Pitsatit kandis ta väikeses hallist kalingurist kotikeses enesega kaasas.

„Tulin Uue Tee kolhoosi rahvast vaatama," sõnas ta kolhoosi kantseleis istet võttes. „Kui mägi ei tule Muhamedi juurde, siis tuleb Muhamed mäe juurde..."

Joasalu tegeles hetkel kolhoosi arveraamatutega. Kimmel vaatles, habe kikkis, äsja väljapandud loosungeid, plakateid ja muhatas:

„Vaata, asi võtab teise jume. Aga enne oli häbi kolhoosi kantseleisse tulla: seal mingi voodi, kaetud päevatekiga, seal mingi kribu-krabu ja õmblusmasin —

„buduaar“, aga mitte kantselei!” Ning hetkelise vaiki-
mise järel:

„Ei saanud teie valimiskoosolekule tulla. Oli käsil
veski kistavarre vahetamine. Veski seisis nädala päevad.
Kistavart ei ole, jahvatada ei saa.”

„Kas laualõikus on korras?” küsis Joasalu ta jutu
vahele.

„Korras,” vastas Kimmel. „Ootame, kunas kolhoosid
ehitusmaterjali vedama hakkavad.”

„Varsti toome,” märkis Joasalu.

„Mida siis ehitama hakkate?” küsis Kimmel.

„Talli, sigalat, kuivatist, aitu.”

„Teadagi, vanast materjalist?”

„Teadagi.”

„Ilus! Kulakute vanad ehitised peavad minema käiku,”
arvas Kimmel. „Olgugi sihukese materjali saagimine ja
kantimine viimane töö, kui palkide seest pole kõik nae-
lad ja nagid välja kistud. Kuid saeveski on korras.
Aurukatlale lasime teha uue küttekolde, hakkame sae-
puruga kütma. Kaater ja seimrid on paigal.”

Mehed vaikisid. Joasalu tegeles ikka veel arveraama-
tutega. Kimmel aga jätkas tasem, kuid ametlikus toonis
ja üsna kindlalt, lehitsedes laualt võetud põllumajandus-
likku brošüüri:

„Kolhoosil tuleb nüüd teedeparandustöödega pihta
hakata. Tõug on maas, aeg on käes! Kõik hobused
tulevad panna jutiga kruusa vedama. Teie teosa on
välja mõõdetud, puuduvad ainult korralikud märgid, need
panete ise üles.”

„Kas üksiktalupojad juba veavad?” küsis Joasalu.

„Või nii!” ärritus Kimmel, võttes sellist küsimust
otseste tögamisena. „Nendega, vennas, tuleb mul veel

kurja vaeva näha — tõugu maha ei saa! Kui nad ometi kord kolhoosidega ühineksid!”

„Palju selliseid on?”

„Minu külanõukogu piirides kaksteist peret ja sinu vanamees ka nende hulgas.”

Joasalu lõi raamatu kinni ning näis, nagu oleks näostki õhetama hakanud.

„Mis sekeldusi teil siin temaga oli?” küsis ta külanõukogu esimehelt.

„Ah, suuremat kedagi... kulakute suuvooder... üks ei klapi, teine ei passi! Kolhoosid, vaadake, teaduslikult, mitte tema moodi öeldes, ei olevat veel end nagu kord ja kohus majanduslikult kindlustanud.”

„See on ju õige,” sõnas Joasalu nagu Kimmelit õrritades.

„Õige jah!” vihastas Kimmel. „Aga õigusel on kaks palet: hea ja paha. Häid külgi ei näe keegi, pahu näevad. Kui oskad laita, tule ja aita! Aga kus sellega!... Nagu ei saa hundist karjakoera, nii ei saa mõnest niisugusest keskmikust sotsialistliku ühiskonna õiget kodanikku! Nii on lood sinu vanamehega... Mis loeb mulle sinu sotsiaalne päritolu ja seisund? Mis loevad mulle sinu endised teened? Ole sa kümme korda kehvik või keskmik — töötad meie vastu, oled meie vaenlane. Ei hakka ma sinu ankeeti uurima — las uurivad seda need, kes selleks määratud. Ei hakka ma vastaseid kaelustades ümber kasvatama, kes meid okupatsiooni ajal tahtsid vägisi mättasse lüüa. Ma ei räägi konkreetset sinu vanamehest — ta ei olnud nende kampas. Temal endal oli tegemist, peeti üldises tuhinas punaseks. Kuid mis siis? Siis olid punane, nüüd aga tont teab kes...”

Joasalu ei vaielnud vastu. Peale hetkelist vaikimist korraldas Kimmel:

„Saada siis igast põllutöölulist paar meest hobusega kruusa vedama. Kruusaauku tead?”

„Tean.”

„Lööge siis hoogtöö korras oma teeosa kumeraks, puhastage kraavid, aga kruusa ärge laotage enne laiali, kui olen ise üle vaadanud. Muidu te riputate seda niisama moe pärast. Oleme otsustanud, et meie külanõukogu teeosa peab olema kõige parem kogu maakonnas. Selge?”

„Selgel!”

„Vaata, nii on, noormees, lood. Meie ees on lai tööpõld, oleks aga rohkem tublisid töötajaid. Meie aeg on suur aeg, tuleks see aga kasuks inimestele... Ja miks siis mitte, kas meie eest ei ole töötanud meie partei juba Lenini päevadest saadik, kas meid ei ole abistanud suur vene vennasrahvas?”

„On.”

IX

Õöd olid sumedad ja aurused. Öhtul särama lõönud tähed kustusid hõredais udupilvedes. Taevasse tõusis noorkuu, kuid põhjamaa „valged õöd” ei olnudki väga valged. Õöd olid mahedad, tuulevaiksed, salapärased, kärarikkad. Need olid täis sääskede suminat, rukkiräägu lihtsamast lihtsat laulu, öökullide huikeid, kurgede kur-luutamist, Peipsi äärest kajavaid kalurinaiste leelotusi, koera haugatusi, naerurõkatusi, väravate kriginat. Öövai-kus saabus hilja, kestis mõne tunni, et juba enne päikese-

tõusu aset anda pulbitsevale elule. Loodus elas, piiksus ööd ja päevad läbi, tundmata puhkust, tundmata väsimust.

Ka Peipsi kohises tasa. Või kahises vana männik suure järve ääres, kus ööbisid künnivaresed, istudes tiheda karjana mändide rohelistes latvades? Seal kraaksatas vana vares, hirmutatud öökulli hiilivast lennust — ta oli lendu tõusmas, kuid vajus jälle üürikesse unne. Tuuleõhk libises tasa maa poolt Peipsi poole, kõigutades lopsakaid rukkipõlde, liigutades pikki rohukõrsi heinamaadel, sadestades rohket kastet aeglaselt jahtuvale maapinnale. Kõrgel taevas seisis noor kuusirp kuldkihvana, pillates kahvatut valgust allolevatele uduribadele. Tihe Linnutee nagu hõbedaste mesilaste sülem kulges kirdest edelasse.

Enne keskööd läksid Kirsimäed kolhoosist üksiktalu-
poja Sänniku juurde koosolekule. Niisuguseid koos-
olekuid ei peetud sageli, vaid tarviduse järele mõnin-
gate päevauudiste arutamiseks ja kuulujuttude levita-
miseks. Neil koosviibimistel käidi salaja, ei öeldud
kodus naiselegi, kuhu mindi, ega tahetud, et võõrad ini-
mesed end neisse asjadesse segaksid.

Koos käisid peamiselt need, kes tundsid end viimase
aja sündmustest kuidagi riivatuna, või kes hullutatuina
möödunud-aastasest kulaklikust segasest propagandast,
ei uskunud nõukogude võimu jäädavusse. Koosoleku
organiseerijaks oli üksiktalupoeg Sännik, küla riuka-
mees ja „kirjatark“, kes püüdis seletada rahva tulevikku
küll piibli, küll mitmesuguste teiste „algallikate“ järele.

Kutse saadeti ka Priimetsale kui Uue Tee kolhoosi
tagandatud esimehele ettekäändel, et toimub suurejoo-
neline kaardiõhtu. Priimets ei uskunud toimuvasse üri-
tusse (ta oli kirglik „kahekümne ühe“ mängija ning käis

sageli naabruses asuvate turbatöolistega hasartmängu harrastamas), kuid seekord ta tuli teisele arvamusele — pole kunagi varem Sänniku juures kaarte mängitud. Oma inimesena oli ta kuulnud aga Sänniku juures peetavate koosolekute teistsugustest sihtidest, mingisugustest poliitilistest eesmärkidest, ja see ajas Priimetsa tõsiselt vihale. Või's teda hakatakse sedaviisi narrima! Ja ta teatas sellest loost ning oma arvamustest Kimmelile.

Õhtul läksid mõned mehed kolhoosist Sänniku juurde koosolekule. Seal juba oodati, allalastud aknaeesriide vahelt paistis nõrk tuluke. Kolm meest istus elavalt vesteldes laua juures. Oodati teisi. Juurdetulijad saabusid ükshaaval, poetusid vaikselt tuppa, istusid teiste juurde laua äärde. Jutt keerles päeva- ja poliitikasündmuste ümber. „Sõelunud“ välispoliitilist olukorda, pööras Sännik, endine Alamõisa asunik, püगतud vuntsidega keskmik, aasta neljakümnene talupoeg, jutu Uue Tee kolhoosi päevaküsimustele, märkides:

„Sest asjast ei tule midagi välja. Kustas ei jõua hobusekahju aasta jooksul kuidagi kinni maksta. Kuid inimene tahab süüa ja elada. Küllap läheb neil elu käes mustaks ja sassi nagu Körtli Märdi pühapäevakuub. Ja viimaks lähvad kõik laiali nagu hobuse sõnnik vee peal...“

„Räägitakse, et Kustas ei lubavat enam tööle tullagi,“ kiitis Ants Kirsimägi. „Aga kui Kustas tööle ei tule, pannakse kahju võib-olla kogu lüli kanda?“

„Las panevad, siis ei lähe kogu lüli enam tööle.“

„Ehk määratakse siis hobusekahju kõigi kolhoosnikute peale?“

„Siis ei lähe kogu kolhoos enam tööle...“

„Noh, nii hull see asi ka ei ole,“ sõnas keegi.

Tekkis lühike paus, mille järel jätkas Sännik, koosoleku juht ja hing:

„Kui kolhoosid oma töödega sel aastal korralikult toime tulevad, on meie laul lauldud. Ei jäeta meid siis enam oma taludesse istuma. On elatud ja aitab. Ja siis ei ole muud, kui pane käärid ja värgid kotti ja hakka uue elu vastu aegsasti ette valmistama... Ega's muidu! Või's mina pean minema kolhoosi kahe hobuse, viie lehmaga, aga teisel pole muud kui riideräbalad seljas ja pastlad jalas!...“

„Ehk on sõda tulemas?“

„Minen'd tea, eks Liit ole oma jagu tugev kah,“ kostis Sännik.

„Nüüdsama sa ise rääkisid, et tuleb ja tuleb, ei jää kuhugi. Aga samas jälle teine jutt!“ kurjustas Kirsimägi. „Sellest ei saa enam kuratki aru! Kui on inimesel üks joon, siis olgu ja siis uskugu sellesse joonesse elu lõpuni, aga mitte nii, et täna üks ja homme teine jutt... Mis?... Mis sa sest Priimetsast koosolekule kutsusid?“

„Teda on vaja uue esimehega tülli ajaga. Tema nüüd nagu haavunud inimene ja võtab kergesti tuld. See Joasalu paneb kolhoosile jalad alla, ja see ei ole meile kellegi kasulik.“

„Aga mis kasu on siiski Priimetsa koosolekule kutsumisest, ei saa ma aru?“ päris vana Kirsimägi jonnakalt.

„Mis kasu, mis kasu,“ mõnitas Sännik. „Mis kasu on sellest, et sina meie arutlustest osa võtad? Meile on iga inimene kasulik, kes aga kolhoosidele vastu töötada tahab. Me paneme veel rattad käima, me veel näitame neile, mis me võime. Meie käes on jõud. Ja meie jõud kas kasvavad või kahanevad, olenedes sellest, kuidas

kolhoosidel oma majanduse kindlustamisega läheb. Aga et nad oma kanda maha kinnitada ei saaks, selleks on vaja neid nii või teisiti takka torkida, seda või teistmoodi kolhoositööd kahjustada. Seda ei räägi ainult mina, seda räägivad ka minust veel targemad inimesed."

"Kuuled sa," peatas teda üks kartlikumatest talumeestest. "Kahjutegemisest ei saa olla juttugi. Kahjustajad nabitakse kinni ja viiakse ära. Ma mõtlen, et tulime kokku endi igapäivätseid muresid arutama, noh, ja seal veel välismaa uudiseid kuulama... Kurat, pole midagi kuulatagi, aina üks ja sama jama... Jäägu mu tulek sedapuhku küll viimätseks."

"Tead," vastas Sännik üsna külmavereliselt. "Välismaa teated on väga segased, aga see, et Pärtli Jaagup Kilgasele jõuga vastu hakkas ja see, et mõned kolhoosnikud tööle ei käi, ei ole küll sedamoodi. Sel on suur ajalooline tähendus. Oleks nüüd kurat, et nende töö kuidagi ebaõnnestuks, oleks nüüd, sinder võtaks, sedaviisi läheks, et kõva pöud tuleks ja nende äestatud orased kuivama hakkaksid ja hõredaks jääksid..."

"Kured juba karjuvad, vaata et homme-ülehomme hakkab sadama," kostis keegi.

"Homme hakkab ma ise kah oraseid äestama, ütškõik kas vihma tuleb või mitte — ma ei salli raiskus põldusid," vastas teine talumees, kes oli tulnud ka rohkem huvi kui asja enese pärast.

Nii keerles nende jutt välispoliitiliste ja üsna lähedaste päevaküsimuste ümber nagu villane lõng sasitud keral. Räägiti tujutult, kähisevalt, hooplevalt ja hooplemata, aimates, et nende nõukogudevastased kaalutlused on kirjutatud vitsaga vette. Nad olid oma juhmuses nagu uppunud, kes püüavad kramplikult igast õlekõrrest kinni

hakata, kas see aitab või ei aita. Rabeldi, peksti keelt, otsiti väljapääsu, kuid ühtlasi kardeti, et nende tegevus pöördub nende endi vastu.

„Raadiot oleks vaja,“ arutas Sännik. „Mul on saada üks kuuelambiline kaugemaa vastuvõtja. Kuulaksime südamelohutuseks inglise propagandat, kuigi ka sellest kuradist midagi uskuda ei või. Tahad uskuda, aga ei saa . . .“

„Kes meil oskab inglise keelt?“

„Küll keeleoskajaid leidub. Mul juba selles asjas ühe inimesega kaubad koos. Või õieti öelda, temal minuga.“

„Palju see radio siis maksab?“

„Kaks tuhat rublakest. Hind küll soolane, aga selle eest võimas riist. Paneksime paarisaja rubla viisi igaühe pealt kokku ja võtaksime ära. Muidu, tead, ela nagu kotis, miskit ei tea. Keegi laseb jutu lahti, see käib suust suhu, üks paneb omast peast juurde, teine võtab miskit ära, kolmas töötab kõik oma pea järele ringi ja siis on see kõik sihuke puder, et siga ka ei söö. Aga siis, kurat, kuulaksime otsesest allikast, mis va' sigarijunn ja nõukogude riigi vaenlane Tsurtsill pajatab. Vaat see juba oleks, aga muidu ei oska keegi tont mingit seisukohta võtta . . .“

Toauks avanes ja sisse astus pikajuukseline nooruk, lüües sõrmi läbi moodsalt pikkade juuste, mis tal kippusid salkudena ninale kukkuma, mida ta kas sõrmedega või peanõksudega ühtlugu tahapoole lükkas.

„Noh, mis sa's üksi tulid?“ küsis püगतud Sännik.

„Pidin ma's Kimmeliga tulema?“ imestas poiss.

„Kuidas Kimmeliga?“

„Ma nägin teda praegu siin teie õue all siipoole tulemas.“

See ajas kokkutulnud talupojad segadusse:

„Tohoh, kurrat! Mis asja ta's luurab?!”

„Mis ta tahab?”

„See on äraandmine!”

Mehed hakkasid oma peakatteid võtma.

„Mis asja me siin mängime? Mis koosolekuid me siin peame! Meie ei taha oma nahka sinu rumala pea eest turule viia,” hakkas hädaldama üks talumeestest. „Vaat kus leidus mässu organiseerija niisugusel ajal, kus keski midagi ei tea, keegi midagi ei oska välja mõelda... Ega's me saa mahtra-moodi sõdida...” tegi ta Sännikule etteheiteid.

Sänniku kaitseks aga astus välja Ants Kirsimägi, kes seni pealt kuulanud oli:

„Olete aga memmepojad! Noh, mis, kas hakkasid püksid püüli sõeluma?”

„Pea suu, tita!” käratas üks talumeestest. „Enne kui vanade meestega vastamisi tuled, pühi ninaalune puh-taks... Lähme minema, mis me siin lossutame! Keda kurradit me siin ootame!”

Mehed astusid robinal uksest välja, jäädes hetkeks seisma trepi ette.

Läänekaar õhetas nõrgalt, aga idakaar hakkas juba koitma. Maad kattis rohke ja külm kaste. Madalaid luhti kattis tihe ja raske udu. Lähedal asuvas Karjasoos röökisid sokud ja ajasid metsiku kisaga toast väljunud meestele külmajudinad ihule. Nad tahtsid kaduda külanõukogu esimehega kokku sattumata ja vaatasid, kust poolt oleks minema hakata, sest mine sa tea selle Kimmeli mõtteid ja tegusid, ehk tuligi spetsiaalselt Sänniku „konverentse” luurama.

Samal hetkel astus Kimmel trepi ette. Meestel hakkasid jalad värisema.

„Tere õhtust ka!”

„Tere, tere, seltsimees esimees!”

„Hm! ... Mis asja te nii hilja ajate?”

„Me niisama ... tulime aega viitma. Näe, tõug on tehtud, kiired tööd käest ära ... Noh, lõime turakat — viitsada või nii ...”

„Mis ajast siis vana Rauniku taat on kaarte lööma hakanud? ...” küsis Kimmel ja siis Kirsimäe poole pöördues: „Ennäe, Kirsimägi ka siin, terekest, noh, tema vana laadamängija, temast võib seda uskuda ... Ei, mehed, te ärge pilduge prügi silma!”

„Ei noh, mis te's nii ... seltsimees Kimmel. Kas me's ei või oma vaba aega vabalt kasutada või?”

„Võite küll, miks ei või. Kuid mul on kange tahtmine välja uurida, milleks te oma vabadust õieti kasutate ...”

Mehed üllatusid. Vist mõnigi ägedamaist pigistas sõrmede naksudes rusikaid taskus. Nad siirdusid õuest välja. Kimmel toetus vastu trepiposti ja jäi meestele järele vahtima. Kirsimägi lahkus viimasena nagu kõheldes, nagu kavatsedes veel Kimmeliga juttu ajada. Kuid lõi kõvasti kahtlema — mida sellele öelda, kui ta teda usutlema hakkab. Kirsimägi ei osanud midagi mõistlikku ja kavalat välja mõelda ja hakkas ka koju minema.

Peremees Sännik tuli ka trepile, lükkas ukse lahti, et tuba tuulutada. Teiste meeste lahkudes tervitas lahkesti Kimmelit, ulatas käe, kuid see kas meelega või tähelepanematusesest ei võtnud tervitust vastu.

„Eks astuge sisse, seltsimees Kimmel!”

„Võib küll.”

Sännik pakkus esimehele istet, tõi lauale toobiga tõulõpetuseks valmistatud kapakalja, mida külameestele ei raatsinud pakkuda. Kuid Kimmel ei joonud, öeldes, et õlu ajab kõhu puhutusile, mis peremeest vägagi haavas. Kuid kaval mees ei teinud sellest välja, muutus aga jutult veelgi ladusamaks ja lahkemaks.

„Mis koosolekut te, lubage küsida, siin pidasite?“ haaras Kimmel härjal sarvist.

„Polnud mingisugust koosolekut, seltsimees esimees. Tulime kokku juttu ajama.“

„Või nii! Millest te siis rääkisite?“

„Noh niisama, ilusast kevadest ja tõulõpetamisest. Arutasime, kas ei oleks paras aeg hakata kolhoosi astuma. Küsisime ka kolhoosimeestelt, mis nemad arvavad...“

Kimmel Sänniku juttu ei uskunud, kuid ei osanud ka meest püüda ja, süüdanud paberossi, jäi suitsetades kuu-lama ta lobisevat arutlust:

„Eks ükskord tule kõigil kolhoosi minna! Ei sest pääse keegi... Nagu suured rahvad ees, nii väiksed rahvad järel... Kui vabatahtlikult ei lähe, siis sunnitakse...“

„Ei sunni keegi,“ vastas Kimmel. „Ainult elu ise sunnib...“

„Ma ütlen, et elu sunnib! See on üks ja sama! Elu on seatud nii, et see sunnib takka!... Aga kui elu oleks seatud teisiti, ei oleks ka mingit sundust... Eks ole? See on muidugi minu arvamine. Vanasõna ütleb, nagu lind, nõnda laul...“

„Mina tunnen sind sinu laulust vägagi hästi,“ vastas Kimmel.

„Tunned küll. Miks siis ei peaks tundma? Miks ei peaks tundma sina mind ja mina sind. Aga täna me aru-

tasime asja, kuidas saaks aga kiiremini kolhoosi minna. Inimesed juba puha nõus kolhoosi astuma. Ei tea ainult, kas kõiki võetakse. Pühakiri ütleb, kutsutuid on palju, aga väljavalituid napilt..."

"Ära vigurda, sänikael," ütles Kimmel. "Kui sa oleksid olnud kolhoosi poolt, siis oleksid ise kui keskmik kolhoosi astunud, ja siis ei räägiks inimesed sellest, et sa agiteerid kolhooside vastu, kisud isegi kolhoosnikuid oma halba kampa, õrritad neid mitmesuguste kuulujuttudega."

"Kes seda ütleb?"

"Kõik ütlevad!"

Kimmel tõmbas sügava sõõmu paberossi ja küsis siis:

"Kes kutsus täna Priimetsa kaardiõhtule?"

Sännik kohkus, kuid võttis end kokku ja vastas kindlalt:

"Mina kutsusin, mängisime kaarte kah."

"Ära valeta!"

"Tõsi jutt!"

Kimmel kahetses endamisi, et oli öelnud rohkem kui vaja. Oleks võinud saatagi Priimetsa nende kampa, et asja lõplikult välja uurida. Aga nüüd pole see enam kuidagi võimalik... Ta pinnis Sännikut ilma mingi tulemuseta keskööst päikese tõusuni ja kinnitas, et kui ta peaks oma töörahvastast tegevust veel jätkama, siis ta paljastab tema, sündigu see kas varem või hiljem.

... Joasalu ärkas hommikul kell viis. Ta raseeris, vahetas pesu, riietus pühapäevaselt ja jaheda hommiku tõttu võttis üle uhiuue kreemika mantli. Ta tugevasti päevitunud nägu oli mehine, tihe ja tume lühikeseks lõigatud juus läikis karastatud terasena, ta silmad olid vähe kisis nagu isalgi, kuid rahulikud ja iseteadlikud, nina sirge

ja peeneseljaline, liikuvate sõõrmetega. Laiaõlgsena seisis ta katkise, aastate jooksul tuhmunud peegli ees, kohendas kraed ja kaelasidet. Oma välimusega jäi ta rahule. Ta pidi täna linna sõitma.

Jõudnud aegsasti autobuse peatuskohta, vaatles ta eemalt Uue Tee kolhoosi rohelisi aedu ja õites hekke. Ilusad ja tihedad on kõrged kuusehedid, milliseid võime kohata sageli vanade mõisade ümber, need kasvavad jõudsasti, kuid vajavad alalist pügamist. Uue Tee kolhoosi hedid olid ja jäid alati ühetaolisteks. Nad pügavad end ise, nad ei kasva enam, kuid ei sure ka mitte, ja on küsitav, kas neid üldse kunagi on lõigatud — nii nad ehk sirgusidki aegamööda ja ühtlaselt nagu nõõri järgi. Uue Tee kolhoosi suured sirelihedid olid õitsemas. Joasalule näis, nagu kannaks tuulehingus siiagi — poole kilomeetri taha — nende uimastavalt meeldivat aroomi.

Heki nurga tagant väljus valges mantlis naine, linnamoodi riietes, kuid kübarata, käekott kaenlas, ja sammus kiiresti autobuse peatuskoha poole. Kes see siis on? Kas Aliis Kronberg? Tulija komistas kergesti, kuid, heitnud pea kuklasse, kiirustas veelgi enam sammu. Joasalu jäi vaatama, ootama, ehk komistab veel — nagu kiuste soovis ta, et tuleja komistaks — aga seda ei juhtunud. Naine lähenes ruttu, kergel sportlikul kõnnakul, ja Joasalu märkas ta rinna kõrgusel süles valge mantli foonil suurt sirelitekimpu. Ta viib neid linna — viigu! Õisi on nii palju, et neid jätkub kõigile... Jõudnud lähemale, tundis naine Joasalu ja viipas käega.

Millise lahke naeratusega ta Joasalule käe ulatas, silmad särasid, hambad punaste huulte taga valendasid valgete pärlite reana — ta oli kiiresti käies näost õhetama lõõnud. Kuigi ta soengus polnud märgata vähimatki kor-

ratust, kohendas ta seda kord ühe, kord teise käega, naeratus ei kadunud huulilt.

„Ma kartsin hilineda,“ ütles ta Joasalule, oma väikest kuldkäekella vaadates. „Maal ei tea ju kunagi täpset aega!“ ja, pöördudes Joasalu poole edvistav-lahkelt ning sõbralikult naeratades:

„Ei ole teid näinud mitmel päeval, kuid kuulnud olen teist üht ja teist.“

„Mida nimelt, kui küsida tohin?“

„Ikka ainult head, ainult head.“

Tundes piinlikkust naise poolt öeldud komplimendi üle, võttis Joasalu mantlitaskust paberrossikarbi, avas, pakkus ka kaaslasele, kuid see keeldus:

„Täna, ma väljas ei suitseta.“

Joasalu läitis paberossi. Tõmmanud sügava sõõmu mahedat aroomikat suitsu, hakkas läkastavalt kõhima. Kõhinud, hakkas naerma ja sõnas:

„Ei või tõmmata mitut sorti segamini, peab truu olema ühele . . .“

„Jah, suitsud pole kompekid,“ vihjas Kronberg.

Nad ei leidnud kõneainet ja pöördusid nägudega oodatava autobuse suunas. Aga sõidukit polnud veel näha. Autobus võis ju mõne minuti võrra hilineda.

„Te sõidate vist ametiasjus?“ küsis Kronberg.

„Sedapuhku küll.“

„Ma sõidan aga väheks meelt lahutama. Teiseks, tahtsin maalida natüürmorti, aga puuduvad värvid.“

„Teie olete siis maaler, vabandage — kunstnik?“

„Jah, maaler küll, kuid pole enam mitu aastat maalitud.“

„Mida te siis kavatsete maalida?“

„Sireleid.“

„Kas olete katsetanud millegi suurema ja tähtsamaga?“

„Kõik on suur, mis õnnestub,“ vastas naine — ja ta ilme oli seejuures väga tõsine, ning seegi sobis ta kaulile kuivjale näole.

Jutt lõppes, mõlemad jäid kuulatama aja järele saabuma pidava sõiduki häält — Kronberg raputas eitavalt pead. Joasalu aga arvas, et ta juba kuuleb sõidukimürinat, ja jutustas samas loo, kuidas nad sõja ajal, pannud pea raudteeroobastele, kuulatasid vaenlase ešeloni lähemist.

„Kas kostis siis?“ päris Kronberg.

„Kostis,“ vastas Joasalu ja küsis surmtõsiselt: „Kas olete maganud raudteesilla all, kui rong sillast üle sõidab?“

„Ei ole ette tulnud,“ vastas naine naerdes.

„Minuga on seda juhtunud mitmel korral. Kui rong sillast üle kihutab, näed silla all magades kindlasti midagi kohutavat unes ja karjatad. See on kole.“

Punane autobus ilmus teepöörakule. Ootajad siirdusid parempoolsele teeservale. Masin peatus. Reisijad astusid ruttamatult sõidukisse. Kronberg, lootes et teda käsivarrest viisakasti toetatakse, viivitas trepiastmel, kuid Joasalu nagu meelega ei märganud seda; astunud sõidukisse, tõmbas ta ukse paugatades kinni.

Nad sattusid kõrvuti istuma, Joasalu, tundes naise mugavalt hooletut lähedust, vaatles vargsi silmanurgast selle meeldivat profiili ja mõtles, hea, et sõidukis pole oma kolhoosi inimesi. Tundes, kuidas ta kaaslane inertsimõjudele alludes kurvidel pehmelt ta külge puudutas, ei teinud ta sellest väljagi, kuigi sellised puudused olid meeldivad.

Vestelda oli paha, hääl kumises ja kippus kõrvadesse,

Joasalule näis, et kõvendatud toonil rääkides võtab hää ebaloomuliku metalse kõla. Nad vahetasid vaid üksikuid lauseid. Naine küsis:

„Kuidas meeldivad teile minu sirelid?“

„Sobivad teile väga hästi.“

„Täna. Aga teile, ma arvan, lilled ei sobi: olete liiga praktiline inimene, asjalik ja igapäevane.“

„Täna otsekohesuse eest,“ sosistas Joasalu. „Eks igapäevasuse all leidub igas inimeses ka teatud osake püha-päevalikkust. Tuleb osata ainult seda näha ja leida.“

„Seda te ütlesite hästi,“ nõustus Aliis, ja jutulõng katkes.

Joasalu jäi kuulatama kaasreisijate vestlust sõidukis. Selja taga klatšisid naised luhtunud kihlustest: „Mõtlege ometi, pidid tulema pulmad, aga ei tulnud, poiss astus kolhoosi ... tüdruk aga ei taha kolhoosnikule mehele minna ...“ Jutt muutus tasaseks sosinaks. Joasalu heitis käega — naiste loba, ning pole üldse viisakas pealt kuulata võõraste inimeste vestlusi — seda võiks võrrelda võõraste kirjade lugemise kirega ...

„Kas sõidate kauaks linna?“ küsis ta Aliisilt.

„Ainult üheks päevaks.“

„Siis õhtul tuleme jälle seltsis tagasi?“

„Loodan, teil selle vastu midagi ei ole?“

„Palun.“

„Te ei ole otsekohene,“ sosistas naine ja surus end hetkel meelega vastu Joasalu külge. „Ei maksa karta, ega ma pure.“

Kui Kronberg oleks noormehele otsa vaadanud, oleks märganud selle punastamist. Aga Joasalu võttis end kokku ja sõnas:

„Teil on täna naljategemise tuju.“

„Võib-olla . . . Kuid te mu tujusid veel ei tunnegi. Teie, mehed, tahate olla esmajoones poliitikud, kuid see ei ole hea, see ei sobi teile ja haavab meid.“

„Keda?“

„Meid — naisi.“

„Olge siis teie ka poliitikud.“

„Hoidku küll, seda poliitikat on isegi rinnuni . . . Tarvis on elada — loomulikult, otsekoheselt. Poliitika on mind juba ära tüüdanud, selle kohta on talumeestel võrdlus, mida ma öelda ei või, kuid mida olete isegi arvata-vasti kuulnud . . .“ Seal haaras ta Joasalu palituvarrukast: „Vaadake, jänes lippab mööda teed!“

Suur hall jänes, kes oli maganud rasket und maanteekraavis, oli sõidukimürinast üles ärrganud, teele hüpanud ja lippas nüüd pikkade jalgade välkudes nagu arutu autobuse ees. Siis aga võttis end kokku ja silkas teelt kõrvale karjamaavõsasse.

Pika pausi järel sõnas Kronberg:

„Elus ei pea juhinduma ainult poliitikast, vaid ka tunnetest,“ ta nuusutas lilli ning surus end meelega Joasalu külge.

. . . Linnas muude asjaajamiste vahel külastas Joasalu parteikomitee sekretäri. Sekretär näis mõnes suhtes tema tegevusega mitte rahul olevat. Mis põhjusel, seda Joasalu kohe ei taibanud. Ta rääkis umbes järgmist:

„Mulle juba kanti ette, et sa ei käitu väarikalt. Selle asemel, et veenda inimesi orasteäestamise vajaduse tähtsuses, sa hakkad tarvitama sundimis- ja käsutamismeetodit . . .“

Joasalu tegi suured silmad.

„Kanti ette?“

„Jah, juba kaevati,“ muigas sekretär. „Kuid ma leidsin,

et kaebaja ise oli kodanlike natsionalistide mõju all, kaebaja ise oli meie suhtes vaenuliku hoiakuga inimene või äärmisel juhul polnud tal usku kolhoosikorra paremus-tesse üksikmaapidamistega võrreldes. Kuid sel kaebajal näis olevat ka teisi mõttekaaslasi. Näed, milline on olukord. See tähendab, et sul tuleb tugevasti astuda võitlusse klassivaenlastega, vanade igandite ja eelarvamustega. Ning pea seda silmas, ära mine võitlusse üksi, vaid loo aktiiv, vägi ja isegi reserv, kellele sa toetud. Vene vanasõna ütleb: „Üksik pole väljal sõdur“, see tähendab — üksinda ei saa võidelda, kuna meile on sõja kuulutanud meie klassivaenlased — kulakute sabarakud, kodanlikud natsionalistid ja teised.”

„Noh, kulakud on juba likvideeritud,” märkis Joasalu.

„Ei maksa minna upsakaks,” vastas sekretär. „Rohitud põld pole kunagi absoluutselt puhas. Tõlkja juured asuvad sügaval. Pea silmas, et kollektiviseerimisega pole veel lõppenud klassivõitlus — vaenlane ei loovuta oma positsioone vasturünnakuteta. Ja võib isegi oodata üllatusi, kui kaotatakse valvsus . . .” Sekretär trummeldas sõrmedega lauale, vaatas laua juurde kummardunud Joasalu ja küsis: „Kas Šolohhovi raamatu läbi lugesid?”

„Pole veel jõudnud,” vastas küsitav.

„Noh,” imestas sekretär. „Mina küll näiteks ei pannud seda raamatut enne käest, kui oli loetud lõpuni ja siis pealegi kahetsesin, et mille kuradi pärast on autor sellise tähtsa teose pooleli jätnud . . . Kas arvad, et mul jõudeaega rohkem on kui sul?”

Joasalu ei reageerinud küsimusele, kuid esitas ise omalt poolt küsimuse:

„Kes see kaebaja siis oli?”

„See pole tähtis,” naeratas sekretär. „See oli üks

endine asunik. Kirsimägi vist oli ta nimi. Nii natuke palvevenna moodi. Kurtis, et põllud said varakult külvatud, et need on nüüd umbrohtu täis, ja et sa ajad oma uue agrotehnikaga nende elu rabasse, et kolhoosnikud on tõstmas mässu. Edasi pärides selgus, et tegemist oli tühise arusaamatusega, milles aga oled süüdi sa ise — ei või ühtki otsust läbi viia ilma põhjaliku selgitustööta . . .”

Joasalu istus kummargil laua juures, ta pabeross oli käes kustunud, sekretär peatus jutuhoos, küsis:

„Kas jäid tukkuma või?”

„Ei. Ma kuulan tähelepanelikult.”

„Noh! Hea! Kuula siis! . . . Sa ära kamanda, vaid veena. Ära administreeri, vaid korralda. Ole valvas klassivaenlaste suhtes, kuid ära võitle üksi, vaid loo kollektiiv. Kreeka kangelasest Antaiosest oled kuulnud? Ta oli tugev siis, kui oli ühenduses emakese maaga, meie, bolševikud, aga ütleme — massidega. Loo rahvaga kindel side, tutvusta talle partei ja valitsuse otsusi, pea meeles, et kui sina seda ei tee, siis teevad seda meie vaenlased ja tõlgitsevad kõike valesti. Kuid kõike kokku võttes ei otsusta me siiski kuldsete sõnade, vaid kuldsete tegude järele . . . Mulle meenub jälle Šolohhovi kangelase Nagulnovi ütetus Štšukari taadile: „Kas sa ei võiks oma kulda hõbeda vastu ümber vahetada, rahval oleks rahu-likum” . . . Kas oled juba lugemisega nii kaugemale jõudnud?”

„Olen.”

„Kas see sind naerma ei ajanud?” küsis sekretär naerma hakates ja oma valgeid hambaid paljastades ja püsti tõustes, sellega märku andes, et temagi on kavatsenud oma kulda hõbeda vastu ümber vahetada, s. o. jutu-ajamist lõpetada.

Joasalu tõusis ja ulatas ametilt vanemale seltsimehele käe, mida see väga sõbralikult surus ja küsis:

„Noh, ma sarjasin sind. Aga see nii rohkem seltsimehelikkusest. Kuid ma pole sind veel millegagi abistanud. Ära unusta siis, kui abi vaja!”

„Aita kaasa tehnika saamisel,” sõnas Joasalu. „Kui tuleb autosid või teisi vajalikke masinaid kolhoosidele, ärge siis mind ka unustage. Poeta meie kasuks ka mõni sõnake.”

„Pean meeles, pean meeles,” kordas sekretär Joasalu ukсени saates. „Kui linna tuled, astu jälle sisse.”

„Püüan,” vastas Joasalu.

... Samal ajal, keskpäeval sõitis Uue Tee kolhoosi suur veoauto rõõmsate inimestega. Masin peatus keset rohtunud õue ja autolt kostis hoogne laul.

Saabujaid vastu võtma ei tulnud keegi. Kolhoosikeskus oli endiselt vaikne, ei haukunud koerad, ei ilmunud lapsi autot vahtima. Ainult sepikojas kolksus vasar vastu alasit ja Petenbergi toaaken vana häärberi teisel korral lükati lahti.

„Kas magatakse siin kolhoosis päise päeva ajal või on inimesed läinud laadale?” küsis üks autos seisjatest.

„Rahvas on ju tööle läinud,” märkis üks meestest, väljudes juhikabiinist.

„Tööle! Kas siis kõik tööle, suured ja väikesed, vanad ja noored?”

Kuid seal ilmuski nähtavale sepp Tõnsberg, nahkpõll ees, vuntsid ja käed tahmased. Seal tuli ka välja vana aednik Petenberg, pilutades silmi vastu päikest ja kehitades õlgu.

Autolt hakkas kostma uus laul: „Lenda, lenda tahmalind...” Tõnsberg polnud sellist laulu veel kuulnud. Ta

astus aeglaselt laulu taktis ja vahtis röömsaimelisi külalisi, kes teda käega tõmbasid, ning mõtles, mis vandersellid need küll peaksid olema. Kuid need lustakad päevitunud nägudega poisid ja tüdrukud olid Kõrgesaare turbatööstuse töölised.

„Kas oleme Uue Tee kolhoosis või ei ole?“ küsis juhi-kabiinist välja astunud mees Tõnsbergilt heatujuliselt.

„Peaksite na' olema,“ vastas Tõnsberg nagu kaheldes, ning küsis kõvasti: „Aga mis asja te's ajate?“

„Tulime talgule.“

„Mis talgule?“ imestas Tõnsberg kukalt kratsides. „Näe, pole talgust midagi kuulnud. Esimees sõitis linna.“

Petenberg jõudis ka lähemale ja alustas röömsalt:

„Ma tean küll, tean küll. Tere, tere!“ teretas ta mütsi maha võttes ja kummardades. „Küllap tulite meile appi aiatööle? Sellest oli juttu. Me juba ootasime, ootasime. Meile on abi väga vaja. Me veel nagu noored algajad... Eks kobige siis maha!“

„Aga kes sa ise oled, taat?“

„Ma ise olen selle kolhoosi aednik Saamuel Petenberg.“

Saabujad hakkasid autost maha tulema. Poisid hüppasid ees, tüdrukud ronisid järel, mõni neist jäi peale ega osanud laskuda ei ühelt ega teiselt poolt, kui aga hakkajam poiss neist kinni kahmas ja murule pani, siis kriiskasid nagu arust ära.

„Lähme siis kuuride juurde labidate järele,“ sõnas Petenberg, kui kõik talgulised olid veokilt maha tulnud, ja hakkas minema pea värisedes aiavärvate poole. Temale järgnes salk lõbusaid Kõrgesaare töölisi.

Jah, sel päeval oli Uue Tee kolhoosi aias palju lusti ja lõbu, Petenbergil aga seda rohkem hoolt. Igal pool tuli õpetada ja hoiatada. Inimesed oskasid sood kaevata ja

turvast tõsta, kuid aiatööl olid saamatud ja vilumatud. Nad käsitsesid oma labidaid aias viljapuude juures nagu rabaski, aga Petenberg ei võinud seda lubada ja manitses ettevaatusele:

„Tasa, tasa, lapsed! Ärge te puukese juures nii sügavalt lõigake. Kel pika teraga labidad, astuge rea teise otsa. Puukeste ja põõsastega käituge ettevaatlikult: lõikate tal juurekese läbi, see niisama nagu raiuksid enesel varbakese maha.“

Iga kaevaja kaevas meetri laiuselt. Kahekümne meetri laiune esi pikenes ning näis nagu oleks töötanud aias hii-gelmasin. Kõik, kes aiatööd tunnevad, teavad, kui igav on kaevata üksi suurt aeda. Need inimesed, harjunud töötama kollektiivis, oleksid sellise töö peagi katkestanud. Nüüd aga liikusid labidad kiiresti vilunud kätes, kuigi mõte ja jutt uitasid iseradu. Näis, nagu rakendaksid nad labidavarrel vaid oma füüsilist jõudu.

Aeg-ajalt köitis siiski nende tähelepanu mõni üksik haruldane puuke või põõsas ja nad pärisid Petenbergilt seletust. Kui valusasti torkasid karusmarjapõõsaste ja rooside okkad! Üks neidudest avastas ja imestas, et ka ploomidel on okkad.

„Milleks puul need koledad okkad?“ küsis ta.

„Milleks sul need okkad on?“ osatas poiss kõvasti mõtisklevat tüdrukut kõrvalt.

„Selleks et mind igaüks närida ei saaks.“

„Ploomil samuti,“ vastas poiss ja küsis: „Aga kes sind siis närib?“

„Sinusugune mitte.“

„Olen mina halvem kui teised?“

„Sa oled tossike.“ Ja lisas nagu lepituseks: „Kingi mulle õige üks kimp sireleid!“

„Ma kingin sulle nad kõik, mine ja võta,“ vastas poiss solvunult.

Aia teises ääres ja puukoolis töötas kolhoosi oma rahvas.

Joasalu oli kõik vabad inimesed aeda ajanud. Kas siis Joasalu? Inimesed nägid ise, kuidas aed õitses, millist rikkalikku saaki töötas, ning seepärast tulid kõik meeleldi välja puudealust pinda kohendama ja umbrohtu hävitama. Pind tiheda puukooli all oli üles kaevatud, raudrehadega tasaseks rehitsetud, umbrohujuured kokku riisutud ja kompostihunnikusse kantud. Vanas hõredaks jäänud aias olid vanade suurte puude alused krooni laiuselt kohendatud ja tasaseks rehitsetud. Mõned tütarlapsed kaevasid sõnnikuharkidega marjapõõsaid, kitkusid kinnastatud kätega karusmarjapõõsastest pikakskasvanud umbrohtu ja möödunudaastast vana kulu. Kõikjal käis töö täies hoos.

Petenbergi tähelepanu tõmbas täna puukool oma hübriidsete seemikutega, kus hoolimata hoiatustest, olid mõned noored taimekesed vigastatud. Kuid seda juhtub! Ta uuris oma noorte kasvandike väliseid omadusi, peatus taimede juures, mis sobisid tema nõuetele, uuris nende eos tekkinud omaduste konstantseks muutumist. Tööd, mida loodus tegi aastatuhandete jooksul, püüdis tema läbi viia lühikese ajaga, mõne aastaga. Tema soovid olid vägagi mitmesugused: aretades taimi oma soovikohaselt, sattus ta mitmesugustele ootamatuile nähtustele, milletõttu ta esialgsed kindlad kavatsused said sageli sootuks uue suuna. Töötades loodusega käsikäes, keerles ta oma kavatsuste ja saavutuste, õnnestumiste ja pettumuste ringis, aretades viljapuid mitmesuguste eriomadustega, mitmesuguse vegetatiivse arenemisajaga, püüdes

kindlustada peamiselt neid kohaliku külma talve vastu. Ristamise teel püüdis ta luua täiesti parasiitseene-haiguste kindlaid sorte, saada suuri mahlakaid vilju, mis kannataksid transporti, ja see tal õnnestuski. Tal olid teatud head sordid, mis küllaldase maa huumuserikkuse juures evisid omadust isoleerida mehaaniliselt vigastatud kohti korkainega, mis takistab seenbakterite viljalihasse tungimist.

Kaevajad, lõpetanud esimese ee, istusid heki äärde puhkama. Üks noormeestest võttis taskust ajalehe ja hakkas lugema artiklit „Kolhoosi aedade hooldamisest“. Teised istusid ringis maha, jäid kuulama. Ka kolhoosi töötajatest nooremad inimesed siirdusid külaliste juurde, et osa võtta ühisest puhkehetkest ja lehelugemisest. Nende seas oli pikk tütarlaps Leida, kes, lõpetanud teise järgu autojuhi kursused, ootas, millal kolhoos endale auto muretseb. Leida oli haruldaselt ilus tüdruk ning tema ilmumine kuulajate ringi pani agitaatori hetkeks kohmetama. Karja-Juuli, kes oli istunud otse agitaatori ette, kirjutas ta kohmetamise enda arvele.

Noormees, lõpetanud lugemise, küsis, kas oli kõik arusaadav, sellele vastati jaatavalt. Ei olnud täna kellelgi aega pikemasse arutluse laskuda. Kolhoosnikud oleksidki tahtnud kuulata veel üht ja teist, kuid ei sõندانud sõna võtta ega oma soovi avaldada. Ainult Petenberg sõnas:

„Näe, kui kena, kui noored inimesed kasutavad oma puhkeaega ühiseks enesearendamiseks.“

„Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei mõista,“ vastati.

„Täiesti õige,“ nõustus Petenberg. „Minagi õpin veel, kuigi üks jalg hauas, teine haa äärel. Ja leian, et vana-

dus ei tähenda midagi. Kahju ainult, et mälu on viletsaks jäänud . . .”

„Papi, kas sa meid kolhoosi võtaksid, kui me sooviaval-
duse esitaksime?” küsis üks poistest Petenbergilt.

„Ei tea ütelda,” vastas see, „see nagu rohkem juhatuse
asi.”

„Kas te meile meie abi eest tasute ka?” küsis teine.

„Aga miks mitte. Meeleldi. Esimesed õunad kohe, mis
puus valmivad, on teie . . .”

„Noh, lapsed, see on rikkalik tasu, ajame neile ussita-
nud õunte eest veel ühe ee.”

. . . Joasalu ja Kronberg naasid enneõhtuse bussiga.
Nad kandsid kahe vahel suurt seinalehe alust — šefi
kingitust (see oli nii suur, et Joasalu ei saanud seda üksi-
päini kaenlasse võtta).

Kõlhoosi keskuse taga, ristikheina põllu nurgal, kohta-
sid nad lülivanem Kauri, kes söötis seal oma hobust.
Joasalu imestas:

„Noh, Kaur, nii vara õitsile tulnud?”

Kaur oli esimehega kohtumisest arusaamatul kombel
väga kohkunud, ei osanud esialgu midagi vastata, rebis
aga ahnet looma ohelikust. Kui nad seltsis kolhoosi
keskuse poole liikusid, jutustas Kaur:

„See minu endine hobune. Ei lase raisk end võõrastel
rautada, ei anna jalga üles. Tallimees tuli põllule ja ütles,
et mingi ma, rautagu oma mära ära. Eks ma siis tulingi.
Eks siis vaatasin nii ja naa, et hobune oleks nagu kõhne-
maks jäänd kui oli. Pöörasin siia nurmenurgale ja lasin
tal vähe rohtu süüa.”

„On's ta kõhnem kui teised hobused?” küsis esimees.

„Sedan'd mitte. Aga ta mul oma hobune. Ja iga kord,
kui teda näen, lööb nihuke imelik tundmus südamesse.

Tahtsin talle, nagu öeldasse, meelega teha, noorel ristikehina põllul sööta, et tunneks veel vana pere-meest . . .”

Aliis hakkas naerma, aga Joasalu ütles:

„Pagan võtaks, seltsimees Kaur, sinus on veel palju vanu igandeid!”

„Kas ma's öelnud olen, et minus neid ei ole? Miks ei ole? On. Lehmadest ja sigadest pole mul kahju ühtigi, aga kui õhtul koju tulen ja sööma istun, mõtlen, kas on ikka hobusele rokka tehtud või ei ole, tema nagu rokaga harjunud. Või kui poisi kündma saadan, siis jälle vaatan, kas on hobusele omad rangid kaela aetud, kas rinnus korralikult kinni tõmmatud — vaat mis on! . . . Ainult ühe asjaga ei taha leppida, et pidin jääma jalameheks . . .”

„Kes on meist jalameheks jäänud? Kolhoosnikutel on õigus kolhoosi hobust kasutada, kui on vaja sõita olgu kas või aastalaadale . . .”

„Ei taha sõitagi võõra hobusega. Ma käin ennem jala, kui sihukesega lusti sõidan . . . Ma ei tunne võõra hobuse vigureid, ei tea, kas kannatab piitsa või ei kannata, kas autot kardab või ei karda . . . Kurat, lähen's ma tundmata täkuga sõitma! . . .”

„Pole midagi,” seletas esimees, „neist hädadest saame üle ja tulevikus, noh — tulevikus on meil juba mootorsõidukid —, siis ei taha enam keegi hobusega jännatagi. Ega's voorimeest ikka šofriga kõrvutada saa . . .”

„Kus sa sellega,” nõustus Kaur. „Jah ega's sest midagi, see na' esialgu võõras, aga pärast harjud ära ja pole kedagi. Kes saab siis tänapäeva homsega võrrelda, igal ajal oma jume — eks ole? Nii et seltsimees esimees, ärge'nd mu juttu edasi rääkige . . . Milleks? . . . Teistele naeruks! Ja te kah, naisseltsimees, kui paluda tohib, ärge

tehke sest välja. Andke, ma kannan toda raami, teitel na' ebamugav, aga ma upitan ta enesele turjale, las valgub sealte terake tarkust ka mulle pähe."

X

Kevadised hooajatööd olid lõpul: kartulid ammugi pandud, aed korrastatud, kivid kesanurmelt koristatud. Algas kesakünn ja sõnnikuvedu. Tarvis oli hakata lambatalli, teiste sealauta ja viljakuivatist ehitama, selleks materjali muretsema.

Eile oli kolhoosi üldkoosolek. Arutati EK(b)P Keskkomitee pleenumi otsust. Pikas otsuses anti juhendeid ühisloomakasvatuse edasiseks arendamiseks kolhoosides ja sovhoosides, söödabaasi tugevdamiseks, tööde mehhaniseerimiseks ja loomakasvatushoonete ehitamiseks. Otsus lõppes sõnadega:

"Eestimaa K(b)P Keskkomitee pleenum on kindlasti veendunud, et vabariigi kolhoosnikud, sovhooside töötajad ja põllumajanduse eriteadlased võitlevad kogu energia ja visadusega loomakasvatuse arendamise kolme aasta plaani täitmise ja ületamise eest ning saavutavad, et igas kolhoosis ja sovhoosis luuakse head loomakasvatusturmid ja et kõige lähemal ajal märksa suureneb loomade produktiivsus."

Joasalu märkis, et kõik, mis selles otsuses on öeldud, on kehtiv täiel määral ka nende ühismajandi kohta.

"Meil puudub," ütles ta, "ühisloomakasvatuse arendamise kolme aasta plaan. Meil on viiekümnepealine piimakarj, mille koosseis aga vajab peatset uuendamist, kuna karjas on palju vanu loomi. Meie kolhoosil on üldse

kümme lammast, see on vähem kui mõnel kolhoosnikul üksikult. Tähendab — lambad jäid kevadel ühistamata. Meil tuleb ka ühislambakasvatust arendama hakata. Meie hakkame neid karjatama lehmadest eraldi nendel kruusakinkudel ja liivanõmmedel, mis kevadel külvikorrast välja jäid. Neile kuivadele küngastele asutame lambakopliid. Et kindlustada iga-aastast ühtlast ja korralikku sissetulekut, tuleb meie kolhoosis kõiki põllumajandusharusid ühtlaselt arendama hakata. Nii kujuneb kolhoosist universaalmajand, pearõhuga veisekasvatusel... Ka sigu on meil vähe. Muide, neid pole ka kolhoosnikutel palju. Viimasel ajal olete endid laostanud, olete oma seakarju tublisti vähendanud, liha turule viinud ja soodsat konjunktuuri kasutades mitmesuguseid tööstuskaupu ostnud. Ma ei taha seda teile ette heita. Mis tehtud, see tehtud. Kuid igal perel on emiseid. Perenaised on korraldanud nii — ja väga õieti — et iga emis tooks suveks noore pere — mõnel ongi need juba käes. Seltsimehed, kui te pooledki pörsastest ühistate, loote seega tubli aluse oma kolhoosi seafarmile. Teisiti me toime ei tule. Seakasvatust tuleb edasi viia. Sellest peab kujunema meie kolhoosile üks peamisi tuluallikaid. Pole meil muidu oma piima lõssi kuhugi panna, kui sigu ei ole. Majapidamises ei tohi midagi kaotsi minna..."

„Sigade ühistamisest ei tule enne sügist midagi välja, meil pole sealautu,“ hüüti vahele.

„Me hakkame neid ehitama,“ vastas Joasalu.

„Kui sigalad valmis saavad, küll siis ka sead ühistame.“

„Ei, seltsimehed, ühistamise viime läbi kohe. Pörsad paigutame ajutiselt kas-või laudadest barakkidesse. Suvel neil seal hea elada küll.“

„Aga mida's ma ühistan, mul pole veel emis maha saa-

nud, kehast küll üsna paks teine, aga kes teab, palju ta poegi toob."

"Pole oluline, kui palju ta toob," vastas esimees. "Kuid märgime otsuses ära, et pooled põrsastest kuuluvad kolhoosile."

Joasalu arendas oma mõtet veelgi edasi, maalis kuulajate ette ühisloomakasvatuse laiud perspektiive. Rõhutas veel kord, et on aeg hakata arendama oma majandit igas suunas, et on tarvis vabaneda üksiktalupoja väiketootmisest ja kogu tähelepanu suunata ühisele suurtootmisele. "Meile pole tarvis isiklikke sea- ja kanafarme, see killustab meie tegevust, raiskab aega, reostab elamute ümbrust — meie hakkame vähehaaval kultuuristuma, on aeg lahti saada väiketalunduse mustusest ja kärbseparvedest, mis sigivad sõnnikuhunnikul..."

"Oleme ka ise sõnniku peal üles kasvanud ega karda kedagi," hüüdis vahele Jaan Kirsimägi.

"Küll harjume aegamööda ära ka puhtama eluga," vastas Joasalu. "Aitab meil loomadega ühe õue peal trampimisest, kus juba toast väljudes satud jalaga loomasõnnikusse, kus hobust lahti rakendades ei leia kohta, kuhu aisaotsa maha lasta, niivõrd on kõik ära reostatud... Kas räägin ma tõtt?"

"Räägite küll, muidu me poleks teid esimeheks valinudki," hüüdis keegi. "Vaata meile silma ei taha seda kõike hästi märgata... Aga kui õued pole puhtad, see tähendab, et talud on jõukad, et on ikka loomi kah majas... aga perenaiste kohta ei saa küll sel korral head sõna ütelda..."

"Ärge te meid puudutage, me võime ka teid puudutada!... On's meil aega iga tund luuaga käänelda, kui üks töö ajab niigi teist taga," hüüdis keegi naistest.

Linnufarmi asutamise juurde tultes teatas Joasalu, et ta kanu ja kalkuneid ühistama ei hakka. Jäägu need iga majapidaja kasutusse, kuigi Kilgas oli nõus loovutama kahest pesakonnast üht kanaperet kolhoosile...

„Me tellime haudejaamast tibusid,“ jätkas ta, „aga seltsimees Tõnsbergil laseme kanapoegadele teha „võõrasema“. Plekki selleks on, petrooleumi ka kütmiseks jätkub. Kuid veel parem, me valmistame kuuma veega soojendatava „võõrasema“. See on tuleohutu. Seltsimees Tõnsberg, kas saate selle asjaga hakkama?“

„Mis asjaga?“

„Kanapoegadele „võõrasema“ valmistamisega?“

„Kas ma kuulsin valesti või?“ küsis Tõnsberg kaheldes. „Ei, selle asjaga ma hakkama ei saa. Kunstkana valmistada ma ei mõista!... Toh-hoh!... Ärgen'd ikka! Olen kuulnud küll kunstemadest, aga see nagu mesilastepidamises. Aga kana ikka pole mesilane — ja pealegi — plekist!“

Koosolek pahvatas naerma.

Kui Joasalu talle selgeks tegi, et jutt on ainult kanapoegade soojenduskastist, kuhu nad külma ilmaga aegajalt varju poevad, sai Tõnsberg asjast aru ja sõnas valjusti:

„Aga ma mõtlesin, et see on midagi, mis liigub, loksub, ja saputab. Mis aga puutub aparaatidesse või masinatesse, siis neid asju ma tunnen, andke aga plaanid ette.“

Koosolek muutus elavaks, kuid jäi siiski rõõmsatujuuliselt kuulekaks ja üksmeelseks. Kirsimäe-taolised mehed istusid vagusi. Nende „seismograafid“ töötasid täpselt: tajudes enamuse üksmeelt, ei seganud nad end vahele. Kui aga tekkis mõra, püüdis Kirsimägi sõna võtta ja tekkinud lõhet veelgi suurendada. Täna ta sõna ei võtnud

ja Joasalu, pannud hästi läbikaalutud farmide asutamise kava hääletusele, viis selle üksmeelselt läbi.

Samal koosolekul komplekteeriti neljaliikmeline ehitusbrigaad. Kõik brigaadi valitud mehed olid tublid töötajad, oskasid kirvest ja saage käsitseda, kuid ehitustööd igas suhtes ei tundnud, hoonete ehitustel töötanud ei olnud. Oli vaja meistrit, kes õpetaks ja juhataks. Murti pead.

„Aga vana Maidla,“ ütles lõpuks keegi.

„See ju Metuusalaga ühe vanune!“

„Mis sest? Mis see loeb? Peaasi, kui õpetab ja juhatab. Olgu ta nii vana kui tahes. Me kanname ta süles tellin-gutele.“

See oli naljaks öeldud.

Kes oli vana Maidla? — Endine ehitusmeister, ammu-aegne valla hoolealune, nõrga tervise, kuid veel hea mälu ja kõva karakteriga rauk, kes võis jutustada kümneid lugusid möödunud sajandi viimaselt veerandilt, ükspuha kas teda kuulata taheti või ei tahetud. Üks ta lugudest oli eriti kuulus, nimelt sellest, kuidas ta oma kadunud abi-kaasale „saksa poest“ „ripsrätikut“ ostis.

Alevis oli „saksa pood“, kuhu sisenedes talumees pidi mütsi maha võtma. Vastasel korral koheldi teda halvasti või kästi üldse poest lahkuda.

Maidla, astudes kord talvel poodi, oli mütsi kogemata pähe jätnud — ta ei saanud kohmetanud näppudega kõr- viku paelu lõua alt lahti. Sell aga käratanud leti tagant:

„Mis sinu tahap, mats?“

Maidlal karanud „matsi“ sõna peale süda täis — ta ju kuulus ehitusmeister — ja öelnud:

„Kes teab, kas teil poes ongi seda, mis mulle vaja?“

„Pole niisugust asja, mida meil ei ole,“ öelnud peremees.

Maidla võtnud mütsi peast ja küsinud:

„Noh, müüge mulle siis üks paar searaudu, tahan seale rauad alla lüüa, et ta talvel jää peal ei libastuks.“

Peremees ja sell saanud vihaseks ja ajanud mehe poest välja, ja kuigi ta vehkinud kümnerublasega, et müüdagu temale üks ripsrätik number kaks, mis maksab kaheksa rubla — ei pandud seda tähelegi.

Umbes taolisi lugusid jutustas vanamees.

„Las ta siis räägibki oma lugusid tellingutel, temal ükskõik kus pudrata,“ rõõmutsesid mehed.

Seoses loomakasvatuse kolme aasta plaani arutamisega tõstis Joasalu erakordselt üles küsimuse Karjasoo kuivendamisest. See aga hävitas silmapilkselt koosoleku senise üksmeelse hoiaku. Kolhoosnikud hakkasid kartma, kas niisugune suur ja uus ettevõtte ei käi neile üle jõu. Üks naistest hüüdis vahele:

„Ega's te ometi meid kavatse kraave kaevama saata?“

Sellele vastas kiiresti Kirsimägi:

„Aga miks mitte? Naised nüüd meestega võrdsed. Ega siis kraavitöögi ole halvem kui mõni teine töö ja mitte raskem kui heinaniitmine.“

„Issand jumal,“ hakkas hädaldama naine. „Kes seda on näinud, et naise kraavi võtma aetakse... Meie seisus ei luba seda tööd teha. Meie ei või külmas vees oma jalgu leotada, sedasi võib jääda veel eluaegseks sandiks. Kes mind toitma hakkab? Kas sina või?“

„Pidage, seltsimehed,“ vaigistas neid Joasalu. „Pole viga! Ärge karjuge! Igaüks teeb oma jõu kohast tööd. Kui teie tervis s e d a tööd ei luba teha, ega's me sunnigi. Me püüame tööd võimalikult mehhaniseerida. Võtame

peakraavi kaevamiseks appi ekskavaatori. Kütteõli muretsemiseks saame raha õunte müügist."

"Siis õunad viiakse turule, raha maetakse sohu?!" hüüti Kirsimäe suunast.

"Seltsimehed," veenas neid Joasalu. "Pole endised ajad. Mida üksikult ei suudetud, seda suudame ühiselt. See töö tasub end mitmekordselt. Sooloodija sõidab juba tuleval nädalal kohale."

"Ah, siis sooloodijagi juba ära tellitud!"

Koosolek ohhetas. Kuid ei leidnud mingit moodust, kuidas ettevõtlikku esimeest vastu seina suruda.

"Ta ajab meid pankrotti!" karjus vana Kirsimägi. "Ta müüb meid laadal maha koos naha ja karvadega!"

"Mis juttu saab olla pankrotist, kui me võlgasid ei tee. Soo kuivendame omal jõul lattedrenaažiga, materjali saame kohapealt, puumaterjali selleks leidub. Traktori- jaam aitab tehnikaga. Nad said hiljuti kraaviadra, sellega hakkame pindkraave võtma. Me kuivendame sada hektaari sood nagu poleks asigi. Iga hektaar annab kolmsada puuda heinu. Me võime siis oma kolhoosis pidada kolmsada lehma. Me hakkame saama päevas vähemasti 3000 liitrit piima. Piimaliiter maksab üks rubla. Meie päevane sissetulek ainult piimast oleks 3000 rubla. Aga vili? Aga aed? Millised viljad meil hakkavad kasvama? Sest kui on palju heinu, saame palju loomi pidada, on palju loomi, saame põldusid paremini väetada..." rääkis ta veenvalt ja erutunult, küttes koosoleku nii tuliseks, et Kilgas enam ei pidanud vastu, vaid hüüatas kohalt:

"Hakkame aga pihta! Aitab meile senisest pihust suhu elamisest! Meist saavad esimesed kolhoosnikud-miljonärid. Kas ma ei tunne asja, kas ma ei ole tarkade kulakute juures palju aastaid eestegijana töötanud."

„Ära karju,“ hüüdsid teised vahele, „kõrva trummi-
nahad ei pea vastu. Me kuuleme ka tasast juttu.“

„Ma karjun sellepärast,“ vastas Kilgas, „et meie seas
on poolkurte inimesi, nagu Kirsimäed ja veel mõned tei-
sed temataolised, kes töötavad aina vastu ja vastu, kes
tahavad, et meie oma tööga maailma naeruks jääksime,
et meie oma kolhoosiga allamäge läheksime... Miks ei
kasuta me ära häid võimalusi? Ega's meil pruugi seda
ühe aastaga teha. Me paneme töö käima — tulise
pihtal...“

Koosolek siiski mingit otsust vastu ei võtnud, lubas
vaid esimehel sookuivenduse projekti valmistada lasta.

Viimaseks päevakorrapunktiks oli Kustase tekitatud
hobusekahju küsimus. Kustas ei tahtnud kahju kanda. Ta
ei käinud isegi enam tööl. Ta rääkis, et pole tema üksi
süüdi, süüdi on see, kes ta ergu hobusega metsa palke
vedama saatis.

„Süüdi on vana toi, Kaur ise, las maksab tema!“

Seegi küsimus jäi koosolekul lõplikult otsustamata.

XI

Jaanipäeva laupäeval läks Uue Tee kolhoosis lahti
tõeline segaduste seeria. Selle algatas varahommikul Prii-
mets oma perenaisega. Vaevalt olid inimesed üles tõus-
nud, pruukosti võtnud ja tööle läinud — mõned mehed
olid vähe hiljaks jäänud jaanipäeva õllesid villima,
mitmed naised olid lahkunud omavoliliselt töölt, et
minna surnuaiale haudasid korraldama —, kui poisike
Adniel jooksis Tõnsbergide juurde ja kaebas, et vane-
mad on omavahel tülis, tuldagu appi. Tõnsberg muhatas,

rahustas poisikest ja ütles, et suured inimesed, las tülitsevad pealegi, homme pühapäevane päev, jaanipäev, aega leppida. Kuid Priimetsade perekonnatüli oli seekord tõsisemat laadi. Juuli lippas särgiväel ja paljajalu lauda juurde, näost kahvatu, ei lausunud teistele naistele sõnagi, tõmbas lüpsikitli lõhkikäristatud särgi peale ja hakkas piimanõusid küürima. Priimets aga jäi korteriuksi paugutama. Siis läks ta südametäiega sahvrisse, võttis riiulilt tühja piimapoti, nuusutas ja virutas poti vastu kivipõrandat peenikesteks tükkideks. Siis võttis teise nõu, vaatas, nuusutas ja astus tuppa. Toas avas ta jaanipäevaõlle lähkri. Pritsinud räpakalt toa täis kääri- vat õllevahtu, kallas viimaks värsket kesvamärjuket kannu ja jõi. Kui keegi oleks sel hetkel tuppa astunud, oleks ta raevuselt peremehelt õllekannuga vastu pead saanud. Kuid keegi ei tahtnudki oma nina võõrastesse perekonnatülidesse segada.

Juuli, hoolimata kargest hommikust, kittel rinna eest lahti, loputas piimanõusid ja kuulatas kodu poole, kas peremees ikka veel mürgeldab, aga üle õue polnud kuulda enam kippu ega kõppu.

„Mis sinu oma täna nii arust ära on?“ küsisid teised naised.

Juuli ei vastanud.

Need perekonnaasjad on keerulised küll, neist võõrastele pajatada pole mõtet. Võõras inimene sinu perekonnamuredest aru ei saa — need tekitavad neile vaid naeru. Ning Juuli kas südametäiega või targu jättis teiste naiste kustumatu uudishimu rahuldamata.

Kilgas, nähes, et Robert tööle ei tulnud, läks meest koju otsima, kloppis uksele, põrutas akendele, kuid vastust ei saanud ja sisse teda ei lastud. Kilgas tuli lauda

juurde, küsis Juulilt, kas Robert on kodus. Juuli vastas, et kodus.

„Aga miks ta's mind sisse ei lase?“

„Ta pole täna tujus,“ sõnas naine, tõmmates kitli täid-lase rinna ees koomale: „Särgiväel sain toast tulema! Ole hea, mine vaata, mis ta seal teeb.“

„Kuidas ta's sedasi,“ imestas Kilgas.

Juuli tõusis lehma alt, pani lüpsiku käest, tõmbas Kilgast varrukast ja nad läksid kahekesi üsna nobedasti maja juurde, kus Juuli panipaigast, puukuurist, kolmvee-randliitriise viinapudeli võttis ja Kilgasele pihku pistis:

„Minen'd lepita ära, pane ta purju, las magab välja.“

Juuli tuli lauda juurde tagasi. Kilgas kloppis jälle uksele ja akendele, hõikus ja manitses, näitas läbi akna viinapudelit — lõpuks avati uks ja Kilgas lasti sisse.

... Samal ajal tuli Pärtli Jaagup kolhoosi kantseleisse kaebama, et temal on täna vargad käinud ja ta parema lehma ära viinud.

„Võib-olla selle, mis oli kartulikoopas?“ küsis esimees naljatades.

„Selle neh! Ja kuidas nad tema välja tõstsid? See on küll lugu!“

„Kas sündmuse kohale jälgi ei jäänud?“ küsis esimees endiselt muiates.

„Ah, pole seal miskit jälge märgata. Mis jäljed saavad olla kõval sõtkutud maal? Aga hoovad olid maas. Ja lehm on ära viidud... Kas seltsimees esimees ei tea kedagi või pole kuulnud midagi? Kas see ei ole siiski Kilgase töö? Tema na' ihus hammast minu lehmale, kuna tal enesel vaid mullikas olemas. Temal, näe, oli süda täis, miks ma lehma ära peitsin.“

„No teate,“ sõnas esimees. „Selle lehma kohta ma tegin

korralduse, et ta võetaks koopast välja. Sest see pole kellegi asi, et kolhoosnik varjab oma lehma kartulikoopas. Aga nad pidid sulle sellest teatama. Nad pidid pere-mehe enda appi kutsuma. Miks pidada looma keldris, kui tont võtaks, sul laut tühi? Loomi sedaviisi piinata ei või."

"Ei ole mulle teatanud keegi midagi."

"Aga kus sa siis ise olid täna hommikul? Tööle ei tulnud?" küsis esimees.

"Ma olin na' poolpühapäise päeva pärast oma krundil aru pidamas, naisterahvas aga läks kabeli peale kääpaid kasima. Nüüd ma jooksin siin töötajate juurest läbi, vaatasin, Kilgast ka täna tööl ei ole. See on Kilgase töö ja muud midagi. Aga sina, kolhoosi esimees, vastatud kõige eest."

Joasalu kehitas õlgu.

"Usun, et nad ajasid lehma kolhoosi karja juurde. Sest lehm kuulub ju tegelikult kolhoosile."

"Ei, mitte," vihastas Jaagup. "See lehm kuulub minule. Kas ma veel kolhoosile vähe loomi olen andnud? Küll ma vaatan..."

Pärtli Jaagup jooksis tulistjalu kolhoosi karja juurde. Kari sõi Karjasoo kõrval. Ta tunnistas silmadega oma looma, aga tont teda tunneb ära suure karja hulgas — kõik ühesugused punakas-pruunid. Ja ega lehmgi pere-meest tunda tahtnud, ennem siis juba perenaist, kuid säärane loom, kes mitu kuud keldris vangis olnud, ei taha enam kedagi tunda. Jaagup küsis Karja-Peetrilt, kas ta pole täna Kilgast näinud, see olevat tema lehma ära varastanud. Peeter vastas, et ei ole ta kedagi näinud, ei Kilgast ega lehma.

Pärtli Jaagup oli nüüd eneses kindel, et ta teeb sellest

suure lärmi, et esimees on lasknud lehma koopast välja tõsta, tõstjad aga on koos lehmaga kadunud. Küllap vist on lehm auto peale pandud ja linna viidud. Küllap vist minu lehm juba rahaks tehtud! Tarvis minna vaadata järele, kas ei ole teel näha auto jälgi. Tarvis minna ka miilitsale teatama.

Tulles koju, ta pea kohises suurest raevust. No mis sa tahad teha, päise päeva ajal hakatakse röövima, parema lehma viisid ära!... Aga küll ma jälile saan, küll ma masuurikad päevalgele toon, ma ajan nad kõik kaelakohtusse!... On öeldud küll, et protsessida ei maksa, et kohtuskäija annab püksid jalast — aga kui on täielik õigus, ei anna kah! Protsessin kas või senatini välja, aga selle Kilgase ma paljastan, ta on mu verivaenlane — ise paljas nagu kirikurott, aga tuli seie ja hakkas kolhoosis köstrit mängima! Aga ole sa köster või kellelamees, su õiged vigurid tulid välja — tuli välja, et on lehmavaras! Küll on kunagi hobuseidki varastanud!...

Seistes õues kuulis ta lehma ammumist. Mis see siis oli?... Kus?... Aias! Ta lükkas aiavärava lahti, astus sisse. Näe, lehm keset aeda peenarde vahel rohtu õgimas, muudkui pöörab ja pöörab, lõikab noort rohtu nagu sirbiga ja mitte ei saa aru, kust on eit põimanud, kust lehm söönud. Oh sa sinder, ka mõned tubakavarred on ära õgitud, näe, siin kartulipealseid kahmatud — hea, et peetidesse ja kapsastesse pole läinud, oleks veel palju suuremat kurja teinud!

Jaagup ajas lehma aiast välja. Kihutas ta lauta ja pani sõime külge kinni. Ise mõtles — kauaks sind siiagi jäetakse... Jah, võitle kurat üksipäini suure hulga vastu, või nagu öeldakse — kollektiivi vastu — lootusetu asi! Jaagup heitis käega, kuid samas ajas enese jälle sirgu

ja arvas endamisi: ei, õige asja eest võideldakse lõpuni! Kas isiklik omand on lubatud? On. Kel siis oli õigus minu looma koopast välja tõsta? Ei kellelgi. Ma võin pidada teda seal, kus ma tahan, pole asigi... Aga siis arvas ta jälle, et pidi ju looma piimakarja ühistamisel kolhoosile andma. Vaata, seegi kuulub ju nüüd kolhoosile! O-eh! Võ-eh! Mitte ei saa elada, kui kõik maailmas pea peale pööratud. Tuleb välja, et Kilgasel on veel õiguski. Naeravad veel... mind ennast välja! Aga Kilgasega ma ei lepi surmatunnini...

Jaagup tuli kolhoosikeskuse Joasalule teatama, et lehm on leitud. Ei ole vaja asjale seaduslikku käiku anda, ei ole vaja miilitsale helistada, küll tema ise oma vastastega toime tuleb. Küll tema ise võitleb oma seaduslike olemasolu-õiguste eest... Ta samm aga oli üsna kohmetu ja ebakindel ja ta võimas kogu üsna murelikult vimmas.

... Juba enne keskpäeva kuuldi kolhoosikeskuse hekinurgast laulujorutusi — seal jõid oma viina Kilgas Priimetsaga. Hekk moodustas tee ääres nelinurkse lehtla, pindalalt umbes kümne ruutmeetri suuruse, selle keskel asetsetes tellistest laotud pliit, kus õhtuti kolhoosnikud, kelle köögipliidid suitsu sisse ajasid, enestele toitu soojendasid. Nii kujunes lehtlast nagu mingisugune keskses elunevate kolhoosnikute väike eraklubi. Seal nähti peaaegu iga õhtu kükitamas ja piipu popsutamas Karja-Peetrit, Tõnsbergi, ingerlast Karhut ja teisi. Täna juba enne lõunat okupeerisid lehtla purjus Kilgas ja Priimets.

„Sa oled halb seltsimees,“ rääkis Priimets. „Mis sa segad end teise inimese perekonnaasjadesse? Kes sind kutsub? Nüüd ka tulid mind näägutama! Kas mulle sinu näägutamist vaja on? Mul on vaja enesega aru pidada,

mingisugusele otsusele jõuda. Aga siin kuula sinu plära . . .”

„Kuulan'd ikka, ega's ma paha pärast,” vastas Kilgas. „Ma ju rääkisin, et elas kord kuulus mustlane, ta ei olnudki päris mustlane, vaid mingisugune isehakanud tegelane. Ta läks niisama nagu sinagi oma armsamaga tülli ja lõi sellele pussi südamesse — kõik puha armukadedusest.”

„Kus see sihuke asi juhtus?” küsis Priimets uudishimulikult.

„Esimese imperialistliku sõja ajal Rumeenias. Ja tead . . .”

„Pean'd pea! Aga mis tolele mustlasele siis tehti?”

„Jooksis metsa.”

„Vennas,” sõnas Priimets ohates, „kole on kuulata! Ei, metsa joosta ma küll ei taha. Mis elu on metsas? Hundi elu!”

„Ütle mulle sõbramehe poolest: mispärast sa talle kallale läksid?” küsis Kilgas.

„Ah,” mühatas Priimets. „Kannatus lõppes otsa, sellepärast läksingi kallale. Aga eks tema ise ole ka kriihvel. Temal süda täis, miks ma pole enam esimees. Aga kas mina seal süüdi olen, et ma enam esimees pole? Pandi esimeheks, võeti maha — nojah, kurat temaga!”

„Aga sa seleta mulle ära, miks sa temaga siiski tülli läksid?”

„Aga sa seleta mulle ära, mis asi on perekonnaelu?” päris omakorda Priimets. „Sa seleta mulle ära, kas perekond on meil jõu ja võimu asi? Kas meite uus kord on seesama, mis kapitalistlik, et kui raha on karmannis, on naised jalaga segada, kui raha ei ole, siis ei vaatagi keegi su poole . . .”

„Mis san'd,“ peatas teda Kilgas. „Kuidas saab vana aega praegusega ühele pulgale panna, nüüd pole enam kapitaliste, kes rahaga võisid osta kõike, mida silm nägi ja hing himutses. Nüüd pole enam need ajad. Nüüd on inimene ise väärtus omaette.“

„Kuule, ära valeta!“ ütles Priimets. „Inimene ise pole mitte midagi. Tähtis on ainult see, missugusel kohal ta on... Kas ma olen inimene või ei ole?“

„Oled,“ vastas Kilgas.

„Parem või halvem, kui enne?“

„Vaata seda ma ei tea. Mis sa sellest pärid?“

„Vaata sellepärast, et kui ma esimees olin, meil perekonnaelu klappis, aga nagu esimehe ametist lahti tehti, nii läks kõik kus kurat. Kas muutus inimene või on inimest muudetud, või's perekonnaõnn ei olenegi inimesest, vaid ametist, mida see inimene peab? Ma nagu mäletan, et kord taheti verstepostist presidenti teha. Tähendab, mõnel naiselgi ükspuha, olgu kas või verstepost, kui aga on president, see tähendab esimees...“

„No mitte miskit ma ei saa aru su jutust. Mis siis lahti on?“

„Aga vaat, lahti on see, et kui esimees olin, perekonnaelu klappis, kui ei ole, ei klapi.“

„Sellest sa juba rääkisid. Sa ütle, miks seda klappimist siis nüüd änam ei ole!“

Priimets mõtles vähe ning jätkas:

„Vaata, neist kõigist asjust ei saa rääkida kuigi soravalt. Kui tahad, seletan sulle ääri-veeri mööda. Mis põhjusel elu ei klapi? Seda ma selgesti ei teagi, aga kuidas elu muutunud on, seda tunnen küll. Seda tunnen, näe, iga päev ja iga tund, kuid üpris põhjalikult — täna hommikul... Temal, näe, pole tuju, tema, näe, on kan-

gesti väsinud... Aga mis asi teda siis nii ära väsitas?... Hea küll, ütleme, sellest ei saa rääkida, aga see ajas täna mu elu äkki täis... Kuid hea, ma räägin sulle teistmoodi, ma ütlen sulle ja igale ühele: ära näri inimest! Ära koolita mind, sest mind on juba küll koolitatud — kas ma's saan aina naise pilli järele tantsida? Aga tema ütleb, et läheb ära linna. Mine kui tahad, ruumi rohkem, jäta mind rahule — plats puhtaks! Aga tema ütleb, maksku ma temale elatusraha! No kas ei ole peast põrunud? Mis kuradi elatusraha sulle vaja on, kas ei ole sa minuga või mina sinuga elanud? Leidis asja, maksku ma temale elatusraha! Kurat võtku, mis õigusega tahab üks inimene teise kulul elada?... Siis jälle teine asi — närimine! Närib, närib iga päe... Näri kui tahad, kas mind ei ole näritud, kas mind pole parmud, kirbud ja lutikad söönud, ma ei tee sellest väljagi... Aga tema — ma olen väsinud, ma ei taha sinuga elada..."

„Loll oled sa peale selle,“ vastas Kilgas.

„Mis?“ röögatas Priimets.

„Sind poleks mitte vaja mõnitada, sind tuleks, va' pooltäkk, tublisti läbi kolkida. Kas siis sedasi naisega suheldakse? Ega's Juuli pole sulle mõni mats. Tema vajab armastust. Vaat, kuidas mina suures maailmasõjas. Ikka kavalusega, ikka kavalusega... Aga mitte nii nagu sina... Ja küllap vist naisel on elu täis ka, et sa enam esimees ei ole. See on õige. Aga sa võta nüüd puha kavaluse ja headusega. Seda, mida enne tegid käsu korras, tuleb nüüd ajada kokkuleppe alusel, perekonnaasjas võib olla ka kokkuleppelane, või kuidas seda öeldakse... Vaat kuidas mina Rumeenias. Mõned matsid aga — ah,

mis asja — pšol! Aga vaata, selle eest saadi tina kuklasse. Kuid mina heaga, ning tänati veel pealegi..."

...Samal ajal möödus Pärtli Jaagup nende lehtlast. Kuulnud lehtlas meeste hääli ja tundnud hääle järele Kilgase, kihvatas tal raev uuesti pähe — ta kahtlustas Kilgast lehmatõstmises ja aedviljade rüüstamises — ning astus lehtlasse viinavõtjate juurde sisse.

"Tere ja jõudu ka! Olete leidnud enesele paraja kohakese."

"Jõudu vaja küll jah. Mis sa hulgud ilusa ilmaga, vana jõmm?" küsis Priimets.

"Kutsumata tullakse, käskimata minnakse," vastas Jaagup.

"Kas asja ka oli?" küsis Kilgas mõnitades. "Kui oli, siis räägi ruttu, meil pole täna aega, meil on täna „võhodnoi“."

"Oli ikka asja ka," vastas Jaagup. "Tulin vaatama, mis mu lehmatõstjad teevad. Ei tea, kes mu aedviljad välja maksab, kahju on tehtud väga suur," märkis Jaagup ja jäi üksisilmi Kilgasele otsa vahtima.

Kilgas, võtnud pudelist viina, hammustas leiba sibulaga, pööritas koledasti silmi ja küsis:

"Mitte ei saa aru, mis sa, Jaagup, räägid. Kus on su aedviljad ja kes su lehma välja maksab? Missuguse lehma? Mis lehmast sa siin seletad?"

"Ära vigurda ühti!" tõstis Jaagup häält. "Kas sa ei ihunud hammast minu lehmale juba kevadel? Et sul endal vaid mullikas, tahtsid mu lehma üle lüüa!"

"Sa ise oled lehm," vastas Kilgas. "Härja nime on sulle patt anda."

"Tead, vana Jaagup," sõnas Priimets, "kao siit kohe,

me tahame hakata viina võtma! Sa meid ära väga palju sega!"

Jaagup kiskus näo viltu ning salvas vastu:

"Ma mõtlesin, et see kakskümmend puuda nisu, mille rotid ametlikult ära sõid, on teitel juba ammugi maha joodud."

Parem, kui ta seda poleks öelnud. Nagu maruhärg tormas Priimets solvajale kallale, Jaagupi kuuenööbid raksatasid lahti, müts lendas peast otse tulisele pliidile. Jaagupki polnud haganakott: ta kahmas Priimetsal püksivärvlist kinni ja algas jõuproov. Maa mütsus, lehtla välipliit raksus, hunnikusse pandud haod lendasid meeste jalge all laiali nagu udusuled. Kilgas taandus kiiresti hekinurka, kust vaatas pealt meeste maadlemist, olles kindel Priimetsa ülekaalus. Aga Priimets sattus kimbatusse! Kuigi häbematu solvamine ta jõudu peaaegu kahekordistas, oli ta hoolimata kõigest Jaagupile alla jäämas. Jaagup võttis jõu kokku ja virutas Priimetsa maha. Sattunud oma vastasele peale, hakkas ta teda kogu jõust rusikatega tümitama. Seda nähes haaras Kilgas pliidi eest paraja kaika ja hakkas sellega Jaagupile mööda tuharaid mõõtma.

"Kõdita, kõdita teda kuklast!" karjus Priimets Jaagupi all lamades, ise Jaagupist kinni hoides.

"Lase ta lahti, las ta jookseb!" karjus Kilgas.

Priimets Jaagupit lahti ei lasknud.

"Anna talle, anna talle veel mõni sirakas!"

Aga nagu Jaagup oma turjal Kilgase vemmalt enam ei tundnud, nii hakkas ta all lamavat Priimetsa uuesti rusikatega taguma. Jälle pidi Kilgas kaika võtma.

Meeste esialgne jõukatsumine oli muutunud tõsiseks kakluseks. Kogu keskuse rahvas jooksis kokku kiskujaid

lahutama. Neile visati ämbrist külma vett nagu kiskuvatele koertele, see vahend aitas.

... Kui Pärtli Jaagup oli koju läinud, kogunes kolhoosi kantseleisse trobikond kolhoosnikuid arutama, kas jaanipäev on töö- või pühapäev. Joasalul oli märgitud 24. juuni tööpäevana. Kolhoosnikud aga ei tahtnud Joasalu korraldusega leppida, neil olid juba jaanipäevaõlled klaarid, oli isegi kangemaid jooke pruulitud, ja pidutsemist ei tahetud edasi lükata.

„Ega's me või ometi oma jaanipäevaõllesid hapuks lasta minna!“ ütlesid mehed.

„Me joome need õlled kevadiste põllutööde lõpetamiseks ja kodanliku võimu langemise tähistamiseks laupäeva õhtul, 25. juunil,“ tegi Joasalu ettepaneku.

„See päev ei ole kalendris punasega märgitud,“ vastati.

„Ega jaanipäevgi ole punasega märgitud,“ tõendas Joasalu.

„Olgu see nüüd kuidas on, aga südames on ta meil siiski punasega märgitud. Ega's me siin mõnda Ristija-Johannest meenutama hakka, me tähistame suviseid pikki päevi ja külvitööde õnnelikku lõpetamist. Tütarlapsed tahavad, näe, jälle sõnajalaõisi otsida ja jaanitule ümber tantsida, et mitte mehelemineku õnne vaka alla matta...“

Selliste väidete peale jäi Joasalu mõtlema. Teda kurvastas asjaolu, et tema ettepaneku vastu polnud ainult vanad, vaid ka noored kolhoosnikud, ja isegi Kilgas, see vemmäl, kes alati Joasalu ettepanekuid toetas ja toetanud oli...

„Pealegi,“ teatas karjabrigadiir Virve, „tulevad šefid oma isetegevusringiga jaanitulele etendust andma.“

„Missugused šefid?“

„Meie omad šefid linnast,“ tõendas Kilgas. „Ega's me või häbisse jääda — sõidetakse kohale, kuid meil midagi ettevalmistatud pole. Aga abi tahame küll: seal oli vaja seinalehe alust, seal sulgi, paberit ja muud.“

„Noh, šeffe palume, et nad oma külaskäigu paari päeva võrra edasi lükkaksid.“

Kuid Kilgase sõna pidi jääma viimaseks:

„Milleks keelata, ma ei saa aru, tõepoolest ei saa aru, kas sellepärast tööd tegemata jäävad, kui meie ühe öö tantsime ja laulame...“

Joasalu ei võinud järele anda, kuna täitevkomiteest oli tulnud korraldus jaanipäeva mitte pidada, vaja oli kevadisi külvisid rohida — mõneski kolhoosis olid orased äestamata jäänud. Kas oli see korraldus üldine või kohalik, seda Joasalu ise ei teadnud. See polnud tähtiski... Kolhoosnikud aga, pidades kinni vanadest harjumustest, ei tahtnud omalt poolt järele anda.

Vaevalt olid noored ja Kilgas kolhoosi kantseleist lahkunud, kui astusid sisse vanad eided ja taadid oma suurte muredega. Nad palusid esimehelt kolme hobust paremas rakmes jaanipäeval surnuaiapühale sõitmiseks. Joasalu üllatus.

„Noh, teate, õpetaja jutlus võib kuulamata jääda. Selleks ma teile küll hobuseid ei anna,“ sõnas ta. „Ei maksa pikakuue-meeste juttu kuulata, nemad on teid küll ja küll seitsesada aastat hullutanud. Meil tarvis juba sellest vanast müstikast lahti saada.“

„Tarvis küll, aga ei saa: oleme sellega koledasti kokku kasvanud... Ja hea kuulata, kui õpetaja ütleb, et ära ligimesele liiga tee, — on's see pahasti öeldud?“

„See on väga hästi öeldud, aga need usutunnistajad

just teistele liiga teevadki — elavad teiste arvel," kiitis esimees. „Ja see, et papid, kapitalistid ja kulakud on jumalast määratud, see ei ole õige...“

„Seda ei usu me enam isegi... Aga surnuaiapühale me läheme siiski, kas te annate hobuseid või mitte, kas te keelate meid või mitte. Eks me või minna niisama jalgsigi, las uhkustavad üksikmaapidajad pealegi oma hoostega. Me läheme jalgsi jälle otse, kui nemad mööda maanteed sõidavad — üle heinamaade ning ei puutu neile silmagi. Aga minemata me ei või kuidagi jätta...“

„Palju neid minejaid siis on?“

„Kõik on minejad.“

„Kuidas kõik?“

„Kõik kolhoosi rahvas.“

„See pole tõsi,“ sõnas Joasalu. „Kõik ikkagi ei lähe. Enamik näiteks ei lähe. Pole käinud ega lähe ka.“ Ta jäi hetkeks mõtlema: „Teate,“ ütles ta, „ma annan teile, see on ainult vanematele inimestele, kolm hobust. Sõitke pealegi, kui see teid nii väga huvitab. Ega nooremad minna ei tahagi. Neile ma hobuseid ei anna. Noortega alustame täna õhtul rahvatantsude prooviga pööripäeva tulle esinemiseks...“

Kuulajate ilme muutus rõõmsaks, neil oli hea meel, et esimees lubas hobuseid. Liis ei pidanud enam vajalikuks esimehe juttugi kuulata, vaid alustas:

„Aitäh, peremeheke — näe, suus läks segamini — esimeheke, kullake! Me siis võime kolm hobust saada? Aitüma! Ega's me kihutama hakka, me sõidame tasatargu... Jah, mis sa teed! Kui peatselt tuleb hoopis sinna üle kolida, siis na' kipud noid vaatama, kes meist ette jõudnud... Arusaadav! Mis sa's minuga teed? Mis

sa's vana inimesega ikka peale hakkad, mihuke on, sihukeseks jääb . . ."

„Hea küll,“ ütles esimees, „teen tallimehele korralduse, et ta annaks teile hobused,“ ta heitis käega.

Kui vanade kolhoosnikute „delegatsioon“ oli lahkunud, astusid uksest sisse Joasalu isa ja ema. Annel oli jälle toidupakk kaasas, Jaanil — lähker jaanipäeva õlut, kandes nõud rihmaga kaelas nagu türgi trummi. Ta pani ankru lartsatades põrandale, aga see oli nii kõvasti vitsutatud, et ei piiksatanudki.

„Enne avamist lase ülemisele punnile roobentseriga auk sisse, muidu ta lööb su paberid segamini,“ soovitas vana Jaan, osutades jalaga väikesele aamile.

Võeti istet. Ann aga hakkas pahandama vähimagi sissejuhatusega:

„Mis see küll on? Üle kuu aja juba inimene kodu külje all elanud, aga vanemaid vaatamas pole käinud. No kas sul häbi ei ole? Kas siis tõesti niipaljudest aega ei ole?“

„Kuulen'd, Ann, sa ikka heaga, miks sa's äkki ja kohe kurjaga,“ parandas Jaan.

„Mis seal's enam teisiti või heaga, mis siin enam muud oskad ütelda! Inimene elab nii palju aega kodu väravas, aga vanemaid vaatama ei tule! Kuidas siis nõnda! Mis see's tähendab? . . . Saatsime kutsed teistelegi lastele, et tulgu nemad ka jaanipäevaks koju. Aga nemad teatasid, et ei saa tulla. Aega ei ole! Kuhu's need ajad nüüd jäänud on?“

„Jah,“ kinnitas Jaan. „Kuhu's need ajad nüüd jäänud on?“

„Tule homme sinagi meitele,“ jätkas Ann. „Sõidame seltsis surnuaiale. Kuulame vana õpetaja jutlust. Meitel

vankrile uued porilapid pandud, korv üle värvitud, häbi sõita ei oleks . . .”

„Jah,“ kinnitas Jaan.

„Kulla ema,“ sõnas Peeter. „Mina teiega kaasa ei tule. Meil homme püha ei ole.“

„Kunas teil siis need pühad on?“ uudishimutses Jaan.

„Meil on maipüha, sügisel tulevad oktoobripühad . . .”

„Aga meil on jaanipäev, kallis päev . . . Hea küll, Ann, räägi sa edasi, kui alustasid siis las käia, kuulame, mis ta vastab. Vaatame, kui targad nad's õieti on.“

Ann aga lõi kokkudes kaht kätt kokku ja sõnas:

„Oh, sa ajasid mu mõtted segi! Nagu peoga pühiti korraga kõik peast! Mitte midagi ei tule änam meelde, ei teagi, mis ütelda tahtsin!“

„Noh, kui sul läks meelest, siis mina ütlen,“ alustas Jaan. „Vaata, poeg, meie oleme vanad inimesed. Meite elupäevad on läbi, kapitalid otsas, need ei kasva enam, vaid kahanevad . . . Mis on me kapitalid: talu ja lapsed. Talu hakkab käest minema, ei aita änam miski, hoi a kinni küünte või hammastega, lapsed hakkavad unustama, võõrastama. Vaat, mihuke on meite eluke sel sinatsel viimasel ajal . . .”

„Kas see muret ei tee?“ küsis Ann väga murelikult.

„Olen'd sina vait,“ märkis Jaan, aga mitte pahaselt. „Kui tähelepanelikult järele vaadata, siis peab küll üttelema, et midagi pole seismas sessinatses maailmas, kõik aina voolab, kõik kohiseb, vana sureb, uus kasvab. Ja mitte aru ei saa, kas on see hea või paha. Ja kui ma sedasi vaatan, siis märkan, et teitel on hoogu. Teitel on hoogu, aga mina arvasin, et just sellest hoost tuleb teitel puudu, sest ühine asi, kes see hoolib. Aga ennäe: viljad on teil head, hobused head, kõik masinad olemas.

Te, näe, käristate juba rukki alla uudismaad üles, me aga ei jõua vanagi põlluga hakkama saada. Ja mis meitest sedaviisi saab? . . . Seda asja tahtsingi lastega jaanipäeval aegamööda arutada. Sellepärast aegamööda, et siis saab asi ehk klaariks. Aga sa ütled, sul pole aega, teised ütlevad, neil pole aega. Kellega, luba küsida, ma siis arutan? Kas iseenesega või? On arutatud ka enda ette, aga ei saa edasi ega tagasi. Tarvis on sedasi selgusele jõuda, mis ja kuidas, mis majapidamisega peale hakata . . ."

"Tule kolhoosi," kordas Peeter ammust ettepanekut.

"Hm, tule kolhoosi! Aga kuhu ma oma elutöö vilja jätan? Kolhoosi võetakse kõiki, ka neid, kel miskit põle. Kas siis minu isiklik töö ja vaev pole elus miskit vilja kannud? Kas oskad sellele küsimusele vastata — ah?"

"Liiga pikalt tuleb vastata."

"Võib-olla ei oskagi?"

"Lühidalt ei oska!"

"Tähendab, see küsimus pole teitele enestelegi selge. Seda ma arvasin! Inimeste sajandite pikkust elutööd oskate lõhkuda küll! Utlete, jumalat ei ole, kuid asemele panna ei oska miskit."

"Mida pole, seda polegi tarvis millegagi asendada."

"Uih!" ehmus Ann. "Mis san'd sedasi! Kes siis sedasi võib ütelda, et jumalat pole!"

Peeter ei tahtnud emaga usu asjus vaidlema hakata, oli teada, et tema on selles punktis veel kangem kui vana Jaan majanduslikes küsimustes. Ta jättis emale suureks meelega vastuse võlgu, püüdes seletada isale vana ühiskonnakorra lõhkumise mõtet ja uue korra rajamise vajadust:

"Sa ise ütlesid, et vana on määratud kadumisele, et

kõik voolab ja kohiseb... Ja meie pole esimesed lõhkujad, enne meid on olnud lõhkujaid ja ülesehitajaid ja kõikide nende töö on tulnud inimsoole suureks kasuks. Kui ahi enam ei küta, siis lõhutakse see maha ja ehitatakse uus. Nii on lugu ka vana ühiskonnakorraga, mis ei sobi uute tootmissuhetega. Me lõhume ta maha ja ehitame üles uue, mis sobib. Maailmas on kõik muutuv ja arenev, me muudame ta varsti tundmatuseni..."

"Käed on võib-olla lühikesed?" kahtles vana Jaan.

"Me muudame ta tundmatuseni, küll sa näed," vastas noor Joasalu ägestudes. "Vaata, seal on Kärjasoo," osutas ta põidlagaga üle õla, "aga tuleval aastal on see kultiveeritud heinamaa. Igalt hektaarilt hakkame võtma kolmsada puuda heinu."

"Kes seda teeb?" küsis Jaan.

"Uue Tee kolhoosnikud teevad," vastas Peeter.

"Tohoh!"

"Muidugi! Uksikult talupojad Kärjasood kuivaks lasta ei suutnud, ühiselt suudame. Uhinemises on jõud. See on veel suurem jõud, kui kapitali jõud. Tarvis on ainult osata seda jõudu juhtida. Ja me pole nüüd enam ükski, meid abistab Nõukogude võim. Ma annan sulle oma sõna, et novembrikuuks on viiskümmend hektaari soost kuivendatud ja laastatud."

"Hull oled!" vastas Jaan. "Peakraavi kaevate üksikaks-kolm aastat."

"Peakraavi kaevamiseks võtame abiks ekskavaatori. Tead küll, nisukese mootorkapa. Pindkraave hakkame kaevama traktoriga veetava kraavilõikamismasinaga. Käsitsi ei jää muud teha, kui kraavi põhja ja pervi siluda ning soopind laastada. Traktoriga künname, traktoriga harime ja külvame. Ja hein hakkab kasvama nagu

müür — kukud kápuli ja kummardad — kelle ees? Meie kolhoosnikute ees."

"Kummardangi, kui teed nagu lubad. Ei ole häbi austada inimesi nende suurte tegude eest. Kui lased kümme hektari Karjasood kuivaks, olen esimene, kes kolhoosi tuleb ja toob teisedki endasugused kaasa."

"Käsi selle peale!" ütles Peeter.

"Nõus," sõnas vana Jaan. "Ann, löö meite käed lahti! Kui temal Karjasooga õnnestub või õnnestuma hakkab, tuleme meiegi kogu oma kupatusega kolhoosi. Mis me's vahime?"

"No kas ma ei ole sulle sellest rääkinud? Kas ma ei ole sulle seda nõu andnud? Minu pärast kasvõi homme päev," kiitis Ann.

See oli Annele liigutav silmapilk. Ta vanad paled lõid õhetama. Kätt meeste kätele lüües tundis ta mingit suurt headmeelt oma olemasolust, tundis, nagu oleks temagi mure vilja kandnud, lepitanud peaaegu ülesaamatud lahkeli isa ja poja vahel.

"Aga homme sõidame siiski surnuaiapühale. Kindlasti sõidame, ja siis teel veel arutame, kuidas selle sookuivatamisega pihta hakata," ütles vana Jaan.

"Surnuaiale ma ei sõida," vastas Peeter kindlalt.

"Ann, võta leivakott, ma võtan õlleankru!"

Ann kohkus ära, kuid vana Joasalu hakkas naerma.

"Ha-ha-haa! Noh, mis siis ikka! Sa siis ikka ei taha õpetajajutlusele tulla. Olgu! Mina sind ei sunni. Mh! Kui Karjasoo kuivaks lased, salgan võib-olla minagi maha vana jumala, ostan mootorratta ja tulen teitele kolhoosi lööktööliseks või kuidas neid nimetatakse."

"Vana inimene, aga ajab suust välja sihukest loba!" hurjutas Ann.

„Mis loba? Kas ma siis pahasti räägin?“ imestas vana. „Kas ma's valetan? Nüüd kõik, kes kolhoosi lähevad, müüvad maha oma hobused ja ostavad mootorrattaid.“

„Ma ei räägi mootorratastest, ma räägin vanast jumalast,“ õiendas Ann.

„Ah, temast. Noh, meitel vanadel on jumal, neil, noortel, on mootorratas,“ kiitis Jaan. „Aga eks ole see kõik ükspuha...“ Ta võttis mütsi ja asus minekule. „Kui õlut mekkima hakkad, lase ülemise punni sisse peenikese oherdiga auk, muidu lööb ta su elamise segamini. Ta nihuke kääriv jook. See pole mõne mehe mõdu...“

„Hobuseparistajaid aga kolhoosi küll vastu ei võeta,“ hüüdis talle poeg järele.

Vana Jaan oli täna elevas meeleolus. Küllap olid tal juba pühad sees, küllap oli ise juba oma kapakalja maitsnud, kuigi kell polnud veel kuuski.

XII

Laupäeval, 25. juunil lõppes töö kolhoosis kell viis. Kella kuue ajal käis Joasalu põldudel ega näinud enam ühtki töötajat. Inimesed olid töölt täna varem lahkunud, kuid nad polnud töötanud halvasti, kõik olid oma päevanormid täitnud, mõned ületanudki.

Külas suitsesid saunad. Naised pühkisid õuesid. Mehed jooksid keldri ja aida või teiste panipaikade vahet, vilvides õlut ankrutesse ja pudelitesse. Tüdrukud triikisid simmanikleite ja korraldasid meestele pesu saunaminekuks. Lapsed mängisid karjatanumis kivitara ääres pulmi ja pidulisi: „peiupoiss“, olles maitsenud isa tagant kesvamärjakest rohkem kui tarvis, oli näost kollane

nagu vaha ja sülitas südamepööritysest. See andis mägule laste silmis kohutava reaalsuse tunde.

Loojangusse tekkis õhuke sinetav pilveviirg. See ennustas peatset sadu. Kuigi kevadist põuda oli villand, ei tahtnud ometi keegi ilusat laupäevaõhtut vihmale loovutada. Kui peaks veel päeva! Pärast võib tulla nagu kapast, saaksidki inimesed puhata ja viljad kasta. Kui mulgilt küsiti, mis maksab Viljandi linn, vastanud ta pikemalt mõtlemata: „Üks hea sagar sooja vihma jaanipäeva ajal.“ Niisugune suur tähtsus on heal vihmal, vilja kasvamise ajal enne loovõtmist.

Joasalu, astunud edasi, päris lastelt Kilgase järele. Aga temale üteldi, et Kilgast olevat nähtud kiigeplatsil. Ta siirdus sinna.

Kiigeplatsil oli koos trobikond noori poisse tantsumuru korraldamas. Kaua vaieldi selle üle, missugune peaks tantsuplats olema, kas murune või liivane, kas tuleb muru labidatega kõrvaldada, muld liivaga üle puistata ja mullatampidega kinni lüüa, või jätta kõik nagu on.

„Tantsuplats olgu murune,“ andis nõu Kilgas. „Muidu see hakkab tolmama ja varsti olete kõik mustad nagu murjanid.“

„Aga sedaviisi ei näe see jälle kuigi kena välja,“ kahtlesid poisid. „Nagu poleks midagi tehtudki!“

„Aga mis siin siis veel peaks teetama: ümberringi lööme istepingid, pinkidele korraldame isegi seljatoed, siis näeb välja kena küll!“

Samas lähedal aeti püsti võimsaid kiige poste. Kiige üksikosad olid juba ammugi valmis, nüüd seisis ülesanne nende kokku monteerimises ja kiige kerguse ning vastupidavuse proovimises. Ulem-meister Kilgas pidi ise esimesena kiigele asuma. Aga ta loobus sellest aust, vaban-

dades, et ta pea enam ei kannu. Selle ülesande võttis endale meeeldi üks noorematest meestest ja hüppas kiigelauale...

Õlitatud tapid hakkasid liikuma libedasti, kiigevemb-lad krigisema, postid võnkuma — kuid siiski mitte üle normaalse piiri — ja kiik hakkas lendama pendlina kõrgemale ja kõrgemale, kuni ta sekundi murdosaks püstloodis seisatama jäi — kiikujal jalad ülal, pea alaspidi — ja siis vuhises kiik hirmsa hooga teiselpoolt võlli tagasi ja hakkaski liikuma kiikuja hoogu andes ümber võlli nagu maakera ümber päikese. Inimesed vahtisid all, suud-silmad pärani, aga poiss andis vaid hoogu juurde ega kavatsenudki lõpetada.

„Pea!“ karjuti. „Poste tarvis kinnitada. Pikemad toed alla panna, need loksuvad koledasti.“

Osav kiikuja põtkas jalgadega vastassuunas, kiik peatus jälle hetkel püstloodis, kiikujal pea all, jalad ülal, sel kriitilisel silmapilgul oleks vilumatu inimene maha kukkunud nagu kartul, kuid poiss hoidis end hetke käte peal ülal, torganud jalapöiad kiigelaua kinnitusvitsade alla — kiik jäi loksuvate postide vahele pendlina kõikuma.

„Kuidas tundus? Kas on raske või on kerge?“ küsiti.

„Keskmine,“ vastas vahva poiss. „Aga poste tuleb pisut kinnitada — vaata, kurat, kuidas loksuma võttis!“

Kui kiik oli korras, asetati üles tuletünn, vana asfaldi-pütt. Sellega olidki kõik ettevalmistused tehtud.

Joasalu tuli ringkäigult tagasi ja korraldas end peole minekuks, ajas habet, vahetas ülikonna.

Õhtul kohtas ta trepil Aliis Kronbergi... Imelik, kuidas see inimene end peita oskas, millega ta tegeles? Päevade viisi polnud teda näha. Kuid ega keegi ta järel luuranud. Aliis istus võib-olla aias või maalis toas oma

eskiise, või kirjutas päevikut, või tegi käsitööd. Ükskõik kuidas vaba inimene oma vaba aega veetis. Hetkel pesi ta suurel trepil taskurätte, ta tervitas Joasalu peanoogutusega ja küsis:

„Miks te tunaeile nii kõvasti lärmasite?“

„Kes?“

„Noh, Priimets, Jaagup ja Kilgas.“

„Omavahelised tülid,“ vastas Joasalu.

„Kuid see pole ilus. Ma kokkusin ära. Mõtlesin, et kedagi tapetakse. Kuidas küll inimesed nii metsikud võivad olla? Ja see Kilgas, milline tüüp, kuidas võib vanemat meest sedaviisi mõnitada.“

„Tuleb ette,“ vastas Joasalu. „Ega Jaagupki teiste ees käsi kokku pane.“

Kronberg pani pestud taskurätikud trepi käsipuule, najatas ise vastu võret, ta kerge mantli hõlmad avanesid ja Joasalu märkas, et ta oli peaaegu alasti. Kurat võtaks, miks ta ennast paljastab — kas meelega või ei märka midagi?

Aliis, märkamata kuuehõlmu koomale tõmmata, jätkas:

„Juuli kaebas teie peale, et te olevat tema vastu juba algusest peale väga uhke ja tähelepanematu. Ta rääkis teie esimesest ööbimisest nende pool, et te lugenud aina oma raamatut ega võtnud vaevaks temaga vesteldagi ja tema küsimustele vastata. Ta on väga solvunud. On's ta nii inetu? Ta on ju väga kena naine.“

Joasalu imestas ja, jäädes vastuse võlgu, astus trepist alla.

Homme hakkab sadama, mõtles ta. Loojang on pilves, puhub nõrk ja niiske läänekaare tuul. Las tuleb!

Puude lehed sahisid tasa, lõhmused lõhnasid magusasti, vihmalind piiksus põõsastes nagu janust nõrkedes,

ühetooniliselt, kurvalt . . . Öhtu oli haruldaset vaigne ja soe.

Joasalu jalutas mööda heki äärt välja põllukünkale, jäädes ootama jaanitulede süttimist. Neid polnud veel näha, oli veel vara. Ta jäi mõtlema naiste pika keele üle. Miks nii kaval inimene nagu Aliis Kronberg esitas talle sellise küsimuse? See ei olnud tagamõtteta. Vihjed intiimsetele asjaoludele on tavaliselt ette arvestatud. Ja samuti tema tänane lohakas käitumine! See vihmalinnulik tujutu piiksumine — kurat võtaks! — sellelgi on oma tähendus. Arvatavasti tahtis mind jaanitulele kutsuda, kuid algas halvasti.

Elama peaks muidugi teisiti, aga kes neist suhtub lonkurisse siiralt! Ka mina ei saa läheneda kellelegi siiralt — jälle samadel põhjustel. Kõigile märgatav füüsiline defekt võib teha nõrga iseloomuga inimese vaimseks sandiks. Füüsilise defektiga inimene, lonkur nagu mina, ei saa igal alal võistelda kehaliselt tervete inimestega. Vanasõna ütleb, et igaüks tantsigu oma pilli järgi. Minusugune peab tahes-tahtmata korrigeerima oma suhteid õrnema sooga, mida varem, seda parem, kuna elu õppetunnid on karmid.

Talle meenus loetud lugu ühest noormehest, kes oli kõvasti armunud nooresse tütarlapsesse, arstiteaduse üliõpilasse. Kuid mingil põhjusel sai ta korvi . . . Algas sõda. Noormees läks liinile, tütarlaps meditsiinilisse teenistusse. Nad kohtusid laatsaretis. Noormees oli jalutuks jäänud, ta ei julgenud oma armastusest tütarlapsel hingatagi, see aga tegi oma naiselikust kaastundmusest ise talle abiellumise ettepaneku . . . Milleks? . . . Kas ei tuleks säärased „rumalad“ väljaastumised tütarlaste poolt keelata? Kas võib niisugune abielu õnnelik olla? Tavaliselt

mitte. Võib-olla ulatub mõne üksiku inimese eneseohver-
dus selliste piirideni.

Juba lõomasid tuled ühes, teises, kolmandas ja nel-
jandas kohas. Need meenutasid kuulsa jüriöö ülestõusu
tulesid kuussada aastat tagasi, milliseid süüdati ülestõusu
märgina saksa raudrüütlite-anastajate vastu. Väga hea,
me põletame oma tulesid ülestõusu märgina kodanliku
korra ja selle igandite kaotamise tähistamiseks...

... Ristteel peatus auto, täis inimesi. Need olid Uue
Tee kolhoosi külalised — isetegevuslased linnast. Joasalu
ruttas teele vastu, kuid hilines. Külalisi tervitas juba Kil-
gas, olles jälle oma sõiduvees, lobises vabalt, hoolimata
sellest, et ei tundnud tulijaist ühtki hinge, ja Joasalu
kohale jõudes tutvustas teda väga koduselt ja laia
žestiga:

„Siin on meie kolhoosi esimees, seltsimees Joasalu,
kes on veelgi intelligentsem ja külalislahkem inimene
kui mina.“

„Teie lahkus on isegi piiritu!“ naersid külalised.

„Meie rõõm on piiritu,“ vastas Kilgas.

Külalised olid kõik noored inimesed, ühe suurettevõtte
teenistujad ja töölised. Nende seas oli veel keegi tõmmu
noor naine, keda tutvustati Joasalule kauge külalisena
Kaukaasiast.

„Olge siis meheks,“ sõnas tutvustaja, „tooge lagedale
kõik omad rahvatantsud ja ringmängud, et meil ei oleks
põhjust kauge külalise ees häbeneda.“

Kilgas oli juba jooksnud peoplatsile tõrvatünni süü-
tama. See pahvatas põlema, leek tõusis kõrgele üles,
tõrvastele laastudele oli vist petrooleumi kallatud...
Tantsuplatsi kõrvale oli asetatud pikk laud õllekannu-
dega, laua taga ristamisi puuhalgudel asetsevad ühes rivis

õlleankrud. Laua juures toimetasid tüdrukud, tõstes korvidest võileibu taldrikutele. Külalised lähenesid tulele.

Rahvast oli aga koos veel vähe ning needki olid enamuses vanad mehed, kellel kodus enam midagi teha ega peale hakata polnud. Nooremad, pärispeolised, alles hakkasid kogunema.

Täideti esimesi õllekanne. Pakuti külalistele. Prooviti mitmetest vaatidest, kuid õlu oli kõikjal ühesugune, ühe ja sama meistri töö, kuigi mitme pere linnastest.

Inimesi tuli ja tuli juurde üksikult ja rühmadena, jala ja jalgratastel. Kolhoosi peoplatsil nähti juba üksiktalupoegi segamini kolhoosnikutega. Neid tõmbas kolhoosi peole kuuldavasti kuuldus linna isetegevuslaste saabumisest.

„Vaadake, et te igapähele õlut ei jaga. Üksikmaapidajatele ainult minu nõusolekul,“ sosistas Kilgas õllekallajatele.

Saabus Tomson. Ta pikk kogu oli vimmas, näost üsna väsinud ja tülpunud. Ära väsitas tedagi see uue elu mure — peaaegu kogu valla elu juhtimine. Kilgas rääkis talle midagi pikalt ja laialt, pakkus õlut, isegi napsi, mida oli varutud tähtsamatele külalistele, kuid Tomson keeldus kõigest, öeldes, et ta peab veel kõnelema, peast improviseerima, sest tõrvaste tule vilkuvast valguses vaevalt silm konspekti seletab... Ta tõusis tule alla kasepakkudele asetatud poodiumile. Rahvas kogunes ringi. Ta alustas pikkamisi, üldsõnaliselt, kuid sattus järjest enam hoogu, mõte hakkas veerema elavamalt, sõnad voolama tulisemalt ja veenvamalt. Ta ei valinud neid, tungides kallale kolhoosi vastastele, ta ei olnud kitsi, kiites Uue Tee kolhoosi tublisid eesrindlasi ja kritiseerides mahajääjaid, ning asus jälle üldiste mõtete juurde, kol-

hoosi helgete tulevikupiltide kudumisele. Kõne oli pikk, kuid kohati hoogne, kohati humoorikas ning seetõttu kõigile väga meele järele.

Pärast kõnet, mis tugeva aplausiga vastu võeti, algasid isetegevusringi esinemised. Esimesena kanti ette Novikovi „Noorsoo hümn“. Ettekanne oli viimistleitud, ansambl hea, juba esimene laul vallutas kuulajate südamed. Koor kandis ette „Lendurite marsi“, keerulise „Virulaste tantsuviisi“ ja teisi laule vanast ning nõukogude repertuaarist. Koorilauludele järgnesid soololaulud, deklamatsioonid ja võimlejate esinemised.

Kuulajate seas laua juures istus ka Aliis Kronberg. Kilgas pakkus temalegi kapakalja. Ta maitses ja maitses, kuid jook kannust ei kahanenud ja Kilgas, kaotanud kannatuse, jõi ise kannu tühjaks, öeldes:

„Teil, nagu näha, pole õlle soolikat!“ ja astus teiste peoliste juurde.

Ettekanded lõppesid. Vahetati muljeid. Külalised istusid lauda kehakinnitust võtma.

Akki röögatas poolbajaan. Pillimees, kummardanud pea lõõtsa kohale, alustas traditsioonilist polkat. Polka lihtsast viisist kujunes rätsepast-pillimehe väledate näppude all mingi muusikaline triller, mille kohta nad ise ütlevad: „Kuulake, kuidas mu pill naerab ja hõiskab!“ Aga tantsijaid oli päris vähe.

Valsitantsijaid oli juba rohkem. Tantsisid külalisedki. Kronberg tantsis kellegi noore poisiga. Joasalu temaga vestlema ei läinud. Las arvab, mis tahab. Ta vestles linnainimestega, muuseas ka tõmmu kauge külalisega niipalju kui võimaldas viletsavõitu vene keele oskus.

Noorte tantsulust tõusis. Tagasihoidlikud keskustelud ei huvitanud enam kedagi, isegi mitte vanu mehi, kes

hakkasid oma pidumeeleolu süvendama, ägedasti kapa-
kalja maitsma. Kohale oli jõudnud ka Priimets, nagu
Jaagupiga kiskumisest kriimuline ja sinine, ta mangus
pillimehelt pilli.

„Ega sa mu pilli pooleks tõmba,“ kahtles rätsep.

Priimets vihastas; ta polnud enam kaine. Ta võttis pilli
sülle, pilgutas rätsepale kurjalt silma ja alustas uut pol-
kat. Tema polka polnud nii keeruline kui rätsepa oma,
kuid selle eest kümme korda võimsam — röökiv, põru-
tav ja kutsuv, otse luust ja lihast läbi tungiv. Tantsuringi
läksid vanadki mehed ja hakkasid oma jalgade kergust
proovima. Nad trampisid ja hõiskasid, nagu oleksid tut-
tava polka helides aru kaotamas.

„Ära lõhuvad põrgulised mu!u!“ oigasid tütarlapsed,
fokside ja tangode tantsijad.

„Auru juurde!“ hüüdis Tõnsberg, tantsides Karja-
Marjaga.

Polka lõppedes rebis rätsep Priimetsalt pilli ja alustas
jälle oma õrnaviisilisi lugusid.

Algasid rahvatantsud. Neid kandsid ette linlased vahel-
dumisi kolhoosnikutega. Saatemuusikat tegid linna-
mehed — viulitel ja akordionil.

Äkki üllatas paljusid seni tundmata viis — unistav,
lõunamaine, kirglik. Hakati mängima lesginkat. Kaukaas-
lanna kaaslane, üks isetegevusringi kooriliikmeid, tõusis
üles, tegi oma kaaslasele demonstratiivselt sügavaid kum-
mardusi, kuigi polnud kuulda ta sõnu, võis kindlasti
aimata nende mõtet: võõrast paluti tantsida, see ei taht-
nud nõustuda. Viimaks andis järele, asetask mantli pin-
gile ja astus ringi. Pillid hakkasid kajama veelgi hale-
damalt, heledamalt, halisevamalt. Rahvas kogunes ringi.

Tantsijanna seisatas hetke, ja sirutanud käed, alustas sujuvalt liikudes, jalgadega vaevalt maad puudutades oma maa rahvatantsu. Käte hõljumisest, põlvede nõtkumisest võis märgata täpset muusika rütmi jälgimist. Põhisammule järgnes mitmesuguseid väljaasteid, uusi variatsioone, uusi keerulisi samme. Pealtvaatajad olid tõsiselt hämmastatud . . . Tantsu tempo muutus järjest elavamaks, väljaasted mitmekesisemaks, minnes kord imekiireks tippimiseks, siis jälle sujuvaks hõljumiseks unistava meloodia taktis.

Ullatuse valmistas Kilgas. Vaimustatud tantsust, julgust võtnud õllekannust, tuli ta ringi, karjudes: „Hoi-hopp! Hoi-hopp!“ ja hakkas tantsijale partneriks. Ta kohmakas väljaastumine ei seganud külalist, pigem võiks öelda, innustas teda, kuna selle tantsulised väljendused avaldusid nüüd kord kohutatud põgenemises, kord ilmses koketeerimises, siis jälle meelitavas kutsu-mises, kuid lõppude-lõpuks ikkagi vaid vaimukas teesklemises. Tantsija klassikaliselt ilus nägu oli tõsine, aeg-ajalt ainult kerkisid ta kulmud kohkudes, kui Kilgas tegi mõne saamatu, kohatu liigutuse. Tantsija must, õlgadeni ulatuv juus läikis kõrgel loitva tule valgel kaarna tiivana.

Kui tants lõppes, pääses lahti tormiline käteplagin. Keegi karjus: „Elagu nõukogude rahvaste sõprus!“ Keegi hüüdis: „Elagu Nõukogude Liit!“ ja jälle kajas vaimustav aplaus.

Sellega lõppesidki ettekanded. Pealtvaatajad seisid veel hetke paigal, justkui korrates seninägematut pilti silmade ees, nagu kartes seda unustada, teades, et nad peatselt

nii temperamentset tantsu enam ei näe, ja hakkasid siis tasa vesteldes ringist lahkuma.

Kilgaselt päriti, kus ta seda õppinud on?

Ta vastas kõhklematult:

„Esimese imperialistliku sõja ajal Rumeenias.”

Joasalu istus üksi. Temast vähe eemal vestles Aliis Ants Kirsimäega. Kirsimägi oli noor ja ilus poiss, lõpetanud keskkooli, jäi ainsa pojana koju isa majapidamisse. Kollektiviseerimisel astus kolhoosi. Ta töötab lihtkolhoosnikuna, teda oleks võidud edutada — kolhoosile oli vaja raamatupidajat — aga Kirsimägi selleks kuidagi ei sobinud nii oma laiskuse kui hoolimatu hoiaku tõttu äsjaasutatud kolhoosis.

Joasalu ei rääkinud kogu õhtu jooksul sõnagi oma korterinaabriga. Kuid märkas kogu aeg, et see pidas teda millegi pärast hoolikalt silmas.

Väga läägelt ja teesklevalt tegi Joasaluga juttu vana Kirsimägi. Ta lärmas ja veiderdas, pakkudes Joasalule õllekannu:

„Miks me esimees siis nõnda lontis on? Ma ütlen: elu sisse!” Ta pakkus Joasalule õllekannu: „No, joo minu kannust, mis sa vahid! Kuigi oled linnamees, ära meid, maamatse, põlga! Oeldakse küll, linnamehed ei lase maameestel elada ega töötada, segavad meid oma lollide plaanidega, aga meite esimees ka linnamees, kuid pole pea peale kukkunud ühti . . .”

„Jäta!” keelas Joasalu.

Esimehe meeleolu oli muutunud segaseks. Oli tahtmine lahkuda, kuid ei võinud — võib-olla kolhoosnikud oleksid pahaks pannud. Jutt ei sobinud hästi ei vanade ega noortega. Ja mida teiste tuju paremaks ja rõõmsamaks muutus, seda kaugemale nemad temast ja tema

neist eemaldus. Ta ei tundnud end täna oma kolhoosi-peres hästi; mingi üksildustunne tikkus talle südamesse.

Kilgas oli väsimatu. Süüdanud uue tule, õieti, lisanud uut põletusainet asfalditünni, tuli ta lähedalseisva neidudesalga juurde ja sõnas:

„Mis te's seisate nii kurvalt nagu...?“ ja näinud Leidat nende hulgas, hüüdis:

„Leida, tule õige väheks siia!“

„Mis on?“ küsis kutsutav.

„No tule, kui sind kutsutakse, mul on sulle midagi ütelda.“

Leida tuli väga vastumeelselt. Viinud ta eemale teiste juurest, sosistas Kilgas:

„Löö külge esimehele! Mis ta's nõnda? Kas sa's ei märka? Mis ta istub nagu kott... Ole hea, ma käsin!“

„Mis sa pakud mulle lonkurit!“ vastas Leida halvaks-panevalt ja tujutult.

„No käi siis kus kurat!“ vihastas Kilgas.

Joasalu kahjuks kuulis neid sõnu. Tüdruku hoolimatu väljendus solvas esimeest tõsiselt. Ta tõusis ja lahkus tule juurest, kavatsedes koju minna.

Teerajal rukkivälja ääres seisis Aliis. Noormees ei märganudki, kunas ta peoplatsilt lahkus. Ta ei tahtnud temaga kokku puutuda, astus teerajalt kõrvale, hakkas minema teises suunas, kuid teda hüüti.

Joasalu pöördus ümber, läks tagasi ja lähenenud Kronbergile, jäi naisele üksisilmi otsa vaatama. Ka Aliisi pilgud puurisid ööhämaruses noormeest. Ta sosistas:

„Ma kuulsin kõik.“

„Mida?“

„Mis tüdruk sosistas?“

„See ju ükspuha.“

„Mul on teist kahju, kuid ärge mõistke mind valesti.“

Ta pani käe Joasalu kuuevarrukale, nagu kinnitades sellega oma sõnade siirust. Joasalule tuli selline kaastundmus liiga ootamatult, see näis hetkel tõelise lohutusena, otse suurima heateona, ja enesele aru andmata embas ta Aliisi pihast. Naine ei pannud vastu, allus tasa ta käesurvele, puudutades oma rinnaga noormehe rinda. Sellest jätkus kaine aru kaotamiseks: noormees hakkas naist suudlema arutult, peaaegu hullunult. Aliis laskis kõike sündida osavõtmatult, vastupanematult, nagu oodates, mis võiks juhtuda edasi. Noormees haaras ta sülle ja suundus mustendava kasesalu poole.

„Ei, ei! Mingil tingimusel!“ sosistas Aliis.

Joasalu ei peatanud.

„Ei, ma ütlen!“ kordas Aliis ja hakkas rabelema, tõrjus noormeest rusikatega, lõi mõlemad käed juustesse, kuid ei rebinud.

„Pane maha! Palun! Kuuled?“

Toon oli liiga käskiv. Joasalu pani ta õrnalt maha, küsis:

„Noh?“

„Noh, lähme!“

„Kuhu?“

„Jalutama.“

Ta liibus käevarde nii usaldavalt, õrnalt. Kuid astudes puutusid puusad kokku ja see oli jälle erutav, meeli hultav. Joasalu sõnas:

„Ma ei suuda rahuneda.“

„Küll rahuned,“ ütles ta, rippudes noormehe käsivarrel.

„Ma ei või! See on võimatu! Teiseks ma kardan!“

„Mida?“

„Kaotada enesest lugupidamist.“

„Imelik lugu,“ mõtles Joasalu, „kõik nad kardavad üht ja sama,“ ja küsis:

„Aga kui ma armastan?“

„Muidugi, armastus kohustab. Siis langeb üks kartus ära.“

„Milline?“

„Kaotada enesest lugupidamine... Aga ma pean veel kontrollima, kas te mind armastate või mitte.“

„Kuidas te seda kontrollite?“

„Kiindumuse püsivuse järgi.“

„Rahuldumata kiindumus kaob.“

„Jälle häda!“ ohkas Aliis. „Sel on terake tõtt. Ainult tõelistel naisteküttidel ei kao kiindumus. Kuid nemad solvavad kõige enam.“

„Kuidas?“

„Sest nad ei armastagi.“

„Järelikult: kirk, ühendatud armastusega, kaob, kirk armastuseta ei kao?“

„Ka selles on terake tõtt,“ vastas Aliis. „Ma näen, te pole rumal...“

Tähelepanematult läksid nad hetkeliselt äsjaselt sinalt teietamisele. Aga see „teie“ ei kaugendanud neid, vaid pigemini lähendas — antud hetkel tähistas nende lugupidamist teineteisest.

Õo oli pilves, kuid vaikne ja soe. Nad jalutasid põliste puude all, kõvaks sõtkutud teeradadel, sattusid kokku teiste jalutajatega ja enam vaikisid kui vestlesid. Mõned paarikesed luusisid metsa all lopsakate sõnajalgade vahel, otsisid „sõnajalaõisi“ või korjasid läikivaid jaanisse. Õo oli täis laulu, muusikat, lusti ja lõbu, tötusi ja

tasast kirumist. Tantsuplatsil hakkas pragisema asfalditünn, sinna oli lisatud jälle uut põletusainet, sädemeid paiskus õhku nagu terasevalu katlast.

Õo hämaras valguses näis kõik võõriti: inetu ilusana, vana noorena, noor vanana, põõsas kiskja loomana, kivid ründavate sõdurite ahelikuna, kõrged kuused gootistiilis kirikutornidena, metsaalune salapärase linnana, kus lendavad nahkhiired, vilistavad öökullid, kukuvad tornikelladena käod, hiilivad inimesed nagu viirastused... Taamal oli legendik, seal paistsid kolhoosnikute ja mõnede üksiktalupidajate hallide katustega väikesed hooned öösel mustendavate vilja- ja rohupõldude vahel. Kuud ei olnud, kuid öö oli valge, öö hämaras valguses näisid lähedased maastikud imelikult kaugetena, ebaharilikena. Kõrgele künkale oli komberdanud kammitsas hobune, loom tukkus pea ripakil. Vastu halli taevast paistis ta kogu suurena, mingi viirastusliku muinasjutu-hobusena.

Joasalu ja Aliis tulid tule juurde tagasi.

Taevas hakkas tõmbuma üha paksemasse pilve. Järjest kõvenev tuuletõmbus lõhkus madalaid udukangaid, kuid ei hajutanud pilvi. Hakkas sadama üksikuid piisku kord siin, kord seal... Joasalu vaatas ülespoole, ninale langes vihmatilk — selge, tarvis on koju minna.

XIII

Pühapäeval sadas pladinal. Kolhoosnikud olid kodus, ainult kari läks välja. Ja päev kujunes igavaks puhkepäevaks.

Joasalu luges hommikust keskpäevani. Võtnud kätte varem alustatud raamatu, Šolohhovi „Ülesküntud uudismaa“, ei saanud ta seda enam lõpetamata käest panna. Raamatu sündmuste areng oli sügavalt haarav, haarav nagu suur revolutsiooniline pööregi, mida selles kirjeldati, klassivõitluse viimane etapp, mida ei saa teostada siidkinnastes kätega. Meil on see samuti käes. Ka meil käib võitlus elu ja surma peale vana klassi jäänustega, kes ei taha loovutada oma viimseid positsioone võitlusega. Ka meil ei puudu Ostronovi taolised kahjurid. Ja Joasalu loetles mõttes kolhoosi astunud nn. jõukaid keskmikke. Neist ei jäänud mõttesõelale ühtki perekonda peale Kirsimäe pere ja Pärtli Jaagupi. Jah, nemad leiavad möödunud aegu, see on kindel. Aga samas mõtles ta, meil on ju kulakute likvideerimine toimunud. Kes teab, kas meil see võitlus nii teravaks kujunebki, nagu kirjeldab seda Šolohhov oma teoses.

Akna taga sadas lakkamatult tihedat ja peent vihma, tuul lõõtsus, raputas puude oksid, langetades alla jämedaid vihmapiisku, et koguda neid jälle tihedate lehtede sõelale. Maa jõi, paisus, teed muutusid poriseks, rattarööpad ja kraavid sulisevateks veeniredeks ja -ojadeks. Ja juba ootasid inimesed, et sadu lakkaks. Pööripäeva-aegsed vihmad ei muutu kroonilisteks. Tulevad kuumad päevad, üleliigne niiskus valgub maasse, haihtub õhku, ning peagi vahitakse jälle ringi, kas pole näha vihmapiilvekest. Sügisel, kui rukis on külvatud, ei oota vihma enam keegi. Aga siis aina sajab, aina kupatab — kuus päeva nädalas ja seitsmendal õieti tugevasti! Eesti talupoegi nuhtlevad tavaliselt kuivad ja külmad kevaded ja märjad sügised, mis takistavad viljade koristamist, kartulite võtmist, teisi loodusenuhtlusi nad peaaegu ei tunne.

Koputati uksele. Joasalu, tõusmata kušetilt, kus ta lamades raamatut luges, hüüdis:

„Sisse!”

Ust ei avatud, ent koputati jälle. Joasalu pani raamatu pahaselt käest, võttis kuue ja läks ukse juurde.

Avanud ukse, üllatus ta, nähes koridoris Aliisi oma tavalises pikas hommikumantlis.

„Mis on juhtunud?”

„Teate, mu tuba jookseb läbi! Ma ei tea lihtsalt, mis teha! Ma olen üleni märg.”

„Hm!” ümahtas noormees. „Kunas see siis läbi jooksmata hakkas?”

„Ma ei kuulnudki. Magasin. Vihma tilkus otse asemele. Ma olen märg. Diivan on ka märg, kuid ese ise on nii raske, et ma ei jõua seda kuivale kohalegi nihutada.”

„Ma tulen ja aitan,” nõustus noormees.

Aliis viis ta oma tuppa. Mugav tuba oli täis vihma-piiskade solinat. Akende ees tüllkardinad, põrandal vaibad, laudadel vaasid lilledega, aga diivanile oli asetatud pesukauss, põrandal taldrikud. Esimesel momendil ajas see naerma.

„Ah, te veel naerate minu õnnetuse üle!” ahastas Aliis.

„Andestage,” sõnas Joasalu, „pole niisugust pilti rahuolukorras veel näinud.”

„Aga mis siin nüüd teha?”

„Ma ronin põõningule, vaatan, kust kohast läbi jookseb. Otstarbekohasem oleks veenõud sinna paigutada. Kui siin tilgub paljudest kohtadest, siis seal võib-olla ainult kahest, kolmest.”

„Kas teete seda minu pärast?” küsis Aliis.

„Teen seda selleks, et kolhoosi hoonet kõdunemise eest kaitsta.“

Joasalu otsis pesuköögist ämbreid ja teisi nõusid, mida pööningule viia. Toonud redeli, püüdis ta katuseauke pööningult, altpoolt kinni toppida, aga see ei õnnestunud. Köögist toodud kibud pidid likvideerima uputuse.

Alla tulles selgus, et lagi tilkus endiselt. See tilkus peaaegu lõunani. Tuba oli röske, ahju kütta ei saanud — truubid olid tahma täis...

Oodates vihmapiiskade lakkamist, näitas Aliis Joasalule oma maalide mappi. Seal oli akvarelle, pliiatsi ja tušijooniseid. Joasalu tundis ühel pildil ära vana härrastemaja fassaadi õitsvate jasmiinipuhmastega — värvid olid ilusad, soojad, kuid tehnika ebamäärane. Sulejoonised olid seevastu tehniliselt paremad, kuid kahjuks ekspressionistlikud — mingisugused degenerantide näod, suurte suude, lauskjate laupade, laiade lõugadega.

„Kus te olete näinud selliseid nägusid?“ küsis Joasalu.

„Ma pole neid isegi unes näinud,“ vastas Aliis.

„Aga miks te neid siis joonistate?“

„Et vaatajad üllatuksid,“ oli avameelne vastus.

Nad jäid vaatama üht grupijoonistust, mis kandis allkirja: „Seltsimehed! Liig kaua oleme pidanud kannatama rõhujate mõisnikkude iket.“ Ühel „seltsimehel“, mõisa moonakal, oli nina nagu kartul ja juudi habe, teisel mehel aga oli liiga naiselikult õrn nägu, pikkade ripsmetega silmad, ülipikkade sõrmedega käed (nagu meelegra oli antud meestele naiste ja naistele meeste näod, kõik elemendid olid vägivaldselt segi paisatud). Agitaatorist oli tehtud mingi moodne kahekümnenda sajandi

apostel, ainukesest naiskujust naisterõivastes ürginimene. Kõik oli väär, nähtud haiglase inimese virila pilguga.

„Miks te joonistate nii?“

„Sellepärast, et nii võib ka.“

„Aga see pole loomulik.“

„Kui soovite loomulikkust, siis plõksutage aparaadiga, tuleb isegi odavam,“ oli Aliisi solvunud vastus.

Mõned tööd olid pisut selgemad. Akvarellid olid saamatud, tõsi, kuid sulejoonistused, kuigi oma ideelt äärmiselt mõttetus, äratasid huvi. Nii näiteks magav mees ja naine, nende kõrval laialisirutunud lõõtspill. Milleks see lõõtspill? Ja millised kujud! Nuta või naera, kas on see inimeste mõnitamine või peitub selle taga ka terake tõsist mõtet... Isa kaevab pojale hauda, poeg seisab haa ees, käed püksitaskutes, läki-läki peas, aga nende taga seisavad relvadega mehed. Pildi allkiri: „Ta raius tükk tüki järel külmanud sood.“ Pea kinni, mis see's on? See on illustratsioon ühele raamatule, ühele Joasalu poolt ammu loetud raamatule. Talle meenus täpselt loetud lugu: poeg viidi soo peale mahalaskmisele, isa pandi hauda kaevama. Kui vanamees, töötades kangi ja labidaga, väsis, ütles poeg, kes karistussalga sõdurite vahel seisis: „Oota, isa, ma aitan sind!“... See pilt pole halb, selle pildi idee on sügav, revolutsiooniline, see on kurb episood 1905. a. karistussalkade tegevusest Eestis, ka tehniliselt on pilt teistest parem, kuigi isa nägu poja näoga võrreldes on vähe poisikeslik ja habe otsekui kleebitud lõua alla... Joasalu otsis silmadega tähelepanelikult initsiaale pildi nurgast ja leidis need. Mis see siis on? See pilt pole Aliisi joonistatud. See on teise inimese töö. Isegi need ekspressionistlikud visandid

pole tema omad. Aga miks ta seda ei ütle? Tal on selleks mingi tagamõte. Ta ise vist polegi kunstnik, kuid püüab esineda kunstnikuna. Selles peitub ilmne eesmärk, kellegi pead segi ajada.

Aliis muutus talle järsku võõramaks. Kui ta tõusis, et lahkuda, tõusis ka naine, mõistmata, mil kombel ta oma külalist vastu karva silitanud oli.

„Poleks uskunudki, et mehed on nii õrnatundelised.“

„Poleks ka uskunud, et naised on nii targad,“ vastas Joasalu.

„Eks eilne õhtu oli kena?“ küsis Aliis, pöörates jutu teisale.

„Eilse õhtu eest tänan.“

Aliis tegi suured silmad. Isegi kummardas irooniliselt.

Olen ma aga juhm, ütles Joasalu, tulnud oma tupp. Miks ma siis ära kokkusin? On siis selles midagi kuri-tegelikku, kui ei olda võõra suhtes täiesti avameelne: Aliisil on omad saladused, minul omad. Ta on siiski kena ja haritud naine, ta ei ole minu suhtes täiesti ükskõikne. Ah, kurat! Pole ju enam sõja-, vaid rahuaeg. Peab elama inimese moodi. Lombak tahab ka elada. Olen ma's usutõotuse andnud või? Ja mida ma kokkusin? Inimene teeskleb sageli ilma vähimagi tagamõtteta, aga mina kohe ei tea, mis...

Ta hakkas isa toodud väikest õlleankrut avama, kuid unustas sellelt saadud õpetuse: punnile enne peenikese oherdiga auku lasta. Hakanud punni kangutama, lendas see paugatades pealt, õlleankrust pritsis näkku vahtu ja vedelikku... Jälle uputus! Ptüi!... Samal hetkel paiskus lahti toauks, lävel seisis Aliis. Ta oli alguses nagu kokkunud, ent hetkel hakkas laginal naerma.

„Uih, kuidas mind ehmatasite! Kuulsin pauku, mõtlesin, ei tea mis . . .”

„No vaat,” sõnas Joasalu. „Mul on parajasti millega külalist vastu võtta. Pärast ehmatust tuleb juua, muidu võib veel mõne tõve saada.”

„On see rahvatarkus?”

„Jah.”

„Rahvatarkusse ma usun,” vastas Aliis vahvalt ja võttis laua juures istet. „Vaatame, mis teil seal siis on. Muide, kui kasse pole kodus, on hiirtel pidu. Petenbergi abikaasa läks vihmast hoolimata surnuaiale, vanamees magab õiglase und, tal on alati pühapäeval hea uni. Minu tuba aga jookseb läbi. Ma lihtsalt ei saa seal istuda.”

Imelik oli vana Joasalu õlu. Pruun ja magus, pähe ei hakanud, aga vestelda oli kerge. See oli nagu šampanja, kihises ja vahutäs, tegi pea selgeks, meeolelu rõõmsaks, mured peletas minema.

Nad maitsesid õlut ja vestlesid mitmesugustel teemadel. Jutt hüples ühelt ainelt teisele, oli kord kerge, kord tõsine, kord poliitiline, siis jälle apoliitiline. Aliis jutustas talle oma reisimuljetest Moskvast ja Leningradist, kus ta viimasel ajal oli käinud, kus teda eriti olid huvitanud kunstimuseumides Aivazovski meremaalid. „Terves maailmas pole keegi maalinud nii hästi merd. Tal pole võrdset terves maailmas . . . Aga Repinil on . . . Mispärast ülistades ühte, unustatakse teised suurused?”

„Pole ühtki unustatud, kes seal on esitatud,” vastas Joasalu.

Aliis tõusis, et tõrjuda Joasalu tabavat vastuväidet, kuid samas tegi imestusest suured silmad:

„Oih, mis see's on? Ma olen purjus! Ma ei saa sam-

mugi astuda! Olen ma's mürgitatud või?" hüüdis ta näost kahvatuks muutudes.

Joasalu tõusis, et teda rahustada:

„Andestage! Unustasin hoiatada. Minu vanamees teeb alati kanget õlut. Aga see uim lahtub ruttu. Lööb kiiresti pähe, aga haihtub jälle nagu udu... Istuge toolile, ei maksa karta.“

„Uih, sammu astuda ei saa! Ma ei saa vist isegi üle toa minna!“ Ta ajas käed abitult laiali nagu haavatud lind tiivad. „Kuulge, mis see's ometi on? Millega te mind mürgitasite?“

„See oli õlu. Ma jõin ju ka,“ rahustas teda Joasalu.

„Ma ei tunne neid talupoegade jookke! Ai!“ ta haaras peast kinni. „Nüüd lööb ka veel pähe! Enne oli jalgades, aga nüüd lööb ka veel pähe! Aga jalad on ikka veel nõrgad,“ ta püüdis astuda, hakkas vaaruma, kukkuma.

Joasalu haaras ta käte vahele... Jälle hakkas maailm liimist lahti minema, nagu eile õhtul pööripäevatulel. Jälle hakkasid meeltes undama keelatud tundmuste häiresignaalid... Nad unustasid endid lõplikult, teesklematult. Vaata, mis tegi vana Joasalu õlu, kardetav jook noortele, hea jook vanadele, kelles ta ei kutsu esile midagi peale ajutise mõttekerguse.

...Õhtuse bussiga saabus linnast raamatupidaja ja sooloodija. Raamatupidaja — Johannes Vimpel — oli noor mees, pikakasvuline ja kõhis. Ta kaebas:

„Kui kevadel kõha saan, ei parane see enne kui talvel. Jah, talvel kargete ilmadega paranen... Aga suvel need autod, need krusad, mis voorivad töökoha akendest mööda... Noh, tont võtaks, nüüd ma enam seal ei istu — leiti teine mees. Ma olen neile selle eest väga tänulik. Tahtsin juba ammugi kolhoosi elama asuda, sest

olen üles kasvanud kolhoosis. Minu kodumaa on Novosibirsk... Kopsuhaigetel linnas suvel elada ei ole soovitav. Tänavad on tolmuised, kantseleid suitsused, akent avada on võimatu — tolmu lendab akendest sisse..."

"Tänavaid ju kastetakse," märkis Joasalu.

Noormees muhatas ja jätkas oma erutatud juttu:

"Meie asutise majahoidja müüs kastmisvooliku maha, kuid saadud raha jäi ära. Karistuseks mõisteti talle aasta või kaks paranduslikke töid töökoha järele. Nüüd siis tema, et lunastada oma pattu, aina pühib ja pühib oma õnnetut tänavat, aina tolmutab ja tolmutab, aga tolmu lendab avatud kontoriakendest sisse ja mina pean seda kõike oma kopsudega filtreerima."

Joasalu arvas, et üks kahest, kas põeb Vimpel mingit "tolmumaaniat" või on noormehe kopsud tõesti korras ära. Kas poleks tal õigem olnud sel juhul sanatooriumi sõita. Aga ise ta kippus kolhoosi...

Vimpel aga jutustas suurima vaimustusega:

"Juba ammu igatsesin kolhoosi. Suurepärane õhk, ilus loodus, palju puid, päikest..."

"Täna sajab," sõnas sekka Joasalu.

"Eks vihm lähe üle," kinnitas Vimpel. "Olen kolhoosis sündinud ja üles kasvanud. Kusagil polnud nii hea elada kui meie Siberi kolhoosis. Poisse ja tüdrukuid kutsuti õppima tööstuskoolidesse, tehnikumidesse, ei tahtud minna. Kahju oli omast kodust lahkuda."

"Meil siin on vastupidi, kiputakse aga kolhoosist välja. Ei leidu sobivat inimest, keda raamatupidajate kursusele saata. Enamik neist juba läinud."

"Tähendab, teie kolhoose juhatakse halvasti, ei osata majandada," tegi Vimpel otsese järelduse. "On ju varemgi nähtud. Aga kõiges on peamiselt süüdi kolhoosi

esimees. Ei tunne põllumajandust, ei oska selgitustööd teha, ei oska organiseerida, administreerib, tahab palju magada, suhtub hooletult ühiskondlikku omandisse..."

"Noh, aitab juba," katkestas teda Joasalu. "Võtke arvesse, et meie kolhoos on veel noor, äsja asutatud. Pole veel saadud elama hakatagi."

"Võib-olla ei ela ka," kinnitas Vimpel. "Hakkategi virelema..."

"Kust te seda teate," vaigistas teda Joasalu. "Nii räägivad meil ainult kolhoosi vastased: ei ela ega saagi elama!... Parem ütlege, milles viga, seame asjad korda ja hakkame elama kümme korda paremini kui üksikmaapidajad."

Vimpel otse kihvatas. Ta suured silmad löid välkuma, kahvatutele põskedele ilmus puna:

"Muidugi hakkame elama paremini ja kümme korda paremini, kui üksikmaapidajad. Aga selleks on tarvis asjast aegsasti kinni hakata, kohe poliitiline töö massides käima panna. Paneme selgitustöö käima. Mina aitan kaasa. Roogime inimestest vanad igandid välja. Teie, majandusmehed, ütlete, et majandus on kõige alus. Meie, propagandistid, ütleme, et — hea ja õige ning õigeaegne propaganda ja selgitustöö on kõige alus. Te juhtige majapidamist, mina hakkam poliit-massilist tööd juhtima. Vaatame siis, mis sest asjast välja tuleb. Poliitika aitab majandust edasi viia..."

Joasalule hakkas noormees ja tema jutt meeldima. Alguses näis ta kergena, ja sellisena Joasalu teda võttiski. Kuid tegemist polnud siin kahjuliku ebaloomuliku kergatslikkusega, vaid elava karakteriga, vaimustatud oleku ja iseseisva käitumisega ja — mida kauem nad vestlesid, seda omasemaks nad teineteisele said. Vimpel

otse sädeles vaimustusest ja entusiasmist. Kuid akna taga pladistas nukrat vihma ja tuul lõõtsus. Jalutades toas ja vesteldes vahtis ta aknast välja, nagu oodates ilma selgimist.

Nad leppisid kokku, et tarvis on hakata töövaheaegadel kolhoosnikutega poliitilisi vestlusi pidama, neile ajalehti ette lugema, välispoliitilisi küsimusi selgitama. Selleks, et inimeste poliitilist taset tõsta, pole neid vaja istuma ja õppima panna: kõike seda saab teha muu seas, muu töö vahel. Joasalu aga lubas aidata Vimpelit raamatupidamise korraldamise alal.

...Melioraator oli aga teist laadi mees. Ta oli vanem inimene, õppinud kunagi Tallinna tehnikumis maamõõtmist, oli omandanud maamõõtja kutse ja oli töötanud sel alal kodanlikul ajal paljudes asutistes ja peavalitsustes. Ta oli vähese jutuga ja endast suures arvamuses mees, oma ala hea asjatundja ja suure töövõimega inimene. Suviste pikkade päevade ilusate ilmadega oli ta väljas peaaegu päikese tõusust loojakuni, ta väsitas oma mõõdupoisse nii, et need ei jõudnud õhtul kojugi tulla. Kuid vihmaste ilmadega istus ta toas, kandis mõõduandmeid abrissilt plaanile, projekteeris homse päeva töid, joonistas koopiaid vahapaberile... Ta oli alati sõjajalal toakärbestega, kuna need kippusid panema ta plaaniprojektidele üleliigseid punkte-kupitsaid. Ta sõdis nende vastu pika varre otsa kinnitatud nahklapatsiga ja ainsa vihmase ilmaga hävitas toas viimse kui kärbse. Ta kandis pikki veekindlast nahast säärikuid, mille kandadele olid löödud nahknibud nagu kalossil. Need olid selleks, et hea oleks õhtul ligenenud saapaid jalast kiskuda. Kuid milline kiirkäija ta

oli! Sellel alal ei suutnud temaga keegi võistelda. Sihijamistel metsamaadel aga aina käskles:

„No liigutage kirveid! Miks te ühte hunnikusse tormate? ... Laske edasi ... Näete küll, kuidas siht läheb!”

Ta ise pani sihivaiu, milliseid valmistas ja talle kätte tõi tavaliselt üks virgematest tööpoistest. Vaiad võisid olla ükskõik mis puust, kuid täpselt ühepikkused, rinnakõrgused, sirged, ülalt kahelt poolt valgeks tahatud otstega. Niisuguse vaia valmistamiseks tohtis vilunud töötaja kulutada ainult mõnikümmend sekundit.

Niisugune suure praktikaga spets tuli Uue Tee kolhoosi sood loodima. Väliselt oli ta hästi säilinud mees, pikakasvuline, käharate halliksminevate juustega, sirge ja tugeva rühiga. Suitsetas palju odavaid sigarette. Armastas nalja heita küla noorikute ja neidudega. Kui laupäeva õhtul tantsima mindi, oli temagi väljas, võttis ainult sõrmest laulatussõrmuse, et peol saaks esineda poissmehena. Tüdrukud pidasid vallalistest rohkem lugu kui naisemeestest.

Ta päris Joasalult, kui palju ta temale töölisi annab.

„Kui palju te neid vajate?”

„Neli meest vähemasti.”

„Jah, neli meest võib anda.”

„Aga et oleksid tublid ja osavad poisid!”

Ta küsis Joasalult kolhoosi üldkaarti, kus Karjasoo piirid umbkaudu näha oleksid. Kuid Joasalu teades selline kaart kolhoosil puudus, küll aga oli täitevkomitee seinal suuremõõduline kogu valla kaart, kus Karjasoo piiridki peaksid peal olema.

„Vaat niisugust kaarti ma just vajangi,” ütles maa-mõõtja.

Ta võttis oma suurest portfelist vahapaberit, pliiatseid

ja teisi joonestustarbeid, pani asjad mappi ning läks täitevkomiteesse.

Joasalu paigutas ta korterisse sepp Tõnsbergi juurde, kellel olid suured ruumid ja vähe kärbseid. Vimpeli aga pani elama Aliisi toa kõrvale vanasse härrastemajja.

XIV

Joasalu isiklik elu muutus keeruliseks. Oli seda vaja, et selline inimene, nagu Aliis Kronberg, pidi sel suvel ta teele sattuma? Hoolimata oma kõhklevast ja kahtlevast olekust, tundis ta Aliisi vastu suurt poolehoidu. Tundis, nagu oleks saabunud ta esimene armastus. Raske on inimesele etteheiteid teha selliste õilsate tunnete pärast, ometi tegi ta ise enesele etteheiteid. Ta leidis, et temale käesoleval suvel ei sobi armuseiklused, tal on tähtsamaid ülesandeid. Aga siiski — Aliis meeldis talle . . . Aliis oli kaval — hullutaja! Seda Joasalu märkas peagi. Aga mis sai ta parata: ta oli kurat, kes, võtnud talupoja sõrmest tilga verd, sirutab peagi naeratades käe ka tema hinge järele. Noh, võtku hing, aga au ma ei müü (ta mõtles selle all nõukogude inimese ja parteilase au). Aga võib-olla oligi ta selle juba müünud, laskudes suhetesse talle lähemalt tundmatu, kahtlase inimesega. Kuid kes ütleb, et Aliis on kahtlane? Ta ei ole meie vaenlane!

Oma kahtlustest aetuna päris ta Petenbergilt lähemaid teateid Aliisi kohta.

Petenberg ütles:

„Ta on mu kadunud õepoja naine.“

„Aga kes oli teie õepoeg?“

„Advokaat.“

„On ta surnud?“

„Ei. Ta läks Rootsi.“

„Oli ta rikas?“

„Ega ta vaene olnud. Oskas kliente koorida küll.“

„Kas Aliis on kunstnik?“

„Kunstnik ei ole, aga maalib küll, mängib ka klaverit, tantsida ja laulda oskab ka... Küsi, mida sihukesed ei oska!“ heitis vana käega, pigistas näpuga ühe nina-sõõrme kinni ja nuuskas teisest vastu kuivanud borsdorfi kändu. „Mul oleks vaja mõningaid inimesi aeda. Paneksin nad õige vanu kände välja juurima.“

„Selleks saadan ma sulle homme paar tugevat meest,“ vastas Joasalu. „Kuid millest ta elab?“

„Kes?“

„Teie õepoja naine.“

„Või's ma tean. Vanade väärtasjade müümisest, masinakirjutamisest, klaveritundidest. Palju siis sihuke kulu-
tabki... Kas ei oleks kuidagi võimalik veel ühte inimest vikatiga aia ääri maha niitma saada. Umbrohi kasvab muidu üle pea.“

„Umbrohtu niitku teie omad töölised,“ vastas Joasalu.

Ilmad olid jälle ilusad, vili kasvas jõudsasti. Kaeraorased keerutasid kalmustena oma tumerohelisi mahlakaid latvu, nisu oli pead loomas, ainult taliviljad olid hõredaks jäänud, kuid pikkust oli neilgi. Suviviljaoraste äestamine oli Joasalu esimene suur võit, selles võis veenduda oma silmaga iga kolhoosnik ja talupoeg. Tõsise üllatusena tuli talle Tomsoni teade, et kolhoosidele on saadetud autosid. Ühe poolteisetonnise võib Uue Tee kolhoos omale saada,“ ütles Tomson. Joasalu ja Leida sõitsid aega viitmata Tallinna kaubajaama auto järele.

Auto saabudes oli rahval rõõmu ja imetlemist palju.

Kes polnud kaugetel põldudel tööl, tulid kokku, kogunesid sõiduki ümber nagu talumehed laadal uhke traavli ümber, pärides esmajoones selle hinda. Kuulnud, et hind pole kallis, et kõik on puhtas rahas kinni makstud, muutusid inimesed veelgi julgemaks ja rõõmsamaks. Nad katsusid auto külglaudade keerulisi kinnitusklambreid, kobasid käega läikivaid, krobelse mustriga kummrehvisid ning ahhetasid:

„Vaata, missuguse kingituse meile valitsus tegi! Odava hinna juures pole see midagi muud kui ilus sünnipäevakink.“

„On sul täna sünnipäev?“

„Jah, minul on täna sünnipäev,“ vastas kolhoosnik. „Ehk saab sünnipäevasõidugi ära teha? Mis sa sest arvad, Leida?“

Leida ei vastanud.

„Aga kui palju hobustevaeva jääb tagasi,“ arutas teine mees. „Autoga hakkame nüüd kõiksuguseid kiireid ja tähtsaid vedusid vedama. Neid pole meil mitte vähe. Võtame näiteks kas või piima meiereisse vedamise — iga päev rakenda kolm hobust vankri ette. Aga seal tõsta nõud kohe autole ja — läks. Ja kui hea on piimanõusid meierei juures maha võtta, seal ju sihuke kõrge trepp, lase külglauad alla ja muudkui veereta.“

„Ei tea, kas sihukese masinaga saab ka sõnnikut vedada?“

„Mis jutt see on? Sõnnikut? Kes masinaga siis hakkab sõnnikut vedama! Meil muidki vajalikke vedusid. Sügisel tuleb linnasõunstrammu koju tuua — vaata siis, hoia alt! Või normivilja vedamine vastuvõtupunkti — vaat siis, las käia! Sõnnikut kärutame hobustega.“

Tõnsberg ja Leida vaatasid mootorit. Leida oli rahul,

et mootor oli täpselt sama tüüpi, mille juures nad talvel kursustel õppinud ja töötanud olid. Aga Leida ei näinud rõõmutsevatki, ta oli täna vähe kinnine, otsekui vihane inimeste peale. Põhjuseks oli see, et Ants Kirsimägi polnud tulnud autoga saabujaid vastu võtma.

Rahvas, kogunenud mootorit vaatama, rõhus peale ning Tõnsberg käratas:

„Ärge litsuge peale, te nagu nii sest asjast midagi aru ei saa! Noh, mis sa tahad siin näha? No tule vaata!“ sõnas ta kurjalt Karja-Petrile, kes talle tagant peale litsus.

Tõnsberg ise polnud mootorite alal võhik. Ta oli Esimese Maailmasõja ajal garnisoni elektriijaamas plahvatusmootorite juures töötanud, tundis ka automootorit. Kuid autot juhtida ei osanud. Ta kavatses autojuhtimist Leidalt õppima hakata ning püüdis tütarlapsele teha eriti lahket nägu.

Joasalu oli autogaraaži korraldamas. Vanast mõisa töllakuurist veeretati välja vanad töllad, pühiti välja vana praht, laudpõrand roogiti mudast puhtaks, ning garaaž oligi valmis. Kuuri akna all oli lai laud mitmesuguste tislери- ja lukusepatööriistadega, neile leiti koht teisel. Leida istus kabiini ja sõidutas auto garaaži. Pealtvaatajatel kolhoosnikutel värises süda sees, et — kas ta oskab nüüd auto nii kitsast uksest sisse juhtida, et see oma uute külgedega uksepiitu ei riiva! Aga ei riivanud. Auto veeres tasa podisedes uksest sisse, rahvas tõmbas rahuldatult hinge tagasi. Leida oli oma juhieksami rahva ees auga sooritanud.

Esimees ise sulges garaažiukse ja pistis võtme tasku. Leida, märgates, et esimees võtit temale ei anna, tegi imestusest suured silmad, kuid ei lausunud sõnagi.

Joasalu siirdus Tõnsbergiga sepikotta.

„Garaaži võti võta sa oma hoiu alla, kuna sa alati kättesaadaval oled, mina aga pean kodust ära käima. See võib rippudagi siin sepikojas,“ ütles ta Tõnsbergile.

„Miks sa võtit Leidale ei anna? Ta tegi üsna suured silmad,“ päris Tõnsberg.

„Ma ei usalda teda hästi. Ta sõbrustab Kirsimägedega, mulle aga paistavad need inimesed kahtlastena,“ ja pööras jutu teisale: „Mul oleks sinule üks tähtis ülesanne.“

„Mis see siis oleks?“ küsis Tõnsberg.

„Me saame turbatööstusest endile vana ekskavaatori. Nendele tuli sama saadetisega uus masin. Nemad hakkavad lepingu kohaselt uue masinaga Mädaajõe puhastama. Meie aga laename nende vana ekskavaatori ja hakkame sellega Karjasoo peakraavi kaevama.“

„Kuidas me's vana masinaga?“

„Tuleb järele vaadata, ehk saab veel asja. Sõidame homme seltsis vaatama. Nad lubavad ka oma töökojas remontida, kui vaja on, kuid see oleks tülikas, tuleb vaadata, kas me ei saa omas töökojas sellega hakkama.“

„Mis tal siis õige puudub?“ küsis Tõnsberg.

„Puuduvad vintsid, neid me saame. Mootorikolvid ja mõned laagrid on läbi — laseme linnas uued valada... Vaatame põhjalikult järele, siis selgub, kas saab asja või ei saa. Mulle näib, et saab...“

„Või nii!“ imestas Tõnsberg kukalt kratsides. „Aga noh, ega ma vastu ole. Aga nüüd läheme uurima, kas lõikusmasinad on korras. Talumehed tõid need kevadel kokku, ei pühkinud porigi maha. Vana raud, muud mis-ki! Aga nüüd on heinaniidumasinad remonditud, viljaniitjate juures on veel mõneks päevaks kõbimist.“

Tõnsberg imestas Joasalu peremehelikku hoolt ja väsi-

matust. Nad vaatasid korrastatud heinaniidumasinaid, nende puhastatud ja õlitatud käigukaste, hammasrattaid, teritatud nuge, uuesti korrastatud lõikusraame. Lülitasid käigu vabaks, ajasid masinaid lõiketera pikast vändast ringi, ei leidnud aga nende juures ühtki puudust.

Lahkudes sepikoja juurest sõnas Joasalu:

„Ara sellest ekskavaatori asjast enne kellelegi hinga, kui asi pole täiesti klaar. Kui kaubale saame, pukseerime masina sepikoja juurde, küll siis aega arutada...“

Joasalu näis panevat kolhoosile uue elu sisse. Ei olnud enam tasa-targu kobimist, omapead minnalaskmist. Aina üks algatus ajas teist taga, kõik need olid kiireloomulised. Mõned kolhoosnikud mõtlesid, et mis se'st asjast küll saab, kuid tundsid peagi, et Joasalu julged algatused on soodsal juhul teostatavad ja teostamise korral vägagi kasulikud kolhoosile.

Aliis, kohates Joasalut, küsis:

„Sa lubasid katust parandada lasta? Nii on need mehed! Mitte nad sõna ei pea.“

„Pole mahti saanud,“ vastas Joasalu. „Aga ega ma ole unustanud.“

„Sul on viimastel päevadel liiga palju tegemist. Näib, nagu oleksid minuga ülearu palju aega kaotanud?“

„Ma pole midagi kaotanud,“ vastas Joasalu.

„Ei ole? No seda sa ütlesid hästi! Kas me ei sõidaks homme järve äärde? Ma pole tänavu suvel Peipsit veel näinud. Tee läbi metsa on kummaliselt ilus.“

„Selleks ei leidu küll kahjuks aega: heinatöö on algamas.“

„Minu jaoks?“

„Täna tahaksin ma veel sooloodijate juures käia,“ vastas esimees.

„Mina tulen kaasa,“ tegi Aliis ettepaneku.

„Palun.“

Nad läksid mööda kanali äärt. Vesi nirises kanalis ühtlaselt, polnud märgata tõusu ega mõõna. Voolu kiirus ja vee sügavus oli igal pool ühesugune, mis on heade veejuhtmete juures peamine nõue, sest sel juhul ei teki setteummistusi. Selliseid kanaleid saab kaevata ainult täpselt looditud pinnal. Loodija ei tohi eksida sentimeetri võrragi, sest siis eksivad ka kaevajad ja seda viga on tülikas parandada.

Mööda kanali äärt kulges läbi pikkade kõrsheinte kit-sas teerada. Aliis käis ees, Joasalu järel. Õhk oli palav, seda ei jahutanud isegi nõrk tuuletõmbus, mis hõljus piki veemagistraali. Kahel pool kanalit kasvasid pajud, sara-puud ja noored valgetüvelised kased. Minejate pead pee-geldusid virvendavas kanalivees.

Aliis kiljatas:

„Rästik!“

Joasalugi nägi midagi vilksatavat rohus.

„Vaata,“ hüüdis Aliis, „ta ujub juba vees!“

Rästik ujus kanalis pärioolu, keha loogeldes, pead püsti hoides, külmas vees ruttu väsima, tarduma hakates. Joasalu heitis ta kepiga kaldale. Ta lõmastas kepiotsaga rästiku pea, tundes, kuidas külmajudinad endal üle selja jooksid.

„Ma kardan!“ sõnas Aliis.

„Mida?“

„Kui mõni säärane roomaja sääرده kargab.“

„Ega's rästik ole koer,“ rahustas teda Joasalu. „Kui sa temale peale ei astu, ei tee ta midagi.“

„Aga kui ma kogemata mõnele peale astun?“

„Ole ettevaatlik.“

„Ei, ma siiski kardan,“ kaebas Aliis. „Ma tõesti ei julge enam edasi minna. Iseasi kui sa mind sulle võtaksid. Ega ma väga raske olegi.“

„Raskuse pärast nüüd...“ ütles Joasalu. „Aga inimesed näevad.“

„Kardad sa inimesi?“

„Kardan kõike, mis pole sünnis.“

„Noh, ma ei teadnud, et sa nii kartlik oled. Ma lähen siis tagasi. Head aega!“

Ta viipas Joasalule käega ja lippas sääрте välkudes mööda tulnud teerada koju tagasi. Joasalu läks üksi edasi. Tulnud kanali kitsama koha juurde, mis tähistas ühtlasi maapinnase madalaimat kohta Karjasoo piirides, arvas ta, et siit tuleks hakatagi sookuivendamise peakraavi kaevama. Ta lõi sinna tähiseks püsti ussitapmise kepi, pani sellele mütsina otsa samblatuusti ja pöördus paremale, et otsesihis kavatsetava peakraavi suunas Karjasoo loodijate juurde minna. Pind Karjasoo ja kanali vahel oli soopinnast vähe kõrgem ja see asjaolu tegi kraavi kaevamise raskeks. Kuid Joasalu arvas, et paas on sügaval, ka kraavi võib sügavama võtta — tihkest savist saame vahenditega, mis meil on kasutada, kergesti jagu. Ta mõõtis vahemaad kanali äärest Karjasoo piiridesse. Seda tuli üle kolme tuhande sammu. Pikk maa. Kuid mis sellest — praeguse aja tehnika juures on see kõik tühine asi. Projekterijal tuleb täpselt välja arvestada tööde maht. Teades töömahtu ja ekskavaatori võimsust, saame teada vajaliku ajakulu. Tähtis on, et me saaksime juba tänavu hektaari viiskümmend kuivaks lasta. Pindkraave aga enne kuidagi kaevata ei saa, kui peakraav pole valmis. Kõik oleneb ekskavaatorist, ent see pole veel käes...

Edasi minnes muutus pind vesiseks ja võsa tihedamaks. Jala all lirtsuv ja vajuv pinnas oli must nagu pigi — see on meie viljasoo, meie mustmuld! arvas Joasalu. Edasi hoopis kaugemal, kus algasid kollased ja mustjasrusked joovikukünkad hõredate soomändide vahel, algas kõrgsoo. Seal hakkame turvast lõikama kütteks ja loomadele aluspõhuks. Niisuguste mõtetega sattus ta kitsale sihile, mis läbis tihedat võsa soo ühest äärest teise. Kes selle on raiunud? mõtles Joasalu ja taipas kohe, et selle on raiunud nähtavasti loodijad. Samalt sihilt kulgesid kahele poole, täpsete vahemaade järele uued, eelmisele perpendikulaarsed sihid. Näe, kui palju juba ära tehtud, imestas Joasalu. Kõik need sihid tuleb mõõta ja loodida. Tööd jätkub. Et objekti töödelda, peab teda täpselt tundma! . . . Siis kuulis ta kirveste toksimist ja märkas ühtlasi peasihil päikese käes helklevat nurgamõõtjat. Eks sihiajajad olegi vist seal? Tulnud teodoliidi juurde ja vaadanud paremale, nägi ta ristsihil mehi, kes heitnud särgid seljast, raiusid tihedat võsa. Melioraator ise pigistas sihitähiseid pehmesse maasse.

„Jõudu tööle!”

„Jõudu tarvis.”

Kirveste toksimine lakkas.

„Puhake!” kamandas maaparandaja, olles ise higine nagu kirvemehedki, ja lisas juurde: „Tehke suitsu!”

„Kuidas töö edeneb?” küsis Joasalu.

„Täpselt nagu tavaliselt,” vastas melioraator. „Meie töös ei ole midagi erakordset. Kas võsa tihedam või hõredam, pind vähe tumam või kõvem, see ei mängi mingit rolli.”

„Millal tööga lõpule jõuate?”

„Välistöodega paari nädala pärast, seesmised tööd, see on projekti valmistamine, ei olene minust.“

„Kas te ise projekte ei valmista?“

„Ise küll.“

„Te ütlesite, et see ei olene teist. Kellest see siis oleneb?“

„Büroo ülemast: projekte valmistame talvel.“

„Miks siis ainult talvel?“

„Suvel pole aega, suvel tarvis välistöid teha.“

Joasalu ohkas:

„Mul pole aega nii kaua oodata.“

„Peab ootama.“

„Kui ma paluksin teid pärast välistöøde lõpetamist kohe projekti valmistamisele asuda?“

„Seda võib ka,“ nõustus melioraator, vaadates istumiseks kõrgemat mätast. „Aga seda tuleb siis teha omast ajast ja eri tasu eest.“

Joasalu kehtas õlgu.

Aga kui ta avaldas soovi kohe peakraavi suund ära märkida, et selle kaevamisega algust saaks teha, raputas maaparandaja jälle eitavalt pead.

„See on võimatu.“

„Peakraavi suudmekoht kanali ääres on ju teada,“ ütles Joasalu.

„Aga Karjasoo madalaim koht soos veel mitte,“ vastas melioraator.

„Kunas te selle teada saate?“

„Kui projekt on valmis.“

„Kas varem ei saa?“

„Erisoovil saab ka varem.“

„Millal?“

„Kui pind on looditud.“

„Tähendab, kui loodimistööd on lõpetatud, märgime ära peakraavi sihi ja hakkame pindkraavide projekti valmistama?”

„Kui omast ajast, siis ainult eritasu eest,” vastas maaparandaja, pakkudes Joasalule sigaretti.

Joasalu ohkas.

„Kolhoos ei saa eritasu maksta!”

„Kui tahab, küll siis saab. Kui üle koera saab, saab üle saba ka.”

„Saba on koerast kõrgem.”

„Hüppaja aga selle eest juba vilunum.”

Melioraator, istudes mättale, sirutas välja pikad jalad ja, osutades saabastele, alustas:

„Teate, mis maksavad praegu sellised saapad?”

„Ei tea.”

„Niisuguseid saapaid on praegu raske saada. Või arvate kummisäärikutel siin võsast töötada võivad? Kummikuid oleks vaid üheks päevaks, siis on nad lõhki nagu rübalad. Ma vajan tugevaid veekindlast nahast saapaid, mis ei vaeva jalga. Seesuguseid saapaid saab teha ainult eritellimise peale.”

Sellega oli peaaegu kõik selge. Inimene vajab uusi tugevaid juhtnahast pikkade säärtega saapaid. Sel teemal edasi venitada polnud enam mõtet. Üks kahest, kas saab maamõõtja sel suvel uued saapad, või jääb sooplaani valmistamine tulevaks aastaks.

Nad suitsetasid vaikides. Poisid olid oma suitsud juba lõpetanud ja sirutasid paljaid rinnakorve päikese poole — nende turjad olid juba väga pruunid. Melioraator sülitas ja viskas sigareti maha ning, vajutades seda kontsaga mudasse, hüüdis:

„Maast lahti!”

Poisid kargasid krapsakalt üles ja hakkasid pihta võsale. Nad olid juba kõvasti välja treenitud mehed. Joasalu võttis ühelt neist kirve ja asus ise ka katseks paju-põõsast raiuma. Raiumisel maa vetrus nagu padi ja kirve-tera ei võtnud tühjagi, kuigi see oli üsna teravaks käia-tud. Paju juured käisid sambla all risti ja rästi nagu ussi-pesa ja tuli veel kombata, kuhu kirvega lüüa. Poiss hak-kas pajuladvast kinni, sikutas, juur venis Joasalule jal-gade alla, see taganes ja raius kirvega.

„Ärge mängige seal,“ hüüdis melioraator. „Ega te sood pole laastama tulnud, kännud võivad vähe kõrgemad olla. Laske aga käia! . . . Edasi!“

Inimesed sattusid jälle hoogu. Poisid tormasid kirves-tega põõsaste kallale, nagu sõdurid vaenlaste väega käsi-kähmlusse. Raiuti üsna kõrgelt, poole jala kõrguselt, et siht vaid läbi paistaks ja lindiga mõõta saaks. Kus võsa oli hõredam, seal edenes töö kiiresti, kus see aga oli tihe, seal tempo takerdus ning jälle karjus maamõõtja:

„No mis seal lahti on? Ärge tormake ühte hunnikusse, te raiute üksteisel varbad maha. Astuge osaliselt edasi!“

Joasalu raius. Vastik oli see töö. Äiates kirvega pritsis vahel vett vastu silmi ja riietele. Hoolimata kuu-mast ilmast kihises võsaalune sääskedest, need kippusid higisele näole. Tööga harjumatud peod tuhisesid kuiva-nud pajurootsude ja teravate kadakaokaste torkeist. Aga ta ei hoolinud sellest, tahtis töötada meestega kuni koju-minekuni, hilise õhtuni.

Kui siht oli aetud maismaa piirini välja, tuldi kesk-sihile tagasi, mõõdeti lindiga välja järgmise sihi lähte-koht — melioraator asetaski algusse teodoliidi ja, võt-nud üheksakümne kraadise nurga, alustas uue sihi aja-

mist. Joasalu imestas poiste vastupidavuse üle. Ükski neist ei kurtnud väsimuse üle, nad ei pannud tähele isegi sääskede pisteid, ainult vastu õhtut, kui need juba üsna jultunuks muutusid, tõmbasid poisid särgid selga. Õhtuni ei lasknud melioraator neil enam kordagi puhata. Üks poistest kaebas, et temal olevat jalad hauduma hakanud, ja ta määrib neid iga õhtu tõrvaga.

Melioraator õpetas:

„Pole tarvis nii palju rätikut ümber varvaste mässida. Las varbad loksuvad vabamalt pasteldes, siis nad ei hakka hauduma.“

„Mul alati heinaajal varbad paistes, mul sihukesed paksud põiad!“

„Pole viga,“ trööstis Joasalu. „Kui heinamaa on kui-vaks lastud, siis pole enam vaja varbaid tõrvata.“

Täna olid poisid väga kõvasti töötanud ja melioraator laskis nad tund aega varem õhtule. Nad läksid igaüks oma koju, Joasalu aga tuli maaparandajaga kolhoosi keskusse. Rahvas polnud veel põldudelt naasnud. Ka ehitustöölised istusid veel oma hoone juures. Joasalu märkas, et nad ei olnud täna mitte midagi teinud. Nad ei saanud ühtki korda palke seinale. Materjal oli ammugi taudatud, korda seatud, aga palke seinale asetada ei osatud.

„Me ei tule nurgaraiumisega toime,“ kaebas Priimets, ehitajate brigaadi vanem. „Keegi ei oska puhast nurka raiuda, mina ise ka mitte.“

„Kus on siis vana Maidla?“ küsis Joasalu.

„Ta oli siin küll, õpetas ja sättis, aga venitas üht palki tõstes end ära ja läks kõhtu kinni hoides koju. Kes teab kas tast enam asja saabki. Vana kah koledasti, nii et teha pole kedagi.“

„Mis me siis peale hakkame?“ päris Joasalu.

„Vaata, polegi midagi peale hakata. Kas jätame töö seisma või katsume ehitada ristnurgaga, see nagu oleks lihtsam.“

„Võib-olla leiame mõne mehe, kes tunneb ehitustööd,“ arvas Joasalu.

„Sihukest meest te praegu maal ei leia. Nad kõik on läinud linnadesse sõjahaavu parandama.“

Päeval tehtud töö järele oli ilmselt näha, et mehed seinu raiuda ei oska. Varem ülesraiutud sein maha kiskuda, selleks et lihtsama, ristnurgaga ehitamist alustada, selleks polnud ka mõtet. Tuli ootama jääda vana Maidla paranemist ja meestele seniks mõni lihtsam töö leida. Joasalule meenus häärberi läbijooksev katus.

„Kuni Maidla põeb, parandage ära vana häärberi katus! Lööge augud laastudega kinni,“ soovitas Joasalu. „Muidu hakkab hoone jälle vihmaga läbi jooksuma.“

„Kellel läbi jookseb, küll see paikab,“ sõnas Priimets nõökavalt.

See kivi oli visatud esimehe kapsaaeda. Meestel olid juba teada esimehe sõbralikud suhted Aliis Kronbergiga ja see ei meeldinud neile mitmel põhjusel. Nad olid kuulnud, kuidas Karja-Marja lärmi löönud karjaköögi nõusid otsides, millised esimees oli Aliisi toapööningule kannud.

„Tont võtaks!“ sajatas Priimets esimehe silmapiirilt kadudes. „Hakkame me linna lirtvadele korterit remon-tima, tema armukese toalage parandama! Las ronib ise katusele.“

„Kes ta sihuke on?“ küsis üks ehitustöolistest.

„See prouake või? Suvitaja teadagi!“

„Aga kust ta eluülespidamist saab?“

„Ta ju maalib . . . Kunstnik . . . Istub aias, värvid ja mol-

bertid ees, vaatab ja sehkendab. Lubas ka minust portree teha."

"Eks ta esimeest maali ka?"

"Kuidas siis muidu."

Mõnedel meestel oli tõusnud vimm Joasalu vastu veel teiselgi põhjusel. Nimelt oli Joasalu lasknud Kilgase õuel oleva kulaku rehe lammutada ja kolhoosi keskusse vedada. Rehe ja rehealuse terved ja tõrvased palgid kavatses ta ära kasutada kolhoosi hoonete ehitamisel. See kolhoosnikutele ei meeldinud. Nad nurisesid, miks ei või kolhoos ehitada uhiuuest materjalist, hooned tuleksid pealegi nägusamad. Mis neist kulakupesadest lõhkuda! Joasalu aga oli teisel arvamusel. Ta öelnud, et ega's kulakute ehitised pole muinsuskaitse alla võetud. Vanast materjalist olevat kerge ehitada, pole enam palkide varmist, tõsta aga seinale ja lao sammalt vahele.

Hiljem hakkas levima salapäraseid ja ebamääraseid jutte sõjaohust. Kes neid jutte levitas, oli raske kindlaks teha. Leidus mõningaid, kel kadus isu töölegi minna: lonkisid metsa all, otsisid marju või niitsid kraavipervedelt kodulehmale rohtu. Nende juttude mõju halvamiseks palus Joasalu Vimplit kolhoosnikute seas poliitilist selgitustööd teha, nendega vestlusi läbi viia ja töö vaheaegadel ajalehti ette lugeda. Enamus võttis sellise algatuse rõõmuga vastu, Vimpel aga sisendas neisse jälle uut julgust ja usku.

Kuidas Vimpel agiteeris?

Ta otsis ajalehtedest välispoliitilisi ringvaateid, teateid vabadusvõitlusest Hiinas, artikleid, mis käsitlesid uue demokraatia maade olukorda, luges materjali läbi ja koostas konspekti. Ta oskas hästi olulist ebaolulisest lahutada, kuna tal oli selge taotluste otstarbe — anda

inimestele usutav pilt rahu eest võitlevate maade võimsusest. Süvenedes oma kavasse ei saanud ta mööduda Stalini teosest „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“.

Vimpel ei maganud kahel ööl, valmistades konspekti vestluseks kolhoosnikutega.

Pühapäeval esines ta referaadiga välispoliitilisel teemal. Ta rääkis loogiliselt, elavalt, ta oli kõiges kodus, mida öelda tahtis, kuid ei jäänud siiski oma esinemisega rahule. Tal oli tunne, nagu ei saadaks temast aru, nagu kuulataks teda vaid kohusetundest, ja eriti üllatas teda see, et kõne lõpul ei esitatud küsimusi, vaid hüüti: „On kõik selge, pole midagi küsidagi!“ Kas oli see siiski nii? Selles lektor ise tõsiselt kahtles.

Aliis aga naeris pärast referaati, küsides Vimplit:

„Miks kordate liiga sageli sõna „tähendab“? Kas te ise seda ei märka?“

Vimpel ei vihastanud, kuid sõnas halvakspanevalt:

„Miks teie ise, kui te nii tark olete, meile pühapäeval mõne referaadiga ei esine?“

„Mis nüüd mina,“ vastas Aliis. „Ma pole kunagi poliitööd teinud.“

Kui aga noormees selsamal teemal kolhoosnikutega tööjuures vestles, tarvitamata isegi konspekti, kartmata eksida — ja eksides end vabalt mälu järgi parandades — ei esinenud tema vestluses enam üleliigseid kordamisi. Kuid küsimusi? Neid esitati rohkem kui vastata jõudis.

Ning alles vestlustes gruppides suutis ta veenda kolhoosnikuid, et pole neil mingit põhjust karta käesoleval suvel sõda.

„Kolmkümmend kaks aastat tagasi ei kartnud, Hitlerit ja tema liitlasi ei kartnud, siis kardame nüüd mingeid meretaguseid uusfašiste! Kui me kõik korralikult töö-

tame, ei suuda meid keegi võita! Iga uus normipäev on löögiks sõjaõhutajaile. „Jutupuhujatele” võite aga ütelda, et nad aitavad kaasa vaenlastele...”

Kui Joasalu oli ehitusbrigaadi juurest lahkunud, end kaevu juures pesnud, sattus ta vana häärberi trepi ees kokku Aliis Kronbergiga.

„Kas oleks sul aega hetkeks minu juurde tulla?” tegi Aliis lahkelt naeratades juttu.

Joasalule tundus ta naeratus esimese päikesepaistena vihmade ilma järel. Ka tema ei saanud lahketa muiet varjata, kuid sõnas tagasihoidlikult naljatades:

„Ega's täna ometi katus läbi jookse?”

„Me ei tea kunagi öelda, kus miski läbi jooksema hakkab!... Ole hea, astu sisse, ma tahaksin sinuga tõsiselt rääkida.”

Ta astus Aliisi mugavasse tuppa. See oli juba õhtuselt hämar. Läbi hõredate tüllkardinate paistis sisse punetav aovalgus, kududes seinale vaevaltmärgatavaid roosakaid õrnu valguselaike. Avatud akendest hoovas sisse akna all õitsvate jasmiinipõõsaste uimastavat lõhna. Aliis tõmbas mõlemad aknapooled kinni. Joasalu istus laua juurde. Aliis asetaski lauale suitsukarbi ja tikud ning võtnud aset teisel pool lauda, suunas terava pilgu noormehele.

„Kas võib sinuga täna tõsiselt, kuid sõbralikult rääkida?”

Joasalu kehtas õlgu. Miks ei või temaga tõsiselt rääkida? Ja sõnas:

„Tõeliselt mul polegi täna naljatamiseks tuju.”

Aliis alustas pikema sissejuhatusega:

„Kallis poiss, mulle ei meeldi sinu kulakute hoonete lammutamise kavatsused. Kui tahad olla sõber, siis loobu

sellest! Miks lõhkuda inimeste kätetööd. Te võite kasutada neid hooneid, kuid lõhkuda — see on barbaarne . . .”

„Aeg ise lõhub neid ja tema lõhkumistöö, kuigi pikaldane, on halastamatu. Ma mõtlen: neid hooneid ei saa ajahamba närida jätta, see oleks inetu ja ühtlasi kasutu.”

„Asi ei seisa selles,” arvas Aliis. „Aeg töötab pikkamisi ja meie ei tea kunagi, kelle kasuks ta töötab. Mul on sinust kahju, kardan sinu pärast.”

„Miks?”

„Ei ole hea asja liiga tuliseks ajada. Ei ole tark vaenlasi õrritada. Nad muutuvad kättemaksuhimulisteks.”

„Ei saa võitlust sumbutada,” sõnas Joasalu, „võitlus tuleb võidelda lõpuni.”

„Mille eest sa siis võitled?”

„Võitlen kolhoosikorra eest.”

„Aga, kui see kord ei sobi meie oludesse?”

Joasalu tegi suured silmad:

„Seda juttu olen ma kahjuks kuulnud meie vaenlastelt.”

„Minagi kuulsin seda neilt,” vastas Aliis kähku.

Ja nagu takistades Joasalu järelemõtlemist, tuli ta edevalt ja naljatades talle juurde ja, jäänud seisma ta selja taha, paitas oma pikkade sõrmedega ta püstakaid juukseid, tõmbas rahustavalt jaheda peoga üle lauba ja sõnas:

„Noh, aitab kõigest! Räägime millestki muust. Loodan, et sa siiski mu soovi arvestad.”

Joasalus kihvatas jälle uim, mis on kõigest tugevam, mis sunnib hetkel unustama kõik peale enese ja selle, kes sulle silmapilgul kõige lähedam on. Ta tajus vaid üht, et on hetkel õnnelik, ja selle vastu, kes temas neid tundeid äratas, ei saanud ta olla karm. Aliis tajus samuti oma mõju noormehesse ja tal oli pärimatagi selge, et tema

soovi arvestatakse. Milleks see kõik, mis põhjusel, sellest Joasalu ei viitsinud mõtelda. Ta oli juba unustanudki endise jutu. Nende keskustelu võttis lõbusalt rõõmsa ilme.

XV

Algasid heinatööd. Joasalul oli tarvis sajabrotsendiliselt kõik inimesed tööle suunata. Neid oli vähe, kes regulaarselt tööl ei käinud, aga kolhoosi naisperes siiski selliseid leidis. Kevadel neid tööle ei kutsutud, nad olid otsekui unustatud ja võib-olla mõned arvasidki, kes teab kas kolhoos neid vajabki. Nad olid juba oma olukorraga harjunud ja lootsid sel viisil edasi elada.

Nüüd aga tuli loogu võttes töökätest kibe puudus. Seda põhjustasid eriti muutlikud ilmad, mis ei lasknud pidevalt töötada — kuivi päevi ja tunde tuli maksimaalselt ära kasutada.

Joasalu rääkis isiklikult kõikidega, kes aeg-ajalt töölt puududa armastasid. Põhjusti esitati mitmesuguseid. Peapõhjuseks olid aga väikesed lapsed, kodused talitused, hädine tervis ja teised sellised, osalt ülesaadavad, osalt ülesaamatud põhjused. Ent oli ka neid, kes elades kolhoosis polnud astunud veel kolhoosi liikmekski. Üks väikemaapidajaist, andnud oma maa kevadel kolhoosi alla, rakendanud naise kolhoosis tööle, töötas ise aastatöölisena kõrvalasuvast turbatööstuses. Teda sel aastal sealt ära tuua oli võimatu. Tema naist aga, kes korralikult tööl käis, trahviks mehe ebaseadusliku talitusviisi pärast, kolhoosist välja ajada polnud ka mõtet. Tuli oodata, kunas mehel endal kavatsus tekib kolhoosnikuks hakata. Hetkel arvas ta teenivat tööstuses rohkem kui kolhoosis.

Samuti polnud üks kolmekümne viie aastane naine kolhoosi liige, loomulikult ei käinud ta töölgil. Joasalu päris, miks ta kolhoosi liikmeks ei astu ja tööle ei tule.

„Eks majapidamine olnud venna oma, vend läks kolhoosi, minul polnud selleks kohustust,“ vastas naine.

„Ehk tahate muul alal töötada?“

„Tahaksin küll, aga ei oska muud paremat midagi teha peale hariliku talutöö. Sellest ajast kui kooli lõpetasin jäin koju — vend poissmees, majapidamine vajas pere-naist; kes pidi siis kodutöid tegema?“

„Missuguse kooli te lõpetasite?“

„Gümnaasiumi Tartus. Seepärast mind kolhoosi liikmekski ei võetud, jäeti võimalus mõnda teist tööd otsida. Aga ma ei oska midagi peale tavalise talutöö.“

„Teil on hea haridus,“ märkis Joasalu.

„Mis see haridus! Kõik juba unustatud, linnaelu on võõraks jäänud, ise ka vanaks ja väetiks...“

Naise nägu otse lõkendas tervisest.

„Kas te võiksite meid heinatöödel aidata?“ küsis esi-mees. „Tasuksime teile nagu kolhoosi liikmetelegi normipäevade alusel.“

„Võin küll, miks ei või,“ nõustus naine kiiresti.

„Astuge siis ka kolhoosi liikmeks,“ soovitas Joasalu.

„Lasken'd olla.“

„Miiks?“

„Eks edaspidi näe. Ega minust linna minejat ikka saa. Iseasi, kui vend naise võtab, aga vaevalt loota — ta minust viis aastat vanem.“

Joasalu tõi mitmeid inimesi kodudest välja. Nad ei olnud eriti vastu, kuid igal ühel oli ikkagi mingisugune kaaluv põhjus, millest tuli nii või teisiti üle saada. Agiteerides kolhoosi kasuks, pörkas ta veel kord vastamisi

Pärtli Jaagupiga, kes kolhoosi kantseleisse tuli ja kirjaliku kolhoosist lahkumise avalduse esitas. Jaagup põhjendas oma kirjalikku avaldust suuliselt väga tõsiselt järgmiselt:

„... Mind juba suisa ei peeta miskiks! Kui olime lõpetamas kesaküнди, ajas traktorist uudismaa serval minu rundi ristikivi oma suurte atradega üles. Mina ütlesin, pandagu ristikivi oma kohale kohe tagasi, — ei võetud kuuldagi. Kui ma siis ise ristikivi oma kohale seadsin ja uue kupitsa mätastest ümber tegin, tulid nemad randaalimisel oma masinatega ja lõhkused mu kupitsa ära, aga ristikivile tegid kuivadest roigastest tule otsa, põletasid mu kivi lõhki ja maamõõdu seadusliku risti, millel kaks haru oli lahti ja kaks kinni, pealt minema kus kurat! Ma küsin teitelt: on's see kellegi tegu? Kroonu maamõõtja poolt pandud kivi minu oma higi ja vaevaga ostetud rundile...”

„Jaagup,” katkestas teda hetkeks Joasalu. „Ristikive ja kupitsaid meile praegusel ajal enam vaja ei ole, need ainult segavad meie tööd. Ei hakka me masinatega sinu ristikivi ümber tiirutama — kõik kivid ja kännud, mis on kolhoosi maa piirides, tulevad välja kaevata.”

„Kuis nii?” imestas Jaagup. „Aga kuidas ma oma rundi piiri üles leian, kui seda vaja peaks tulema? Ei ole enam ristikivi ega kupitsat, piiripeenart ega keda kuraditki!”

„Milleks sulle vanu kupitsaid vaja on?” küsis Joasalu.

„Räägitakse ju kindlasti, et hiljemalt augustikuus tuleb sõda, et kõik suuremad sõjad on alanud augustikuus. Sõnnikuveo ajal me arutasime. Ja siis ütles Kirsimägi, et Sännik on raadios kõike seda kuulnud. Kui ma aga Sänniku käest hiljem küsisin, siis ta ütles, et ta sest asjast midagi ei tea. Küllap vist kartis mulle avaldada.

Ütles, et tema pole sellest rääkinud, küll aga olevat temale keski rääkinud ja et see siis rääkis Kirsimäelegi. Kõik see on mu pea nii segi ajanud, et ei tea, mis teha, mis tegemata jätta."

"Miks sa siis kuulad niisuguseid jutte?" küsis Joasalu.

"Kuidas ma siis ei peaks kuulama? Kas mu elu ei ole segamini löödud? Kas ei ole mu piiripeenrad üles küntud ja ristikivid lõhki põletatud? Neist aga on mul kahju! See sinul pole millestki kahju. Sul ükskõik, mis või kuidas, kui aga saaks kõik kolhoosi, kui saaks oma suurmajapidamisele jalad alla. Aga niisugused mehed nagu Kirsimäed ja Sännikud muud ei ootagi, kui aga tuleks sõda, et vana korra ajal jälle vana moodi elada lastaks."

"Kas ootad ka sina vana korda tagasi?" küsis Joasalu.

"Kuidas siis muidu."

"Kulak oled sa peale selle," käratas Joasalu. "Või kulakute käsilane või nende sabarakk või midagi muud!"

"Sõima nagu tahad!"

"Noh, olgu pealegi — ma ägestusin."

Tund aega veenas Joasalu Jaagupit. Kuid suuremat kasu sellest ei olnud. Küll rääkis ta temale klassivaenlase järelejätmatust urgitsemistööst, enneaegsest ja asjatust sõjakartusest või selle ootamisest; ta rääkis demokraatliku rinde enneolematust tugevusest, kuid Jaagup ei võtnud kuuldagi. Ta oli nagu vana künnihärg, kes on otsustanud vagu mitte vedada, visanud end vaole pikali, ja — palu siis jumalaid või kuradeid — enne ei tõuse, kui nälg on varaks. Nii Jaagupki aina vahtis Joasalule üksisilmi otsa, raputas pead ja mõmises. Kui Joasalu oli lõpetanud, küsis:

"Kas võib nüüd minna?"

"Mine pealegi!"

„Andke siis paber ka!”

„Mis paber?”

„Noh, et olen kolhoosist vaba.”

„Seda otsustab veel üldkoosolek, kas oled vaba või ei ole,” vastas Joasalu.

Jaagup lahkus löödult. Ta luusis mööda oma põllupeenraid nagu haige, nagu peast segane, ja leinas oma lõhkipõletatud ristikivi juures. Siis tõusis pikkamisi üles, lonkis koju ja ütles naisele, et temal on sellest elust villand. Naine tõi talle lauale armastatud roogasid — kartulisuppi külamoodi, keedetud lamba peaja maonahkadest —, aga Jaagup ei nuusutanudki.

„Söön'd ikka,” ütles naine, „ega ma sind passima hakka. Mul vaja kolhoosirahvaga loogu võtma minna.”

„Mine kui tahad! Mul oleks aeg surra,” vastas Jaagup ja hakkas oma suuri säarikuid jalast kiskuma, et voodisse heita.

...Õhtu eel tuli Kilgas sünges meeleolus kolhoosi kantseleisse, vaatas ringi, kehitas õlgu, uuris uut seinalehte, kuid ta pilk ei püsinud millelgi pikemalt. Tal oli midagi tähtsat südamel, kuid Joasalu nagu nimme ei teinud väljagi. Ta töötas kolhoosi arveraamatute juures, saatnud Vimpli heinaliste juurde sotsialistlikku võistlust organiseerima ja vestlust läbi viima. Kilgas alustas tasa nagu endamisi:

„Näe, jälle üks tõend, et inimesed kipuvad kolhoosist võimalikult kaugemale. Varem, ta, hernehirmutis, teenis endale kirvega ülespidamist, või nagu vanarahvas ütleb, lõikas nõoriga leiba, aga nüüd on ta kolhoosi vastane. Millest see?” Ta hakkas ägestuma: „Seleta see mulle ära, millest see tuleb? Miks on meie inimesed,

meie klassikaaslased otsekui egiptuse pimedusega löödud?"

„Kellest sa räägid?"

„Ma räägin oma naisevennast, Sooveere Antonist. Vanamees, aga tahab oma perekonna juurest ära minna."

„Las läheb," sõnas Joasalu. „Ära sega mind. Mul pole praegu sinuga aega maad jagada."

„Miks ei ole?" kurjustas Kilgas. „Niisuguseks asjaks peab alati aega olema," ta tegi ise sealjuures väga tähtsa näo, peaaegu oleks rusikaga lauale põrutanud: „Luba küsida, kas meil on vaja ehitada või ei ole? Kas Priimetsa grupp oskab ehitada või ei oska? Vasta! Maidla on pikali maas: kes hakkab meie ehituse asja juhatama?"

„Kuule, ära karju!" vaigistas teda Joasalu.

Kilgas rahunes hetkeks, trummeldades sõrmedega lauale nagu kaaludes, kuidas esimeest veenda, kuidas tema ükskõikset hoiakut võita ja jätkas:

„Tead, vennas, meie asjad on kehvad! Me ei jõua oma ehitustööga sedaviisi kuhugi. Nad lõpetavad praegu häärberi katuse paikamist. Kuid tööpoolest nad rohkem lõhuvad kui parandavad. Aga katus on ju vana, laastud mädad. Üldse tuleb ehitustegevusele kõvasti rõhku panna, heinatööga tuleme ka ilma nende abita toime. Aga kuidas me ehitame, kui meil meistrit pole?"

„Ma ikka ei saa aru, mida sa tahad?" küsis Joasalu. „Või tahad ise ehitusmeheks hakata?"

„Mina ei oska! Kuid arvan nõnda, et tõmbame Sooveere Antoni, kui hea ehitusmeistri kogu tema perega meie kolhoosi. Ta oleks praegusel ajal meile nagu kullatükk. Ärme laseme teda minna."

„Kavatseb ta sooviavalduse esitada?"

„Ei."

Joasalu heitis käega.

„Ära vehi enneaegu käega! Uhkus tuleb enne lange-
mist,“ jätkas Kilgas. „Vaata, Anton on vallameeste peale
vihane, need olevat temale kõrge tulumaksu määranud.
Tahab ära linna minna. Aga mul on kahju, kui ta läheb.
Mis ta, vaene mees, linnas teeb? Mul oleks niisugune
plaan. Kuna meil on ehitusmeistrit vaja, kutsume ta kol-
hoosi.“

„Kas sa arvad siis, et ta tuleb?“ päris Joasalu.

„Kindlasti tuleb. Peaasi, kui me talle aga head tööd
anname. Töö talle meeldib. Katsun esialgu liikudega ligi
pugeda.“ Kilgas näitas põue pistetud viinapudelit. „Nii
on lood Antoniga. Aga nagu ma sulle ütlesin, et tema,
kuigi kokutaja või vähe pudikeelne, on kuldsete kätega
mees. Kõik „vuukmüürid“ ja sigalad, mis sa Kiiratsi tee
ääres näinud oled, on tema kätega tehtud. Aga praegu
on tal üks tähtis kruvi peas logisema hakanud ja kõik see
on kulakute ja kodanlikkude natsionalistide kihutustöö.
Õde tõi mulle põllule teate, ütles, et vanamees hakkab
ära minema... Kus sa sellega? Ei lase me teda kuhugi,
toome selle sarviku kas elusalt või surnult kolhoosi! Mis
sa arvad? Ma ei rakendanud hobustki lahti, kui õige
võtaksime ja sõidaksime...“

„Olgu,“ nõustus Joasalu. „Sõidame pealegi. Mina vastu
ei ole.“

Anton elas teisel pool Karjasood. Ta osmik asetses otse
raba ääres. Nagu kingsepal pole vahel häid saapaid, nii ei
olnud sel ehitusmeistril korralikku elamut. Teistele oli ta
ehitanud häärbereid, endale polnud saanud korralikku
osmikutki. Miks nii või teisiti, selle kohta oli kindlaks
kujunenud arvamusi, kuid ühtegi neist ei saadud täpselt
kohandada Antoni elukäigule ja olukorrale.

Antonil oli aga tõeline kavatsus kodust lahkuda. Ta pakkis oma tööriistu. Neid polnud tal palju: kaks kirvest, kolm-neli oherdit, paar hõövlit, mõned pöitlid ja saed. Ega ta kõiki riistu kaasa võtta kavatsenudki.

Ta oli väikest kasvu jässakas mees, ligikaudu kuuskümmend aastat vana, hallivõitu peaga. Kainelt oli ta üsna arukas inimene, aga purjuspäi lärmas nagu põrguline, kusjuures räuskamine oli tal ikka silmaveega segamini. Sel puhul ei saadud kunagi aru, kus lõppes naer, kus algas nutt. Tänapäev oli ta säärases meeleolus.

„Noh, Anton, kas asjad juba sedasi?“ alustas Kilgas, kui oli koduntlahkujat tervitanud ja toas ringi vaadanud.

Anton sattus pajatama. Ta pudikeelne jutt oli kummaline ja ebaharilik. Ta mured näisid teistele alati nalja tekitavat, mitte seepärast, et need olid nii tühised, vaid seepärast, et ta väljendusviis on liiga ebatavaline.

„Mul on oma maa,“ algas Anton, „a's he'taari, 'olm'ümmend sajandi"u. Mul on osmi', mille ise oma 'äte'a ehitasin, siis on 'a muu vär', a'a elada ei lasta. 'urat, 'as olen ma neil tõu'ata-tõmmata, 'as ei ole ma puhastverd 'äsitöoline? A'a täitev'omitee, et teda võta's, pani mind 'ula'u maksu alla . . . Maad mul liivaseljandi"u 'õi'es . . .“

„Ära räägi, maa on sul hea,“ katkestas Kilgas ta juttu.

„Mis hea?“ käratas Anton. „Liivaseljandi', 'ruusaräbu, ma'su a'a soolati tuhat 'uussada rubla. See ju 'ula'u ma's! Täitev'omitee, et ta võta's, ajab minu piiramise poliiti'at, varsti vaata, ha"ab li'videerima,“ ulgus Anton.

„Tule ära kolhoosi, mis sa siin jaurad,“ andis Kilgas nõu.

„'olhoosi? Ei iial'i! 'uis nii 'olhoosi? Uh! Ah! 'irves on mind toitnud ja toidab edaspidi'i. 'õi' need vuu'müürid, 'õi' need si'ade häärberid 'iiratsi tee ääres on minu 'äte'a

üles raiutud . . . Nüüd a'a lähen Tallinnasse."

"Miks nii kaugele?" küsis Kilgas.

"Lähemale ei saa! . . . Ma lähen 'as või maailma otsa, 'uid ära siit, 'us mulle üle'ohut te'ema on ha'atud. Tulumä'su tuhat 'uussada rubla!"

"Mis sest? Sa ju teenid paar tuhat rubla kuus!"

"'ust sa selle võtsid? 'ahte sadat'i ei teeni ma 'uus. 'esse nüüd ehitada laseb?"

"Aga meie alles hakkame nüüd ehitama ja meie juures hakkad teenima ka!" märkis Kilgas.

"Teie juures? 'uis nii? 'olhoosi ma ei tule. Te ma'sate 'õi'es viis rubla päevas, 'ust ma selle suure tuluma'su võtan?"

Ta sattus nüüd oma tavalisse jutuhoogu. Ajanud lõua püsti, hakkas ta silmade välkudes, kirudes ja ehtsaid pisaraid valades selgitama oma olukorda. Joasalu kuulas, suutes vaevalt naeru pidada.

"Me maksame sulle normipäevade alusel viis rubla päevas, siis veel viis kilo teravilja, kakskümmend kilo kartuleid ja juurvilja, peale selle heinu ja põhku — lehm sul on — mis sa veel tahad? Arva välja, kui suur su tegelik päevapalk tuleb!" selgitas talle Kilgas.

"Ei ha" a ma oraste peale kaupa tegema. Tule sest mis- 'it! Oh! Ah!"

Kilgas pani viinapudeli lauale.

Anton hakkas äkki naerma, mööda põski voolas äsjase raevu pisaraid hernestena alla, aga ei tema läbenud neid varrukaga äiata.

"Tulid siis saatma või?" küsis.

"Mis kuradi saatma? Sinusugust ka keegi saatma tuleb!" vastas Kilgas. "Pakin su sisse ja viin ära kolhoosi. Astud vormiliselt kogu oma krempliga meie kolhoosi liik-

meks. Me hoiame sind seal nagu pilpa peal. Aga mis sust Tallinnas, tehases saab?"

"Stahhaanovlane," vastas vana kõhklematult.

"Tore stahhaanovlane!" pilkas Kilgas.

"A'a mis sa's arvad! A'a mis sa's mu mõtteid se'ad? 'as ma's tööd ei tunne või?"

"Tööd sa tühi tunned," andis järele Kilgas. "Aga ära mängi! Ära mine kuhugi kaugele oma kodust, tule aita meil hooneid ehitada! Me ei saa ilma sinuta hakkama. Sedasama võib tõendada sulle ka meie kolhoosi esimees, kes istub siin su vastas..."

"Vaata!" imestas Anton. "Või ei saa ilma minuta ha'ma. 'assa näed... A'a ma pean palju teenima, mul vä'a suur tuluma's..."

Kui viin oli joodud, jõuti kokkuleppele. Anton tõstis oma riistakasti vankrisse ja sõitis kolhoosi. Kilgas viis ta järgmisel hommikul ehituste juurde. Keegi poleks teda hakanud poolvägisi kolhoosi kauplema, kuid vajati inimest, kes tunneks seinatööd.

Ehitajategrupi töö hakkas nüüd paremini minema. Anton õiendas tollipulgaga, kirus ja sajatas, kuid süvenes ka ise üha enam töösse, kolhoosi elusse — polnud aega viinagi võtta. Elu hakkas talle kolhoosis meeldima ja ta oli esimesi allesjäänud üksikmajapidajaid, kes sel esimesel suvel kolhoosi astumise sooviavalduse esitas.

... Niidumasinad käristasid kuulipildujatena. Tihe põldhein langes loogu — kõik, mis hammastera ette puutus, kukkus, olgu see heinakõrs, ohakavars või sõrmejämädune pajuvits. Ei halastanud masinatera põldpüüde ega jänestepoegadelegi, kes tihedas ristikehinas ukerdasid, üha sügavamale rohtu pagesid, kuid lõpukaartel ikkagi välja tulid, et hüvasti jätta armsaks saanud ümbrusega.

Luhtades luisati vikateid. Vilkusid meeste vestiseljad, naiste valged pihikud ja paljad käsivarred. Isegi vane-
mad kolhoosnikud vihtusid niita, nii et jalad keerus. Ätid
valmistasid kuhjalavasid, käiasid vikateid, uuendasid
rehapulki, noored tütarlapsed kandsid töömeestele kodust
toitu ja värsket joogivett järele. Kolhoosi heinategu pol-
nud enam tüütu kõbimine omaette või kahekaupa. Need
olid suisa talgud, talgud gruppides. Ning kõige enam lusti
ja rõõmu valmistas ühistöö noortele poistele ja tütar-
lastele. Polnud vaja laupäevaõhtut oodata, et peol või
simmanil kokku saada. Kõik olid iga päev koos. Nagu
iseenesest läks lahti poiste rühmadevaheline võistlus ja
tüdrukud löid õhtul üles küüni uksele esimese väkclehe.
Kuid järgmisel päeval nagu kiuste tulid võitjaks need,
kes esimesel päeval kaotasid.

Sotsialistliku võistluse algatajaks ja innustajaks üldises
mõttes sai raamatupidaja Vimpel. Ta tervis oli kosunud
ja, tundes füüsilist tarvidust kantseleist välja põgenemi-
seks, ruttas ta heinaliste juurde. Ta luges töö vaheaega-
del neile artikleid ajalehtedest, jutustas oma sünnikohast,
suurest Siberimaast, ta oskas töötajaid nii õpetada kui ka
lõbustada. Ta oli võtnud endale ülesandeks gruppide-
vahelise sotsialistliku võistluse korraldamise. Ta oli sel-
les osas üsna järeleandmatu, ja kui ta ettepanek täna läbi
ei läinud, püüdis ta seda teostada homme uuesti.

Ta käis ühe rühma juurest teise juurde, vaatles, päris,
suu ees laitis, selja taga kiitis, see oli ta tavaline komme.
Aga tema laitust ei pandud pahaks, see oli alati õiglane,
tuli siirast südamest ja poolnaljatades... Kiites Kilgase
rühma ees Praksi mehi, läks Kilgasel süda täis ja ta meis-
terdas Praksile mingi üleskutse, kus iseloomustas väga
teravasti nii Praksi ennast kui tema niitjaid, kutsudes

viimaseid sotsialistlikule võistlusele. Praks oma meestega ei jätnud vastust võlgu: nemadki saatsid kirjaliku üleskutse, märkides, et kui ilmad vähegi lubavad, lõpetavad nad oma töö 21. juuliks, vabariigi üheksandaks aastapäevaks, tulgu Kilgas oma meestega toime sügiseseks mihklipäevaks.

Mõned mehed esialgu pahandasid ja ütlesid, et parem võinuks Kilgas Praksiga vägikaigast vedada või mõnel teisel viisil rammu katsuda — aga pikkamisi harjusid nemadki ühise ettevõttega ja lõid sotsialistlikus võistluses täie innuga kaasa. Siis ei nähtud enam pikka jutujoru ega üleliigseid suitsutunde. Vikatid sahisid pea-aegu öö läbi, kuid päeval võeti loogu.

Kui Praksi abikaasa oma vanamehele lõunaks kapsasuppi tõi, kus pekitükikesi oli brigadiiri arvates vähevõitu sees, viskas too pärast supisöömist savikausi vastu maad ja käratas:

„Kui sa mulle veel säärast lobi peaksid keetma, siis hoiä oma nahk!“

„Mis sel toidul siis viga oli?“ hakkas abikaasa hädal-dama.

„Kas sa arvad, et mina lahja supi peal jõuan võistelda nendega, kes virutavad pekki ja mune. Hull oled peast!“

„Hull oled ise peast, või sulle veel pekki ja mune vaja — vanale ruunale!“ sajatas naine, võttes maast õnneks terveksjäänud savikausi.

Kõva töö vajas tugevat turgutamist. Raske oli lahja supi ja vesise pudru peal töötada. Milleks hoida vana seasinki aidalakas? Suvi töötas rikkalikku saaki, oli näha, et see aasta saab möödunud aastast parem — lagedale kõik vanad tagavarad!

Pärtli Jaagup oli pärast kolhoosist lahkumise sooviavalduse esitamist kaks päeva voodis. Ta ei söönud ega joonud ja naine oli tõsiselt mures vanamehe tervise pärast. Jaagup näis ajavat selle maailma eluga ilmselt jonnini. Ta muidu üsna karm ja jäme hääl oli muutunud paari päevaga raugalikult hädiseks, täidlane ja punetav nagu tõmbunud kahvatuks, mida omakorda veelgi tugevasti mõjustas jõudsasti kasvav habemeharjas, ta paksud käelabad ja jämedad sõrmed olid peenenenud — ning kogu ta välimus rääkis inimese suurest seesmisest heitlusest, olgu füüsilisest või hingelisest.

Jaagup ei tundnud enesel erilist valu kuskil. Kui ta voodisse heitis ja teki alla puges, siis tundis vaid näri- vat kipitust südames, imelikku rõhuvat raskust rinnas, tuima pigistust kuklas ja kaelasoontes ja veel üldist väsimust. Ta arvas enese tõsiselt haigeks jäänud olevat. Ta mõtles, kui parajal ajal ta ometi haigestus, ja tundis, et polekski kahju surra, kui surm peaks tulema...

Kuid Jaagup oli füüsiliselt terve. Ta oli vaid surmani solvunud välja kangutatud piirikivide, üles küntud põllu- peenarde pärast — elu uute tootmissuhetega oli sisse murdnud, kuid teda polnud ette valmistatud. Talle näis, nagu oleks põllupeenarde üleskündmisega temale isik- likult ülekohut tehtud. Ta arvas, et kolhoosi astudes oli suure vea teinud ning ei suutnud seda endale andestada. Kahevahelolekust, temale näivast väljapääsmatust olu- korrast tekkis seisund, mis sarnanes füüsilisele kokku- langemisele, mille põhjuseks aga oli tegelikult vaid hingelise tasakaalu kaotus. Depressioon ei rabanud teda kohe, vaid see tekkis pikkamisi tundide vältel, kuni ta

lõpuks tundis, et on haigeks jäänud ja peab voodisse heitma — ta haigus oli kangekaelsus.

Naine, koristades puutumata toidunõusid, ohkas südamest, kuna tal oli kahju vanamehest. Aga kui ta teda tema kangekaelsuse pärast noomima hakkas, sai ka Jaagup vihaseks ja lubas naise potid puruks peksta. Mai ohkas ja läks kolhoosipõllule töö juurde.

Aga nõnda söömata lamades hakkas depressioon, mis halvas mõtlemisvõime, aegamööda haihtuma. Hingelise tasakaalu taasleidmisel kadus tuimus kuklast, rõhuv raskus rinnast, ta tundis end jälle tervemana. Tundes end tervemana, hakkas tunduma ka maailmaelu väärtuslikumana ja ilusamana. Jaagup ajas enese üles, istus voodiservale. Voodi kõrval toolil oli kruus hapupiimaga ja leivaviil. Ta jõi lonksu piima ja maigutas huuli — piim maitstes. Ta hammustas tüki leiba ja hakkas aeglaselt närima. Hapuka rukkileiva maitse ärritas süljenäärmeid, ta hakkas sööma kiiresti ja matsutades ega märganudki, kui piim kruusist ja leib käest otsas oli. Siis ta nagu imestas, et — näe, olukord on jälle muutunud, näljastreigist ei tulnud midagi välja.

Ta vaatas toas ringi, seal oli kõik endises asendis. Seal oli soe ahjuase, kus ta armastas talvel üksipäini vaikselt istuda ja oma reumaatilist selga soojendada. Seal oli väike laud, kaetud valge linaga, kuid kärbestepoolt suve jooksul ära määritud, linal oli üht ja jälle teist poolt pööratud. Suurt puhtust pidas vana Jaagup suureks edevuseks. Ta tuba kütsid köögitrüübid, seal kuivasid suve läbi tema vildikud, naela otsas rippus lambanahkne katmata pihtkasukas, millest ta ei raatsinud loobuda suvelgi. Ta oli loonud enesele mugava omaette elamise mitte selleks, et lugeda oma kambrikeses kir-

chandust või ajalehte, vaid selleks, et peale rasket päeva- tööd puhata ja vagusi mõtiskleda. Toal oli üksainus suur aken, kust avanes väljavaade teisel pool õue olevale aidale vankrikuuriga ja eelmisele hoonele vinklis asetsevale hobusetallile loomalaudaga. Pead aknast välja pistes võis näha kogu õue. Aida ja loomalauda vahele oli tõmmatud jäme traat, millele oli kinnitatud rõnga ja keti abil truu õuekoer Muri. Võõra inimese õuele ilmu des hakkas koer haukuma, traat põrisema. Sellises lär mis võõras inimene nii kokkus kui ka vihastas.

Pärast pruukosti käis Jaagup paljajalu ja aluspükstes läbi kõik vaikseksjäänud toad. Tema toast viis uks avarasse peretuppa, kus Maiel olid üles seatud laiad kangaspuud. Toaseinad olid krohvimata, ehitatud jämedatest tahutud palkidest, mis olid hakanud kuivades pragunema, pakkudes soodsaid elutsemisvõimalusi prussakatele ja tarakanidele, kuid majas ei olnud ei prussakaid ega teisi parasiite, selle eest hoolitses osav perenaine. Majal oli üks korsten, kuid kaks küttekollet. Köögi truubid olid liiga pikaks venitatud ja Jaagup kahetses alati, et nii rumalasti oli ehitanud: ilusale uuele korstnale oli hallituseen sisse lõõnud ja see immitses musta ja kleepuvat rõskust nagu tõrva. Jaagup kompas seenest nakatunud korstnat, ohkas ja astus tagumisse tuppa. See suur tuba oli määratud tähtsate sündmuste korral, varude või pulmade puhul, külaliste vastuvõtmiseks. Aga et selliseid perekondlikke sündmusi lähemal ajal ette näha ei olnud, jäi Jaagup mõtlema tunnile, mil omaksed kogunevad tema matusepeole, kus teda siis veel viimset korda vaadatakse ja imetletakse kas puusärgis või lautsil keset tuba suurelehelise oleandri all. Mõtelnud sellest, ta

ohkas jälle ja istus käsipõsakil laua juurde. Suur laud oli kaetud kirju laudlinaga, mille Mai ise oli oma laiadel kangaspuudel kudunud. Laual olid mõned raamatud ilmliku kui vaimuliku sisuga. Neid polnud ammugi enam loetud: suvel polnud aega, talvel ei lubanud Jaagup asjalt petrooleumi põletada. Laual oli lamp, mille kupli alla olid ämblikud perenaise teadmata oma võrke vedanud. Seal oli odavaid albume, tütarde ja poegade leeripäevakingitusi . . . Neljast lapsest oli tal koju jäänud vaid üks, teised kõik olid aastate jooksul isamajast lahkunud — tal polnud nii palju maad, et kõigile elamisvõimalusi pakkuda. Jaagup ohkas jälle ja seekord üsna sügavasti, ning siirdus kolmandasse väikesse tuppa, see oli poja päralt. Ta hakkas väikese seinapeegli ees habet ajama.

Vaadanud peeglisse, mühatas ta ja tõmbus tagasi, ei tahtnud end ära tunda. Pea oli jälle hallimaks, habemeharjas kirjumaks muutunud — lõug nägi välja nagu hallavõetud sügisene kõrrepõld, siin tuustike halli, seal tuustike tumeruuged. Silmade alla oli jälle uusi kortse tekkinud, nina aga nagu nüri kirves oli veelgi enam ülemise huule peale vajunud, sõormeist paistis välja endiste ruugete karvade asemel hall karvapuhmas. Kuidas ma's nii ruttu halliks lähen? mõtles Jaagup. Ta tõi köögist sooja vett, tüki seepi ning hakkas oma karvast lõuga seebitama. Liibanud püksirihmal poja uut habemenuga, astus peegli ette, tõmbas huuled viltu, ajas ühe põse punni ja hakkas noa helisedes oma karvast lõuga raseerima. See polnud kellegi habemeajamine, see oli enese veristamine. Kui ta käe värisedes viimaks ülesandega toime oli tulnud, oli ka lõug üleni marraskil ja verine. Ta komberdas õue pumba juurde, pumpas ühe

käega vett, teisega pesi oma marraskil põski, vaigistas külma veega verejooksu. Tuppa tagasi tulnud, hakkas katkistele kohtadele süljega märjaks tehtud suitsupaberiribakesi kleepima. Olles sellega valmis, vaatas tähelepanelikult peeglisse, jäädes oma lapitud välimusega täiesti rahule.

Valgetes pükstes, jalas laiade säärttega kalavinskid, õlgadel hallist kodukootud riidest ilma voodrita õmmeldud avar kuub, lai kaabu peas, nagu üsna reibas ja enesega rahulolev, siirdus ta avarasse õue, heledasse päikesepaistesse ja astus sealt edasi aia jalgvärava kaudu külavaheteele. Ta samm, alguses aeglane, muutus üha kärmemaks ja tundes läbi linaste pükste reite ümber mahedat tuuletõmbust, tundis ühtlasi enda heaolu ja meeleolu tõusu. Ta hakkas jälle leppima eluga, kuigi see oli nii muutlik. Tal polnud oma põlde, aga tal olid omad viljad. Kolhoosi viljad on ka minu viljad, mõtles ta tahtmatult. Need on meie kõikide viljad. Ennäe, kuidas nad kasvavad, kahe päevaga jälle pikemaks sirgunud, jõudu juurde võtnud. Jaa-ah! Sel aas'al saame leiba! Kes? ... Meie ... Need, kes töötavad. „Magajad ja loodrid ei saa midagi,“ ütles va' kuriloom Kilgas. Eks see käinud seekord minu pihta. Oli's tal vaja nii ütelda? Aga kuidas siis teisiti? Mis Kilgasel mind karta või häbeneda? Ja mida's minagi vahin, mida's minagi magan ilusa ilmaga ilusal suvisel ajal?

Aga siis meenus talle, et ta ju oli esitanud kolhoosist lahkumise avalduse. Ah, halvasti tegin, halvasti! Mis ägeduse hoos tehtud, ei lähe kunagi täppi.

Siis aga meenusid talle kolhoosist lahkumise soovivalduse esitamise põhjused: tema ristikivid veeretati paigalt, põllupeenrad künti üles, temal ei ole enam oma

maad . . . Aga kuidas nii? Ta meenutas jutuaJamist raamatupidaja Vimpliga. „Aga mis need siis on?“ ütles ta, kas teda mõnitades või siiralt. „Nüüd on meil, näe, missugused laiad väljad. Ega saa enam endist kitsust praeguse laiusega võrreldagi. Elu on astunud sammu edasi, aga sina astusid sammu tagasi, ning keegi ei tule sind kahetsema su mõttekitsuses . . .“ Vaat mida märkis too noor'sand . . . Jaa-ah, tegin vist halvasti, et uisa-päisa avalduse esitasin.

Noh, mis on tehtud, see on tehtud. Ma lähen linna. Lähen linna öövahiks. Seal võib ju ka elada, vaat kus asi! Kuid on ju teada, et süda hakkab valutama, süda hakkab valutama kaotatud kodu pärast. Mis on mu kodu? Minu kodu on mu tare ja mu põllud, ei ole oma tare, oma põldusid, ei ole ka kodu. Aga kes mult need siis ära võtnud on? Ei keegi. Ainult pere on suuremaks kasvanud, ainult piirid on laienenud — aga mis selles siis paha on? Paha on niipalju, et mulle ei meeldi, et minu piirikivid ilma minuga aru pidamata välja kisti. Mulle ei meeldi, tead, priuh-prauh, — tarvis on pikemalt aru pidada!

Oot, oot, jätkas ta. Asi ei seisa selles, asi seisab selles, et üks räägib üht, teine teist. Mida üks kiidab, seda teine laidab. Mille kohta eile oli kindel otsus, see näib täna kahtlasena. Ja Sänniku ja Kirsimäe kamp pressivad ka peale — astu aga kolhoosist välja, astu aga välja! Aga miks Kirsimägi ise välja ei astu? Ise va' vaenlasenahk on ettevaatlik, aga teisi torgib küll!

Ta tuli odravälja juurde, kus tal kevadel Kilgasega kakelnud oli. Oder oli ilus, tihe ja pikapealine. Põld oli umbrohupuhas. Aga keset nurme, kuhu oli kahe meetri laiune äestamata riba jäetud, õitses kollane rõik-

hein, kasvas pahalõhnaline kahvaturoheline peaaegu lehtedeta nälghein ja vili seal ei olnud pooltki nii jõuline nagu äestatud nurmeosal. Näe, mõtles Jaagup, olin äestamise vastu... Kuid mis ütles Joasalu? „Varased külvid vajavad äestamist mitte ainult umbrohu pärast, vaid ka mingisuguse mullastruktuuri pärast.“ Aga mis asi on see mullastruktuur? Tont seda teab! Tema ütles, et äestatud põllul on struktuur kobe, äestamata põllul — tuim. Tema ütles, et äke on kahe teraga mõök, sellega võidakse mullastruktuuri parandada, kui ka rikkuda. Kuidas saab ühe ja sama riistaga põldu nii parandada kui ka rikkuda? Mitte millestki ei saa aru! Ah, jaa, ta ütles veel, et äke on arstirohi — annad parajal mõõdul, on hea, soolad üle, tõmbad jaladki sirgu, ja et see olevat mulla-teadlaste, tolle Viljamsi, või kuidas, õpetus. „Äkkega võidakse oskamatult maailm kõrbeks muuta“, aga äkkega võidakse, kassa näe, suurt kasu tuua. Mine's võta kinni! Ega kedagi, lähen keskusse ja küsin sihukesi raamatuid, maakeelseid, kust seda teadust nii lähemalt uurida saaks.

Põllult siirdus Jaagup heinamaale heinaliste juurde. Minnes mööda tuttavat teerada, arutas ta jälle endamisi mitmesuguseid tähtsaid päevaküsimusi. Vahel astus kiiresti, vahel aeglaselt, vahel seisatas, laskis peagi longu ja mõtles sügavasti. Pilk oli suunatud ette, aga silm ei seletanud midagi, ei pannud tähele teda ümbritsevat loodust, metsa, mis kasvas kahel pool teed — sellega oli ta juba harjunud, seal polnud midagi tähelepanuväärset. Ta ei tundnud vähimatki huvi kõige vastu, mis arenes omajõudu, kuhu polnud maetud inimeste vaeva. Pealegi polnud see ta oma mets, ta ei maksnud riigile renti selle maa eest. Mis läheb see kõik talle korda!

Läbinud metsa tuli ta välja lagendikule, kust avanes vaade laiale niidule — taamal riisuti heina, võeti loogu, tehti kuhje. Ennäe, jälle oli, mida silmal vaadata. Aga ta ei söandanud loovõtjate juurde minna, taandus metsa alla, laskus sinna põlvili ning jäi vaatlema ja uurima kolhoosnikute tööd. Vaata, kui kiiresti naised riisuvad! Seal veab Kilgas hobusega saadusid kokku. Kõikidel on tuline rutt, ei ole ajaviitmist, rehavarrele toetumist ja asjatut vatramist. Vaata, kui suuri seljataisi tema naine võtab! Oh, sa reo! Aga kodus õhtul kaebab, et õlad valutavad... Möödunud aastal oma luhas töötades jättis kõik suuremad hangutäied Jaagupi tõsta, riisus rehaga aina allatuule ja sealt, kus polnud paksu loogu ees — aga näe, kuidas nüüd loogu võtab, nii et rehavars murdumas. Kuid kes seal kuhja otsas on? Leida. Vaata reo! Äsja, kui ristikheinu koju veeti, kui ka Jaagup veel kolhoosipõllul töötas, pandi ta Jaagupiga paaris vedama, tema lubas tal koormaid teha, aga Leida ei olnud nõus, ütles, et pea käib ringi. Aga nüüd kuhja otsas ei käi pea ringi! Ah-ah, sellepärast, et heinu üles andmas on Kirsimäe Ants! Näe, tõstab mait niisama närvelde... Aga kui mina tõstma läheksin? Jaa-ah, kunagi tõstsin va' Maie hanguvarrel kuhja peale ja võtsin maha kah, mõtiskles Jaagup ja ajas enese püsti, kuna märjal sambalal põlvitades olid püksipõlved märjaks saanud. Näe reo, kui vesine! Jah, sel aastal ei pea ilmu! Viljakasvuks on ilmad head, aga loovõtmiseks pahad. Rebi seda kuiva heinakest ilmataadil nagu hundil hammaste vahelt.

Tihe mets oli vaigulõhnaline. Aga metsaalune rübune, samasugune oli Jaagupi meeleolugi. Jaagup istus samblamättale. Vaevalt istunud, hakkas mätas pirisema ja sumisema, sambla seest lendas välja kumalasi — „piu —

tor — piu!" Jaagup sülitas, ta oli kumalaste pesale istunud. Vaadates ringi, valis ta endale koha vanale pehastunud kasekännule, aga ikka nii, et loovõtjad ja kuhjategijad näha oleksid. Ta tahtis jälgida nende tööd, selgusele jõuda, kas nad töötavad nii nagu endised mõisa meenakad või nii nagu töötama peab, nagu räägib sellest ööd ja päevad kokku ja kõrvad lukku va' esimees ja pealepressija Joasalu. Jaagup istus, vaatas ja pidas aru, ta luges nende töövõtteist nende mõtteid ja meeoleolu, ja kuigi nende jutust polnud midagi kuulda, arvas ta aimavat selle mõtet. Jaagup vaatas pärast kahepäevast voodislamamist ja hingelist põdemist oma kännult temale väga omast tööprotsessi nagu huvitavat tummfilmi, mille puuduvad sündmust seletavad kirjad, kuid tegevus on siiski viimse peensuseni selge ja arusaadav. Jah, pole katki midagi, arvas Jaagup, tööl on hoogu. Kangesti armas on vaadata, kui inimesed hoolega töötavad, ei läbe selgagi sirutada ega ringi vahtida, veel vähem tühja juttu ajada. Ennäe, Kilgas sattus heinasaoga mülkasse. Ta rakendab hobuse heinasao eest lahti, see rabeleb mülkast välja, pritsib Kilgase pluusi ja püksid täis punakat roostet. Eh, see tüma heinamaa! Kui kerge oleks kuival luhal loogu võtta ja kuhja teha. Näe, Kilgas ptruutab hobust, võtab ise saomalkadest kinni ja püüab saadu tumalt kohalt välja vedada, aga ei jätku jõudu. Temale ruttavad appi naised... Jaagupi Mai ja veel üks tüdruk. Nad lohistavad kolmekesi heinasao mülkast kõrvale, Kilgas rakendab uuesti hobuse ette. Ta lööb köiesilmuse saomalga otsa, jookseb köiega ümber sao, seda kokku tõmmates, lööb teise silmuse teise malga otsa ja kinnitab köieotsa parempoolse rooma külge. See on ühe minuti töö. Aga Jaagupile meenub, kuidas ta

kord saadusid vedades hobuse tagajalgade juurde kumardades kõiesilmust malga otsa kinnitades parmude käes kimplevalt hobuselt jalaga hoobi pähe sai. Õnneks polnud hobune rautatud, rautatud hobusega saadusid tümal maal ei veetagi, sest loom võib endale haiget teha. Näh, mõtleb Jaagup, nihuke obadus oleks olnud paras kuradi lehmätõtjale Kilgasele. Aga ei juhtu temaga kunagi midagi, ta on osav, osav neh! Noh, ütleme, tõstis lehma koopast — kas oli siis vaja teda kapsaaeda lasta? Narrib, aina narrib mind, vana meest! Las naeravad, kes viimasena naerab, naerab paremini. Aga kes oli viimane? Kilgas oligi. Sai kätte, mida tahtis ja küllap vist Joasalu teadmisel ja korraldusel. Neil oli kolhoosi kuuekümnest peast veel vähe, tahtsid minu kahest lehmast veel ühte lisaks. Milleks? Selleks, et Kilgas oli tulnud kolhoosi ilma lehmata. Kuradi rott! Aga hea küll! Lehm ees või taga! Milleks kolhoosnikul mitu lehma, ühegi lehma piima ei jõua ära tarvitada. Tarvis, tähendab, arendada ühiskarja, sellele nüüd pannakse pearõhk. Ai-ai! . . . Mis see siis olgu! . . . Vaat kus tuli takus! . . . Ah-haa, küllap pilveke tulemas . . . Jaagup kuulatas. Puude lehed hakkasid sahisema, tuuleke oli tõusnud, Jaagupi linasest riidest püksid hakkasid lõdisema. Aga kus on pilv? Pilve pole nähagi! Kuid mis sa metsa all näed! Kahju oleks, kui kuiv loog saab märjaks . . . „Tõmmake suurest luust, mis te neist kõrttest!” käskles Jaagup, olles kannult püsti tõusnud. „Ja kuhi veel pooleli! No visake rutem kuhja peale! Lööge kuhi pealt ümmarguseks ükskõik kuidas, hiljem aega sättida . . .” Kas minna appi või? Ah, kurram! Mõtlevad veel ei tea mis! Ehk pilveke läheb mööda. Jookseks ju appi ka, kui Kilgast, seda raiska oma roostes lõustaga seal ei oleks . . . Ennäe, küll aga rabavad,

küll tõttavad! Iga heinaseljatäis on kallis, mis kuivalt kokku saab. Ah, ah, näh, no mis sa vahid! Kilgas jättis saadude vedamise, haaras ka hangu ja hakkas kuivi heinu kuhja peale andma. Nüüd matsid nad kuhjategija hoopis heinte alla. Aga see rabeles välja — sätib rehaga, isegi naerab, temal muret kedagi! Aga loonaised, loovõtjad riisuvad virgalt. Saad kerkib sao järele, need ei ole küll nii korralikud nagu peaksid olema, aga ikkagi parem kui loog maas vihma käes.

Mets hakkas rohkem sahisema, Jaagup tõstis jälle silmad taeva poole, pea kohal sinetas pilveäär, hakkas sadama hõredat vihma. Taamal seljataga oli sahin suurem, seal sadas kõvasti, aga loovõtjate ja kuhjategijate juures tuli vaid mõni piisk. Pilv haaras ühe servaga, pillates kuivale loole üksikuid hõredaid piisku, hirmutades heinalisi, kuid kandus kogu oma raskusega kolhoosi keskuse poole. Loovõtjad tõstsid rehad püsti, jäid pilvele järele vahtima, jäid vahtima viltuseid vihmasaraid ja sätendavat vikerkaart, mis joonistus võimsa loogana pilve alt kuni metsalatvadeni. Nad rõõmutsesid, et veel maha jäänud loog ja vajumata, kobedad heinasaod ei saanud vihma. Tõmmati hinge tagasi... „Pole viga, pole viga,“ lausus Jaagup. „Meie rahvas ei tööta halvasti.“ Ta lahkus oma vaatluskohalt. Kui tahetakse ja osatakse, saadakse ka muutlikkude ilmadega heina teha: vihmaga niidetakse, kuivaga võetakse loogu — ja nii see eluke käib.

Jaagup pöördus ümber ja hakkas kiiresti koju minema. Ta kavatses kolhoosi keskuses käia, kavatses ka selle kirjatarga Sännikuga rääkida, mis tema arvab — muide, heitis käega, sõnades omaette: „Rääkimine maksab rubla, nõuandmine kolm rubla!“ ja muhatas.

Sänniku laul oli peaaegu lauldud. Ta organiseeris kevadel mingit üksiktalupoegade parteid, mingit kontr-revolutsioonilist parteid, kuid ettevõtte nurjus. Ei leidnud poolehoidjaid. Need mõned üksikudki, kes vahel tema juttu kuulamas käisid, tõmbusid eemale — ei meeldinud neile enam alusetud laimujutud. Sännik hakkas raha koguma, et võimstat raadiovastuvõtjat osta, aga keegi talle selleks raha ei andnud. Ta ostis siis oma raha eest raadioaparaadi, kuuelambilise „Sibiri“, kuulab sellega kogu Euroopa jaamu, aga targemaks ei saa kübetki, pole leidnud kedagi, kes tõlgiks. Kuid siiski pole ta veel oma õõnestustööd jätnud. Ta torgib siin ja seal ja annab nõu, kuigi ta nõuandmistest enam lugu ei peeta.

Jaagup oli eriti ettevaatlik igasuguste nõuandjate suhtes. Ta võis kuulata igasugust juttu ja isegi suure huviga kuulata, kui see inimene hästi rääkida oskas, aga enne, kui tähtsat sammu astuda, pidi ta ikkagi oma aruga kõike kaaluma. See kaalumine võttis aega! Kuid sinna polnud midagi parata. On ju selge, et kolhoosist lahkumise avalduse esitas ta esimeses ägedusehoos, nüüd teist sammu astudes tahtis ta asja igakülgselt läbi arutada.

Jaagup, olles mõttes, ei märganudki, kuidas ta metsavahelisel teel kolhoosi esimehe Joasaluga kokku sattus. Esimees tuli keskusest ja ruttas niidule heinaliste juurde.

„Tere, Jaagup,“ hüüdis ta vanameest ehmatades. „Mis sa siin longid?“

„Käisin heinaliste juures.“

„Kas seal vihma ka tuli?“

„Ei tulnud peaaegu piiskagi.“

Joasalu otse ohkas suurest seesmisest rahuldustundest. Ta arvas, et vihm võttis kuiva loo käest, olles kindel, et

nad kõiki heinu enne õhtut kuhja ei saa, ja kuuldes, et pilv möödus, oli põhjust rõõmustamiseks.

„Noh, miks sa siis koju lähed?” küsis Joasalu Jaagupilt.

„Ega ma tööl olnud. Vaatasin naasama metsa alt, kuidas teised loogu võtsid. Mul ju pole nüüd midagi teha. Ma nüüd vaba inimene, puhkan vähekese...”

„Ah, Jaagup, Jaagup, kas siis sedaviisi ilmas elada saame? Võta oma lahkumispalve tagasi! Hakka tööle!”

„Ära sunni!” vastas Jaagup. „Igal ühel oma asi. Ega ma su ori pole.”

„Kuhu sa lähed?” küsis Joasalu.

„Mis see sinu asi on?”

„Ei noh, ma nii sõbramehe poolest.”

Jaagup ohkas, kratsis kukalt ja sõnas lahkemalt:

„Ma lähen kolhoosikeskuse, pean õige Vimpliga nõu. Tahaksin sealt midagi lugemiseks võtta, kuradi igav on elada.”

Joasalu läks heinamaale, kuid Jaagup tuli kolhoosi keskuse Vimpliga rääkima ja põllumajanduslikku ning poliitilist kirjandust saama.

XVII

Pühapäeval sõitsid Joasalu ja Aliis randa. Päev, kuigi tuuline, oli päikesepaisteline. Hõredad rünkpilved, aetud tuulest, sõudsid taevas suurte puuvillakuhilatena ja vaevalt katnud päikese, vabastasid jälle selle tulikuumalt kiirgava näo. Ilm näis olevat suvitusväljasõiduks parimaist parim. Ka järv võis olla täna ilus. Tuul puhus läänekaarest ja liivaluiteis võis leida tuulevarju, võis pleekida, kaotamata silmist laia ja lainetavat veevälja.

Aliis lasi end oodata. Viie-aastane hobune, rakendatud pikkvankri ette, seotud lasila külge, kaapis esijalad hauda, aga väljasõidu algataja ei ilmunud ega ilmunud. Joasalu pidi talle juba järele minema.

Viimaks ilmus oodatav trepile. Ta oli tavalises lühikeses kirjus sitskleidis. Nägu võlust ja enesega rahulolust säramas. Tume tagasihoidlik soeng piiramas selle kergesti mingitud pinda. Ta laskus sukastatud sääрте välkudes kergelt trepist alla, kandes käsivarrel mustri- list rannamantlit.

„Nii kaua lasid oodata!“ pahandas Joasalu.

Võttis aega, kuni Aliis istuma sai, kuni ta oma põlved tekiga kattis, kuni veel ringi vaatas ja mõtles, kas pole midagi maha unustanud. Joasalu võttis ohjad.

Traavel kihutas noolena keskusest välja, jättes teele maha tolmusamba. Aliis surus end Joasalu ligi, hoides ta käsivarrest kõvasti kinni. Pikkvankri istmelaud vetrus sujuvalt, summutades põrutusi teerööpmeil.

Metsas, varjuliste mändide all, aeglustas hobune käiku. Joasalule olid need kohad juba tuttavad lapsest saadik. Seda hõreda metsa vahel looklevat laia teed, mida silusid vaid suvised tuuled ja vihmad ning puudelt varisevad kuivad okkad, oli ta käinud küll jalgsi, küll isa logiseval vankril kevadeti kalaranda sõites. Kevadel toodi rannast latikaid ja särge, soolati ja kuivatati räästa all. Selline võrdlemisi tuim kala, praetud hapukoore kastmes, maitstes keedetud kartulitega imehästi, kui kõht tühi oli. Mõeldes sellele hakkas suu vett jooksuma ja Joasalu sülitas.

„Miks sa sedasi sülitad, see pole ilus,“ noomis Aliis.

„Suu hakkas vett jooksuma.“

„Miks?”

„Mõitlesin kuivatatud latikaist.”

„Sul vaesekesel on kõht tühi, aga mina ei märganud midagi kaasa võtta.”

„Ei, tänan, ma olen söönud, aga see tuli nii mõtteist.”

Tee kulges läbi vana metsa. Saja-aastased puud seisid võimsate postidena roheliste laiade kübarate all, ei kasvanud enam pikemaks ega paisunud jämedamaks, kuid ei surnud ka — metsa säilitati, et kaitsta põldusid Peipsi luiteliivade eest. Siin liivasel maaribal ei kasvanud midagi peale mändide, isegi sammal ei kasvanud, ja metsaalune oli tihedasti täis männiokkaid, nii et jalakäija jalg uutes pasteldes libises nagu noorel jääl. Noored männid olid kas maha raiutud, ära varastatud või ära kuivanud, alles olid jäänud vaid vanad hiiglased, need aga olid kõik nummerdatud. Tavalises metsas nummerdatakse mahavõetavaid puid, siin, liivakaitsevööndis, olid säilitatavad puud nummerdatud, loetud ja registerraamatuise kantud. Puud-hiiglased olid riikliku kaitse all.

Hõredate puude vahelt hakkas paistma Peipsi järve rahutu pind. Äärest peaaegu peegelsile ja hallivärviline, tumenes ta värv kaugemal, sinetas ja väreles heledas päikesepaistes, edasi aga paistsid jälle kobrutavad laineteharjad. Peipsi hakkas mässama. Kajakad tiirutasid ja häälitsevad kaeblikult.

Järve ääres seisis kaks kalurihütti. Kuidas küll tuul neid sealt leinapajude alt Peipsisse ei puhunud? Majade juurde viis rohtunud teeke, mille olid sisse sõitnud talupojad ja ülesostjad kevadistel püügihooaegadel. Kaluritel enestel varem hobust ei olnud. Sibula- ja kurgipeenramaa kaevati üles labidaga. Nüüd aga kuulusid perekonnad kalurikolhoosi, nad veetsid peaaegu kogu

aja keskuses ja järvel, ning nende hütid tundusid kuidagi igatsevatena, ootavatena.

Joasalu sidus hobuse paju alla päikesevarju, tõstis ette heinamärsi. Majast väljus nurru lüües vana kass, kes nühkis end vastu trepinurka, arvates tundvat värsket kala lõhna — aga see oli meeltepete. Kass rahunes ja sirutas end trepilauale päikese kätte.

Joasalu ja Aliis läksid liivaluiteile lamamiskohta vaadata. Üks luide oli teisest parem. Puhas liivasõmer kruudises jalgade all. Nad otsisid kohta, kus juhuslikud möödaminejad neid ei tülitaks, kust paistaks kätte paju all seisev hobune, kus oleks mõnus tuulevari ja ilus väljavaade järvele. Nad leidsidki sellise koha. Sealsamas lähedal kõrkjate vahel kitsas kanalis loksus tõrvatud paadimold.

Aliis oma villases trikoos oli veel veetlevam kui tavaliselt. Ta edvistas oma noorusliku välimusega, püüdis meeldida noormehele. Noormees näis ta edvistusi mitte tähele panevat, istus liivaluutel norutades, näis olevat vajunud mõttesse. Ent siiski kumb kummast rohkem huvitatud oli — raske öelda.

„Näita oma haavatud põlve!”

Aliis vaatles tähelepanelikult noormehe haavatud jalga, kompas haiget liigest, imestas, miks põlv ei paindu, pani oma palja talla teise põlveõnarrasse, haaras kahe käega kinni põlast ja katsus painutada, kuid jalg jäi kangeks nagu nui.

„Kui laseksid opereerida,” sõnas. „Kaua sa sedasi liipad?”

„Pole saanud mahti,” vastas Joasalu. „Ehk paraneb isegi, kui noore naise võtan.”

„Kes sulle säärase jalaga tuleb?”

„Naise võtan ka vigase jalaga.“

„Rumal.“

Paus.

„Aliis?“

„Noh?“

„Kas sa kavatseksid veel kellegagi abielluda?“

„Aga ma olen ju abielus.“

„Mis sellest. Võib lahutada lasta. Mees sul ära kaugel välismaal.“

„Ah,“ ütles Aliis, „tähed näitavad, et mitte!“

„Kus see on kirja pandud?“

„Taevas.“

„Ma usun ainult seda, mis must-valgel,“ ütles Joasalu ja lisas peale hetkelist vaikimist: „kuid sina polegi nii väga otsekohene, Aliis! Sa pole see, kelleks end ütled olevat. Sa polegi abielus. Sinu nimi pole Kronberg, vaid Saluste.“

„Kust sa seda tead?“

„Ma kontrollisin järele. Külanõukogus oled sa sisse registreeritud Saluste nime all.“

„Mis huvi on sul uurida teise inimese saladusi?“ küsis Aliis.

„See on minu kohus.“

„Ära võta endale kohuseid, mida sa kindlasti kanda ei suuda.“

„Ütle, kes on Saluste!“ noris Joasalu.

„Seda ma sulle, vabandan väga, ei ütle.“

„Küsin Petenbergilt.“

„Võid küsida, kui luuramine huvi pakub.“

Aliis otse hingeldas suurest vihast. Aga Joasalu pani käe ta ümmargusele pihale, ütles:

„Kuule, Aliis, ma pole niisugune, see oli nali.“

Kumbki jäi omaette mõtisklema. Mis mõtles Aliis, seda me ei tea. Aga Joasalu leidis end rumalas olukorras olevana. Paljastanud osaliselt Aliisi saladuse, ta ei teadnud mis edasi teha. Vana Petenberg ometi peaks Aliisi tundma? Ja tunnebki. Aga mis ta temast teab? Ja kes on vana Petenberg? Vana kõbu, tema pärast mingi või terve maailm hukka, kui aga tema vegetatiivselt palju-
nev pirnipuu kevadel õitsema ei hakka! Kuidas saada täpsemalt Aliisi saladuse jälile? Pärida? Mõttetus. Ta pole nii rumal. Jälgida? Selleks pole aega. Võimudele teada anda? Selleks pole praegu veel põhjust. Ja on see siis nii suur kuritegu, kahe nime all esineda? Küllap vist ei taha Petenbergile oma tõelist nime nimetada. Vana-mees aga peab teda ikka veel oma õepoja naiseks.

„Millest sa mõtled?“ katkestas teda Aliis.

„Mõtlen, kuidas saab sinust nõukogude inimest teha.“

„Ja kas leidsid mooduse?“

„Ei leidnud.“

Pilved sõudsid kõrges taevas lambakarjana. Nende järel kihutas ratsanik, teda ümbritsesid koerad. Ratsaniku kuju hakkas muutuma, kontuurid laiali valguma, hobusest sai härg, ratsanikust koer. Koerad kihutavad härjast ette, ühinevad lammastega ja muutuvad lammasteks... Joasalu pööras pilgu möödasõudvatelt pilvedelt. Tagapool sinetas jälle selge taevas. Päike sööstis pilve tagant välja, valgus muutus silmipimestavalt eredaks, Joasalu pööras enese kummuli.

„Aliis?“

„Ah?“

„Oled pahane?“

„Olen.“

„Mis san'd! Oleme sõbrad.“

„Ilus! Sõbrad! Täna sõbrad, homme vaenlased!”

„Mis vaenlane ma sulle olen, kui ma sind armastan?”

„Kas mind või kõiki naisi?”

„Käesoleval ajal ainult sind,” naeris Joasalu.

Aliis võttis käekotist väikese bloki ja pliiatsi ning kirjutas puhtale lehele mitte midagi ütlevad tähed: a-, k-, m-, n-, h-.

„Loe!” ulatas ta selle Joasalule.

„Lugesin.”

„Aru said?”

„Ei saanud.”

„Kirjuta iga tähe järele arv, nii et arvude üldsumma võrduks sajale. Mõtelda selle juures palju ei maksa. Seal on viis tähte, tuleb kirjutada viis arvu, kuid nende summa võrdugu sajale.”

Joasalu võttis pliiatsi ja kirjutas umbropsu tähtede järele järgmised arvud: 5, 15, 10, 25, 45. Aliis võttis paberi ja luges:

„Armastust on sinus viis protsenti, kavalust — viisteistkümmend, mõistust — kümme, nürimeelsust — kaksikümmend viis ja häbematust — nelikümmend viis. Soovin õnne!”

Joasalu hakkas naerma:

„Laste loba.”

„Aga läks täppi.”

Nad lahendasid veel taolisi lihtlabaseid vigureid ja mõistatusi, kuid päike kõrvetas halastamatult, liiv oli otse tuline ja Aliis tegi ettepaneku paadiga järvele sõitma minna.

Paadis olid aerud. See väike mold, kiiluga põhja all, pealt kõvasti tõrvatud, seest räpane ja kalasoomuse-line, oli tõmmatud kaldale. Aliis hüppas paati. Joasalu

päästis vene lahti ja lükkas vette. See sahis läbi kõrkjate kiiresti järvele. Kaldalt puhus tuul, kuid see polnud kardetav, kobrutavad laineharjad olid veel kaugel. Aliis hakkas sõudma.

Ta toetas paljad jalad vastu põhjakaart. Reiemuskliid pinguldusid, põlvest kõrgemale tekkisid ahvatlevad lohukesed, keha kooldus elastselt ette, käed sirutusid välja, aerud laskusid vette ja, tõmmates käte ning kogu kehajõuga, libises paat nobedasti vahutavate lainete poole. Pärituult sõuda oli kerge ja sõudja edvistas ilmselt oma võimetega, näidates ühtlasi paadipäras istuvale noormehele, kes viletsat tüüri hoidis, oma kehaliikmete harmoonilist ilu. Kuid käsivarred polnud terasest, käed värahtasid ja üks aer kippus üha teisest sügavamale. Aga mis sellest, ikkagi oli mõnus sõuda ja oma keha sirutada, kuni pihud rakkus. Vesi kobrutas kahel pool paati, paat hakkas üha tugevamini kõikuma, kuid innustunud sõudja ei pannud ohtu tähelegi. Ta nägu oli tõsine. Silmad ühte punkti suunatud, seiras ta üle paadipäras küürutava noormehe pea kaldal valitud eset, hoides paati täpsas koosis. Mees aga jälgis nagu võlutu naise iga kehaliigutust, vaatas ta rahulikkudesse silmadesse ega pannud muud tähelegi.

„Ujuda oskad?“ küsis Aliis, katkestades vaikust.

Mees, kuigi halb ujuja, vastas jaatavalt.

Aliis lõpetas sõudmise. Ta juba lõõtsutas. Hoides aere rõhtloodis, tõmbas ta kogu rinnaga karastavat järvētuult. Ta oli ilus. Palgetesse oli tekkinud puna, silmad aga särasid külmalt.

„Kui sügav siin on?“ küsis Joasalu.

Pilk üle parda näitas, et aer põhja ei ulatu. Aliis aga, vastu tulles Joasalu küsimusele, hakkas sellega

mõõtma järve sügavust. Järsk laine lõi aeru käest... Rabades kaotatud mõla, laskis ta lahti ka teise. Mõlemad aerud, kolksatanud korraks vastu paadikülge, hakkasid lainetest kantuna kiiresti liikuma järve teise kalda suunas.

„Rumal nali!” sõnas Joasalu.

Aliis kehtas õlgu. Noormees ei suutnud imestamata jätta ta rahu. Ta ei suutnud imetlemata jätta ka ta uhket võlu.

Vaat kus on kurat, kes ei karda midagi, mõtles Joasalu ja ütles:

„Too nüüd mõlad ära!”

„Miks sa's nõnda?” imestas omakorda Aliis, kuid nõustus samas: „Jah, kohe! Silmapilk!”

Ta tõusis kõikuvvas paadis püsti. Poolküpuli läks ta paadininasse, tõstis ühe jala pardale, andis teisega tõuke ja sukeldus vette. Tõusnud veepinnale, ei vaadanudki ta sinna poole, kus aerud kõlkusid, ta hakkas kaldale tagasi ujuma.

„Ega's aerud seal ole,” hüüdis talle Joasalu. „Aerud on eespool, näe! Uju sinna poole!”

„Uju ise,” oli vastus.

„Ma ei oska.”

„Sa ju ütlesid, et oskad.”

On aga saatan, imestas mees, jäädes vahtima ujuva naise kuju vees. Aliis tõmbas aeglaste sõõmudega kalda suunas, pidades silmas lämmatada tahtvaid laineid. Ta ujus osavasti, sportlikult, tundes oma jõudu ja võimeid... Aga kui ta väsib, mõtles Joasalu, vesi on sügav, kallas kaugel, tuul vastu. Kuidas aidata? Aidata ei saagi. Paat on, aerusid pole! Need liikusid paadi ees, aetuna laineist, üks juba üsna kaugel. Kuid Joasalu kavatses

aerudele järele ujuda. Kuigi ta kartis vett, aga lühikest maad arvas ta siiski ujuda võivat. Ta vaatles veel hetke järves kõikuvaid mõlasid ning hakkas üsna ettevaatlikult, hoides kinni paadiservast, vette laskuma.

Vesi oli sügav, sinetav, kuid Joasalu ei tundnud hirmu. Vähemasti, seades enese hädaohtu, kergendus ta ohutunne Aliisi suhtes. Sama karastav nagu külm vesi, oli karastav teadmine, et oli otsustanud kiiresti ja õigesti.

Ta laskis lahti paadiservast ja alustas heitlusi lainetega. Kohe kohises temast üle üks raskem laine, aga rünnates tagant, see ei matnud hinge. Ta hakkas kiiresti kätega summima, pidades silmas eesmärki, julgemata mõelda ohust, julgemata kahelda, säästmata jõudu, olles ühtlasi kindel oma füüsilisele jõule, õppides ohumomendil inimesele nii vajalikku spordiala, millega loom saab hakkama peaaegu sündimisest alates. Ta tarvitas ujumisel lihtsat, kuid väsitavat moodust, krooli, tundes instinktiivselt, et kõik teised ujumisviisid on algajale vastuvõetamatud, kunstlikud. Pildudes käsi kõrgelt üle pea, suutis ta end kuidagi vee peal hoida ja vajalikul määral edasi liikuda.

Saanud suure vaevaga kätte ühe aeru, "oli tal juba kerge püüda teist. Kahe mõlaga oli tal juba päris mugav end vee peal hoida. Paat lähenes, aetud tuulest. Ta võttis kokku kogu oma jõu, et seda mitte mööda lästa lipsata. Kokkupõrkest paadiga sai ta nii tugeva tõuke, et karjatas, kuid haaras vaba käega paadipardast kinni, upitas aerud paati ja ronis ise üle pära sisse.

Ta vaatas ringi. Vaja oli sõuda. Ta sõudis ja vahtis ringi, isegi seljataha, aga Aliisi polnud näha ei vees ega kaugel kaldal. Ega ta ometi uppunud! Ta ujus ju nagu hüljes! Süda hakkas millegipärast valutama. Süda

valutas, meelegohad tuikasid, võib-olla närve- ja jõudu-
pingutavast vees sumamisest, võib-olla kartusest Aliisi
saatuse pärast. Ta tajus, et Aliis oli talle hetkel väga
tähtis. Ta sõudis sellise hooga, et paadipardad raksusid.
Hüüdis:

„Hallo! . . . Aliis! . . .“

Vastust ei tulnud.

Jõudnud madalamasse vette, vähendas ta sõudehoogu
ja vahtis sõidusuunas teraselt tagasi. Järv oli lage ja
selge. Lained tulid ja läksid. Kaugel sinetas ja valendas
avar vesi laia merena. „Et pagan võtaks neid naisi ja
nende tujusid!“ kirus ta ja juhtis paadi sahnal kõr-
jaisse, kust mitu metsparti üles hirmutas, kes kadusid
järve sinetavasse kaugusse.

Ta märkas Aliisi liivaluutel, kui paati kaldale tõmbas.
Nagu kivi langes südamele. Ah, sa mait! mõtles ta enda-
misi, kuidas ta mind hirmutas! Ja jooksis oma kallima
juurde. Aliis oli enese supelmantlisse mässinud, trikoo
kuivas pajuoksal.

XVIII

Kolhoosi aed oli nüüd sootuks teistsugune kui keva-
del. Kevadised õrnad värvid olid kadunud, aed oli muu-
tunud suviselt varjuküllaseks ja asjalikuks. Õuna-
puud olid õunu täis, aga need polnud veel valmid, need
üha paisusid ja jumestusid. Õunu varises rohkesti maha,
puude alused olid neid täis, neid korjati sealt ja keedeti
sigadele, aga Petenberg aina rõõmutses — tänavu jätk-
kub neid kõigile, nangunii puud neid kõiki sügiseni kanda
ei jõua. Kuigi tugesid oli valmistatud terve virn, aga neid
veel okste alla ei seatud, need takistavad aia harimist
ja hõõruvad tuulekõigutustes puuksad marraskile.

Aed oli nüüd teistsugune kui kevadel. Peenardel hakkasid õitsema loendamatud põõsad kõrgeid kollaste õitega suve- ja sügislilli. Viljapuude ridade vahed olid korralikult üles haritud. Petenberg laskis aeda nädalas kord äestada, puude ümbert aga kitkuti umbrohtu käsitsi. Läbi aia risti ja pikuti rajati kitsad teekesed, neid kaudu kärutati ja kanti välja varisenud õunu, valminud marju ja teisi saadusi. Valminud ja valmimas olid karusmarjad ja kirsid. Karusmarju oli juba hakatud noppima, need olid suured ja mahlased, kollased, rohekad, punased ja — magusad nagu viinamarjad. Kirsipuud ja murelid punetasid ja kollendasid salkudena aia äärtel. Kirsidealust pinda oli tugevasti lubjatud ja madalad puukesed olid täis vilju. Valminud marjad meelitasid kokku palju varblasi ning vana Petenberg oli sunnitud neid võrkudega kinni katma.

Aiavärvavas seisis auto, sellesse laaditi kaste ja korve esimeste aiasaadustega. See oli esimene kolhoosi marja-saadetis turule. Marju kandsid ja noppisid naised, nende käed olid põõsaokastega marraskile kriimustatud, kuid see ei teinud muret. Joasalu oli saatnud lapsedki abiks noppima, kuid neist oli vähe kasu — nad rohkem sõid, kui korjasid. Aga hea seegi — nad said kordki oma isu marjadest täis süüa.

Kirsside all kilatses Adniel Aliisiga. Nad peletasid varblasi valminud marjadelt, siis aga pistis Adniel röökimä, isegi nutma, karjudes:

„Kass sõi varblase ära! Oh sa igavene roju!”

Varblasi oli Petenbergi poolt kirssidele laotatud võrkudesse sattunud. Sepa vana kass oli harjunud neid võrkude alt püüdma. Ükski võrku sattunud lindudest ei pääsenud osava murdja käest eluga.

Elu kulges oma määratud rada, jagades nii rõõme kui muresid. Esimeseks kordaminekuks kolhoosnikute töös oli nende korralikult ülesharitud ja väetatud aed. Rõõmu valmistas üksi juba suurte ja magusate marjade noppimine, täis korvide autosse kandmine ja kaalumine — meeldiv vaheldus igapäevases töös. Ja mõnigi mees kaalus mõttes ja rõõmustas, et üksi marjadega teevad nad tasa kolhoosi aia väetamise ja ülesharimise kulud. Nüüd alles mõistsid nad, miks kevadel Petenbergil ja Joasalul oli aia ülesharimisega tuline rutt. Aga siis arvasid kolhoosnikud, et mis sest ikka kasu, aed nagu rohkem iluasi ja küllap vist marjadki, kui need osutuvad peeneteks, jäävad vaid kolhoosi kanade nokkida...

Aliiski oli täna koos teiste naistega marju noppimas. Ta naljatles Ants Kirsimäega, kes linnasõiduks oli end uhkesti välja viksinud, uue triiksärgi selga pannud, kirju lipsu ette sidunud, aga korve tõstes oli väga saamatu, kartes oma puhtaid riideid määrida. Aliisi naljatamine Antsuga ei meeldinud Leidale, kes heitis noormehele oma pikki halvustavaid pilke. Aliis aga ei tahtnud seda tähele panna, võib-olla ta ei märganudki seda. Või tahtis ta Joasalu oma naljatlemisega õrritada? Joasalul oli olnud väike sõnavahetus Ants Kirsimäega linnasõidu pärast: Ants oli omavoliliselt töölt lahkunud, seda oligi talle Joasalu ette heitnud. Kui aga Aliis poisi huvide kaitseks välja astus, andis esimees naeratades järele.

Autokast oli kahelt realt marjakorve ja -kaste täis. Saadusi turustama sõitsid Petenberg ja Tõnsbergi abikaasa. Tõnsbergi naine oli enese ka pühapäevaselt välja ehtinud, oli tuliuue laia suvimantli selga pannud, valge atlass-siidist rätiku pähe sidunud ja isegi sarvraamidega prillid ette seadnud. Prille kandis ta vaid pühapäeviti ja

rohkem uhkuse kui vajaduse pärast. Autosse istudes tekkis nende vahel väike sõnavahetus. Kui Tõnsbergi emand tahtis autokabiini istuda, sosistas talle Leida: „Istuge, olge head, tagapoole!”

„Taha ju nii kõrgele ronida.”

„Aga meil on selleks korralik trepp tehtud.”

Kuid Tõnsbergi naine tundis end Leida ettepanekust haavatuna ja sõnas:

„Ah, nii! Sa tahad siis Kirsimäe Antsuga kõrvuti istuda!”

Leida vihastas ja punastas, ei öelnud vastu, kuid istus siiski koos Antsuga autokabiini, ning kellelgi ei olnud erilist põhjust seda neile keelata.

Saatnud auto ära, jäid Aliis ja Joasalu veel aeda. Nad jalutasid mööda aiateid, vaatasid tolmunud lehestikuga suviselt kurbi sireleid, rõõmsalt õitsema puhkevaid sügislilledede puhmaid, jälle tublisti pikemaks sirgunud noori tammi, pruuni leheläikega Mitsurini ploome, täis raskeid vilju, kaetud õrna jahukastega nagu pigmentkorruga ereda päikese kaitseks. Petenberg kasvatas neid juba kümme aastat, püüdes edasi arendada aretaja poolt antud esialgseid omadusi.

Varane hommik oli ilus ja soe. Päike, hajutades rohket kastet, kiirgas uduses õhus sumbutatud valgust, selles sumbutatud valguses tundus juba varasügiselise erilisuse endeid. Sügis valmistas enesele teed suveeos. Ja hoolimata sellest, et käes oli veel südasuvi, lõi Joasalule kartus südamesse kiiresti mööduvate ilusate ilmade pärast. Päevad muutuvad lühemaks, ööd pikemaks, ühes päevade lühenemisega hakkab lähenema sügis poriste teede ja uduste, vihmaste ilmadega. Maa muutub süngeks ja tuimaks ning inimesedki tigidamaks. Inimesed on tund-

likud, nad lasevad end mõjutada välistest tingimustest — linlased, igatsedes suvel maale, hakkavad sügisel linna tagasi kippuma. Seal on elektrivalgus, seal on puhtalt-läikiv asfalt, teatrid, kontserdisaalid, eredasti valgustatud kinod, lokaalid . . . Midagi sellist ei ole maal. Maal veel ei ole gudroonitud teid, igal pool kiirgavat elektrivalgust ja, kuigi ta rühib kiires tempos linnale järele, võtab veel siiski aega, kuni ta oma eesmärgi saavutab.

„Kavatsen siit varsti lahkuda,“ sõnas Aliis. „Sa kord ütlesid, et tahad minust nõukogude inimest teha. Sul on olnud edu. Hoolimata sellest, et sa küll väga ei püüelnudki, oled mind siiski tublisti mõjutanud. Olles õiglane, ei saa ma sulle keelata seda tunnustust. Ma ei ole oma endistele kavatsustele truuks jäänud ja see piinab mind, ma ei leia rahu . . .“

„Mis kavatsused need olid?“ uudishimutses Joasalu.

„Seda ei saa ma sulle öelda.“

„Noh, ma ei päriigi. Aga, tead, ära sõidagi linna! Parem viime maa linnale järele! Hakka parem siin töötama.“

„Lapsuke! Töötama? Mis töö see on? Võib-olla tühi töö! Kuid sa oled siiski . . .“ ta pigistas tugevasti Joasalu kätt ja vabastas selle kohe. „Selge! Minagi olen sind armastama hakanud. Armastama ja ühtlasi vihkama! Ja ma ei tea, mis minus on tugevam, kas viha või armastus . . .“

Joasalu otse kohkus neist sõnadest. Need tulid sügavast südamest, kuid ta ei võinud aimata, mis Aliisi hinge nii kaheks oli käristanud. Ta ütles:

„Palun, räägi selgemalt ja arusaadavamalt!“

„Ei! Mitte rääkida! Vaid jääda truuks põhimõtetele ja võtta elust, mis võtta on!“ otse karjatas Aliis ja häämmastas Joasalu veelgi enam.

Nad seisid vana pärna all. Ruuge orav jooksis mööda

puutüve üles ja kadus kuivanud oksa õõnsusse, must-rästaste mahajäänud pessa. Ta lammutas seal lindude poolt valmistatud pesa, et valmistada enesele talvist paniipaika. Neid paniipaiku ehitas ta siia ja sinna, täites neid pähklite ja muu söödavaga.

„Ma kahetsen, et maale tulin. Aga mind tõmbasid siia vanad mälestused,“ jätkas Aliis. „Kuid elu on muutunud, vägagi tugevasti muutunud, ja ma pole veel leidnud enda kindlat kohta selles uues elus... Sulle olen ma tänulik siira ettepaneku eest, kuid ma ei saa seda ettepanekut vastu võtta. Inimene on ju nagu ketis koer, seotud ahelatega oma mineviku külge. Keegi ei saa endast maha raputada seda, mis temaga on olnud, keegi ei saa uuesti sündida. Mineviku, oleviku ja tuleviku vahel on kindel side. Mina olen minevikuinimene, teie olete tulevikuinimesed.“

„Aga kes olid su vanemad?“ küsis Joasalu.

Aliis hakkas naerma:

„Ha-ha-haa! Vahest on sul ankeetleht käepärast, anna siia, ma täidan ära. Ma rahuldun su uudishimu oma mineviku suhtes. No tea siis, et minu minevik polnud sugugi nii kurb, nagu sinu oma. Ja mul ei ole erilist põhjust röömutsemiseks ei oleviku ega tuleviku suhtes. Ma kahtlen veel paljuski. Tead, ma usun rohkem eesti talupoja individualistlikku loomupärasse kui teie õilsasse kommunistlikku tulevikku.“

„Lori!“ vihastas Joasalu. „Kui sinu teooriat aluseks võtta, siis ei peaks olema maailmas mingit arengut. Ometi on inimsugu pika ja põhjaliku arengu läbi teinud. Ja ükski kord pole igaveseks jäänud. Ka sotsialismist jõuame kommunismi... Ning kommunistliku ajastu

inimene on sootuks teine kui praegune kapitalistliku ja sotsialistliku ajastu inimene . . ."

"Ta-ta-ta-taal!" peatas teda Aliis. "Tehke enne, siis kiideldge! . . . Aga mis siis? Milleks me vaidleme? Pole põhjust! Noh, ära ole nii kuri!" Ta vaatas üles ja näinud oravat pärna otsast alla laskumas, pistis kilkama ja käsi plaksutama. Orav, hüpanud puust maha, kadus saba lehvides kirsside salusse ja sealt suure õhinaga kanali taha metsapadrikusse.

"Muide, mul on üks küsimus," jätkas Aliis. "Ma sain tädipojalt kirja. Ta tahaks mind külastada. Sõidab paari päevaks siia. Ega sul midagi selle vastu ole?"

"Mis mul selle vastu peaks olema," vastas Joasalu väga tujutult ja lisas: "Aga minul on kahju möödunud kevadest. Mõeldes tulevikule kipub tuju langema."

"Kas on juba villand kolhoosielust?" uudishimutses Aliis.

"Ei ole."

"Aga millest siis tujulangus?"

"Noh, teistel põhjustel."

"Aga ma arvasin, et kolhoosnike kutserdamisest on villand saanud. Kuule, oleme sõbrad! Jäta see kolhoosiga jändamine. Las nad tulevad toime ise omal jõul."

"Mis sa sellega tahad öelda?"

"Sõidame ära linna! Õunapuud on ammugi õitsenud, mis me siin enam."

"Mis ma seal peale hakkan?"

"Teil, parteilastel, on ju kõik teed lahti."

"Ei, Aliis, linna ma ei tule. Minu koht on maal, kolhoosis."

Tekkis lühike paus. Nad pidid aiast väljuma. Aed oli nii suur ja tihe, et pilves ilmaga, nägemata päikest võis

eksida, teadmata kus pool asuvad väravad. Talvel põm-
mutas siin öövaht isegi jäneseid . . . Minnes mööda pikka
liivatatud ringteed, küsis Aliis:

„Kas ma võiksin oma tädipojale ühe toa korraldada?
Mööbli pärast muret ei ole. Ma jaotan omast.“

„Mis seal siis ikka. Kunas ta sõidab?“

„Täpselt ei tea öelda. Küll vist peagi, neil päevil.“

Joasalu teadvusse tekkis midagi ebamäärast, ta hakkas ilmsesti kahtlema oma lootustes Aliisi ümberkasvatamiseks. Liiga enesekindel ja rikutud oli see naine. Otse viha läikis ta silmis äsja kolhoosi- ja tulevikuküsimuste üle rääkides. See viha tegi ta inetuks, vastikuks, terava keelega rästikuks. Ta tagurlik meelsus, paistes välja ta kavaluse tagant, oli mitu korda jõledam avalikust tagurlusest. Kaval oportunist on kardetavam avalikust vastasest. Joasalu seisatas, pöördus ümber ja ulatamata kätt, sõnas:

„Meie teed, nagu näha, lähvad lahku!“

Aliis kehitas õlgu.

XIX

Oöd pimenesid. Käod enam ei kukkunud. Oodati rukki-
väljade valmimist. Rukkilõikus näis langevat päris kindlasti
augustikuu viimasesse veerandisse. Heinatöö oli ammugi unustatud.
Kuigi vihm kastis poolkuiva loogu, arenes töö jõudsalt, tänu noorte
omavahelisele sotsialistlikule võistlusele, mis muutus üldvõistluseks
nii üksikute kolhoosnikute kui tervete gruppide vahel.

Esimehe ja Aliisi sõit järvele sai aga kolhoosinaiste keelepeksu aineks. Ei peetud sündsaks kummalegi sellist seiklust: rahval kibe tööjärg käes, ei läbeta nina nuusata, aga nemad käivad end järve ääres pleekimas. Ei tea, mida selliste seikluste peale oodata, kas pulmi või kohe varrusid. Aga enamus arvas, et ei järgne nüüdsel ajal niisugustele üleannetustele ei seda ega teist.

Naised hakkasid uudishimutsedes luurama, tahtes tabada „süüdlasi“ teolt, kuid nende valvamisel polnud tagajärgi. Varem oli sageli nähtud Joasalu ja Aliisi aias jalutamas ja vestlemas, aga nüüd polnud neid enam koos näha. Esimees viibis enamalt jaolt tööliste juures, istus kantseleis või tegeles ehitusbrigaadiga. Aliisi aga polnud näha üldse, küllap vist oli kodus ja joonistas oma eskiise.

Siis hakkas Aliis Priimetsa Juuliga sõbrutsema. Karjalituse vaheaegadel nähti teda Priimetsa korteris käsitööd tegemas. Mis ühist oli neil kahel naisel? Siiski, nemad, nagu näha, olid saanud headeks sõpradeks, ja Juuli, kuigi pika keelega, ei rääkinud oma suhetest Aliisiga vähimatki. Kas oli Aliisil mingi eriline eesmärk? Ega ometi või oletada seda, et ta lihtsa igavuse peletamiseks Juuli seltsi otsis. Igavusest ei saanud olla juttugi juba seepärast, et Aliisil oli kodus külaline — tädipoeg, kellest ta Joasalule varem rääkis. See oli intelligentse välimusega keskealine mees, tõmmuvereline, mustade vurrukestega peenevormilise nina all. Ta oli väga silmapaistva välimusega ja korralikult riietatud inimene. Ta käis korra põldudel, vaatas noorele ristikheinaädalale lastud suurt kolhoosi karja, kuid kolhoosnikutega vestlusse ei astunud.

Kui sagedased suvised hoovihmad olid takistanud loo-

võtmist, siis selle eest olid need pannud varakult niidetud ristikkehaadala jõudsasti kasvama. Noor rohi oli lopsakas ja töötas rikkalikku saaki. Esimees kavatses ädalat sügisel niita ja sileerida, kui ilusaid ilmu peab, siis ka rõukudes kuivatada, kuid ühele suurele nurmele, mis asetseb karjamaa piirides, käskis ta mõne päeva eest kolhoosi karja lasta, et lehmade piimaandi tõsta. Käskinud loomad ristikkehaadalale ajada, tegi ta karjabrigaadi inimestele korralduse, korda mööda karja juures olla ja valvata, et loomad end liiga täis ei õgiks.

Aliisil oli neil päevil tegemist nii Juuli kui oma vastsaabunud tädipojaga. Rahvas aga teadis rääkida, et siin pole tegemist tädipojaga, vaid kellegi hoopis tähtsamaga, kas kavaleri või abikaasaga. Esimehele kolhoosnikute sellised jutud ei meeldinud. Endast oli kahju, rahva ees häbi.

Joasalu viibis päevad läbi töö juures. Kuid kõik nägid, et ta pole enam oma sõiduvees, ja nagu lonkakski ta tavalisest tugevamini. Tõsi, ta põdes suurt pettumust, mida põevad õnnetult armunud inimesed, ja katsus oma südamevalu leevendada raske füüsilise tööga. Hommikul vara läks ta põllule või sooloodijate juurde ega tulnud sealte enne õhtut. Naasnud soost, olid ta riided mudased, käed roostest parkunud nagu nahaparkalil, kes töötleb pajukooreleotisest võetud nahku. Ta töötas innukalt, püüdes end väsitada, ent hoolimata kõigest oli kaotanud hea isu ja rahuliku une.

Tulles õhtu eel koju, märkas ta õues Aliisi ja liipas temast suures kaares mööda. Aliis, istudes raamat käes, tõstis pea ja muigas, ent Joasalu ei lasknud end häirida. Ta oli väga väsinud ning püüdis olla rahulik. Ta ei tahtnud hetkel näha ei Aliisi ega tema külalisest „tädipoega”,

kes, nagu kuulda, polnudki tõeline tädipoeg, vaid hoopis midagi muud.

Joasalu läks kaevu äärde pesema, hiljem hakkas toas priimusel teed keetma ja õhtueinet soojendama. Ta kavatses täna vara magama heita, voodis mõtelda ning lugeda. Tal polnud täna vaja kantseleisse minna, kuna homsete tööde kohta oli brigadiir Praksiga juba keskpäeval kokku räägitud. Ta leidis, et hingelistest piinadest vabaneda ei saa ainult füüsilise enesepingutamise ja väsitamisega, vaid kõik asjaolud tuleb põhjalikult läbi kaaluda, ja kui kõik poolt- ja vastuväited on läbi kaalutud, siis end seesmiselt veenda loobuma asjadest, mis talle käesoleval hetkel ei sobi või on vastuvõtmatud.

Milline oli tema vahekord Aliisiga, on teada: juhuslik suvine seiklus. Ja jäägu sellised seiklused viimaseks! Need ei sobi nõukogude inimesele! Sellistele kergemeelsusepuhangutele tuleb suhtudagi kergemeelselt... Tädipoeg tuli külla! Tunneme neid tädipoegi! Tavalisele tädipojale ei langeta kaela, ei nuteta ega hädaldada, ja neil pole põhjust rahustada närvekaotanud naist sõnadega: „Mis siis on? Rahustu! Mis sinuga on juhtunud! Miks sa nii enesest väljas oled?“

Seda jutustas nende kohtamisest Vimpel, kes elas Aliisi toa kõrval ja kes seda oli juhuslikult pealt kuulnud. Aliis oli millegi pärast hüsteerikasse sattunud. Kas oli ta „tädipoega“ liiga kaua oodanud, või oli saabunud oodatav kusagilt kaugelt liiga ootamatult. Ja kuigi Joasalu, töötades päeval kolhoosi väljadel, kavatses esialgu mitte mõtelda Aliisist ja tema tädipojast, tabas ta ikka end samadelt pealetükkivatelt mõtetelt. Ja kuigi ta õhtul, töölt koju tulnud, kavatses kaaluda kõike külmalt ja erapooletult, leidis ta jälle end ummikus olevat. Ja siis arvas

ta, et täna on veel vara sellest mõtelda, tarvis on lasta asjal vähe vananeda. „Lähen hetkel kantseleisse, vaatan, mis Vimpel teeb,“ ütles ta endale.

Hetkel aga jooksis tuppa karjapoiss Juku, üsna ähmi täis ja ehmunud, hakates vadistama:

„Lehmad on õhku täis, maod pungil ja pilluvad pikali! Tulge appi!“

„Mis on juhtunud?“

„Lehmad on lõhki minemas!“ jätkas poisike. „Kari on praegult ristikheinaädal...“

Joasalu jooksis karjalauta. Temale oli vaja truakaari (ora), millega täissöönud lehmale makku lüüakse, kui on vaja puhutisgaase välja lasta, et vältida kõhukelme lõhkemist.

Ta avas rohukapi, tuhras seal. Seal oli paberkottides pulbreid, glauberisoola, pudelis lahjendatud lõngaõli, kangelõhnalist lüsooli, vaselinipurk, kummivoolik... Aga kus on truakaar? Ah-haa! Siin see ongi — läikivas metalltupes ora. Ta haaras ora pihku ja sööstis koos karjapoisiga laudast välja.

Õues kohtasid nad naisi, kes olid esimehe hüüete peale lauda juurde joosnud. Seal oli Marja, Juuli ja isegi Aliis. Nad kõik, aimates päha, hakkasid karjapoisi ja esimehe järel kolhoosi karja juurde jooksuma. Joasalu oma kange jalaga komistas korduvalt, mille peale Aliis naerma pahas, aga Joasalu ei pannud seda tähele.

Ristikheinapõllul avanes neile jube pilt. Kümme suurt ja ilusat lehma vaevles valudes, jalad harkis, maod koldasti pungil, ilased suud ammuli ja röökisid viimsepäeva pasunatena. Üks lehmadest oli maha langenud. Joasalu jooksis sellele juurde, ent märkas, et loom oli

juba surnud, ta suust oli välja pressinud rohelist kobrutavat mälu.

Siis jooksis ta järgmise veel jalul oleva lehma juurde ning lõi sellele vasakult poolt, tavalise maotühemiku kohalt truakaari sisse. Hoides vasaku käega truakaari tuppe, tõmbas ta parema käega välja ora — maoseinasse jäänud metalltuppest purskus välja gaasi nagu mitmeatmosfäärilise surve all olevast aurumasinast. Magu langes kiiresti oma loomulikku asendisse tagasi. Looma elu oli päästetud.

Tõmmanud välja gaasist tühjenenud mao seinast truakaaritupe ja pistnud ora tupesse, tegi ta samasuguse piste järgmisele puhutise all olevale lehmale... Vaevalt poole tunni jooksul oli üheksa suure ja tubli angelni elu päästetud. Haiged loomad hakkasid uuesti rohtu näsima, nagu poleks nendega midagi erilist juhtunudki. Kari oli aetud lopsakalt rohult söödud põlluosale, et vältida ülejäänud loomadega samasuguse õnnetuse kordumist.

Siis alles sai Joasalu mahti küsida, kuidas säärane lugu juhtus. Karja-Peeter vastas:

„Ma pidasin neid silmas küll, kuid kus sa kuuekümne lehma järel ikka jõuad valvata. Jukust aga pole abi ühti.“

„Kuidas nii!“ käratas solvunud Juku. „Kes viis esimehele sõna, kes näitas näpuga, missugusele lehmale toru sisse lüüa?“

Juku oli väga uhke esimehe poolt läbi viidud õnnestunud operatsioonide üle ning tahtis ka endale sellest aust väikest osa.

„Kes pidi täna karja juures olema, nagu oli minu korraldus?“ küsis Joasalu karmilt, pöördudes Juuli poole.

Juuli kehitas õlgu, pööras pilgu kõrvale ja muutunud näost millegipärast kahvatuks, vastas:

„Mina pidin karja juures olema.“

„Miks ei olnud?“

„Kus ma's teadsin, et nad nii ruttu end täis õgivad!“

„Selle eest tuleb teil vastust anda,“ sõnas esimees.

„Niiviisi ühiskondlikusse omandisse suhtuda ei tohi...“

Juuli tõmbas pea selga, pööras näo teisale ega lausunud sõnagi.

Eemal vedeles lehmakorjus, suur nagu heinasaad. Ta oli veel soe. Joasalu käskis Peetril lõpnud lehma ära nulgida ja liha hauda ajada. Ta ohkas kergendatult, mõeldes, et suutis siiski päästa üheksa looma elu. Õhtuks oleksid nad kõik surnud olnud.

Naised ja esimees hakkasid koju minema, Juuli jäi karja juurde Peetrile abiks. Koju minnes edvistas Aliis, kiites Joasalu asjatundlikku pealehakkamist, imestas ta suurt osavust, rääkis, et kole oli vaadata, kuidas ta toimis nagu lahingus. Ta polnud veel midagi sellist oma elus näinud. Küll on ikka raske olla kolhoosi esimees, Virve kindlasti poleks sellega hakkama saanud (Virve oli sõitnud linna väävelhapet ja teisi piimaprooviks vajalikke kemikaale tooma).

Marja oli ka erutusest jutukaks muutunud ja seletas.

„Jah, eks ole! Kümme lehma oleks võin'd õhtuks surn'd olla! Aga jumal ei lasknud sel sündida, see kõik ju tema tahtmine... Minu Punnikuga on aga hoopis lihtsam, temaga juhtub seda suve jooksul mitu korda. Aga ma olen sellega juba harjunud. Nii kui näen, et tal paha hakkab olema, asetan ta tagajalad lohku, et edeosa oleks kõrgemal, võtan pihku kuivi heinu ja kastan silgusool-

vette. Tema muidugi ei taha esialgu kuidagi võtta, aga silgusoolvee lõhn, see temale kangesti meelejärgi — lehm ju ikka soolast armastab — kui ta siis kas või läbi häda mõne kõrrekese alla neelab, nii kohe pääseb tal vatsa suus nagu miski klapp lahti või punn eest ära ning toss lendab suu kaudu välja nii mis vingub..."

Sel õhtul Joasalu ei saanudki puhkama heita.

Vaevalt jõudnud koju, tuli Vimpel ja, kuulanud ära Joasalu jutustuse lehmadega juhtunud õnnetusest, teatas:

"See asi pole lihtne! Kas siin ei ole kahjurite käsi mängus? Mul on kõva kahtlus olemas Aliisi ja tema külalise suhtes."

"Kuidas siis nemad sellesse loosse segatud on?" imestas Joasalu.

"Otseselt mitte, kuid kaudselt. Mida kuradit nad viilivad meie kolhoosis?"

"Täna ju pidi „tädipoeg“ ära sõitma?"

"Sõitiski ära," sõnas Vimpel. „Nägin, Aliis saatis teda autobussi peale... Aga loll number!... Me ju teame, mis inimesed on Kirsimäed: ehtsamaist ehtsamad kulakute suuvoodrid ja käsilased. Kuid seesamane Ants Kirsimägi on hakanud sõbrustama Aliisiga, on käinud neid korduvalt külastamas. Püüdsin kuulata läbi seina, millest jutt, aga ei saanud kuraditki aru — summ-summ ja muud midagi... Kui niisugused tegelased sumisevad, siis nad kindlasti ka midagi paha kavatsevad — fakt, nagu ütles seltsimees Davõdov..."

"Kunas Ants nende juures käis?"

"Nägin teda alles tunaeile. Hiilis õhtul pimedas nagu varas. Ma olin väljas omal asjal, juhtusin peale. Aga imelik lugu: näe; Aliisi külaline sõitis ära, kuid Ants

on täna jällegi seal. Kui oletada mingit suri-muri, ta ju kena poiss, siis ta poleks tulnud siis, kui Aliisil oli küllaline, kui oletada, et nad ajavad mingit riigivastast poliitikat, siis on Aliis ka üks tegelastest... Aga Ants on praegugi seal! Tee mis tahad! Ma tulin sulle teatama."

Joasalule oleks nagu külma vett visatud. Suurest imestusest tegi ta esialgu suured silmad. Vaikinud hetke, sõnas:

"Mis asi see on?"

"Vaat seda ma ei tea," laiutas Vimpel käsi, "seda peaksid sa ise teadma paremini kui mina."

"Mis minagi!" peaaegu röögatas Joasalu. "Kas mina inimesi läbi näen?... Kuid see just teebki viha! Jumala eest viha! Naised on ussitõugu!"

"Ei maksa üldistada," vastas Vimpel väga külmalt.

Joasalu jäi hetkel mõtlema, lõi sõrmed juustesse, siis pomises:

"Ei! Midagi tarvis ette võtta! Kuidagi peame seda asja klaarima. Sest kurat võtaks, keegi ei tea, mida siin kavatsetakse!..." ja küsis: "Kas Ants on praegu seal?"

"Seal. Seda võin ma sulle vanduda."

"Hästi! Katsume teada saada, mis asju ta siin ajab. Lähme kohe välja! Tabame ta koduteel."

"Ptüi, kurat!" sõnas Vimpel. "Paljaste kätega? Olge lahked!"

"Noh, kaks meest ei saa nüüd ühe vastu! Kui on relva karta, asu kallale, klammerdu kinni! Siis ta ei saa tegutseda. Küll ma appi tulen..."

Mehed väljusid majast tagatrepi kaudu. Nad seisatasid eemal hekinurga juures. Siis arvas Joasalu, et Vimpel võiks teele kaugemale ette minna, tema aga jääb

luurama, kuhu see Kirsimägi mujale ikkagi läheb kui koju. Ta saatis Vimpeli teele ette.

Jäänud üksi, hakkas ta üha enam erutama. Raevunud meel pani südame tugevasti põksuma. Ent jäänud vaatama ehatähe virvendavat helki, rahunes. Pööranud aga pilgu kõrvale, kohkus. Kaugelt puude vahelt paistis punane kuma. Tulekahi? Ei! Horisondil tõusis taevasse veripunane kuu.

Vaadeldes hilist õhtutaevast, märkas ta, kuidas temast mööda lippas Ants Kirsimägi. Noormees jooksis teele, vaatas korra tagasi ja hakkas sammuma aeglaselt kodu poole. Joasalu väljus hekinurgast ja järgnes asjalikult sammuvale ehalisele, oodates Vimpeli teele ilmumist. Vimpeli pikk kuju tõusis kraavipervel püsti. Ants aeglustas sammu, kuid aimamata ohtu ei pööranud teelt kõrvale. Poisid jäid vastakuti seisma.

„Tere!”

„Tere.”

„Kust tulete ja kuhu lähete?” küsis Vimpel.

„Mis see sinu asi on?” vastas Ants.

„Mulle tehti ülesandeks välja selgitada, mis asju te kolhoosi keskuses nii hilja ajate.”

Ants hakkas edasi minema. Vimpel astus teele ette. „Ei lähe te kuhugi!” hoiatas ta. Samal hetkel äigas peatatu eestkäsi raamatupidajale rusikaga lõua pihta. Hoop, kuigi tugev, ei viinud poissi pikali ja Vimpel klammerdus nagu takjas kogu oma pikkuses Antsusse kinni. Tekkis hetkeline rüselemine... Kuid juba haaras Joasalu käsi Antsul kraest. Kui poiss ümber pöördus, käis tugev kõrvakiil, siis teine ja kolmas.

Ants kaotas hetkeks võitlusinnu — rohkem küll koh-

kumusest kui kõrvakiiludest, jäädes seisma Joasalu ette nagu sõdur, kannad koos.

„Mis asju sa selle naise juures ajad?“ küsis Joasalu.

„Meil on armuvahekord,“ vastas Ants nagu ette mõeldult.

Jälle tõusis rusikas ja veel raevusemalt kui varem, kuid, märganud Antsu meeletuid ja hirmust tulesädemeid pilduvaid silmi — või olid need sädemed Joasalu enda silmis? —, jäi rusikas õhku rippuma. Ainult Vimpel ässitas Antsu selja tagant:

„Tõmba, tõmba talle koerale veel paar tulist!“

Joasalu käsutas Kirsimäe kraavipervele istuma:

„Istu, me kuulame sind üle!“

„Kuulake seistes!“

„Istu sinna!“ käratas esimees.

Ants istus. Ta põgenemisvõimalused olid sellega täiesti võimatuks tehtud. Ka teistele jõuga vastu hakata polnud istudes kuidagi võimalik. Joasalu hakkas poissi üle kuulama:

„Noh räägi nüüd ilusti ära, mis asju te siin hilja öösel ajate!“

„Ma ei räägi mitte midagi,“ vastas poiss.

„Mis on sul selle naisega tegemist?“ jätkas Joasalu.

„Kust te teate, et naisega? Võib-olla mehega.“

„Aga mees on ju ära sõitnud.“

„Ei ole. Ta on praegu seal.“

„Või nii! Seda huvitavam!“ imestas Joasalu. „Noh, lao nüüd välja otsekohe, mis nõu te pidasite!“

„Ma ütlesin juba, et ma ei räägi midagi, tapke või ära!“

„Kui rääkima ei hakka, viime su külanõukogusse.“

„Ma ei räägi sealgi midagi.“

Joasalu jäi nõutult vait, Vimpel aga sõnas:

„Oot, oot, ma tõmban talle veel ühe tulise.“

„Ei tohi, ei tohi peksta!“ pistis Ants karjuma.

„Kui räägid ilusti ära, mis nõu te öösel nende inimes-
tega pidasite, siis me sind peksma ei hakka,“ tõendas
Joasalu. „Noh, kuuled?... Või me hakkame omakohut
mõistma.“

Ants jäi huuli närides hetkeks mõtlema. Kõverdas
nägu, vahtis üksisilmi meestele otsa nagu vigaseks löö-
dud koer ja siis läksid ta keelepaelad lahti:

„Me rääkisime poliitikast... ja sellest, et kas maksab
töötada või ei maksa...“

Vaikus.

„Noh, kuidas siis otsustasite, kas maksab või ei
maksab?“

„Ei maksa.“

„Või's nii!“ sisistas Joasalu. „See on sama jutt, mida on
kuuldud juba nädalast nädalasse... Kumb see peamine
ässitaja siis on, kas mees või naine?“

„Mees.“

„Või nii!... Või nõnda moodi... Või sedaviisi te lam-
mutate kolhoosnikute meeleolu. No, tont võtku, seda me
teile ei kingi!... Mis te siis veel rääkisite?“

„Ei muud midagi.“

„Nii kaua aega olite koos ja nii vähe oli juttu?!“ päris
Joasalu.

„Ei olnud rohkem.“

„Kas sind sinna kutsuti või läksid ise?“

„Läksin ise.“

„Mis asjus?“

„Kutsusin neid Sänniku poole raadiot kuulama.“

„Kas nad läksid või ei läinud?“

„Ei läinud. Nad on praegu seal.“

Seda kuuldes lõpetas Joasalu pärimise, öeldes:

„Noh, vabandage väga, kui me teid millegagi solvasime. Aga nüüd minge ilusti koju ja vaadake, et te täna öösel oma nägu kolhoosi keskusel ei näita! Igaks juhuks paneme valve välja.“

Mehed läksid igaüks omale poole. Ants vantsis koju, kahjatsedes, et liiga palju oli lobisenud. Aga kole hirm oli istuda öösel üksipäini kahe mehe vahel kraavipervel.

Tulnud kantseleisse, helistas Joasalu rajoonivolnikule, et sõitku see kiiresti mootorrattal välja, kuid jätku ratas külanõukogusse, kolhoosi keskusse aga tulgu jala — teda oodatakse kantseleis:

„Mis on juhtunud?“ küsis miilitsavolinik.

„Tegemist on kolhoosi kahjustajatega. Tarvis on nende passe kontrollida.“

Aliisi külalisest kahtlasemana näis Joasalule sel hetkel Aliis ise. Ta ei tundnud selle inimese vastu, kes, tehes suu ees sõbralikku nägu, töötas selja taga kolhoosi vastu ja kelle olemusest ta nüüd oli alles aru saanud, mingit halastust. Tema esialgne suur viha Antsu vastu suundus nüüd täielikult kolhoosikorra peavaenlaste vastu. Ta arvas, et Ants on ainult neile tööriistaks. Viha tekitas eriti asjaolu, et ta ei teadnud veel, mida nad tema vastu ja kolhoosi vastu kavatsesid. Kuid pilt oli selge: klassivaenlane töötas nendesamade meetoditega, milliseid kasutati kolmekümnendail aastail Nõukogude Liidu vanades vabariikides.

Kolhoosikeskus oli vaikne. Aliisi toaaken oli kinni, toas vist magati. Majast vähe eemal, lattidest aial istus kolhoosi vana öövaht, üheraudne jahipüss põlvede vahel ja haigutas. Temale oli tehtud ülesandeks kõike silmas

pidada, kedagi maja lähedale mitte lasta ja, kui midagi kahtlast märkab, sellest kohe kokkuleppe kohaselt Joasalule teatada.

Saabus rajoonivolinik, noor mees, äsja miilitsakooli lõpetanud. Joasalu jutustas talle loo ära ning miilitski nõustus, et tarvis on kontrollida kahtlaste külaliste passe. Nad astusid majja. Kloppisid Aliisi toa uksele. Ei vastatud. Kloppisid veel. Siis nagises magamisase, kriiksus põranda kuivanud parkett kergete sammude all, keegi seisatas ukse juures, kuulatas:

„Kes on?“

„Passikontroll. Avage!“

Uks avati. Mõlemad mehed söötsid sisse. Kuid nende imestuseks oli tuba tühi ja aken lahti.

„Kas teil võõraid ei ole?“ küsis rajoonivolinik.

„Oli keegi, aga ta sõitis juba päeval ära.“

Joasalu jooksis välja. Miilits jäi Aliisi passi kontrollima. Ta vaatas toas ringi. Ei kedagi. Ära lippas käest vana varas! Joasalu tuli tuppa tagasi, vaatas ka salamahti, kuulatas, ei söandanud otsima hakata, kuid andis märku miilitsale, et see end Aliisi lahkusest võluda ei laseks... Tuba oli tõesti tühi.

Joasalu oli hämmastunud. Tal ei olnud mitte niivõrd piinlik rajoonivoliniku kui Aliisi ees. Viimane aga ei öelnud paha sõnagi, esitas vaid oma passi, naeratas oma kavalat naeratust ja ütles, et ta kavatsevat varsti ära sõita — nii ebasõbralikkude inimeste hulgas elada ei olevat kuigi meeldiv.

Aliis sõitis päeval ära. Oma toavõtme jättis ta Priimetsa Juulile, lubades ise peagi kraami järele tulla.

...Kui rajoonivolinik Kirsimäe Antsu üle kuulas, salgas viimane kangekaelselt kõik maha, öeldes, et kol-

hoosi esimees ja raamatupidaja tungisid talle teel kallale, ta rääkis kõik, mida nad tahtsid, kuna kartis oma kohut, sest üks inimene ju kahe vastu kuidagi ei saa...

Kuid ometi oli midagi lahti, kolhoosnikud kõik tõendasid, et Aliis oma külalisega polnud lihtsad inimesed. Küllap nende kaudu need hullud desorganiseerivad jutud tulidki.

Ja imelik, sama juttu hakkasid nüüd korrutama ka kolhoosi vastased, Kirsimäed ja veel mõned teised. Nad mustasid ja süüdistasid sellega seoses Joasalu kuidas aga suutsid. Kimmel ja Tomson ei osanud mingit seisukohta võtta, Tomson tahtis Joasalu asja vallakomitee bürool läbi arutada, kuid talle keelati see ära ettejäändel, et seda asja hetkel arutada on varajane, kuna seda küsimust uurivad riiklikud julgeolekuorganid.

XX

4. augusti ajaleht tõi tähtsa uudise: Eesti NSV Ülemnõukogu V istungjärgul võeti vastu seadus laiaulatuslike maaparanduse tööde teostamise kohta Eesti NSV-s. Ajaleht käis käest kätte, seda loeti ja arutati, kutsuti kokku üldkoosolek, kus aruannetega esinesid Joasalu ja Vimpel. Koosolek kahtles, kas suudetakse otsuses märgitud lühikese aja jooksul vähese tööjõuga — sest külad olid pika sõjaperioodi kestel rahvast hõredamaks jäänud — säärast suurt looduse ümberkujundamise tööd läbi viia, nagu plaanis ette nähtud. Aga kui märgiti, et vennasvabariigid abistavad meid moodsa tehnikaga, muututi optimistlikumaks.

Joasalu luges ette Eesti NSV Ministrite Nõukogu mää-

ruse, mis oli ära toodud kõikides vabariigi ajalehtedes, ja ülevaate Eesti NSV põllumajandusliku seisundi kohta: kui palju hektaare põllumaad vajab kividest puhastamist, kui suures ulatuses tuleb kraavitada looduslikke heinamaid ja soid, kui suures ulatuses uudismaad harida jne. Kõik see oli edasilükkamatu riiklik ülesanne, mis tuli teostada üleriigilises plaanis ette nähtud tähtajaks. Joasalu luges kolhoosnikutele ajalehest ette:

... Esimesel pilgul näib ülesaamatu raskusena leida tööjõudu säärase gigantse ülesande lahendamiseks, kuna kogu vabariik ehitab intensiivselt, kogu rahvamajandus areneb väga kiiretempoliselt ja põllumajanduses tunnevad nii mitmed kolhoosid puudust töökättest. Kuidas siis veel leida võimalust eraldada lisatööjõudu maaparandustöödeks, ja veel nii suures ulatuses, kus on vaja kümnetes miljonites kuupmeetrites teha mullatöid, koristada põldudel kümned tuhanded kuupmeetrid kive ja kände. See on ju kõik ränk ja raske töö. Kuid see, mis oli võimatu üksiktalupidajale, eriti kehvtalupidajale, on võimalik ja teostatakse kolhoosikorra juures võimsa Nõukogude riigi abiga. Sest nende ulatuslike maaparandustööde tegemiseks saame määratu suurt abi Nõukogude Liidu valitsuselt ja isiklikult seltsimees Stalinit, kes tunneb suurt huvi meie maaparandustööde ulatusliku teostamise vastu.

Käesoleval aastal moodustati meil esimene maaparandusjaam, millele 1950. aastal luuakse veel juurde 5 maaparandusjaama. See tähendab, et me läheme üle käsitsi töötamiselt mehhaniseeritud maaparandustöödele. Kodanlikul ajajärgul töötas peaveejuhtmete kaevamisel ainult kolm ekskavaatorit, tänapäeval töötab meil neid kuus, ning tänavu saame veel juurde kolm. Seega suureneb

ekskavaatorite park juba käesoleval aastal kolmekordseks. Viie uue maaparandusjaama komplekteerimisel masinapargiga on meie maaparandustöödel kasutada võimas maaparandusmasinate park: ekskavaatorid, võimsad traktorid, kraaviadrad, freestruumlid, ketasdreenimismasinad, mutt-dreenimisadrad, uudismaa-adrad, rasked randaalid, võsalõikajad, traktorkännujuurimismasinad, kivi-koristusmasinad, buldooserid ja teehöövliid...

Järgnevalt kirjeldati artiklis maaparandusjaamade tähtsat osa põhiliste ja raskete tööde teostamisel ja peaveejuhtmete korrashoidmisel, käsitleti maaparandusjaamade laiendamise küsimust, nende pidevat tehnikaga täiendamist, 80-hobujõuliste traktorite saamist, milliseid masinaid hakatakse tarvitama kraavide lõikamisel, võsarookimisel, kändude ja kivide kõrvaldamisel, kui ka uudismaa ülesharimisel...

Kuid edasi:

„Maaparandustöid ei või meie edasi lükata seniks, kuni viimane masin on kohale jõudnud, ega või lubada tekkida arvamust, et masin teeb kõik ja meil enestel ei tule koondada kõiki oma jõude selle töö läbiviimiseks. See oleks muidugi täiesti vale järeldus. On päris selge, et ka siis, kui meil kogu masinapark juba täie koormusega töötab, tuleb teha üsna palju tööd käsitsi niihästi masinate juures kui ka otsestest maaparandustöödel. Teiselt poolt ei tee me ettenähtud maaparandustöid mitte ainult 1950. aastal ning sealt edasi. Meie otsene ülesanne on neid töid juba tänavu teha ning ellu viia, ootamata masinapargi saamist...”

„Seltsimehed,” märkis Joasalu. „Tuleb hakata pihta kohe. Nagu öeldakse, me ei hakka ootama, kuni kõik masinad on kohale jõudnud. Ja kuigi saame masinad,

tuleb suur osa töödest siiski käsitsi teha. Masin inimesteta on surnud tehnika. Ka sõjas, hoolimata suurest ja moodsast tehnikast, kindlustas lõpliku võidu siiski distsiplineeritud ja võimas jalavägi. Nii ka meil kolhoosides . . .”

„Aga meil on ju oma tehnika,” hüüdis üks kolhoosnikutešt. „Näe, seal istub sepp Tõnsberg, las ta annab aru, mida ta seal pool suve oma ekskavaatori juures kohmit- ses.”

„Las annab aru jah,” hüüti.

Tõnsberg, siludes hallikaid vurre, istudes nurgas, väänas oma paksu kaela, pööras punetava näo arupärija poole ja pajatas:

„Minu tehnika peaks olema korras. Ainult pole mahti saanud teist veel proovida. Minu enda arusaamise järele meie ekskavaator peaks töötama küll . . . Aga oli ta juures peamurdmist.”

„Mis peamurdmist seal's oli, räagi meile ka!”

„Küll varsti näete,” vastas Tõnsberg. „Ei hakka ma siin teile eraldi loengut pidama. Kannatage! Kes kannatab, see kaua elab.”

„Kunas siis sõidame proovima?” küsiti.

„Minu pärast kasvõi tuleval nädalal. Selleks ajaks olen valmis . . . Siis ma kalkan teile päeva jooksul vähemalt viissada kantmeetrit muda kaela . . .”

Tõnsberg oli töötanud juba tükk aega oma ekskavaatori juures. Ta monteeris mootori ühisele alusele tõstemehhanismiga, viies raskuspunkti täpselt keskele ja muutes kraana pööramise kergemaks. Ta murdis oma vana pead sellega, kuidas kraana pööramist mehhaniseerida. Lõpuks leidis ka selleks vastava mooduse.

Aga ekskavaatori edasinihutamiseks mööda plankusid otsustas kasutada tavalist vintsi ja tugevat vaia.

Masin valmis lubatud ajaks. Võis asuda peakraavi kaevamisele. Peakraavi siht oli aetud, eraldi looditud, kraavi laius ja sügavus iga kümne meetri järel täpselt ära märgitud. Ka soo ise oli igas suunas mõõdetud ja looditud, melioraator oli juba lahkunud ja lubas esitada peatselt maaparanduste üldplaani, kus viimne kui kraavijupike on üles märgitud, võta vaid sirkel, mööda ja kanna kraavid plaanilt loodusesse üle.

Sihiaajajad, noored mehed, nõustusid jääma kraavimees-tekski. Selle tähtsa töö jaoks oli Joasalu neile varunud neli paari kummisäärikuid. Nad pidid šabloonide järgi andma kraavile lõpliku kuju ja lihvi. Ekskavaator tõstis mulda ja muda, nende hooleks jäid viimistlustööd.

Peakraavi ots kanali juures võeti lahti käsitsi. Tõnsbergi masin viidi kahe paari hobustega kohale ja asetati inimjõul jämedatele männiplankudele. Ekskavaatoriga töötama hakkas Tõnsberg ise. Ei huvitanud teda nüüdsest peale enam kolhoosi adrad, äkked ega lõikusmasinad — nende jooksva remondi eest hoolitsemiseks leiti teine mees.

Ekskavaatori käikulaskmine langes pühapäevale. Sündmuse kohale kogunes palju rahvast. Peale kolhoosnikute tulid kokku ka uudishimust aetud naabruses asuvad üksikmaapidajad. Uhel pool peakraavi sihti seisis kolhoosnikud, teisel pool üksikmaapidajad, isegi äge vastane Sännik oli välja tulnud. Seda juttu ja lõõpimist, mis seal siis tekkis! Veeti isegi kihla, kas masin töötama hakkab või mitte, — või tuleb ta koristada plankudelt kus seda ja teist!

„Ära kaota külma verd!“ rahustas Kilgas masina juu-

res tegelevat ja kõvasti närveerivat Tõnsbergi. „Kalla neile kapast muda kaela!”

Mootor turtsus ja plärtsus, suur hambuline teraskapp langes kraavipõhja, vints hakkas töötama teises suunas, teraskööied tõmbusid pinguli, mootori hää lugevnes ja ekskavaatori kapa hambuline serv hakkas rebima kraaviperve, tungides pehmesse maasse nagu lusikas pudrusse. Ta võimsat liikumist ei takistanud ei ramped ega pehas-
tunud puujuured, ja peagi rippus raske koorem mulda õhus. Tõnsberg liigutas käigukangi... Horisontaalsed hammasrattad hakkasid kohutavalt ragisema, nagu oleks hakanud terashiiglane oma roostes hambaid krigis-
tama, ja ekskavaator pööras oma kaela nagu hiigla brontosaurus, mullaga täidetud teraskast noka otsas. Kast peatus hetkeks, põhi avanes ja niidetud rohumaale, kraavi kõrvale paiskus alla esimene hunnik märga muda.

Kolhoosnikute ja üksikmaapidajate rinnust tõusis imestusohe.

„Vaata see on alles lugu!”

„Vaata see on alles masin!”

„Las käia, Tõnsberg! Au ja kiitus!”

Hakkajamad mehed jooksid mullahunniku juurde vaatama ja kepiga sorima, nagu võinuks sealt leida pärleid. Soomuda oli tihke ja must nagu pigi. Nad võtsid seda pihku ja muljusid. Mõni isegi pani tükikese suhu ja kat-
sus, kuidas maitses.

Tõnsberg pööras oma teraslinnu endisse asendisse, jälle langes hiigelkapp kolksatades kraavipõhja.

„Aga kust võtame nihukesele masinale õli?” pärisid üksikmaapidajad. „Vaata, kuidas kärtsutab. Iga poks mak-
sab raha.”

„Küll õli saab, kui aga töö edeneb.“

„Kas Nõukogude Liidus õlist puudus on?“

„Kuid mille eest te ostate?“

„Kas meil võlga vähe või rahast puudus,“ vastas Kilgas uudishimutsejatele. „Piimanormid on tasutud, nüüd tuleb raha nagu raba, kanad ka ei noki, aiast üksi hakkame kümneid tuhandeid võtma.“

„Mis teid rääkida,“ lausus keegi üksikmajapidajatest. „Teil on jõudu, te võite maakerale teise poole peale keerata.“

Kas ütles ta seda siirast imestusest või nõokamisi, see kolhoosnikuid ei huvitanud.

Kohal oli ka Tomson. Ta käskis Tõnsbergil masina hetkeks peatada, astus ise masina raamile ja andis vaikimiseks käega märku. Tomson tahtis kõnelda. Peale lühikest sissejuhatust ja tänuavaldust Joasalule ja Tõnsbergile ettevõtte teostamise eest, mis tuli nii parajal momendil vastuseks partei ja valitsuse ajaloolisele otsusele ja Ulemnõukogu 2. augusti seadusele soomaade parandamise kohta Eesti NSV-s, jätkas ta oma hästi ettevalmistatud kõnet valjusti ja uhkelt ette lugedes:

„Seltsimehed! On möödunud veidi üle kaheksa kuu, kui ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu seltsimees Stalini algatusel võtsid vastu määruse looduse plaanipäraseks ümberkujundamiseks. See aeg on lühike, kuid juba sellegi aja jooksul on seltsimees Stalini suur idee haaranud miljoneid meie kodumaa kolhoosnikuid, traktorijaamade ja sovhooside töötajaid. Meie suure kodumaa stepirajoonides on alanud maailmas ennenägematu töö põllukaitse metsavööndite ja metsaribade istutamisel. Säärased hiigeltööd võivad toimuda vaid meie maal, kolhoosikorra tingimustes.“

Oblast oblasti järel raporteerib seltsimees Stalinile võimalusest täita looduse ümberkujundamise kava enne tähtaega. Nad võtavad endale kohustuseks täita plaan 15 aasta asemel 7—8 aastaga.

Ka meie rahva ajaloos on alanud suur looduse ümberkujundamise töö. Soo on eesti töötava talupoja põline ja visa vaenlane, millest üksiktalupoegade killustatud jõud kunagi üle pole saanud. Soo esines meie rahva kujutluses nagu mingi võitmatu ja kardetav stiihiline jõud, kust tõusis halla, mis hävitas viljasaagi, kust tulid veed, mis ujutasid üle heina- ja karjamaad. Soo hoidis oma käes kinni sadu tuhandeid hektaare viljakandvat maad, parimat põllu- ja heinamaad, mis on jäänud aastasadu kasutamata. Ega's rahvasuu asjata iseloomusta sood:

„Ei ole meri, ei ole maa,
laevad ei sõida, käia ei saa...”

Soomaade kasutusele võtmisega lahenevad üheaegselt meie põllumajanduse kõik senised rasked probleemid, sest ühes maaparandustööde teostamisega luuakse alus suurte ja püsivate saakide saamiseks ja kindlustatakse kolhooside ja sovhooside ühisloomakasvatuse riiklik plaan...”

Pärast Tomsoni sõnavõttu ei tahtnud inimesed kohe laiali minna ja Tomson tegi ettepaneku jätkata koosolekut. Ta soovitas Joasalul lühidalt tutvustada kokkutulnud üksikmaapidajaid kolhoosi maaparandusplaanidega, aga teise punktina võtta üldisele arutusele Pärtli Jaagupi kolhoosist lahkumise küsimus. Joasalu ei nõustunud kõigiti Tomsoniga:

„Miks hakkame arutama kolhoosi seesmisi asju üksikmaapidajate kuuldes, eriti Pärtli Jaagupi asja ei oleks siin vaja puudutada. Ta juba käib tööl ja töötab hästi,

kuid avaldust enne sügist tagasi ei võta. Las ta kaalub pealegi. Ei maksa vanameest ärritada. Las harjub eluga."

"Pole midagi," sõnas Tomson. "Las Jaagup räägib, kui „halb" elu tal kolhoosis on, toogu välja kõik oma lahkusmissoovi põhjendused. Tal on siin pooldajaid kui kaitsjaid, esinegu nemadki. Kui sina jänni jääd, juhatan ma ise koosolekut edasi. Ära karda! Meie ei tohi karta, sest meie tee on õige tee."

Joasalu tutvustas koosolijaid — kokkutulnud üksikmaapidajaid — üksikásjaliselt kolhoosi sooharimisplaaniga. Ta märkis, et juba sel aastal on kavatsus kuivendada ja üles künda vähemasti 50 hektaari madalsood. Kuivendamist teostatakse kinniste kraavidega koha peal saadaoleva materjaliga. Pindkraavid kaevatakse kraavidraga, ketas-dreenimismasinaga, mida on võimalik saada kohalikust masina-traktorijaamast... Niisuguse adraga võib ühe päevaga lõigata kuni kaheksa kilomeetrit ühe meetri sügavust, poole meetri laiust, kitsast dre-naažkraavi. Torustik tehakse soos kasvavaist tooretst lattidest, milliste eluiga märjas pinnases on peaaegu igavene, drenaaž aga kaetakse pealt kraavimullaga. Soo laastatakse käsitsi, küntakse üles traktoriga. Järgmisel kevadel külvatakse suurem osa haritud uudismaast segavilja alla, osaliselt heinaseemnega, samasse rajatakse kolhoosile nii hädavajalik heinaseemnekasvatus. See on otstarbekohane mitmel põhjusel, eeskätt aga sel põhjusel, et ülesharitud uudissoo, nagu uudismaa üldse, on vaba igasugustest umbrohtudest, seemnekultuuride suurimatest vaenlastest...

Küsimust arutati põhjalikult ja igakülgsest. Polnud ükski koosolek toimunud nii sõnavõturohkelt, nagu see Tomsoni poolt algatatud kolhoosi laiendatud vabaõhu

üldkoosolek. Sõna võtsid nii kolhoosnikud kui üksikmaja-
pidajad ja viimasedki väljendasid end nii, nagu oleksid
nad juba Uue Tee kolhoosi liikmed. Joasalu ülesandeks
jäi kooskõlastada ettepanekuid, selgitada lahkarmumusi,
tagasi lükata mõtlematult esitatud fantastilisi plaane.
Joasalu pani imestama asjaolu, et üksikmajapidajaid huvi-
tas kolhoosi sookuivendamine niisama tuliselt nagu kol-
hoosnikuid endid. Nad andsid isegi nõu ja väga asja-
likku nõu: randaalida soomaa kevadel varakult, kui jää-
kelts veel mulla all sulamata, sest siis on seda kerge
purustada, kuna kuivanud turvast lõhu või hammastega.
Joasalu nõustus sellegagi, sest agrotehnilised võtted soos
on hoopis teist laadi kui mineraalmaal, ja just kuivenda-
tud soo vajab kevadel kõige varasemat harimist ning
seemendamist.

Teise päevakorrapunktina hakati arutama Jaagup
Pärtli kolhoosist lahkumise küsimust. See küsimus näis
samuti huvitavat kõiki, nii kolhoosnikuid kui üksikmaja-
pidajaid. Ja küsimusse suhtuti täie tõsidusega: ei olnud
kuulda tavalist lõõpimist Jaagupi arvel. Kuid Jaagup tegi
lühidalt:

„Ma ei lase seda küsimust arutada!“ ütles ta. „Võtan
oma avalduse tagasi. Siin praegu, nagu ma näen, ollakse
juba sajabrotsendiliselt kolhoosi astumise poolt, siin kõi-
gil juba silmad säramas, mis mina siis enam. Kuhu minagi
lähen? Eks minu koht ole ka siin. Ka lehm, mis mul keva-
del kolhoosi mineku ajal kartulikoopasse „kukkus“ ja
kelle Kilgas sealt oma kambaga välja tõstis ja minu isik-
likku kapsaaeda lasi, käib juba ammugi kolhoosi kar-
jas.“

„Palun põhjendada oma lahkumisavaldust selgemalt?“
sõnas Tomson.

„Eks igal asjal ole oma põhjused,“ jätkas Jaagup. „Eks vingujal seal ole ikka miskit viga... Ega's inimesed ole kõik ühetargad. Ja kõik pole nii targad nagu seltsimees Kilgas, kes sellest ajast, kui ma oraste äestamise vastu välja astusin, aina minu seljas ratsutabki. Tunnistan üles, ma eksisin. Oraste äestamine tuli kasuks, mitte kahjuks. Aga kes ütleb, et iga Kilgase ettevõtte aina kasuks tuleb? Võib eksida Joasalugi, hoolimata sellest, et ta Kilgasele igas asjas nii suure voli on andnud — aga olgu, seekord jäi õigus neile, ma eksisin,“ tunnistas avameelselt Jaagup ja muutus veelgi avameelsemaks: „Aga siis veel need hirmutamised, kuulujutud, et tuleb sõda... Kes levitab sihukesi jutte? Ma ei tea... Ja mida nad tahavad? Oleme näinud sõdu küll ja iga sõja järel oleme aina vaesemaks ja viletsamaks jäänud. Ega's minulgi kolhoosi vastu midagi ole, kui teised kõik poolt on. Aga ärgu lastagu meid hullutada, meite mõtteid segi ajada...“

Koosolekut hakkas segama Tõnsbergi ekskavaatori äge mürtsumine. Tõnsberg, vabanenud uudishimulikust publikust, sättis oma masinat, õlitas laagreid, pingutas vaiereid, uuris kord segamatult mehhanismide käsitsemist ja juhtimist ning viimaks, läbemata koosoleku lõppu oodata, pani mootori mürtsuma. Rahvas siirdus koosolekult uuesti ekskavaatori juurde.

Tomson aga viis Joasalu kõrvale, küsis:

„Kas sa ei võiks seletust anda Kronbergi kohta? Sul, nagu rahvas räägib, olevat olnud temaga üpris sõbralikud suhted.“

„Ma ei tea temast suurt midagi,“ vastas Joasalu õlgu kehitades. „Minu suhted olid hoopis teiselaadilised.“

„Teame küll. Kui selle inimese olevik oleks sama puhas nagu tema minevik must, oleks asi parem. Nagu

selgus, olevat ta möödunud aastal abiellunud kellegi Salustega, ta endine mees Kronberg oli põgenenud 1944. aastal Rootsi, kas süütuna või süüdlasena, selle kohta puuduvad andmed. Ta praegune mees Saluste on aga tagaotsitav isik, hiljutine kassakratt."

Joasalu kuulas tähelepanelikult.

"Nende kahjurite ülesandeks oli lõhkuda kolhoosikorda ja inimeste hullutamise teel kahjustada kolhoositööd. Pole alati vaja hävitada kolhoosi vara, rikkuda elus- ja elutut inventari, kolhoose kahjustada võib sootuks teiselgi teel: halvata igasuguste kõmujuttudega rahva töömeeleolu, muuta neid umbusklikuks, hooletuks, põhimõttel, milleks muretseda või töötada, kui olukord võib muutuda täna-homme. Ja milline oli sinu osa selles loos? Hea, et sa avastasid nende afääri! Kuid siplesid ka ise nende võrkudes... Tähendab, sul puudus poliitiline valvsus... Sedaviisi ei saa nõukogude ettevõtteid ega kolhoose juhtida..."

Joasalul oli piinlik kuulata Tomsoni etteheiteid, ta võttis süü omaks, ta ei vihastunud ega hakanud end puhataks pesema. Elus võib ju juhtuda nii, et ei tea isegi, kus astud üle piiri, kus jätab puudu. Tomson, justkui aimates ta mõtteid, jätkas:

"Sa oled parteilane, aga ei oska veel parteielu siduda isikliku eluga. Sa arvad, et kõik on korras, kui partei koosolekul esined printsiibikindla bolševikuna või kui igapäevases tootvas töös pead partei joont, aga oma isiklikus elus käid oma äranägemise ja impulsside järgi. Kuid võta seda arvesse, et ka vaenlane võib tungida sinu eraellu. Kindlusid võidetakse sageli seestpoolt. Nii et pole ükskõik, kellega ja kuidas meie suhtleme. On õige?"

"On."

„Nii et ole siis edaspidi ettevaatlikum. Meie oleme uue elu ehitajad. Meil on sõpru, kuid ei puudu ka vastased. Seepärast pane käima poliitiline töö massidega. Vimpel juba töötab, miks ei rakenda sa aktiivselt tööle ka karjabrigadiiri, Kauri tütar?“

„Virvet?“

„Mul pole ta nimi meeles... Miks ei ole virgutatud tööle naiskomisjoni? Inimesi on vaja aktiviseerida ja kunagi pole vara head ettevõtet alustada, sest nangunii ta sul kohe raginal tegutsema ei hakka, nõuab veel palju vaeva ja sättimist, kuni asjast asi saab...“

Edasi kuulis ta Tomsonilt, et Aliis Kronberg olnud riikliku kurjategija ja kassakrati tööriistaks, kolhoosi esimees aga nende mõjualuseks. See oli valus kuulda, kuid see oli fakt. Ent Joasalu sõnas:

„Minu arvates pole nad meie kolhoosi eriliselt kahjustada saanud.“

„Väga hea, et ei saanud. Kuid millest me's räägime? Kas sellest, et liiga vara saime kahjurite jälile? Mina aga olen selles asjas teisel seisukohal: kuidas nad üldse julgesisid meie kolhoosi pugeda? Ja selles oled süüdi sina. Ja sinu vahekord selle naisega — hm!“ Tomson jäi hetkeks mõtlema ja pajatas siis:

„Me peame seda valvsuse puuduse küsimust, seda sinu kui bolševiku sattumist rahvavaenlaste mõju alla, valla-komitee bürool läbi arutama.“

XXI

Koosolekult siirdus Joasalu vanematekoju. Koergi ei tahtnud teda ära tunda. Kogu suve jooksul polnud ta

veel kordagi vanemaid külasthanud. Nemadki ei saanud mahti teda sageli vaatamas käia ja kahtlesid selle vajalikkuseski. Pesast välja lennanud noored linnud ei vaja enam vana pesa.

Noh, Joasalul tekkis äkki igatsus kodu järele — ta polnud musträstas. Aga tema kojutulek kandis juhuslikku laadi. See oli osaliselt tingitud ta meeleolu seisundist. Teatud hetkel vajab inimene kas lohutust või üksindust... Ta ei tulnud koju oma patte pihtima, kuid igatsus tekkis vanemate järele, ta tahtis neid näha.

„Küll sa oled aga kõhnaks jäänd,“ ütles ema, „ei tunne enam äragi. Mis mured siis sind nõnda vaevavad?“

„Pole mingeid muresid,“ vastas poeg.

Aga ema oli siiski kuulnud poja muredest ja oli üsnagi tugevasti kaasa muretsenud, poja kergemeelsust südames laites kui ka võimalikke vabandavaid põhjusi otsides.

„Oled sa's poisike või?“ küsis ema. „Kuidas mu süda valutab! Kas sa siis tõesti ei saa enesele oma kolhoosnikute perest korralikku naist, mõistlikku inimest, et hakkad linna untsantsakutele külge?“

„Mis olnud, see läinud,“ sõnas poeg.

„Ei,“ ütles ema, „mis olnud, see jääb! Märk jääb inimesele külge, olgu see au- või häbimärk. Maailmas on palju veel kurjust ja tigidust, ja pea siis ei või juhtuda, et ka ise samasuguseks kurjaks ja tigidaks muutud.“

„Noh, ära karda, ema, mul pole selleks vastavaid kalduvusi.“

„Või kalduvusi tema otsib!“ imestas Ann. „Inimene võib ilma kalduvustetagi hukka minna. Eluteel on kallakuid ja kuristikke küll. Kurjuse tee on laiem ja siledam kui õigluse tee. Kurjad inimesed on ikka libekeelsemad kui õiged inimesed. Kes enesest lugu pidada ei

oska, sellest ei oska ka teised lugu pidada," noomis ja sõitles Ann poega.

Hea kui sind sõideldaksegi, arvas Peeter, ikka enam kui midagi. Ja ema riidlemine tundub teinekord vägagi vajalikuna. Kuid ta lõpetas jutu ja astus vanamehe kambresse.

Vana Jaan istus voodiserval ja tõmbas suitsu.

„No istu sinna ahjupingile,“ viipas vanamees ja alustas aegaviimatult teda täna kõige enam huvitavast asjast. „Mulle näib, et sa võtad ette väga suuri asju. Aga kas suur tükk, nagu öeldasse, ei aja suud lõhki? Ma käisin ka sinu masinat vaatamas. Noh, pole midagi ütelda, aina imesta. Küllap vist sihuke masin viskab päevas välja palju süldasid laia kraavi, meestel ei jää muud kui põhja puhastada ja pervi siluda. Siis ma käisin ka teite põldudel, pole ka kedagist öelda, põllud on teitel ilusad ja viljad head. Vanasti ei olnud mõisalgi sihuke si vilju... Aga kui suur on teite müügikohustus?“

„Ummarguselt kümme tonni.“

„Seejuures siis ümmarguselt kuussada puuda. See on teite suvise saagi täpes. Saate palju vilja.“

„Rukist on vähe.“

„Aga nisu on hea. Kolhoosnikud hakkavad saia sööma. Khm! Te hakkate üksikmaapidajatest paremini elama. Seda poleks ma uskun'd.“

„Selleks me kolhoosi astusimegi, et teist paremini elada,“ vastas noor Joasalu.

„Seda näen, seda ma näen,“ nõustus vana ja hakkas uut plotskit keerama.

Tekkis paus. Peeter vaatas vanemate elamist-olemist, oli vähe võõras! Isegi vana seinakella tiksumine tundus võõrana. Aga ta mäletas aegu, mil veel kella ei tund-

nud, mil kodu oli kõik, kui koduta kuidagi läbi ei saadud. Nüüd aga pole sellest suuremat tähtsust. Ahjupink, kus ta praegu istus, oli lapsena ta magamisase ja ta imestas, kuidas ta sinna ära mahtus.

„Kuuled sa,“ päris vana, „sul oli seal sihukesti sekeldusi. See pole ilus! Nihukesed asjad pole ilusad asjad ja neist pole armas kuulda. Sihukeste seiklemistega on läinud mõisad ja karjamõisad ja aus nimi veel peale kauba!... Aga pea meeles, poeg, et sa kannad minu nime! Palju ta tühi väärt ei ole, seda nime ei tunta laias maailmas — aga mina olen püüdnud seda ikkagi au sees hoida ja sedasama soovitan sullegi... Vaat, kuidas minuga pole niisugutseid sääratseid asju juhtunud. Ma käisin neist kõigist suures kaares mööda. Sai teinekord laadal tops viinagi võetud, aga kas ma's sellepärast sihukestele asjadele mõtlema hakkasin... Toh-hoh!”

Jaan näis olevat jutuhuos. Ta alustas kurjalt, kuid jätkas peagi mõnus-rahulikuis toonis, püüdes õpetada pojale aastatega omandatud elutarkust... Tavaliselt oli ta vähese jutuga mees. Ta keelepaelad läksid lahti vaid erandjuhtudel, näiteks pulmas või peiedel, kui oli paremasse tujju sattunud. Kuid imelik lugu: sügisel rukkirehtesid pekstes, kui rukkiseemnest puudus tuli ja rukist vana kombe kohaselt partele aheti, sattus Jaan parsil olles, vihkusid vastu võttes alati jutuhuugu ja pajatas alla niisuguseid huvitavaid lugusid, et kuula ja imesta. Aga kui ta parsilt maha tuli, oli jutt otsas ega osanud enam midagi huvitavat öelda.

Emä tõi lauale toidupoolist. Haruldase külalise puhul oli ta pannil isegi pekiviile säristanud. Ta vist polnud unustanud, et poisikesena oli Peeter armastanud värsket

sepikut sularasvasse kasta, kuna võitassi juures oli ninaga pildunud, eriti kui võil oli vähe vana maitse.

„Näh,“ mühatas vana. „Kui vaja on, siis mitte ei juhtu va kibedat kodus olema, päris hea oleks keelt kasta. Sest vaata, mul on sihuke tunne, nagu oleksid sa tulnud kusa-gilt väga kaugelt, teisest riigist, teiselt maalt ja tahaksin kuulda, kuidas seal elatakse ja ollakse. Ajasin Tõnsbergiga mõne sõna juttu, aga temal, näe, polnud aega, tõstis aina oma masinaga mulda — oh sa ime! Seisan ja vaatan — rahvas oli juba ära läinud, ma tulin hiljem — ja mõtlen: mis on meite üksikmaapidajate ettevõtmised, käte ja labida väel — mitte midagi! Oma kümne küünega ei jõua sa kuhugi! Nägin hiljuti ajalehes pilti ja lugesin, kuidas ühes Harjumaa kolhoosis — näe, mul pole ta nime enam meeles — masinaga uudismaal võsa niideti. Mitme tolli jämedused puud langevad masina lõiketera ees nagu rohi vikati ees, pole muud kui pane kokku ja vea ära, traktor künnab juured üles, raputa muld välja, lao hunnikusse ja põleta ära. Vaat, see on juba aletegemine. Mitte nii nagu meie vanasti!“ ohkas vana Joasalu ja küsis pärast pikemat arupidamist: „Kas on tõsi, et sügisel hakatakse uusi liikmeid kolhoosi võtma? Pea siis mind ka meeles, võta mind ka arvesse, ma võin veel, kui hinge miski ei vaeva, kõva töömees olla, iga noorega sammu pidada. Ma ei tunne enesel veel ühtki viga, ainult samm on jäänud lühemaks, et kui noortega seltsis minna, siis mitte ei ole enam seda laabumist, mis oli varem. See on niitelda marssimisel, aga töö juures ma noortele alla ei anna.“

„Mis siis sügiseni oodata, anna kohe sooviavaldus sisse!“ sõnas poeg.

„Las ma ikka tasun ise omad normid, maksan ise

omad võlad. Aga sügisel või kevadel, kui tuleme kolhoosi, siis kõik ühes kambas. Me niiöelda vastutame kohe üksteise eest... Aga mõni asi teeb muret: kui niitelda vanadus kätte jõuab ja töötada änam ei jaksa, kust ma siis eluülespidamist saan?"

„Kolhoosi põhikiri näeb ette, et normipäevade arvelt arvestatakse teatud protsent vanade fondi. Sellest jätkub. Pealegi viime kolhoosis läbi üldise sotsiaalkindlustuse..."

„Mis asi see sihuke on?"

„See on kindlustus vanaduse vastu. Jõuetu töötaja hakkab elama pensionist, mida riik talle maksab."

„Vaat see on õige," kiitis Jaan. „Inimese eest tuleb hoolitseda, hoolitseda ja tööd nõuda, sest tööta elada ei saa ega tahagi. Kuid kauaks neid vanu inimesi ongi, need nagu pehastunud puud, tuleb mõni tõvehoog, kas või tühine gripp, ja küps ongi. Pikad elupäevad, ma ütlen, kui sul õieti tervist pole, on koormaks. Aga minul on lohutus, arvan, et ma kaua ei loksu: meite suguseltsis on sedasi, et üks, kaks ja — valmis... Inimene veel käib nagu korras kell, aga vedrul on mõra sees, käänatakse räpakalt üles, ja katki ongi. Kellale pannakse uus vedru, aga inimesele ei pane keegi uut elu sisse... Jah!... Nõndaks!... Aga kuigi oled vana, ikkagi tahad näha, mis sest uuest elust saab, kuidas ta välja kujuneb..."

Nad vestlesid mitmesugustel teemadel, ja kui Peeter õhtu eel lahkuma hakkas, tahtis ema talle jällegi moonakotti kaasa panna, kuid Peeter ei võtnud, öeldes, et tal pole praegu endalgi millestki puudu.

Noorele Joasalule oli see käik nii ihuliselt kui hingeliselt üsna kosutav. Isa oma elutarga vestlusega, niivõrd

kui see puudutas tema eraelu küsimust, muutis traagilise traagikoomiliseks. Ema oma hea hoolitsuse ja kaastundega lepitaski poega kuidas oskas.

Mis siis peamiselt häiris Joasalu, kas suhted Aliisiga või nende katkemine? Nii üks kui teine. Kui tutvus Aliisiga osutus paheks, siis suhete katkemine temaga pidi kõik heaks tegema. Kuid seda märgata ei olnud: üks asi puudutas valusasti üht hingekülge, teine — teist.

Ta tuli veendumusele, et Aliis oli halb juhtum tema elus ja seesuguseid nähtusi tuleb võtta kui juhuslikke nähtusi. Oli . . ., möödus . . ., ei ole enam . . . Ei ole ju midagi paha juhtunud, kellelegi ei ole kahju tehtud, kuigi mõned kolhoosnikud olid teda hoiatanud, ja pärast Aliisi „põgenemist“ mõistu õnne soovinud. Nad olid veendunud, et Aliis polnud tavaline külaline-suvitaja, vähe kergemeelne, vaimukas inimene. Aliis pidi lahkuma. Õieti tema ise oli see, kes Aliisi minema ajas.

Aga miks ma's teda unustada ei suuda? Miks ma's põen sellist tunnet, nagu oleksin kõik kaotanud? Ma ikkagi nägin, et ta pole meie inimene, juba oma päritolult ei sobinud ta meie ühiskonda. Hea, et vabanesin temast! Juhus viis kokku, juhus viis lahku, juhus on paratamatuse üks esinemisvorm.

Aga mul on valus. See on vist sellepärast, et ma ikkagi veel täpselt ei tea, kes ta oli. Ma kardan, et olin lubamatult ettevaatamatu.

Ja jälle tabas ta end mõtteilt — kas oli Aliis kahjur või ei olnud. Ta ei ole veel arreteeritud. Naine ju oma mehe tegude eest ei vastuta, eriti veel siis, kui elatakse lahus. Aga kust ma's tean, kuidas nad elavad, kust ma tean, millega keegi tegeleb. Mina ei märganud midagi, teised märkasid ja hoiatasid! Isegi Priimets hakkas

vastu, kui tal häärberi katust parandada käskisin. Karjanaised sosistasid, käisid luuramas. Rahvas näeb, ise ei näe...

Ta kordas mõttes meeldejäanud väljendusi vestlustest Aliisiga ning tuli otsusele, et Aliis polnud siiski nõukogude inimene, veel enam — ta isegi kahtlustas teda kõvasti, kuid andestas talle liiga palju ainult sellepärast, et oli armunud. Ta silmad ja kõrvad olid kõvasti kaetud... Jah, minu tunded Aliisi vastu olid sügavad, seda tajun ma selgesti alles nüüd, aga — kas armastas tema mind samuti, vaat selles on küsimus? Kuid meenutades üht ja teist, samuti Vimpli jutustust Aliisi kohtamisest teda külastanud mehega, tekkis Joasalul kahtlus: küllap vist Aliis ei armastanudki teda!... Kuid miks ma siis oigan? Miks ma siis muretsen? Kelle kuradi pärast?... Ah, võetaks see asi bürool rutem arutusele! „Ma olen süüdlane!“ karjatas ta... Aga samas mõtles, et tarvis on rahuneda, milleks tuisata ja enda südametunnistust närida, aeg töötab asjade selginemise kasuks. Aeg kõik asjad arutab!

Aga mida on minul õppida sellisest õppetunnist? küsis ta endalt. Nimelt seda, millest rääkis Tomson: valvelolekust nõukogude ühiskonna hüvede eest, oma nime au eest, nagu ütles isa, libedate teede ja kuristike eest, nagu ütles ema... Aga ma täiendaksin vähe isa soovitus: tuleb õppida hoida au sees nõukogude kodaniku, juhtival kohal töötava nõukogude inimese nime... Et rahuneda, on vaja tublisti töötada. Ja mida vähem pühendame aega ühele asjale, seda enam jääb seda teise kasuks! Ja miks ma siis muretsen, mul ju nii palju tegemist! Mul on ju nii palju mõtlemist ja sättimist! Ma pole veel saanud kolhoosis poliitharidustööle nagu kord ja kohus elu sisse.

Tont võtaks, raskusi on palju . . . Kuid mulle on just hetkel raskusi vaja. Mida raskem, seda parem! . . .

Ta ägedus haihtus sama ruttu nagu oli tõusnudki.

Kas oli ta arutlusest midagi kasu?

Ta tundis, et oli oma vaimse tasakaalu uuesti tagasi saanud. Ta rühkis koju, kolhoosi juhatause koosolekule, seal ootasid teda tema abimehed, brigadiir ja lüli-
vanemad.

XXII

Kolhoosi keskusse olid tulnud Praks, Kaur ja Kilgas. Joasalu oodates istusid nad õues maja varjus ja arutasid tänase päeva sündmusi. Kilgas pajatas:

„Kimmel ajas kevadel Sännikule hirmu nahka. Aga see mees tundub mulle veel kahtlasena . . . Ma rääkisin Tõnsbergiga, et ta oma masinat ööseks valveta ei jäta. Aga Tõnsberg ütles, et esimees olevat juba korralduse teinud: masinat hakkavad öösiti kordamööda valvama kraavipoisid.“

„Nad võivad seda teha üksteise alla,“ katkestas Kilgase juttu Kaur. „Nad võivad tukkuda juhikabiinis.“

„Eks nad sedaviisi teegi . . . Aga imelik küll, Kirsimägi ja Sännik on väga suured sõbrad. Kuhu läheb üks, sinna — teine. Täna ekskavaatori juures hakkasin ma neil järel käima, tahaks nagu kuulata, mida Sännik arvab ja ütleb. Aga noh, minu kuuldes ei tehtud suudki lahti,“ rääkis Kilgas.

„Meie kolhoosnikud vilistavad sinu Sänniku peale,“ käratas Praks. „Nüüd pole enam kevadine või endine aeg. Oma silmaga näha, mis neil, mis meil.“

„Noh, ära sa arva kedagi, eks meilgi ole veel mõni asi ripakil. Näe, esimehel pole oma nägugi peas. Tõepoolest kahju poisist! Kes pani meile jalad alla? Tema. Mis me's ennem olime? Kobajad. Jumala eest, kobajad. Kahtlemist oli rohkem kui usku,“ pajatas Kilgas. „Aga veendunud inimene on tugev. Mina olen kommunismi võidus kindel. Vaat kuidas!“

„See on selge!“ vastas Praks. „See on silmaga näha! Vaata mihuke aed meil on — aina paindub, kõigub viljade all! Kui palju meil on juba jõukust! Missugused ettevõtmised!“

„Aga see soo, kurivaim!“ hüüatas Kaur. „Ehk'ku saame sellest ka jagu?“

„Aga miks siis ei saa? Näha kohe, et saame,“ kiitis Praks.

Tuli ka Joasalu, ja mehed siirdusid punasesse nurka. Seintel olid uued tapetid, pildid ja loosungid. Linnast oli toodud hulk uusi toole ja raamatukapp, kus aga raamatuid oli veel üsna vähevõitu. Aga kui kapp olemas, küll siis saavad raamatudki. Mehed istusid punase linaga kaetud laua juurde, töörahva juhtide Lenini ja Stalini piltide alla. Hetke vaikisid, ei tehtud suitsugi — muide, suitsetamine oligi siin keelatud.

„Täna on meil arutada tähtis punkt,“ sõnas Joasalu. Mehed jäid kuulatama.

„Me peaksime arutama heinatööde küsimust. Me saime selle tööga hakkama. Korraldasime sotsialistliku võistluse kogu brigaadis ja lülides. Rakendasime tükitöö moodust gruppides kui ka üksiktöötajatega. Kuid meie lülid, eriti seltsimees Kauri lüli hakkas lagunema, ja kasutades territoriaalset jaotussüsteemi, hakkas iga mees vehkima oma endisel niidumaal, et — tuttavad kohad

ja kuhjalavad! Kuid mis kasu sellest oli? Tööjõudlus ei kasvanud, vaid kahanes. Siis juhtus niisugune imelik lugu, et lülile kinnistatud hobused sattusid tagasi endiste peremeeste kätte: hobusega on hea heinamaale minna ja tagasi sõita! Aga kas oli vaja kaugelt heinamaalt iga õhtu koju tulla? Kindlasti mitte. Kariste heinamaadelt me ei lahkunud enne, kui kuhjad olid valmis... Ja üldse oli väär samm hobuseid lülidele kinnistada. Tõsi, meil polnud talle. Nüüd aga on meil hobusetall keskuses katuse all ja hobused toome lülidest keskusse tagasi. Teiseks, kas meil ei olnud raskusi sellega, et üks lüli kippus teisest maha jääma, ja seda tuli alatasa järele aidata, mis tekitas nurinat. Kolmandaks, peatselt algab rukkilõikus ja viljapeks. Meie lülid on selleks liiga väikesed üksused, et üheaegselt ja iseseisvalt koristus- ja peksutöid läbi viia. Mina arvan, et lülid tulevad kaotada, nende asemel tuleb moodustada kaks põllutööbrigaadi, mis ei ole ka eriti suured, aga need kasvavad, kui me saame juurde uusi liikmeid. Selleks aga lootusi on..."

Joasalu rääkis pikalt ja laialt lülide osatähtsuse tõstmise ja brigaadide osatähtsuse vähendamise ekslikkusest, märkides, et see on kollektiivmajandi lõhkumine väikes- teks allüksusteks, millele loomulikult peaks järgnema lülidele vastavate külvikordade sisseseadmine, mis aga on vastuolus kaasaegse põllumajanduse mehhaniseeri- mise eesmärkidega, on tagurpidine käik suurpõllunduselt väikepõllupidamise juurde.

„Kuid sellega ei ole kolhoosnikud nõus,“ märkis Kilgas.

„Miks?“

„Lülisid nad veel kaotada ei taha. See nagu lähemal üksikmaapidamisele.“

„Rahvast tuleb hakata ette valmistama. Nendele on

tarvis see asi põhjalikult selgeks teha. Kuid hobusetalli valmides toome hobused ilma pikema jututa kolhoosikeskusse, heinu ja jõutoitu me lülidesse vedama ei hakka."

"Kas seda asja mitte üldkoosolekul läbi arutada?" arvas Praks.

"Muidugi vaja läbi arutada, selleta ei saa," arvas ka Kilgas.

Joasalu oli sellega nõus.

Pärast pikemat arupidamist läksid mehed kolhoosi ehitisi vaatama. Tall kolmekümne latriga oli suur ja valge hoone laia koridoriga seina ääres, iga latri kohale koridori seinasse olid löödud nagid päitsete ja riistade jaoks. Talli ukse juures nurgas oli hiiglasuur tsemendist veetünn. Koridori põrand oli täis värskaid hõövlilaaste, mis olid latrite ehitamisest järele jäänud, neid polnud jõutud veel välja pühkida. Kogu ruum lõhnas uuelt, puhtalt ja vaiguselt.

Lammaste laut oli ka valmis. Vanadele kahe meetri kõrgustele müüridele oli asetatud vaid kolm vanikut palke, pandud uus lagi, löödud uus katus. See oli sama hoone, kus kevadel kasvasid tuulevarjus kapsa- ja tomatitaimed. Nüüd oli hoone põrand kõvaks sõtkutud, kuid endised peenraasemed olid ikka veel tunda. Viinamarjadest, mis kasvasid metsikult hoone välisseinal, polnud järel jälgegi.

Mehed vaatasid ka endise mõisa suure sigala lahtikaevatud vundamenti. Vana kõntsa ja prahi all oli säilinud suurepäraselt sulgude betoonpõrand ühes vahekäikude ja virtsarennidega. Säilinu oli ehitajatele plaaniks: sellele võis konstrueerida tulevased vaheseinad, ukсед ja aknad, soemüüri, keeduruumi ja panipaiga.

„See veel parem 'ui plaan, siin 'õi' natuuras olemas, pole enam vaja mõõta e' a pead murda,“ kiitis Anton.

Talli seinad olid kerkinud mitte päevade, vaid tundi-dega. Ei olnud mingit põhjust karta, et ehitustegevus edaspidi raueks, kuna töömeeste vilumus oli tõusnud ja järjest tõusis. Parimaks ehitajaks osutus Robert Priimets.

...Nagu kiuste hakkasid Priimetsa kõige kibedamal töö hooajal häirima juba kevadel sassi läinud perekondlikud suhted.

Kui Aliis Kronberg kolhoosist lahkus, ei saanud Juuligi enam rahu. Ta hakkas kartma, ja põhjendatult, et nüüd tuleb temal välja maksta ädalaväljal otsa saanud kolhoosi lehm, sest pole enam sõpra, kes tema eest kolhoosi esi-mehe ees seisaks... Ta poleks sellega kaugeltki laostunud, tal oli palju normipäevi välja teenitud ja sügiseni oleks tulnud veel teise võrra lisa. Kuid Juulit vaevas mingisugune mure, kas igatsus äsjase sõbratari Aliisi järele, või kartus tema tegude pärast. Juuli näis kõige paremini tundvat kolhoosist lahkunud Aliis Kronbergi olemust ning kartis selle avalikuks tulekul enese suhtes tülikaid tagajärgi.

Elu Priimetsaga ei sobinud tal ka enam hästi. Robert aga ei olnud enam nii närviline nagu kevadel, ning Juuli kapriisidesse suhtus külmalt. Kui Juuli ähvardas kolhoosist lahkuda, ei uskunud Robert seda. Ta rääkis Juulile, et niisuguse tühja „lehmakondi“ pärast ei maksa oma elu rikkuda: kui sügisel töönormid kätte saame, on see meie teenistuse juures tühine kulu.

Kuid Juuli ei olnud sellega päri, ta provotseeris tüli iga tühja asja pärast, ja kui jonnakas naine on otsustanud elu rappa ajada, siis seda ei päästa miski. Kui Robert temaga tõsiselt selles asjas rääkis, vastas naine:

„Sinu juttu ei pea ma miskiks! Kas sa tahad mind elu-
ajaks lüpsinaiseks jätta?“

„Mis siis?“ imestas Robert. „Ausad inimesed ei saa
tööta läbi. See ju sotsialistliku riigi põhiseaduseski öel-
dud...“

„Seda aga põhiseaduses öeldud ei ole, et mina sinuga
elama pean. Ma olen väärt võib-olla paremat ja puhta-
mat elu.“

„Kas sa tahad ikka veel karakullkasukat saada?“ küsis
Priimets.

„Tahan!“

„Mine siis ja saa...“ Siin Robert väänas ägedusehoos
sellise sõna, mis üheski maailma keeles trükimusta ei
kannata.

Vimm perekonnas vindus nagu tuli toores puus. Prii-
mets ei kurvastanud, selleks polnud aega ega tahtmist.
Ta vehkis hommikust õhtuni kirvega, vahel isegi ilma
särgita, ja ta tüse atleedi ülakeha oli päikesest pruun
nagu singaleesil, ta pikad tihedad juuksed olid peaaegu
valgeks pleekunud, ja et need silmadele ei langeks, kandis
ta peas Juuli vana soenguvõrku. Ta täitis kaks ja kaks
pool normi päevas ning oli tõusnud ehitajate brigaadis
päevakangelaseks, kellest kirjutas Vimpel seinalehes ja
kelle pilt asetati autahvlile. Aga Juulit ei meelitanud
seegi. Päritolu nagu magnet kiskus teda linna ja
elukondlikud ning perekondlikud arusaamatused lükkasid
tagant. Saanud linnast kirja, vist Aliisilt, hakkas ta ruta-
tes oma asju pakkima (need olid tal varem juba üle
vaadatud ja käe järele seatud) ning, palganud külast
kehva kurvailmelise üksikmajapidajast küüdimehe, tõstis
oma kraami vankrisse — laostas Priimetsa korteri kole-

dasti ära, võttis ka Aliisi toast mõned esemed — ning alustas teekonda kolhoosist linna.

Kolhoosi keskusest välja sõites tuli neil mööduda ehitajate brigaadist. Priimets oli tellingutelt maha tulnud, ta nägi juba eemalt lähenemas vankrit poisikese Adnieli, Juuli, üksikmajapidajast küüdimehe ja nende kraamikoormaga, Priimets ruttas neile teele vastu.

„Noh, sõidad ära?“ küsis.

„Sõidan.“

„Kas esimehelt luba küsisid?“

„Mis luba seal veel vaja? Esimees teadagi ütleb, et üldkoosolek otsustab, aga kunas üldkoosolek kokku tuleb, seda ei tea keegi.“

„Aga sa kaotad omavoliliselt lahkudes oma teenitud normipäevad.“

„Või nii! Seda veel vaatame! Küll kohus teenitud tasu välja mõistab, kui heaga maksta ei taheta.“

Priimets heitis pilgu kraamikoormale.

„Ära vaata midagi, ega ma sinu oma võtnud!“ sõnas Juuli.

„Noh, kas ma's nüüd seepärast,“ ohkas Robert. „Ära sõida kuhugi!“ ja et oma viha kellegi peale välja valada kargas küüdimehele sõnadega kallale: „Mis õigusega sina, kurb kahjur, mu perekonna ära viid? Pööra hobune rutem kui muidu tagasi!“

Talumees ehmus, vaatas kord Juulile otsa, siis jälle Robertile, siis jälle Juulile ja küsis:

„Ma võiks ju ka tagasi sõita?“

„Kuidas?“ ägestus Juuli. „Me sõidame edasi!“ ja siis Robertile: „Käed hobuse küljest ära!“

Robert oli hobusel ohjajarust kinni võtnud. Kuigi ta

silmad pildusid naisele vihaseid pilke, püüdis ta end talt-
sutada ning sõnas üsna rahulikult toonil:

„Räägime pikemalt! Kuhu's nii tuline rutt? Ega's
linn kevadine vesi ei ole, et eest ära jookseb.“

Juuli ei vastanud.

„Tead, kui asi seisab karakullkasukas, siis me võime
ka selle sügisel muretseda, suvel aga pole seda vajagi.“

„Tola!“

„Noh, seda sõna olen ma sinult kuulnud üsna tihti, ma
olen juba sellega harjunud. Aga et sa ikkagi nagu minu
faktiline naine oled, siis...“ ja käratades jälle küüdi-
mehele: „Kao siit väheks eemale, ma tahan oma naisega
rääkida!“

Talumees oli vankrilt maha hüppamas, aga Juuli peatas
meest, öeldes:

„Ei lähe sa kuhugi! Istu aga julgesti!“

Anton, vaadates ehituse juurest teel toimuvat sõna-
vahetust, kuulatas ühe kõrvaga ja astus siis rutusti ja
muheldes, oma kikkhabit püsti ajades, vesiseid silmi
vastu päikest vidutades riidlejate juurde, hoides kirvest
peos.

„Tulin vaatama, mis asja siin arutata'se. Teie aru on
hea, minu oma veel parem. Näe, Priimetsa emand on ära
sõitmas! 'as 'olhoosi elu enam ei passi?“

„Mis see sinu asi on?“ vastas Juuli.

„Minu asi see muidu'i ei ole. Ma tulin hüvasti jätma.
Ja seltsimees peab i" a seltsimehe eest seisma. Vaata, ma
ütlen 'a, ära mine 'uhu'i! Ära minna on 'er'e, ta'asi
tulla — ras'e. Võib-olla oleme oma elu selle's aja's 'uia'i
teistmoodi sisse seadnud.“

„Minu pärast võite te oma elu sättida nagu tahate,“
sõnas Juuli.

„Õi'e! A'a see on siis'i ä'edusehoos öeldud? E'as elu ühe inimese pärast seisma jää. Võtame 'as või mind, 'ui ma ära lähen, astub Priimets asemele. Al'uses oli neil mind vä'a vaja. A'a nüüd tühja 'ah. Nii on 'a sind al'uses Robertile vä'a vaja. A'a pärast harjub ära või võtab uue . . .”

„Sa vana sokkhabe pane oma suumulk kinni!” sõnas Juuli vihaselt.

„Suumul'u võib sul'eda, a'a ma tahtsin siis'i öelda, et . . . Inimene ei tea 'una'i 'us ta mis'it leiab, 'us 'aotab. Ma ei tahtnud 'a 'uida'i 'olhoosi tulla, mõtlesin nii ja naa. A'a nüüd 'atsu'e mind 'olhoosist välja ajada, tulehar'ide'a ei aja minema. Paremat elu pole 'usa'il 'ui meie 'olhoosis . . .”

„Mul on su pudikeelsest jutust villand!” sõnas Juuli.

See haavas Antonit. Ta ei tahtnud Juuliga enam rääkida. Pöördudes solvunud ilmel Priimetsa poole, sõnas:

„Las reo läheb!”

„Kuidas siis jääb?” küsis Priimets.

„Hääd aega,” vastas Juuli ja lehvitas käega.

Robert laskis ohjahuuri lahti, võttis maast vitsarao ja rohmas sellega hobusele mööda keret. Hobune sööstis äkki minema, sõitjad pidid üle vankripära maha lendama, ja kadusid peagi voorimehe ptruutades ja vankri põri-sedes kolhoosi aedade taha.

„Las läheb, vaat 'us reo!” sõnas Anton. „Sinusu'use mehe jao's on naise jala'a se'ada . . . Täna õhtu's meil vaja si'alale esimesed pal'id peale panna.”

XXIII

22. augustil algas Uue Tee kolhoosis rukkilõikus. Rukist lõigati kolme masinaga, kolmel nurmel korraga. Vihke

sidusid naised ja täitsid poolteist kuni kaks normi päevas. Kuus nurme ja enam pandi iga päev hakkidesse. Rukkinurmed olid külvatud enne kollektiviseerimist ja need olid pillatud laiali mööda kolhoosi maa-ala nagu ruuged lapid kirjul kasukal.

Lõikusega peaaegu ühel ajal algas rehepeks. Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik oli viljavarumise alal tavalises sotsialistlikus võistluses Läti NSV-ga... Hakid ei saanud nädalatki kuivada, kui juba rehepeksumasinad näljaste huntidena ulguma hakkasid. Neile söödeti sisse pikki lahtilõigatud vihke, nad ajasid ühest otsast välja sasiitud põhku, teisest puistasid kottidesse kuldseid teri. Aga terade niiskuseprotsent oli kõrge, neid tuli kuivatistes kuivatada.

Kolhoosi viljakuivatid asusid keskusest eemal likvideeritud kahe kulaku majandis. Vilja vedamine sinna ja tagasi võttis aega. Pealegi tuli vili kuivatatult tuulamismasinast läbi ajada. Kuivatite juures töötasid vanad mehed, nende arvates oli viljal aega kuivada ja nii seisis see plekkidel kaks või isegi kolm päeva. Viljavahtajatest-kotitõstjatest oli puudu, mehed olid kõik ära: kes masinatega lõikamas, kes kokku panemas, kes peksmas, kes hobustega sügisest rukkimaad harimas. Siiski täitis meie kolhoos oma rukkimüügi kohustuse 28. augustiks esimesena vallas. Selleks päevaks saatis täitevkomitee kolhoosikeskusesse kaks autot linnast. Moodustati punavoor. Kõige ees sõitis kolhoosi oma masin, ehitud punase loosungiga: „Esimene vili riigile.“

Vaevalt oli rukkipeks lõpetatud, kui alustati suvivilja koristamist. Vili, mis näis põllul üsna valmina ja kuivana, tõmbus rõugus niiskeks — rõskus tõusis rohtunud kontsudest teradesse — oli vaja korralikku tuult, et rõugud

ühtlaselt läbi kuivaksid. Suviviljade lõikus oli alanud, tööd olid kõik käed täis: kevadel vara ja üheaegselt külvatud põllud valmisid ka vara ja üheaegselt.

Rehepeksumasin ei jäänud Uue Tee kolhoosi suvivilja peksmist ootama, vaid sõitis edasi teisale rukist peksma, üksikmajapidajate hakid olid veel täiesti puutumata. Üldiselt oli peksumasinaid vallas vähe ja Tomson maadles sellega, et naabervallast, kus neid rohkem oli, oma valda lisa saada. Saadigi, kuid too masin oli väga vana ja kasu sellest polnud palju.

Ilmad olid ilusad. Võib-olla olid esimesed suviviljarõugudki juba kuivad. Kuivi rõuke olnuks vaja varju-alustesse vedada, et garanteerida edaspidiseid pidevaid peksutöid, kuid sellele ei mõelnud õigel ajal keegi. Inimesed kui ka hobused olid sõna otseses mõttes tööga üle koormatud. Äestati rukkimaad, niideti vilja, tehti rõuke, peksti reht, kuivatati teri. Kui oleks pidanud ilmu, oleks lühikese ajaga viljad koristatud, pekstud, müüginormid tasutud, vähemasti kolhooside osas.

Kuid ilm muutus, tõmbus pilve, hakkas sadama. Sadas päeva, sadas teise. Läks üle. Siis aga saabusid seninägematud päevad: ei pöud ega vihm! Hommikust lõunani kattis maad tihe udu, mis piserdus alla, pani viljad nõretama. Lõuna ajal haihtus udu, päike säras, aga õhk oli nii tuulevaikne, et ükski leheke ei liigahtanud. Vili kuivas vaevalt! Lõikusmasinad sõitsid välja alles hilisel pärastlõunal, kui udukaste oli viljadelt kadunud. Mis töö see oli! . . . Brigadiir ja lülivanemad katsusid varem üles pandud rõuke, ajasid käe rõugu sisemusse, tõmbasid välja nätskeid viljatuuste ja raputasid päid — niisugust vilja peksta ei saa! Tublit tuult oleks vaja, mis rõugud läbi puhuks ja ära kuivataks!

Kasutades seisakut viljakoristamisel ja -peksmisel, pani Joasalu täie hooga käima taliviljade külvi. Nelja päevaga olid mineraalväetised külitud ja rukis tehtud. Talle helistati täitevkomiteest:

„Miks sa suvivilja peksma ei hakka? Ilmad on jälle ilusad.“

„Aga udu! Rõugud ei kuiva! Kontrollime päevast-päeva.“

„Mida sa siis nüüd ootad?“ küsis täitevkomitee põllumajandusosakonna juhataja.

„Tublit tuult.“

„Ptüi, kurat!“ kirus see. „Ega sa meremees ole, purjeka kapten, et tuult ootad!“

Ilmad paranesid siiski, udu kadus, tõusid kerged tuuled ja jälle sattusid inimesed tavalisse töö miljöösse.

Et kiirustada koristamis- ja peksutöid, kutsus valla täitevkomitee kokku valla aktiivi. Uldkoosolekute väike ruum tuli rahvast täis, oli kogunenud ligikaudu kolmkümmend inimest: kooliõpetajad, kooperatiivide töötajad, kolhooside esimehed, ametita aktivistid, kommunistlikud noored jt. Maakonnast oli saabunud partei komitee esimene sekretär, kes tutvustas koosolijaid viljakoristamise ja -varumise käiguga kogu maakonna ulatuses, märkides ära nii maakonna kui valla tõsist mahajäämust. Ta rõhutas, et viljapeksmise ja varumise tempot tuleb tublisti kiirustada, kui me tahame oma ülesande tähtajaks täita. Ta rääkis muuseas:

„Te ei suutnud endi poolt koostatud graafikust kinni pidada. Kuidas suudate täita kõrgendatud graafikut, sest esialgne mahajäämus tuleb edaspidi likvideerida! Me võtsime endile ülesandeks nii kolhooside kui üksikmaapidajate osas oma riiklikud kohustused 14. septembriks

täita. Transpordiküsimus raskusi ei peaks tegema, maa-
kond varustab teid mootorveokitega, tuleb vaid päev
varem ette teatada, kuhu ja mis kella ajal veomasin
välja saata. Nii koristamis- kui varumiskäiku hakkab
operatiivselt juhtima valla täitevkomitee ja partei alg-
organisatsioon. Siin on staap, kuhu peavad kokku
jooksma kõik andmed iga päev ja iga tund, siit juhitakse
nii rehepeksugarnituuride kui mootorveokite liikumist.

On veel kolhoose, kellel toiduteravilja-müügi kohustus
täitmata, naturaalkohustused traktorijaamade osas riigile
võlgu, rukis aga on juba ammugi pekstud. See on äär-
mine lohakus. Kaevatakse, et kuivateid ei ole. Jätkub
olemasolevaist, kui aga neid ratsionaalselt kasutada osa-
takse. Aga kuivatid lastakse jahtuda, vilja pannakse liiga
paksult peale, ei segata. Pole siis ime, kui vili muutub
plekkidel linnasteks. Ma ei räägi seda konkreetselt teie
kolhooside kohta, kuid ega teilgi olukord palju parem
pole. Vili, mis hommikul kuivatisse pandud, peab
olema järgmise päeva hommikuks kuiv. See on minu
ettepanek. Kuid tuleb katsetada, kas ei saaks kahekümne
nelja tunni asemel, kaheteistkümne või kümne tunni järel
vilja vahetada. Kui me soovime võistelda Läti NSV-ga,
peame oma tööprotsesse tublisti kiirendama. Me
peame stahhaanovlikult töötama..."

Samal koosolekul jagas Tomson kõikidele aktivistidele
konkreetsed ülesanded. Tublimad neist määrati volini-
keks peksumasinade juurde, kommunistlikke noori —
viljakuivatite juurde kiirkuivatamist organiseerima, suu-
rem hulk aktiviste rakendati külanõukogude järgi kõige
mahajäänumasse sektorisse, üksikmaapidajate tööd orga-
niseerima.

Joasalu tegi koosolekul teatavaks, et Uue Tee kolhoosil

on taliviljad külvatud, toiduteravilja müügi kohustus täidetud, ülejäänud söodateravilja osas lubas kohustused täita enne tähtaegselt 7. septembriks.

Maakonnakomitee sekretär oli Joasalu ettepanekust nii vaimustatud, et seadis teda teistele eeskujuks. Nad vestlesid pärast koosolekut sõbralikult. Joasalu palus teda täita kevadine lubadus, külastada Uue Tee kolhoosi, kuid sekretäril polnud selleks vähematki aega. Läbi öö sõitis ta jälle linna tagasi, võib-olla ka mõnesse teise valda — terve maakond oli ebakohaste hiljutiste hoovihmade tõttu viljavarumise suhtes mahajäänud olukorras.

Juba järgmisel päeval pärast koosolekut sõitis rehepeksumasin Uue Tee kolhoosi. See oli uus ja võimas MTJ-i press, mis jooksva lindil viis vilja trumliisse, õled aga eemale kuhja. Tööjõudlus sel masinal oli väga suur. Rahvas imestas: sellele süüa sisse või toorest lepa-hagu — kõik peksab ära!

Aga ometi ei edenenud töö algul. Poolkuiv rõukudest veetud vili ummistas trumli. Toores segavilja hernes purunes masinas, kleepus trumlilattide ja sõrestiku külge toorkummit meenutava massina, mida tuli sealt nuga-dega maha kraapida, välja puhastada. Enne vihma rõukudesse pandud segavili polnud ikka veel kuiv. Kuid kolhoosi esimees oli andnud sõna, täita müügikohustus söodateravilja — segavilja — osas lõplikult 7. septembriks. Aega oli vaid mõni päev.

„Kas saata masin ära?“

„Seda ei või, siis me ei saa seda enne tagasi, kui viimases järjekorras.“

Kuid niitmata vili põllul oli kuiv ja valmis. Viljakoristamiseks oli saabunud ilusad põuased ilmad. Oleks

nüüd kombain, võiks peksta otse jalalt! Ning samas meenus Joasalule — miks ei või siis tavalise rehepeksumasinaga otse niidetavat vilja peksta. Kui rõugud on seest niisked, siis põllul seisev vili on seevastu peksmiseks kohane. Tuleb katsetada. Sellele vaieldi vastu:

„Aganad lähevad kopitama?“

„Palju's neid aganaid? Me paneme need eraldi rõuku. Kuivavad ära,“ rääkis esimees.

Masin sõitiski äsja mahaniidetud segavilja põllule. Viljapehelised, nagu niidumasin need pannud, lamasid laiali nurmel tihedates ridades kuldkollaste hunnikutena. Naised tulid vilja rõukudesse tõstma. Nad tegid suured silmad, nähes keset nurme võimsat traktorigarnituuri ja hobuveokeid. Mehed viipasid naistele käega:

„Ärge hakake rõukusid tegema! Me hakkame peksma.“

„Otse maast?“

„Muidugi! Nagu kombainiga. Mis vahe seal's. Las käia! Vili on ju kuiv.“

Töötajad hobustega, kes varem olid vilja rõukudest masina juurde vedamas, hakkasid seda nüüd hunnikutest võtma. Hobused liikusid mööda vilja sületäite ridu. Kui koorem sai peale, sõideti peksumasina juurde, lühikese maa peal polnud vaja koormatki siduda.

„Vaat kui hõlbus!“ imestasid inimesed.

Masin undas ühtlaselt. Vilja pilluti koormast veolin-dile, lint kandis selle trumlisse — konveier viis õled teisele poole kõrgele kuhja peale. Äsjaniidetud vili oli kuiv, vajumata ja sore. Terad, kuigi säilitamiseks toored, tulid masinast välja tervetena ja ilusatena, need viidi kuivatisse. Taoliselt, otse niidetud vilja, polnud siinkandis veel kunagi pekstud.

Kuivatis tõmbusid terad esiti röskeks. Niiskust eritasid

hersed, mida oli söödavilja hulgas tublisti. Taadidviljakuivatajad töötasid ähkides ja higistades. Tuli ahjudes ei kustunud hetkekski. Auravaid teri segati vahetpidamata. Kuumad kuivati plaadid kõrvetasid taatide paljaid jalataldu, kuid kes sellest hoolis: esimees oli ju kõikide nimel sõna andnud, täita riiklik müügikohustus lõplikult kahe-kolme päevaga, seitsmendaks septembriks.

Taadid ei saanud sageli aru, kas vili on juba kuiv või mitte. Nad pidasid kinni mõne juhusliku möödamineja, paludes:

„Tule vaata, kas vili on juba kuiv, kas kõlbab plaatidelt maha võtta ja uus asemele panna. Me peame veel kaks kuivatitait ülehommeks kuivaks saama. Katsu, kas terad krõpsuvad juba hamba all.“

„Katsu ise!“ vastas tujutult juhuslik möödamineja, „Mul pole aega.“

„Ma ei saa katsuda, mul pole hambaid,“ kaebas vanamees.

Võõras läks kuivati juurde, vaatas kuumadel plekkidel viljalasu, pani mõne tera hamba alla ja sõnas:

„Prõksub küll, on juba kaunike kuiv, aga hersed on ikka veel vintsked.“

„Hersed ei loe,“ selgitas taat erutatult. „Võta näiteks täitsa kuiv hernes, pane kuumale pliidile, esiti tõmbub pehmeks, kuid nagu täitsa ära jahtub, nii on kuiv, et tolmab hamba all. Küllap vist on viljake kuiv?“

„Küllap vist on. Võtke aga maha ja pange uus asemele,“ soovitas vilja kuivuse proovija.

Taat hakkas kuumade plekkide peal vilja kokku kühveldama, saatis brigadiirile teate, et toodagu kuivatisse uus laadung. Nii see tööke käis. Ja kolhoosnikud täitsid

kohustuse lubatud tähtjaks, 7. septembriks. Masin sõitis ära. Kuid suur hulk suvivilja ootas ikka veel niitmist ja kokkupanemist. Tööd jätkus. Pekstud ja riigile viidud vili moodustas vaid väikese osa kogu kolhoosi tõuviljakülvidest.

Ilmad muutusid haruldaselt ilusateks, kuivadeks ja helgeteks. Maailm näis helisevat summutatud valguses ja soojuses. Juba laulsid kuldnokad, istudes noodi-märkidenä tihedalt reastatult telefonitraadidel, oma sügist äralennu laulu. Varesed sõdisid hakkidega, kraaksudes: „Ja-aak, Ja-aak — see vili on meie!“ Küllap nende arvates pidi neile jätkuma põldudel tihedalt asetsevaid viljarõuke nokkida sügisest kevadeni ja imestasid, kui rõugud hakkasid kaduma masinate hundamises ja inimeste kiires tegevuses.

Suvi oli möödas, käes oli varane sügis — „naiste suvi“. Kapsapead aedades paisusid ja pakatasid. Tomatid tõmbusid kiiresti punaseks. Kõik valmis ja küpses päevade ja tundidega. Ilusat esimest kolhoosisuve kroonis veelgi ilusam esimene sügis.

Eriti asjalik ja suursugune oli kolhoosi aed. See polnud enam kevadiselt edvistav naine, see oli range ema, kes painutas oma oksi-käsivarsi raskete viljade all. Puud seisisid reas, üks uhkem teisest: seal olid titovkaid oma hiiglaslike punetavate viljadega, seal reipad sügisjoonikud, kes ei karda sügisesi tuuleraputusi, seal tiheda krooniga kivikõvade, kuid maitsvate, kaua säilivate õuntega kuldrenette, seal tulipunane aniis, tartu roos, kalmari pirnid, krimmi filipovkad, tuula antonovkad, Mitšurini kuulsad belför-kitaikad, belför-safranid, bessemjankad, komso-moletsid, slavjankad ja teised. Kõik nad kuulusid kol-

hoosile, kolhoosnikutele ja tasusid kuhjaga inimeste kevadise föö ja vaeva.

Mahalangenud valminud õunu söödi nii palju kui sooviti. Vimpel jahvatas neid päevas kilode viisi. Pole siis ka imestada, et noormees kosus, võttis kaalus juurde ning õhetas ja punetas näost nagu atleet. Ta oli muutunud kolhoosi poliitiliseks juhiks ja kõikide lemmikuks. Ta hakkas tegema ettevalmistusi kolhoosi kommunistlike noorte algorganisatsiooni loomiseks, kuhu pidid astuma aktiivsemad ja tublimad noorukid. Siis selgus Joasalule, kui suur abi oli temale Vimplit: tema oma noortega korraldas vestlusi, toimetas seinalehte, organiseeris kõigis sektoreis sotsialistlikku võistlust, nad sammusid esi-rinnas kiireiseloosuliste hoogtööde läbiviimisel. Eriti hakkas arenema ja silma paistma Virve Kaur, kes varem polnud huvitatud millestki peale oma otseste ülesannete, temagi hakkas osa võtma kõigist kolhoosi kultuurilis-poliitilistest üritustest.

Kolhoosis polnud puudu noortest, kuid algul ühiskondlikule tööle neid organiseerida oli raske. Nad olid veel tugevasti kinni vanade igandite ja harjumuste küljes. Teinud hüppe ühest formatsioonist teise — madalamalt põllumajanduslikult tootmiselt kõrgemale sotsialistlikule suurtootmisele — jäid inimesed ikkagi veel takerduma endiste üksiktalupoja harjumuste külge. Teadlikkus ammutatakse teooriast. Aga nad ei tundnud veel või tundsid väga pealiskaudselt uue ajastu sotsialistlikku teooriat. Ei Joasalul ega Vimplit polnud aega kulutada aastaid kolhoosnikute, eriti noorte, isevoolulisele tead-vuse arenemisele, seda oli vaja tugevasti kiirendada.

Vimpel võttis selle ülesande omale südameasjaks. Temal jätkus selleks nii teadmisi kui tahet. Ta ammen-

damatu energia ja tuline entusiasm otsis enesele kõikjal üldkasulikkude tegevusvälja — selleks aga pakkus laiu võimalusi äsjaasutatud kolhoosi noorte organiseerimis- ja juhtimistö. Ta ei hakanud neid õpetama, ta suunas. Ta ei pidanud neile loenguid, vaid juhtis noori iseõppimise teele, äratas neis huvi kirjanduse vastu, sundis neid õppima ja õppis nendega ühes ka ise.

Kord sattus talle kätte Riikliku Kirjastuse poolt väljaantud kolhoosi raamatukogude kataloog. Ta näitas seda Joasalule, öeldes, et käes on viimane aeg kolhoosile korraliku raamatukogu muretsemiseks.

„Meil ei ole selleks summasid ette nähtud,“ vastas Joasalu.

„Siis oleme eelarve valesti koostanud?“

„Raamatuid võime osta ametiühingu summadest, aga neist kahjuks ei piisa.“

„Tead,“ sõnas Vimpel, „raamatukapi muretsemiseks võisime kulutada majanduslikuks otstarbeks määratud summasid, aga raamatute ostmiseks ei või? Sa ei tõlgitse seadusi õigesti!“

Raamatud muretseti šeffide kaasabil ja peagi oli kolhoosil juba tuhandeköiteline raamatukogu. Uued puhtad köited uues kapis — Vimpeli poolt nummerdatud ja kartoteeki kantud — äratasid klubi küllastajate tähelepanu. Kolhoosnikud olid juba ööde pikenedes vägagi huvitatud kirjanduse lugemisest.

Peagi oli koos korralik lugejatering. Esialgu kuulusid sellesse peamiselt noored. Vimpel pani neile südamele raamatuid hästi hoida. Mõned lugejaist, nagu Virve Kaur, oskasid raamatu selliselt läbi lugeda, et näis nagu poleks seda käes hoitudki.

Noortele sai klubi õhtuti ja pühapäeviti armsaimaks

kooskäimise kohaks. Mängiti kabet, harjutati malet, toimetati seinalehte, peeti vestlusi läbiloetud teoste kohta. Need arutlused polnud eriti ulatuslikud, polnud hästi ette valmistatud, aga oma tähtsat otstarvet täitsid need siiski. Tütarlapsed, olles kiired lugejad, olid halvemad refereerijad. Kuid ega Vimpel raamatukogu juhatajana seepärast neile seda pahaks pannud.

Loeti õhinaga läbi Ostrovski „Kuidas karastus teras“, Fadejevi „Noor kaardivägi“, Birjukovi „Kajakas“ ja palju teisi teoseid. Kiirem lugeja Virve Kaur tõi tagasi tüseda kõite, koguteose „Stalinlik sugupõlv“.

„Sa küll vist selle lühikese ajaga raamatut läbi ei luge- nud?“ küsis Vimpel.

„Lugesin,“ vastas Virve.

„Millest seal juttu oli?“

„Kangelastest, aina kangelastest,“ vastas Virve.

„Kuidas?“ imestas Vimpel. „Seal on kirjutatud ka heliloojaist, arstidest, kunstnikest...“

„Tõsi. Aga nad kõik on kangelased. Muide, seal on juttu ka lihtsatest inimestest. Aga mulle tundub, nad kõik on kangelased.“

„Kangelased küll,“ nõustus raamatukogu hoidja. „Aga nad kõik on reaalsed inimesed. Nad on sotsialistliku ajastu inimesed. Kuidas meeldis sulle lugu Zoja Kosmodemjanskajast?“

„Väga!“

„Mul kahjuks on see lugu juba meelest läinud. Kas sa ei võiks mulle üldjoontes jutustada?“

Virve hakkas soravalt jutustama traagilist lugu Zojast. Kuid kohal, kus fašistlikud timukad Zojat piitsutama hakkasid, nõudes, et ta oma seltsimehed üles annaks, hakkas Virve nuuksuma, suutmata edasi rääkida.

„Aga Zoja ei nutnud?“ imestas Vimpel.

„Ka mina poleks nutnud,“ vastas Virve, pühkides taskurätiga silmi.

Vimpel imestas ega osanud vastata midagi.

Peamiselt klubitöös õppiski Vimpel põhjalikult tundma oma kolhoosi noori. Valinud neist välja parimad nii töös kui õppuses, tegi ta neile ettepaneku kommunistlike noorte organisatsiooni astumiseks. Ta sai neilt kõigilt nõusoleku.

„Aga see nõuab palju tööd ja õppimist,“ hoiatas Vimpel.

„Nõudku! Me oleme selleks valmis.“

Tutvustades noortele kommunistlike noorte organisatsiooni põhikirja, avaldas üks poistest arvamust:

„Mul tuleb sügisel leeri minna, ei tea, kuidas sellega saab?“

„Noh, sõbrake, leeri sa ei lähe! Selle asemel hakame talvel dialektilist materialismi ja partei ajalugu õppima.“

„Ega mina sinna kipu, aga vanemad sunnivad.“

„Juhi vanemate tähelepanu Stalinliku Konstitutsiooni paragrahvile, kus on öeldud, et nõukogude inimesele on kindlustatud usu kui ka uskumatuse ja isegi usuvastase propaganda vabadus.“

Augustis võttis valla kommunistlike noorte büroo Uue Tee kolhoosi noorte hulgast vastu kaks hästi ettevalmistatud uut liiget. Pärast seda asutati Uue Tee kolhoosis oma kommunistlike noorte organisatsioon.

Kolhoosi elu muutus päevast päeva paremaks. Seades üles viljarõuke, nägid juba kõik, et esimene kolhoosisuvi on ületanud kõik varasemad suved. Vili oli tihe ja raske, kõrs jõuline ja jäme, tera puhas ja täisväärtuslik.

Ja kuigi koristamistööd edenesid jõudsasti, saadeti linnast veel töotajaid kolhoosnikutele abiks. Juba laupäeval helistati täitevkomiteest: niidetagu rohkem tõuvilja maha, pühapäeval tulevad kokkupanijad... Või seal's üksi niitmisega tegemist oli: viljaredeleist tuli puudu, sest üksiktalupoegadena põldu harides polnud nad veel kunagi nii palju vilja saanud... Kilgas valmistas met-sas mitme mehega laupäeva õhtust pühapäeva hommikuni sirgetest leppadest uusi reदेleid: jämedamad roovikud läksid külgpeelteks, peenemad — varvadeks.

Kui pühapäeval varahommikul töölisel linnast kohale jõudsid ja mõned rõuguredelite tegijad väheks puhkama läksid, jäi Kilgas kogu päevaks oma suure brigaadi juurde. Ta ei usaldanud kellelegi rõuguharjade tegemist: need pidid olema sellised, mis vihma sisse ei võta, mida tuul ümber ei tõuka. Virve Kaur hoolitses talguliste toitlustamise eest: keedeti kohvi, küpsetati õunapirukaid. Toidud kanti põllule. Töötati hilise õhtuni. Kui tööpäev lõppes, läks õhtul tantsuks lahti ning poole ööni kostis kiigeplatsilt pillimäng ja laul.

Kõige rohkem oli kibedal sügisesel ajal tegemist Joasalul. Ta seisis nagu peremees, nagu kapten komandosillal, kes kõik pidi nägema, kõike ette arvestama, vältima igasuguseid tõkkeid ja seisakuid töös.

XXIV

Algas normipäevade eest kolhoosnikutele avansivilja jagamine. Perekonnad viisid koju suvinisu ja rukist tonnide viisi. See oli pere aastane puhastulu, kust polnud tarvis enam midagi ära anda. Kõike seda võidi tarvitada

eranditult isiklikes huvides, mitte tootmiskulutusteks eelolevaks aastaks. See tegi inimeste elu kergemaks ja selgeilmelisemaks kui see oli varem üksikmajandis töötades.

Suvi oli möödas. Aeg oli möödunud kiiresti, pea-aegu märkamatu. See oli nende esimene kolhoosisuvi, sootuks huvitavam ja põnevam kui eelmised suved. Tööd oli rohkesti, isegi enam kui üksikmajapidamistes, aga kõik nad olid ju tööinimesed, olid sellega harjunud ega tahtnudki aega jõude kulutada. Muresid oli vähem kui üksikmajapidamises, eriti isiklikke perekonna- ja majapidamismuresid. Nad olid vabanenud kapitalistlikust ühe inimese kurnamisest teise inimese poolt, olid astunud sotsialistlikku kooperatsiooni uuel põhimõttel: üks kõigi, kõik ühe eest. Kehvikud olid ühinenud keskmikega, teinud lõpu kulaklusele. Kollektiviseerimisel olid nad võõra tööjõu eksploateerijad õigeaegselt paljastanud. Nad olid teinud majanduslikult hüppe ühest kvalitatiivsest seisundist teise, kuid teadlikkuselt olid jäänud rippuma veel osaliselt vanade igandite külge, mis tekitas kõhklemist, vastaste kahjulike juttude kuulutamist, tööd pidurdavat umbusku, mis tegi äärmiselt raskeks äsjaasutatud kolhooside eduka juhtimise. Kuid Joasalu, keda abistas tubli noorte aktiiv, tuli sellega silmapaistvalt toime.

Kollektiviseerimisega üheaegselt paljastati linnades kosmopoliite-formaliste — kirjanduses. Ent nende paljastamine ei olnud veel lõpul, ei olnud veel paljastatud kõikjal formalistlike kontseptsioonide taga sotsialistliku liikumise kõige kurjemat vaenlast, kodanlik-natsionalistlikku hoiakut. Kodanlik natsionalism elutses kodanliku aja hellitatud intelligentsi, paljude

kulaklike mõjude all olevate keskmike ja isegi kehvikute teadvuses, mis avaldus üksikute tegelaste sabotaažis ja kihutustöös uue elukorralduse vastu. Kehvikutest-keskmikest talupoegade juures ei julgenud ägedamad vastased lagedale tulla kodanliku „hea aja“ kiitmisega, sest midagi polnud neil ekspluateeritud klassile minevikust meenutada, kuid nad töötasid hirmutamise ja šantaažiga, igaveste nutulauludega eesti kodanlikust kultuurist. Selline tegelane, nagu selgus, oli Aliis Kronberg. Kodanlik natsionalist mõningal määral oli Sännik, kodanlikud natsionalistid olid Kirsimäed, kuigi nad võitluse šovinistliku rahvusküsimuse juurest viisid väga õelkavalalt majanduslikule pinnale.

Kuulda saades avansi andmisest, saabus ka endine Priimetsa abikaasa Juuli kolhoosi oma osa saama. Ta oli enese küllasõiduks linlikult välja ehtinud, paremast riidest kostüümi selga pannud, oli enesele värsked elektrilokid teha lasknud, kõrvetades pehmeid punaseläikelisi juukseid, ja need sädelesid värvide mitmesugustes varjundeis veelgi huvitavamalt ja punakamalt kui varem. Ta huuled olid kergelt vööbatud, nagu õrnalt jumestatud, ja kui Priimets teda sellisena nägi, oli mees tublisti üllatatud. Priimets nägi teda kolhoosi kantseleisse minemas ja ajas isegi mõne sõna juttu. Aga nad ei meenutanud ei minevikku ega rääkinud tulevikust. Vahetasid vaid mõnesuguseid mitte midagi ütlevaid lauseid, kusjuures Juuli nimetas teda kiitvalt linnaehitajaks, imetledes nende poolt ehitatavat kolmandat hoonet, kolhoosi suurt sigalat.

Joasalugi üllatus Juuli sisenedes kolhoosi kantseleisse ja ruttas talle tooli pakkuma. Kuid Joasalu polnud nii verest ära ja masendatud nagu õnnetu Priimets, ta juh-

tis jutu osavasti Juuli elukäigule, pärides, kuidas ta on osanud end linnas sisse seada.

Juuli jutustas lühidalt, et töötab käärijana tekstiilivabrikus, et kahe nädalaga on õppinud ameti ära, ja täidab nüüd juba normi ning teenib mitte vähem kui kaheksasada rubla kuus.

„Ega meiegi kolhoosis vähem teeni,“ vastas Joasalu.

„Noh, ükskõik, töö on meeldiv, elu omaette, Priimetsasse kaotasid usu ja lugupidamise, linnas on lapsel hea koolis käia: kõik puha käe-jala juures.“

„Varsti asutame meiegi kolhoosi keskusse kooli,“ kinnitas Joasalu.

„Seda ma usun, teie hakkate elama, aga minu Priimetsast poleks saanud küll kolhoosi elu edasiviijat.“

„Aga ta on meie parim ehitusmees,“ kiitis Joasalu.

„Võib-olla!“ kehtas Juuli õlgu ja vaatas Joasalule otsa ning sõnas külm-rahulikult, kuid silmade särades, ilusa näo muheldes, ilmselt teist üllatada tahtes: „Ma tõin teile Aliisilt tervitusi!“

„Täna,“ vastas Joasalu üllatudes, kuid väliselt täiesti külmaks ja rahulikuks jäädes.

„Aliis tervitab sind (vabandage — teid) ja palub, kas te ei võiks tema toamööblit kolhoosi autol linna tuua — kuid tingimata isiklikult, nii oli tema soov. Oma toavõtmeigi palus ta teile anda.“

„Andke võti Petenbergile.“

„Nii et, mis ma siis Aliisile ütlen, kui ta küsib?“

„Ütelge, et kraam tuuakse ära.“

„Aadressi teate?“

„Ei tea.“

„Aadressi ta andis.“

Otsides käekotist Aliisi kirjutatud aadressisedelit jäi

Juuli hetkeks mõtlema ja ulatades selle Joasalule, tekkis tal mingi kavatsus, olles hästi teadlik Joasalu ja Aliisi suvistest ülisõbralikest suhetest. Kas kadedusevimm või siiras tahe Joasalu Aliisi suhtes hoiatada — kuid miski sundis Juulit kõheldes, punastades, enda ette kirjutuslauale vahtides rääkima:

„Ma peaksin teid selle inimese eest hoiatama.“

„Täna, ma olen juba isegi teadlik.“

„Tema mees on arreteeritud.“

„Tean ka seda.“

„Ah nii! Kuid siiski te ei tea veel kõike. Et te minu vastu õiglane olete, tahaks ma teile mõndagi öelda, kuid ma ei tea...“

Juuli tõstis pilgu üles, vaatas Joasalule arglikult silmadesse, nagu uurides, mis inimene ta on. Joasalu pööras oma pilgu ära, kuid sõnas:

„Kui alustasite, siis palun jutustage!“

„Ma olen olnud ikka kahevahel, kas öelda või mitte, aga et te teaksite, siis olgu!“ algas Juuli ilmselt kaheldes ja jätkas peaaegu hingeldades: „Aliis ütles mulle... mäletate seekord... et ära minegi põllule... las kolhoosi lehmad söövad end lõhki... Tema süü läbi tekkis see kahju... Aga kui ma temalt hiljem küsisin, miks ta nii tegi, ütles ta, et agronoom käskis... Tema teine mees oli ju agronoom... Ta andis mulle isegi mingisugust pulbrit kotikeses, et ma selle loomadele joogivette puistaksin, aga ma viskasin selle kanalis...“

„Või siis nii! Ah, siis niisugune madu oli tema!“ hüüatas Joasalu ja tõusis laua tagant üles.

„Kes?“ küsis Juuli nagu unest ärgates.

„Kes? Aliis!“ ütles Joasalu endal peast kinni haartes.

„Ei! Mitte Aliis! Vaid see teine — tema mees, agroom!“ õiendas Juuli, näost õhetama lüües, kõrge rinnaga lõõtsutama hakates. „Paike, ära nüüd seepärast Aliisi kimbutama hakka! Nagu nii olen ma selle lehmakahju kinni maksnud!“

„Vaat kus madu! Vaat missugune kodanlik natsionalist!“ oigas Joasalu. „Noh, seda ma talle ei kingi! Olete tunnistaja, ise oma suuga rääkisite! ja — siis veel — teie olete ju ise ka süüdi!“

Juuli jooksis Joasalu juurde, haaras mehe käest kinni, peaaegu oli teda embamas:

„Noh mis siis, mis siis!... Ma ju maksin loomakahju kinni... Kolhoos ei ole mingit kahju saanud... Ma ainult hoiatasin, et sa edaspidi oleksid ettevaatlikum...“

Joasalu raputas jälestushoog, samasugune, mida ta tajus kevadel kanali ääres rästiku pead puruks muljades, ta sõnas:

„Ei! Kahjurid nagu rästikud hävitame maa pealt ära!“

Ta raputas end Juulist lahti, läks seinal rippuva telefoniaparaadi juurde, küsis linnaühenduse ja helistas, rääkis Juuli kuuldes kõik, mis ta Juulilt kuulnud oli. Naine vajus ehmatuses rabatuna toolile.

Joasalu kõneles veelgi Juuliga. Noomis teda. Ja naine tundis, kuidas mehe kirglik raev teda maha muljus. Õhtul saatis ta Juuli kolhoosi autol saadaoleva viljatagavaraga ja õunakastiga linna tagasi.

Viljakottide autosse tõstmisel, nähes naise nutetud silmi, oli Priimets koledasti hämmastunud. Kui auto ära sõitis, laskis ta tuua meeleteitele aetuna viina ja hak-

kas Antoniga purjutama, mürgeldama, karjudes, et kolhoosi esimees olevat tema naise ära võrgutanud...

Vana Petenberg, ehmatatud Priimetsa räuskamisest (ehk oli temalgi Juuliga juttu?), pani käe südamele ja oigas. Siis aga jätkas oma tööd: kaevas välja metsikuid õunapuukesi, mis olid kunagi istutatud latvadega maasse ja juurtega üles, millised olid hakanud kasvama juurtega ülespidi, kuid nende juuretümikast arenenud oksad ei sirutunud päikese poole, vaid vajusid alla, otsekui kartes päikesevalgust. See muutus Petenbergile vastumeelseks.

Aias oli jälle palju rahvast. Oli parajasti õunte puust mahavõtmise aeg. Õunu nopiti maast ja pikkadel redelitel seistes korvidesse ja põlledesse. Neid pakiti kastidesse kõige puhtamate õlgede vahele. Sügisjoonikud, antonovkad ja teised kaua säilivad sordid istusid veel tugevasti puus, oma varte küljes, ja Petenberg, hoides kätt südamel, palus:

„Lapsed, ärge rebige koos õuntega õrnu oksaotsakesi maha, sealt ju võrsuvad tuleval kevadel uued õied!”

„Mõnel puul istuvad õunad nii tugevasti küljes, et lõika või kääridega!” öeldi.

„Näpista küünega või pööra tasakesi,” õpetas Petenberg, hoides kätt südamel.

Vana aednikku keegi pahandada ei tahtnud. Püüti töötada nii, nagu ta soovis. Kuid Petenberg oli täna väga haige: kui Juulile normipäevade tasuks pakitud õuntekasti autosse tõsteti, oli ta Petenbergi kõrvale viinud ja ütelnud, et Aliis on suures ohus, teda tabab sama saatus, mis tema meestki. (Petenberg ei teadnudki, et Aliis oli teist korda abiellunud. Aga ta siiski hoidis ja haletses Aliisi.)

Petenberg kadus hetkeks töötajate juurest, süda oli tal täna korrast ära.

Õhtu eel leiti ta surnult pruuni lehehelgiga noore mitšuurinliku ploomipuu alt. Vanamees oli asetanud pea vastu puukese tüve, oli pannud põse alla pehme mätta, oli silmad sulgenud ja uinunud. Ainult tursunud jalad pehmetes tuhvrites ja käsi südamel tunnistasid surma äkilise saabumise põhjusest. Süda oli niivõrd läbi, et oli vaja vaid suuremat vapustust, et lõpetada väsinud tuksumine.

Ta kanti aiatöö kandraamil korterisse. Vastu tulnud sõnaaher naine ei näinud ehmatavatki oma mehe surma puhul, ta osutas vaid peaga voodile.

Samal õhtul pandi vanamees lautsile. Enne seda pesti ta maist keha viimast korda, riietati lumivalgesse pesusse ja juba väga ammu õmmeldud musta ülikonda. Ning alles lautsil omandas ta nägu tõelise õpetlase ilme. Rahvas vaatas ja imestas. Kolhoosnikud tahtsid temale uhkeid matuseid korraldada. Ta oli ju olnud neile nagu hea isa, kellelt kunagi paha sõna ei kuulnud.

Kilgas määrati matuse korraldajaks. Tema esimeseks mureks oli kokku leppida lahkunu abikaasaga matuse tähtpäeva, peieliste arvu ja muudes tähtsates küsimustes. Aga ta ei saanud leselt mingit vastust. See oli nüüd veelgi kinnisem, sõnaahtram kui oli varem. Ta toimetas tasa oma igapäevaseid toimetusi, istus vahel oma kalli vanamehe lautsi ees, kuid üldiselt käitus nii, nagu oleksid kolhoosnikud süüdi tema mehe surmas. Kilgas sellest välja ei teinud, ta oli juba sellise käitumisega harjunud.

Kolhoosi poolt toodi surnule puusärk. Hauamärgi küsimus: kas rist, nimetahvel või punane viisnurk — jäigi

esialgu lese poolt otsustamata. Ta ei reageerinud ühelegi ettepanekule, aina talitas oma erakordseid talitusi... Vana aednik-õpetlane maeti igasuguse hauamärgita. Kääbas kaeti peaaegu üleni sügislilledega, pargadega — hauamärki saab asetada hiljemgi.

Kilgas ise oli Vimpliga hauda võtmas. See kaevati vanade põliste puude alla, Petenbergide kitsale raudaiaiga piiratud perekondlikule matmispaigale. Sinna oli juba maetud lahkunu suguseltsi liikmeid nii alanevas kui ülenevas astmes. Kalmistu oli vaikne, ei olnud enam kuulda suvist lindude vidistamist. Pihlakalehed olid kollendama löönud. Lehtede kollendamine, vanamehe surm ja hauakaevamine manasid töötajates esile kurbi, peaaegu müstilisi mõtteid, ja nad ei saanud kuidagi mõelda hetkel muust, kui sellest, mille juures nad töötasid:

„Kas igavest elu on või ei ole?“ küsis Kilgas.

„Muidugi — elu on igavene.“

„Ei, ma küsin, kas hauatagust elu on või ei ole?“ parandas Kilgas.

„Mingit hauatagust elu ei ole, puha pappide väljamõeldis,“ vastas Vimpel.

„Millega sa seda tõendad?“

„Aga millega sa tõendad vastupidist?“

Labidad kolksusid pehmes maas. Mullakamakad lendasid kaares hauapervele.

„Vaata,“ jätkas Vimpel endist juttu, „kui laip krematooriumis ära põletatakse ja tuhk urni pannakse, urn aga kiviseina müüritakse — mis hauatagune elu seal's veel saab olla?“

„Aga kui hing elab veel edasi?“ usutles Kilgas.

„Mis on hing?“ küsis Vimpel.

„Mis muud kui gaas.“

„Noh, las ta siis elabki nende seaduste järele, mis gaasidele omased. Minule kui elavale inimesele pole sellest enam külma ega sooja.“

„Sa oled tark mees,“ kostis Kilgas.

Kõrged vahtrad kahisesid tasa, olles kaotanud juba suvise roheluse ja värskuse. Noored pihlapuud puistasid kruusatatud teedele ja sõtkunud radadele oma punaseid marju. Kõikjal oli palju puid, põõsaid, lilli ja vaikust. Vääriline puhkepaik vanale töömehele, kes üle kõige armastas loodust.

Petenberg toodi surnuaiale kolhoosi autol. Puusärk asetati autokasti keskele, ümberringi istusid ja seisid kolhoosnikud. Jõudnud Jõepere mäele, kus kirik oma püstaka torni ja reipa kukega silma paistis, koputas Petenbergi abikaasa autokabiinile. Auto peatus. Milleks imestasid sõitjad. Kuid taipasid kohe, kui hakkas kostma hingekella nukker kaja. Kell undas kurvalt, kutsuvalt, monotoonselt. Seda paugutas lese ainsa soovina koguduse vana kabelivaht.

Auto vuras mäest alla vana kalmistu poole.

Pärast matust kogunesid inimesed kolhoosi keskusse. Seal toimusid peied. Pikema sõnavõtuga esines siin külanõukogu esimees Kimmel:

„Seltsimehed!“ ütles ta. „Saatsime ära endi hulgast vana töömehe. Tema tegevust me tunneme, tema oli suure õpetlase Mitšurini väarikas õpilane. Teie aed, mis käesoleval aastal nii rikkalikku saaki annab, on tema rajatud. Teie aias on puid, mis ei karda külma talve, seal on väga maitsevate marjadega marjapõõsaid, seal on imeilusate õitega lilli. Tema arendas ja ilustas loodust suure Mitšurini põhimõttel: „Andeid ei tule looduselt paluda, neid tuleb osata võtta.“ Teie aias on puid, mil-

lede kodumaa on väga kaugel, kuid nad on juba unustanud oma kauge kodumaa ja on kohanenud uute oludega, meie karmi kliimaga... Seltsimehed, meie oleme vaba rahvas vabal maal. Me oleme oma õlgadelt maha raputanud kurnajate-kapitalistide ikke. Aga me ise oleme veel väga kohanematad, meil on veel vähe klassiteadvust, me oleme nagu lapsed, kes ei oska tähele panna vaenlaste urgitsusi. Mille muuga seletada igasuguste töörahvale vaenulike juttude levimist ja mitmeid ebaõnnestumisi meie igapäevases töös. Alles suvel avastati teie kolhoosis kodanlike natsionalistide ussipesa, mis oli oma võrku vedamas nii esimeest kui mitmeid kolhoosnikuid, sest — kus on kuulajaid, sinna tekib ka jutlustajaid. Meie peame olema valvsamad! Enne kui kedagi kuulda võtate, uurige, kes ta on ja mis ta oli... Meie ei pea veel korrast lugu. Alles eile oli mul teie kolhoosis jändamist. Priimets hakkas mingisuguse oma isikliku pisimure pärast jooma ja mürgeldama. Temaga seltsis truult see teie ehitusmeister. Aga kui ma neid noomisin ja ütlesin, et selle eest aetakse teid kolhoosist välja, ei tahtnud neist kumbki ära minna. Niivõrd armsaks oli nendele saanud nende oma kolhoos. Nad lubasid ausalt ja ilusti joomise maha jätta ja tööle hakata. Joomine ja mürgeldamine on vana korra halb igand... Seltsimehed, teie päralt on maad ja veed, teie päralt on kõik varad, te olete väga tugevad, kui te hoiate kokku ja töötate ausalt. Ainult töö loob väärtusi. Täna aga tunnustame selle mehe tööd, kelle saatsime tema viimasele puhkusele, peame meeles, et tema parimaks mälestuseks on tema töö edasiarendamine. Kanname hoolt, et ausate meeste kätetöö meie käes head vilja kannaks..."

Melioraator pidas sõna. Omast vabast ajast, öösiti, oli ta valmistanud Karjasoo kuivendamise detailplaani. See oli ilus ja täpne kaart-projekt, kuhu olid peale kantud suure soo piirid ja pinnase kuivendamiskraavide võrk. Punktiiriga tõmmatud ruudud tähistasid suvel sisseraiutud koordinaat sihte, kõverad, peaaegu rööbiti kulgevad kõrgusjooned tähistasid pinnase natuuras silmale märkamatu kallakut. Neid kõrgusjooni lõikasid mitmes sihis mitte pikad paralleelsed sinised triibud: need olid dre-naažikraavid. Need suubusid kaheks hargnevasse peakraavi, mis oli plaanile kantud sinise kaksiktriibuna.

Melioraator tuli ja hakkas kaardilt kraavidevõrku loodusse kandma. Ta nõudis jälle mehi abiks. Joasalu ei keelanud, läks ka ise. Jälle paukusid kirved soos, kuid sihil ees olevad jämedad puud kaaluti nüüd koos juurtega välja, vinnati kõrvale, et need ei takistaks ketas-dreenimis-masinaga kraavilõikamist. Sohu välja oli jõudnud ka Tõnsberg oma ekskavaatoriga.

Kaevatud peakraav kulges mööda suvel märgitud sihti hõbedase lindina kõrgete kallaste vahel kanali juurest kuni Karjasoo piirideni, tegi siin käänaku, jagunedes kaheks. Hetkel kaevas Tõnsberg peakraavi üht haru, mis läbistas sood ida poolt kõrget uhtliiva-saart nõndanime-tatud Liivaksaart... Melioraator kiitis meeste tööd, ta poleks uskunudki, et nad peakraaviga nii ruttu hakkama saavad.

„Ma olen näinud,“ ütles ta, „et mu sihivaiad mäda-nevad enne ära, kui kraavidest asja saab. Kui palju on omal ajal projekteeritud, aga suurem osa sellest on ikkagi ainult paberile jäänud. Projekte tehti kodanlikul ajal

peamiselt selleks, et maaparanduse laenu saada. Oli laen käes, kulutati see muuks otstarbeks... Niisugust sood nagu see siin ei hakanud endisel ajal keegi kuivendama, see nõuab ju tohutult palju kapitali. Selle kapitaliga, mis siia matta tuleb, võis tol ajal osta kaks korda enam kõige paremat põllu- ja heinamaad."

"Me matame siia ainult ühe osa oma kapitalist-tööjõust. Me ei osta enestele heinamaid — me võtame seda looduselt," kinnitas Joasalu.

"Sellest saan ma aru!" kiitis melioraator.

Sealsamas töötas ekskavaator. Töö käis kahes vahetuses — sügiseste lühikeste päevadega alustati tööd tuledega ja lõpetati tuledega. Tuli ette isegi häireid, kui satuti väga suurtele rambetele. Neid tuli purustada ja kangidega välja kaaluda. Kuid enamasti need pruunistunud puujäätmed pudenesid hambulise ekskavaatorikapa ees nagu räbu.

Kui kuivenduskraavide sihid viiekümne-hektaarilisel maa-alal olid sisse aetud, sõitis kohale maaparandusjaama ketas-dreenimismasin. See keeruline kraaviader oli spetsiaalselt konstrueeritud sügavate rampeliste soode jaoks. Selle töötavateks osadeks oli kaks suurt ketassaagi, mis lõikasid turba kahelt poolt läbi, ja kaldpinnaline põhjalõikraud, mis seadeldise edasi liikudes lahtilõigatud sügava, kuid võrdlemisi kitsa turbakihi üles kergitas ja kraavipervele lamandas. Ketassaed ringlesid traktorimootori jõul ega lakanud tiirlemast adra peatudes rampe ees, millel oli praktiliselt suur tähtsus. Niisugust atra vedas edukalt tavaline 20-hobujõuline traktor. Selle adraga kaevasid nad päevas kaheksa kilomeetrit 1,2 meetri sügavust ja poole meetri laiust drenaažikraavi või tegelikult kuusteistkümmend viiesaja meetri pikkust lühi-

kraavi, tehes päevaga umbes saja inimese-kraavi-mehe töö. Nädala ajaga oli viiskümmend hektaari sood kraavitatud. Kuid see oli alles suurte tööde algus.

Kraavitatud soo tõmbus paari päeva jooksul nii kui-vaks, et maga kus tahes, sõida vankri ja hobusega üle millisest endisest mülkast tahes...

Septembrikuu lõpul, kui põllutööd olid tehtud ja algas sügiskünd, tulid kõik vabad inimesed sohu — puid ja põõsaid juurtega välja kiskuma, mättaid põletama ja ära vedama. Kõik sihvakad ja peened puud laasiti okstest puhtaks ja kanti kuivenduskraavide servadele. Need läksid dreanaažimaterjaliks.

Laastamistööl paistis teiste seas oma usinusega silma Pärtli Jaagup. Ta karujõud oli talle suureks trumbiks. See vana mees töötas sel sügisel soos kahe noore eest. Ta kiskus üles pajupõõsaid, noori kaski (soos kasvavate puude juured on pinnapealsed), nagu oleks need olnud päevalillevarred. Ka suuri puid kaalus ta osavasti maha kodust kaasa võetud pootshaagiga, aga kui teine mees säärasel juhul juuri ümberringi lahti raius, keelas ta:

„Ei ole vaja raiudagi, kaalume kõigega koos!”

„Egas peened juured enam kündmist sega. Traktori-atrade ees ei loe see midagi.”

„Paljugi mis ei loe!... Kündmist ei sega, aga harimist segavad küll... Egas hagusel maal masinaga niita saa.”

Jaagupil oli õigus.

Märkamatul oli Jaagupist saanud eesrindlik kolhoosnik ja töömees. Ta ei tea enam täpselt isegi, miks ta suvel kolhoosis välja kippus, töölt kõrvale hoidus — nüüd aga nii meeeldi igal alal kaasa lööb. Temast oli kasvanud endale märkamatul eesrindlik töötaja.

Kõik roikad, pikad ja lühikesed läksid dreanaažiks. Kitsale kraavile asetati põikpuud, nende peale laoti latte neli-viis tükki ülestikku ning seoti traadiga või väänatud pajuviitstega iga kahe meetri tagant kõvasti kinni. Kogu kraavi pikkune ühejämmedune lattidest truup oli valmis. Kergitades dreanaaži kahelt poolt kangidega tõmmati põikpuud alt ja jäme lattidekimp langes ise aegamööda kraavipõhja. Dreanaaži suudmesse asetati laudadest tehtud nelinurkne väljapoole kitsenev toru. Jälgiti, kuidas vesi läbi lattide vahede lühikesse suudmetorusse nirises ja sealt sügavamasse peakraavi solises. Siis aeti dreanaaž kinni ja sooviti, et ta soliseks sada aastat.

Selline maa torutamise viis on praktiline ja odav. Toored latid vees ei mädane, tellis- või tsementtorudega truubitades peab ikkagi neile lattidest aluse tegema, kuna pehmes soos kipuvad lühikesed torud jäkude kohalt paigast nihkuma, ja dreanaaži töötamine lakkab...

Oktoobrikuu esimestel päevadel tulid Uue Tee kolhoosi soolaastajate juurde ootamatult mitmeid ümbruskonna talupoegi. Soos töötavad inimesed nägid juba eemalt lähenevat meestesalka, kirved käes, pootshaagid seljas. Nad vaatlesid laia laastatud soovälja, kuulatasid dreanaažide vee-solinat peakraavi pervel ja suundusid töötajate juurde. Tulijad olid lähema ümbruse üksikmajapidajad. Ent mis kavatsus neil oli? Ega ometi tulnud tüli norima?... Kõige ees sammus rühmaülemana vana Jaan Joasalu, ta trampis suurte saabastega lagedat ja kuiva soopinda, imestades, et mülkasoost on saanud kuiv maa — heida või pikali.

Nad pärisid kolhoosi esimehe järele.

Kõik kolhoosnikud jätsid töö seisma ja läksid uus-

tulnukatega juttu ajama. Neid huvitas küsimus, mida sellised ootamatud „külalised“ tahavad.

„Kas tulite meilt ametit õppima?“ küsis Kilgas.

„Jah, tulime teitelt ametit õppima,“ vastas Jaan Joasalu. „Õpetage ka meitele sookuivendamist, me seda tööd nii suures ulatuses veel teinud ei ole.“

„Ega siin miskit keerulist ole,“ õiendas Kilgas. „Kui paar nädalat usinasti töötate, ongi amet selge ja me anname teile õppinud sooparandaja paberid kätte.“

„Meite pärast kas või neli nädalat, kui aga amet selgeks saab,“ ei jäänud mehed vastust võlgu.

„Oot, oot,“ päris Kilgas, „aga milleks kuradiks te siiski? . . . Ma otse keen uudishimust! Ega te meid ometi soost välja ajama tulnud? Me seisame kindlalt omal pinal, teiste oma ei taha, enda oma ei jäta.“

„Oot, oot, pean'd ikka!“ vastas üks üksikmajapidajaist. „Mõtleme sügavamalt järele. Kas see soo, mille teie nüüd kuivaks lasete, ei olnud mineval aastal „ei kellegi maa“, kus ka meite üksikmajapidajate naised jõhvikamarjul käisid, kus ka meite loomad kõhuli mudas sumasid — aga nüüd te panite sellele päka peale. Vaat sulle — teise oma ei taha?“

Kilgas jäi mõtlema, sülitas:

„Ptüil! Rääkige sellest asjast esimehega!“

Siis astus ette teine üksikmajapidaja:

„Mis seal's veel esimehega, võime rääkida ka teitega. Olen kuulnud sinust, Kilgas kui terase mõistusega inimesest — aga tema mitte ei taipa! Küllap vist oled oma arunatukese siia soosse matnud . . . Noh, tulime teitele appi — talgule.“

„Talgule? Noh, see on teine jutt! Aga me mõtlesime —

tont teab mis? Kirved käes, pootshaagid seljas — mida's seesugune maleva tahab?"

Üksikmajapidajaid oli viisteistkümmend inimest. Nad läksid Joasalu juurde, kes juhatas nad peagi töökohale.

Ei jäänud üksikmajapidajadki töös kolhoosnikutest maha, vaid kippusid neist isegi ette minema. Sotsialistliku võistluse algatuski tuli sedapuhku neilt ja see kujunes juba esimesel päeval pingelisemaks võistluseks, mida Uue Tee kolhoosi väljadel nähtud. Joasalu lõi kartma, kas töötajad enesele liiga ei tee, end ära ei katkesta, ja tegi korralduse iga kahe tunni järel kümneminutilise hingetõmbe tegemiseks.

Puhkehetkel läks Peeter vana Jaaniga vestlema. Vanamees oli nii väsinud, et ei saanud sõnagi suust. Võtnud taskust tubakakoti, hakkas ta käte värisedes plotskit keerama. Kui plotski oli valmis, võttis taskust paki kirju ja ulatas Peetrile.

„Ava ja loe, siis on sul kõik selge! Aga las ma lõõtsutan ja teen suitsu.“

Joasalu avas tema nimele aadresseeritud kirjad. Luges. Ullatus. Need olid talgule tulnud üksikmajapidajate kolhoosistumise avaldused, kus loetleti oma perekonnaliikmeid, kinnis- ja vallasvara ja paluti end Uue Tee kolhoosi liikmeks vastu võtta.

„Andmed on kontrollitud,“ märkis vana Jaan.

„Tubli!“ sõnas Peeter. „Selle eest aitäh! See on parim tunnustus meie kolhoosile. Tuli aga üsna ootamatult.“

„Kuidas ootamatult?“ küsis Jaan. „Kas ma ei öelnud sulle jaanipäeva laupäeval, et kui näitad oma võimeid, lased Karjasoo kuivaks, tulen kolhoosi ja toon ka teised omasugused kaasa. Ei tahtnud meist keegi „kolhoosi

põlluvargaks jääda", salvas ta, meenutades Peetri kevadist väljendust...

Nädal hiljem toimus vallakomitee büroo istung. Arutati mitmesuguseid küsimusi, ent ühe punktina oli päevakorras Peeter Joasalu bolševistliku valvsuse puuduse küsimus. Büroo koosolekust võtsid osa: Tomson, Kimmel, valla täitevkomitee esimees, traktorijaama direktor ja kohaliku turbatööstuse parteiorganisaator.

Joasalu kutsuti sisse.

Ta võttis istet pika laua otsa. Heitnud pilgu büroo liikmetele, ei märganud ta nende ilmes ei erilist ametlikkust ega ka sõbramehelikku heasoovlikkust. Nad kõik olid temast vanemad ja elus kogenenumad mehed ning näis, nagu huvitaks neid rohkem Uue Tee kolhoosi seisund ja olukord kui Joasalu isik, kuigi täna arutati tema kui parteilase isiklikku asja.

Joasalule anti esimesena sõna. Ta polnud ette valmistanud, polnud selleks aega ega tahtmist olnud, oli tulnud otse kolhoosi töö juurest valla täitevkomiteesse. Hetkel ta ei teadnud, millest ja kuidas alata, algas kobamisi, tundes, et liiga raske on rääkida enda isiklikest asjust. Mõte ei suutnud olulist ebaolulisest eraldada. Ta mõtles hetke ja alustas tagasivaatest oma minevikku, sest ta pidi ju rääkima täna enda isikust. Ta peatus lühidalt rindevõitlustel, siis tööl Nõukogude Liidu tagala kolhoosides, lõpuks oma tegevusel põllumajandusosakonnas ja oma soovil asuda maale kolhoosi juhtima, arvates, et põllumajandusliku haridusega inimese koht peaks olema otseselt põllul. Ta oli teadlik valvsuse vajalikkuses, ta oli teadlik klassivaenlaste valimatuis võitlusviisides, kuid ta laskis end pimestada tundeist ega näinud klassivaenlast seal, kus see just antud hetkel esines. Ta oli paljugi

kuulnud Sännikust, kartis väljaastumisi Kirsimäe perekonna poolt. Väga raske on tõmmata täpset piirjoont kulakluse ja jõukate keskmikkude vahele — ja tema arvas, et Kirsimägede perekonna kolhoosi vastu võtmine oli olnud väärsamm. Kuid ta ei võinud arvata, et linna-inimene, kes tulnud kolhoosi suvekuid veetma, puhkama, võib osutada diversandiks.

„Räägi, mis vahekord sul temaga oli,“ sõnas Tomson.

Joasalu punastas hetkel, mõtles, ning ütles siis midagi salgamata, et temal olnud selle naisega väga südamlik vahekord. Ta olevat olnud armunud ja pimestatud. „See naine ise oli tööriistaks bandiitide käes, nagu mina olin tööriistaks selle naise käes,“ tunnistas Joasalu. „Tõsi, ma alguses kahtlustasin teda, aga siis hajusid kahtlused ja alles Juuli Priimetsa ülestunnistusel selgus selle inimese tõeline pale. Ma kahjatsen tõsiselt enda valvsuse puudust. Ma ei tundnud selle inimese õiget nägu ja käisin ringi mõttega, kas ei saaks kuidagi Aliis Kronbergist nõukogude inimest teha.“

„Kes ta siis oli, kas Kronberg või Saluste?“ küsis Kimmel.

„Jah, ta oli Saluste, ta endine mees Kronberg oli Rootsi läinud. Aga nagu, on teada, ka tema endine mees oli võidelnud nõukogude vägede vastu ja Pärnus pandud haavatuna laevale. Seda rääkis mulle Aliis ise.“

„Ja te ikka ei katkestanud temaga vahekorda?“ küsis üks büroo liikmeist.

Joasalu, sattunud hoogu, jätkas nüüd väga avameelselt, ta oli näost punetama ja õhetama löönud, ta pigistas pihus juba üsna niisket taskurätikut ja pühkis sellega aeg-ajalt oma higist laupa:

„Ma ei suuda seda endale kuidagi andestada. ...“

Mulle meenub üks asi, kus ta mind püüdis veenda kula-kute ehitisi säilitama, öeldes, et aeg näitab, kellel on õigus. Ma ei pannud seda tähele. Ei märganud tema kahjulikke võtteid, mis oli mu suurim viga. Ma ei tea tänaseni, mis inimene ta oli... Olen õigelt teelt kõrvale läinud. Olen kindel, et partei suudab mind õigele teele tagasi juhtida. Ma tahan edaspidi ülesehitustöö rindel võidelda samuti, nagu võitlesin sõjarindel, kuigi võitlus tagalas on sageli raskem ja keerulisem kui frondil."

Ta tõmbas jälle taskurätikuga üle lauba, jäi mõtlema ja, kaotanud jutulõnga, istus. Kuid ta oligi öelnud kõik, mis vaja öelda. Ta püüdis analüüsida oma süüd, kuid seda, mis ta ütles oma lühikeses seletuses, oleks saanud kokku võtta ühesse lausesse: „Ei osanud olla valvel klassivaenlaste suhtes, kuna ma ise olin nende võrku sattunud."

„Kas on kellelgi küsimusi?“ küsis Tomson.

Küsimuse esitas traktorijaama direktor, tüse mees, endine masinaehitustehase tööline ja samuti rindevõitleja ning noor mees nagu Joasalugi:

„Kas te alguses kahtlustasite seda inimest?“

„Kahtlustasin alguses, kuid arvasin, ega kolhoos pole relvatehas, kus erilist ranget valvsust nõutakse.“

„No vot,“ ütles Kimmel traktorijaama direktorile, kellega tal oli lahkarvamisi olnud, „kirjutage seda enesele isiklikult kõrva taha!“

Seejärel võttis sõna Tomson. Tema oma kõnes oli Joasalu vastu karm. Ta rõhutas, et Joasalu on teeninud ära karistuse, kuna ta on seadnud enda isiklikud huvid parteihuvidega vastamisi, parteihuvidest kõrgemale. Ta märkis klassivõitluse karmi vormi, klassivaenlaste viha kasvu selle järele, kuidas nad oma positsioone loovu-

tama peavad, kuidas parteiinimeste valvsus ja aktiivsus ägedas võitluses peab üha kasvama. Ja lõpetas sellega, et märkis: „Partei peab suhtuma karmilt kõikuvatele ollustele oma ridades.“

Sõna võttis Kimmel. See, tema sõnavõtt, oli nii naljakas kui ka asjalik, nii süüdistus- kui ka ühtlasi kaitsekõne. Ta tahtis rääkida võimalikult pikalt-laialt, nagu meelega selleks, et teistel bürooliikmetel enam midagi öelda ei oleks. Ta näitas, et see on teadagi lubamatu, et noormees, kolhoosi esimees, selle asemel, et oma kolhoosi tütarlaste seast enesele naist leida, loob suhted tundmatu inimesega, mingisuguse intelligendikesega, kes osutus kodanlikuks natsionalistiks ja rahva vaenlaseks. Samas aga märkis ta, et võetagu arvesse, et meil on tegemist Isamaasõja invaliidiga, et iga tütarlaps, kui tema teadvus pole veel küllalt kaugemale arenenud, ei lepi lombaka sõbraga? „Asja peab arutama igast küljest ja kandist! Noorus nõuab oma osa, teatud elutarkus saabub vaid aastatega“ ja jätkas habet silides: „Seltsimehed, mind oleksite pidanud hukka mõistma, kui mina oleksin saanud hakkama või püüdnud hakkama saada niisuguse teoga, mis juhtus meie noore kolhoosiesimehega. Ega's kolhoosigi tütarlapsed pole varnast võtta, ei nemad oska veel mehe teenetest aru saada,“ ja siis siludes habet, võttis tõsise ilme, jätkas:

„Ega siis minagi, kuigi endine veskipoiss, pole ainult talumeeste lobinat veskiliste ootetoas kuumaks köetud ahju juures kuulanud. Ma olen ka mõndagi lugenud, lugesin üht raamatut, üht väga head raamatut, kus üks ukraina kasakate atamani poegadest reedab ilusa naise pärast oma kodumaa — kus isa ta tabab ja selle eest maha laseb. Mitte selles ei seisa asi, et isa ta maha kõm-

mutab, asi seisab selles, et langedes kuuliga rinnus, ei hüüa ta ema, isa ega kalli kodumaa nime, vaid selle vaenlasest tütarlapse nime, kelle võrgutusel ta seltsimeeste, isa ja vendade vastu välja astus. Milleks ma seda räägin? Selleks, et näidata teile, kui suur võim on armastusvõludel noore inimese südames — ja kas saame teda sellepärast hoopis hukka mõista, et ta endale sellist rumalust lubas? Elu puha elamata!... Ka meie oleme siin süüdi, et teda õigel ajal ei hoiatanud. Kas ma tahan sellega öelda, et tal ühtki süüdi ei ole? Ei. Ta on süüdi valvsuse puudulikkuses ja selle-eest anname talle vastava karistuse. Anname noormehele võimaluse end parandada. Aga kui keegi ütleb, et Joasalu ei kõlba enam meie ridadesse, siis mina kui vana mees ja bolševik ütlen — printsiipaalsus on hea asi, kuid printsiipaalitsemine ei kõlba kuradilegi!”

Õelnud seda, pistis ta käe kavalasti muiates tasku, võttis sealt välja paki kirju, talupoegade avaldusi, kes Uue Tee kolhoosi sood laastama tulid.

„Seltsimehed!” sõnas Kimmel. „Minu külanõukogus oli kakskümmend üksikmaapidajat, nüüd on neist järele jäänud ainult kümme. Kümnest on Peeter Joasalu jagu saanud oma eeskujuliku tööga kolhoosis. Ja seda tuleb karistuse määramisel arvesse võtta!”

Ta ei saanud enam edasi rääkida. Bürooliikmed ei kuulanud enam, nad olid hakanud üksikmajapidajate kolhoosistumise avaldusi vaatlema ja lugema. Need olid samad kirjad, mis vana Joasalu Jaan pojale soos pihku pistnud oli. Õnnestumine ühel alal lepitab lünka teisel.

Büroo andis Joasalule suure eksimuse eest karistuseks ainult — n o o m i t u s e.

Sooparandustööd töid kolhoosnikud viimseni kodudest välja. Joasalul polnud tarvis enam palju rääkida, rahvas ise oli aru saanud töö kiireiseloomulisest tähtsusest. Isegi karjabrigaadi naised lippasid vabadel tundidel soosse ja aitasid seal võsa rookida. Vimpel töötas õhtuti kella üheni, kaheni kontoris, päeval rassis sooparandajate juures. Priimets võttis end ehitusbrigaadist lahti (välisseinatööde lõppedes saadi ehitusbrigaadi koosseisu vähendada) ja tuli ka soosse, kandes kolhoosi poolt äsja ostetud uut bajaani rihmaga kaelas, kirvest käes. Ning puhketundidel, milliseid peeti iga kahe tunni järel, ja lõunavaheajal rõkkas Liivaksaare tagant kolhoosnikute vägev pillimäng ja laul. Elu oli muutunud neil rõõmsaks, üksmeelseks, tõeliselt kollektiivseks.

Joasalust ei saanud inimesed esialgu aru. Ise noor mees, ei võtnud ta peaaegu kunagi osa noorte naljadest. Võis arvata, et teda põrutas juhtum Aliisiga. Naised, tegemata lähemaid oletusi ja järeldusi, arvasid, et noormehele on tarvis naine võtta. Aga kuidas sa seda asja ajad, kui teine ei võta sääraustes küsimustes jutulegi.

Kolhoosi töid juhtis Joasalu kindlalt. Kui heinatööde ajal, mis muide halbade ilmastikuolude tõttu kippus pikale venima, mõned kolhoosnikud avaldasid soovi, et antagu neile tükitöö alusel nende endised heinamaad kahasse, oli ta sellele kategooriliselt vastu. Järele andes oleksid võinud kolhoosnikud esineda uue ettepanekuga: lastagu neil ka rukist lõigata ja vilja kokku panna oma endistel maalappidel — ja lõpuks antagu tagasi ühizatud inventar ja hobused. Rakendades heinaajal tükitööd gruppide viisi, arvestas brigadiir normipäevad grup-

pide viisi, võrdse osa igale grupis töotajale — ja kolhoosnikutel sel alal ütlemissi ei tekkinud. Kui mõned kolhoosid jätsid osa maaheina tegemata, niitsid nemad omad luhad viimseni maha ja panid kokku. Ja kui alguses kolhoosnikud kirusid Joasalu ta järeleandmatuse pärast, siis hiljem samadel motiividel ei keelanud nad temale täit tunnustust.

Suve lõpul ja sügisel seisis Joasalu nagu vilunud pere-mees oma kohal, juhtides kolhoosi tasakaalukalt, kindlalt. Kui kusagil asi lonkama hakkas, asus ise tege-likult selle juurde, et avastada tööd takistavaid põhjusi. Kantseleilikust juhtimisest ei saanud olla juttugi. Mingi eriline ind ajas teda põllule, ta rassis koos teiste kolhoosnikutega õhtuni, tuli koju ja töötas kantseleis Vimp-liga hilise ööni, hommikul oli aga jälle ühes brigadiiri ja lülivanematega väljas. Päevad veeresid nagu päevad ikka, noormees kõhnenes, aga meeleolu paranes.

Joasalu algatusel organiseeriti soos laulukoor ja tantsurühm, hakati lõikuspühaks laule ja rahvatantse õppima. Selleks oligi vaja Priimetsa oma bajaaniga. Koori hakkas juhatama Joasalu, ja kuigi tal polnud sel alal kogemusi, oli siiski vaja taktilööjat ja teravat kõrva, kes tabaks mõnda pooletooniga võltsijat või teistest üle pingutajat. Joasalu, võttes asja algul kartlikult, oli häm- mastunud tüdrukute tähelepanelikest pilkudest, poiste tõsisest püüdlusest, vanade meeste heatahtlikust muhe-lemisest. Seal oli Virve Kaur, tore ja usin tüdruk, paksu- võitu, tihedate tumedate lokkidega — kolhoosi tubli karjabrigadiir. Seal ei lasknud oma siniseid silmi Joa- salult Leida, kolhoosi autojuht, sama tüdruk, kes Joasalu pööripäevatulel kiige all lonkuriks sõimas — kõrge blondiin, haruldaselt ilusa näoga, kuid vähe ohjeldamatu

iseloomuga. Ta suurtes silmades kajastus mõnda aega mingi sügav kurbus, et seda varjata, vältis pikki pilke, milledega varem hoobelda armastas, kinkides neid nii valituile kui vastumeelseile.

Viljad olid pekstud, rõugud põldudelt koristatud, põldusid kündis masina-traktorijaama võimas lintraktor. Kuid kartulid olid veel võtmata. Neid võeti käsitsi ja masinaga, ja jälle hakkasid inimesed õiglaselt nurisema, et midas nad seal soos nüüd mässavad, saaks kartulid ja juurviljad rutem panipaikadesse, siis aega küll! Tulevad sügisesed vihmad, ei ole siis enam kellegi töö mööda mudaseid vagusid roomata.

Joasalu saatiski osa inimesi kartulivõtjatele appi. Kuid ei jätnud ka soolaastamist seisma, kuna masinaühistuga oli sõlmitud sookünni leping ja töö alguse tähtpäev oli käes. Ta trampis ise iga päev kartulipõllu ja soo vahet, aitas kaasa siin ja seal — eriti puudus oli põllul kartulikottide tõstjatest, ning selle asemel, et naisi kotte tõstma panna, aitas ise neid kojuvedajail vankrisse loopida.

Leida tuli talle kord põllule järele. Ta õhetas ja punetas näost, nagu rõõmutsedes, et soost välja oli saanud, kuid tõeline rõõmu põhjus seisis selles, et avanes võimalus esimehega nelja silma all rääkida, milleks ta ammugi parajat juhust ootas.

„Teid palutakse soosse,“ teatas Leida. „Traktor tuli kündma, kuid künnab kole halvasti.“

Leida aitas Joasalul kotte koormasse tõsta. Noormees imestas, kui sitked sõrmed sel tüdrukul olid. Nad kummardusid koti kohale, võtsid teineteisel käest kinni, upitasid koti kätele ja heitsid vankrisse. Kummardudes puutusid nende pead kokku. Leida ei julgenud erutusest

täie rinnaga hingatagi, surus aga oma sõrmed noormehele pihku, haaras teise käega kotinurgast ja kahevakane kartulikott lendas vankrisse, nagu olnuks see täidetud aganatega. Tõstes kotte hakkasid nad mõlemad näost õhetama, aga südamesse tekkis soe tunne, nagu oleksid nad kogu suve ühes suuri raskusi tõstnud. See oli Leidale hea ja julgustav tunne ja ta ei häbenenud enam oma pikka pilku, ta oli nüüd veendunud, et täna, olles nelja silma all, ütleb esimehele kõik, mis südamel pakitses.

Suvi oli läinud. See oli Leidal alanud suurte lootustega. Aga ühes suvega, ühes koltunud lehtedega varisid mulda ka tema lootused. Ja nagu tuul kannab sügisel varisenud lehti laiali, nii pillutas ta Leida ilusaid soove ja kavatsusi.

Kui kotid olid koormas, läksid nad tagasi sooharijate juurde. Teerada kulges läbi kollakas-ruske võsa. Pilk otsis ilusaid kuldseid värve, aga noid polnud enam näha, sügis oli juba laia musta roostet sülitanud lepalehtedele, kased olid poolenisti raagus, ainult mõned üksikud põõsad rohetasid, kuid nendegi rohelus närtsinud ümbruses levitas külma nukrust.

„Jah, suvi on läinud!“ ohkas Leida.

„Uus tuleb jälle,“ märkis Joasalu.

„Tuleb küll, aga peaks ta tulema teistsugune kui möödunu. Ei tahaks möödunud suve pettumusi jälle üle elada.“

„Mis pettumused need?“ imestas Joasalu tõsiselt.

„Need on isiklikku laadi...“ ohkas Leida. „Kuid ka seda laadi, millest vaikida ei saa,“ ning peale hetkelist mõtlemist ütles: „Ma pean teid hoiatama Ants Kirsimäe

eest... Mul on sellest raske rääkida, me olime sõbrad... Aga ma ei taha temaga enam sõprust pidada."

"Mis põhjusel?" küsis Joasalu, naelutades tüdruku mõttesuuna teda eriti huvitava küsimuse külge.

"Te pärite, mis põhjusel," jätkas tüdruk. "Sel põhjusel, et Ants Kirsimägi on kahjur. Ta püüab kolhoosi kahjustada. Ta ässitas mind isegi autot purustama, et lasku ma auto kraavi. Kui ma sellele vastu olin, tungis ta mulle kallale, lõi, sõimas narakaks ja kommunistiks..."

"Või nii!" imestas üllatunult Joasalu.

Leida aga jätkas:

"Ma kardan tema kättemaksu. Ta ei kingi kellelegi... Ta on ka teile väga vihane, et te teda suvel kinni pidasite ja teel üle kuulasite. Ta jutustas mulle seekord kõik. Me olime ju sõbrad, aga nüüd saime vaenlasteks..."

"Me ajame ta kolhoosist välja," sõnas Joasalu.

"Jah," nõustus Leida. "Aga enne, kui te tema kolhoosist välja saate, võib ta tule hoonetele otsa panna või mõnda muud kurja teha. Seesugusest inimesest võib uskuda kõike."

"Küll me temaga hakkama saame, kui sa oma tunnis-tuse juurde jääd?"

"Aga miks ma ei peaks jääma? Ta on ju mu verivaenlane. Ma kardan teda tõsiselt. Aga vana Kirsimägi on muutunud ettevaatlikuks, see hoiab oma nahka. Kuid ussid on nad kõik..." ning pärast lühikest pausi: "Kuidas ma võisin varem nii ettevaatamatu olla!" tüdruk sülitas. "Aga ma ei saanud temast lahti. Lõi külge. Hakasin armastama!" tüdruk ohkas. "Te andestage, et teid jaanipäeval kiige all lonkuriks nimetasin. Ma olin siis rumal, lasksin end petta. Aga te ise lasksite ka end

petta... Seepärast ma julgesingi teile kaebama hakata. Saate minust aru?"

„Saan,“ vastas Joasalu.

„Mis te's temaga teete?"

„Jätke see minu mureks.“

„Tehke, mis tahate.“

Nad väljusid laastatud soole, kus Joasalu jäi imestunult seisatama. Eemal üsna kaugel kündis traktor kuiva sood, aga traktori järel käisid inimesed, võsalaastajad, ja õiendasid mättaid vagudesse, trampisid jalgadega küntud pinda. Mis asi see's on? Traktorist oli alanud kündmist tema poolt pandud tähiste järgi, kõik oli korras, aga miks nad seal trambivad?... Kuid lähemale jõudes märkas ta, kuidas soomaa adrahõlmadel järsult tõusis, kuidas turvas risti-rästi laiali pudenes... „Kurat võtku, ta künnab ju maismaa-atradega!“ taipas Joasalu.

„Kuidas võib sood maismaa-atradega künda?“ sõnas ta mitte midagi taipavale Leidale.

Neile tuli juba vastu vana Joasalu, hüüdes eemalt:

„Ära rikub töö! Me keelasime, keelasime, ei võeta kuuldagi!“

See polnud kellegi kündmine, see oli maa narrimine! Mätas üldse vakku ei lamandunud, see murdus — pudenes ja ei pudenenud — ning jäi seisma serviti ja poolserviti. Neid risti-rästi pillatud künnimättaid siis inimesed kätega õiendasid ja sättisidki.

Aga kui mättad olid ilusti kummuli laotud, kinni trambitud, näis ülesküntud sooriba jälle siledana, toredana ja ühtlasena.

Joasalu läks traktoristile teele ette, peatas masina.

Rahvas kogunes ka nende juurde. Neil algas masinaühistu traktoristiga järgmine sõnavahetus:

„Sa künnad vale atradega!”

„Meil teisi atru pole.”

„Peab olema. Teil on spetsiaalne sookünniader, ühehõlmaline ja täiesti korras.”

„Ühehõlmaliste atradega me üldse ei küнна, sest nendega ei täida normi.”

„Aga kahehõlmalise maismaa-adraga sood künda ei saa.”

„Miks ei saa? Näed et saab!”

„See pole kellegi kündmine. See on maa narrimine. Ja mis sügavus see on? Vaevalt kümme-viisteistkümmend sentimeetrit. Sood peab kündma 20—30 sentimeetri sügavuselt.”

Joasalu hakkas talle seletama, mis vahe on mineraalmaa- ja sookünniatrade vahel. Uhtede leht on järsk, silindrikujuline, teisel aga laevakruvi haru taoline, vindikujuline, mis lamandab vintske sookamara terve lindina otse kummuli vaku. Ja lõpetas:

„Vii need adrad ilusti koju ja ütle masinaühistu juhatajale, et kolhoos tööd narrida ei lase, kuid nõuab lepingu õigeaegset ja ausat täitmist.”

Traktorist kruvis adrad välja, sõitis rahva naeru saatel tuldud teed tagasi.

„Aga kui soo jääb kündmata?” küsis üks kolhoosnikutest.

„Soo jääb nüüd kündmata,” võttis sõna vana Joasalu. „Masina-traktori jaamal on sookünniatru? Neil suured traktorid, siis ka mitmesahalised adrad, näe, ühesahalisega ei taha nüüd keegi enam künda.”

„Kui masinaühistu ühesahalise ette neli hobust rakedada võib ka meie soo üles künda.“

„See nüüd mida... Saab nii ja teisiti, aga peaasi — vusserdada ei või lasta. Kes saab enam halvasti küntud soomaad tasaseks harida, sest turbakiht on nii vintske, et kaku või hammastega. Ja mine siis pärast tööta raiasatud ja ebatasasel põllul — see pole töö, vaid silma-
vesi.“

Kui mehed-sooparandajad sedaviisi arutasid, märkasid nad eemal lähenevat Tomsoni ja Kimmelit. Uks oli pikk, teine — lühike. Nad peatasid atradega koju sõitva likvideerimata masinaühistu traktoristi ja rääkisid sellega. Siis sõitis traktor jälle edasi, aga tulijad suundusid sooparandajate juurde. Nad vestlesid žestikuleerides, eriti laiutas käsi Kimmel. Ta trampis jalgadega kuival endisel lõukal, võttis midagi maast pihku ja näitas Tomsonile. See oli kuivanud merglimuda, väärtuslik sool hapule maale. Haput sood on loodus ise neutraliseerinud allikavete lubjaga. See on haruldasem ja suurem looduseand sookultiveerijatele.

„Mis te siis puhkate?“ küsis Tomson, jõudnud seisvate sooparandajate juurde.

„Ootame teid,“ vastati. „Nägime, et tulite. Ega's te asjata?“

„Miks te traktori ära ajasite?“ küsis Kimmel.

Joasalu seletas põhjuse.

„Õige,“ kiitis Kimmel. „Ärge laske halvasti künda! Narrid põldu üks kord, narrib ta sind kümme korda,“ ja näinud vana Joasalu, hüüatas: „Ah-haa! Vana Jaan ka siin — terekest! Vaata, kuidas ajad muutuvad — sinust on tubli mees saanud!“ ja siis: „Kuule, ma tahtsin

sinuga rääkida." Ja läksid sõbralikult vesteldes sinna, kus dreanaažimehed kraavi kinni ajasid.

Tomson laskis rahva kokku kutsuda. Neid hõigati, neile vehiti mütsidega. Ka Kimmel ja vana Joasalu seisatasid ja vaatasid tagasi, kuid läksid siiski edasi — tea, mis jutuhoog neil ees oli. Aga teised töötajad kogunesid Tomsoni juurde. Ta pani nad istuma kuivale soole, istus ise ka nende keskele ja alustas tasa oma südamlikku juttu:

„Tõesti ei tea, kuidas teid kiita. Otse ime, kui suure töö olete lühikese ajaga ära teinud! Milline väli on kui-vaks lastud ja puhtaks roogitud! Aga et kündmine täna äpardus, sellest pole lugu! Ma saadan teile masina-traktorijaamast traktoristi kõige moodsamate atradega kohale... Jah!... Keda siin kiita, teid või esimeest, see pole oluline. Aga ma ei tahaks nüüd ka kiitusega kellegi suhtes kitsi olla...“ Kolhoosnikud kuulasid silmad pärani Tomsoni imelikku ja ebatavalist juttu, aga Kilgas pühkis salamisi silmi. Tomson jätkas pere-mehelikult-sõbralikult:

„Vaadake, missugune töö! See on suur looduse ümberkujundamise töö meie kitsastes oludes — nagu vanasti armastati öelda —, nüüd aga äärmiselt avarates ja vabades oludes. Uksikult te ei suutnud seda sood kuu-vendada, ühiselt suutsite. Ja keegi pole jätnud ter-vist, keegi pole endale liiga teinud. Näe, kuidas te näost punetate, eriti tütarlapsed. Kas ma ei ole kuulnud, kui-das te vahel soos laulate? Õpite laule laulupeoks?“

„Ei,“ ütles Kilgas ja nuuskas nina. „Lõikusepühaks.“

„Noh, ükspuha,“ jätkas Tomson. „See näitab, et olete eluga rahul, et pole teil ühtki põhjust oma uue elu üle nuriseda. Näete, te olete isegi uut peret juurde saanud.“

Ja kui ma teie esimeest sarjasin, siis nüüd tahaksin talle öelda julgustavalt — tööta, pois, sedaviisi võid sa saada sotsialistliku töö kangelaseks."

Jälle pühkis Kilgas kaabuservaga silmi, viskas mütsi vastu maad ja hakkas taskust paberossi otsima.

"Milleks ma kõike seda räägin?" jätkas Tomson. „Selleks, et näidata, kui alusetud olid teie — mitte kõikide — arvamused, mida te avaldasite, mida levitasid kodanlikud natsionalistid, Sänniku-taolised hädavaresed, kes mõtlesid välja igasugust rumalust. Nende peamine joru seisis selles, et eesti oludesse kolhoos ei sobivat, et eesti talupoeg ei tahtvat kolhoosis töötada. Noh, palun ütelge nüüd ise, kas sobib või ei sobi? Kas teie elu on halvemaks muutunud, teie sissetulekud väiksemaks jäänud? Kas te üksikmaapidajatena oleksite nii lühikese ajaga 50 ha Karjasood kuivaks lasknud?"

„Eluilmaski!" vastas Kilgas.

„Noh, näete, te ise oma tööga tõendasite, et kolhoos sobib vägagi hästi meie oludesse... Aga need kodanlikud natsionalistid, kes meid hullutama kipuvad, need kulakute käsilased ja väärideoloogid, need toome nüüdsest peale kõik armutult päevavalgele. Sest me ei karda kedagi. Meid juhib bolševike partei ja meie kõikide suur õpetaja seltsimees S t a l i n..."

Kuulajad hakkasid käsi plaksutama. Tomsonil läks mõttelõng segi, või ta tahtiski juba lõpetada, öeldes:

„Laulge midagi ühiselt, kangesti tahaksin kuulata teie laulu!"

Noored tõusid üles, seadsid end poolringi, Priimets istus keskele kuivale mättale, jalad välja sirutatud, pill süles, andis nõutava hääle.

Peagi kandus üle laia välja võimas laul, kaikudes sinna,

kus seisis Tõnsbergi vana ekskavaator, sinna, kus mustendasid Uue Tee kolhoosi sügiseselt kurvad aiad...

Laul voogas, alanes ja tõusis, paisus, sööstis kõrgusse, laienes kaugusse, julgete inimeste väljakutsena kõigile argadele, kõhklejatele kui ka vastastele. See laul oli lihtsate inimeste tervitus sügisele; järelehüüd armsale suvele, rõõmuhõise uuele elule. Nii vägevasti polnud Uue Tee kolhoosnikud-sooparandajad kunagi varem laulnud. Puhtad helid voolasid rõõmsatest rindadest, ühinesid lihtsaks, kuid armsaks meloodiaks, rōkkasid võimsalt kuivatatud soo kohal, kandusid maismaa veerele ja kolhoosi keskusest kulgevale suurele maanteele. Teel sõitev nukker üksiktalupoeg, veel alles tulevane kolhoosnik, peatas oma kõhna hobuse, jäi kuulatama ja kuulas, kuni laul oli lõppenud ning viimase akordi kaikudes sõnas endamisi:

„Hästi laulavad Uue Tee kolhoosnikud. Nende elu on muutunud heaks.“

*

Võitlus aga polnud veel lõppenud. Mida agaramaks muutusid klassivaenlased, Sänniku ja Kirsimäe taolised tegelased, seda enam hakkasid ilmsiks tulema nende vaenulikud teod ja seda otsustavamalt astus välja kolhoosnikute huvide kaitseks nõukogude võim. Joasalu, kuulnud Leidalt üllatavat uudist, et Ants Kirsimägi sundinud teda autot purustama, võttis tarvitusele erakordsed abinõud valvsuseks: lukustas isegi koresöödakuurid, laskis tuua põllult sarras kuivavad aganad, mis jäid sinna esimese rehepeksu päevil, ja käskis need loomadele alla laotada.

„Miks sa nii teed?“ küsis põllutööbrigadiir Praks.

„Palju's neid on?“ vastas Joasalu. „Ma kardan neid loomadele sööta. Äkki mõni vaenlane puistas põhuse katusenaelu — tead, mis see tähendab?“

„Sa kurat! Õige ta ju on! Parem karta kui kahetseda. Aga loomade karjamaatoit kipub väheseks jääma, tuleb neile ka kodust pikaks ööks lisa anda.“

Oktoobrikuu algus oli ikka veel kuiv ja ilus. Kõik tööd said aegsasti kokku. Kartulid olid võetud, maa küntud, metsatööde alguseni oli veel aega, rahvas oli sood laastamas ja truubitamas. Päevad olid lühikeseks muutunud. Hommikul kell kaheksa mindi tööle, õhtul kell viis tuldi koju. Tööpäev oli kujunenud poolteise söömavahe pikkuseks — jõudeaeg kodus muutus igavaks.

Joasalu kutsus kolhoosi šeffe loenguid pidama. Ta kutsele reageeriti, kuigi veel mitte kõige elavamalt. Käis korra ka keegi pealinna kirjastuse töötajaist, kaasas raamatute kataloogid, aga, tutvunud kolhoosi uue raamatukoguga, konstateeris kahjutundega, et ta sõit on osutunud vähem tagajärjekaks kui ta lootnud oli. Joasalu ja Vimpel, sorides ilmunud ja ilmuvate teoste nimekirju, ei jätnud siiski puuduvate raamatute osas telimist esitamata.

Oktoobrikuust alates külastasid klubiruumi mitte ainult noored, see sai ka elatanud kolhoosnikutele armsamaks kooskäimise kohaks, kus loeti ajalehti, arutati tehtud ja tegemata töid ning tegijaid. Endine klubiruum oli kitsaks jäämas, Suure Oktoobrirevolutsiooni aastapäevaks olid valmimas uued ruumid vanas häärberis.

Vimpel hakkas juba aegsasti poliitilist ja agrotehnilist õpiringi organiseerima. Poliitringi pidi juhatama tema,

agrotehnilist — Joasalu. Poliitringis pidi läbi võetama Stalinlik NSV Liidu Konstitutsioon ja selle järel partei ajalugu, agrotehnilises ringis tahtis Joasalu tutvustada kolhoosnikuid Mitsurini, Viljamsi ja Lössenko teooriaga suurpõllumajapidamise alalt. Märkimisväärne oli asjaolu, et inimesed kirjutasid endid meeleldi õpiringidesse ega kaevanud ajapuuduse ja õppeprogrammi ulatuslikkuse üle.

Vimpel tegi suured silmad, kui vana Pärtli Jaagup oma nime mõlema ringi nimekirja panna käskis.

Jaagup aga mühatas etteheitvalt:

„Mis siis? Kas sa arvad, et ma õppimisega toime ei tule? Tead, kallid seltsimees, need raamatud, mis sa mulle suvel andsid, panid mulle kõva teadusliku aluse.“

Vimpel oli selle juba unustanud, küsis:

„Mis raamatud need olid?“

„Kirjeldused varem asutatud kahest paremast eesti kolhoosist, Stalinlik Konstitutsioon, Viljamsi „Mullateadus“. Ma võin nende raamatute kohta juba ilma häbenemata ükspuha missuguse targa mehega vestelda. Mul on niisugune pea, et kui ma sinna midagi tallele panen, siis see seisab seal nagu raudkapis.“

„Mis sul siis Konstitutsioonist on tallele pandud?“ küsis Vimpel vaevaltmärgatava irooniavarjundiga.

„Igalt ühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi“ — paragrahv kaksteistkümnnes. Kas ei ole õige?“

„Õige,“ jaatas Vimpel.

„Noo-vott!“ nootas Jaagup ja laskis kirjutada oma nime kummassegi nimekirja.

Ajalooringi tuli end üles andma ka Ants Kirsimägi. Aga Vimpel ei võtnud teda vastu. Tekkis äge sõnavahe- tus:

„Mis põhjusel te mind nimekirja ei võta?“ küsis Ants kurjalt.

„Arv on täis,“ vastas Vimpel.

„Seda võid sa öelda oma komsomolidele, aga mitte minule. Siin on mängus teised põhjused. Oelge otseselt välja, et ma teaksin, mis teha ja kuhu poole selles asjas pöörduda.“

Ants muutus jultunuks. Tal oli tõsine tahtmine täna Vimpliga kui mitte kakelda, siis riielda. Ta ei tundnud enam oma viha piire. Temale ei usaldatud enam hobuseid töötamiseks, ta märkas juba, et teda tahetakse kolhoosist välja tõrjuda. Ja oli kuulda, et ta kavatseb ise kolhoosist lahkuda, enne veel, kui teda välja ajama hakatakse. Vana Kirsimägi aga oli muutunud veelgi lahkemaks ja kavalamaks. Ta käis kaebamas linnas kui ka Tomsonile, õigustades ennast ja süüdistades teisi, ja süüdistas jälgede segamiseks isegi oma poega Antsu, kelle vanadusest kõikjal, kus võimalik mõne aastakese maha salgas, tembeldades silmapaistvat noormeest ja tegelast peaaegu alaealiseks poisikeseks.

„Te siis ei võta mind õpiringi?“ küsis Ants veel kord Vimplilt, puna näkku lüües, oma pikki kunstniku juukseid peanõksuga tahapoole visates.

Vimplil läks süda lõplikult täis ja, et kiusajast lahti saada, pöörutas avameelselt, kahjuks liiga varajase avameelsusega, mille eest ta ka Joasalult noomida sai:

„Kontradega ma poliitringis töötama ei hakka!“

„Aitüma! Teeme sellest vastavad järeldused,“ sõnas Ants vihjamisi ja lahkus kantseleist ust paugutades.

Lõppesid ilusad ilmad. Tulid vihmad, mis muutis ümbruse porimereks. Aga kolhoosnikute meeleolu see ei murdnud, mida kurvemaks muutus loodus, seda

kindlamaks muutus inimeste ühistunne: hea oli töötada kolhoosi suurtes hoonetes, kindlustada loomalautu talve vastu, mässida takukeerustega kuuseokstesse noori õunapuid aias, et jänesed talvel neid närida ei saaks.

Joasalule oli saabunud paras aeg kirjandusega tegelemiseks, esimese tootmisaasta kokkuvõtete tegemiseks, uue algamiseks, kultuurhariduslikuks tööks ettevalmistamiseks, kolhoosi keskuse väljaehitamise plaani läbimõtleamiseks ning mitmeteks kümneteks ja sadadeks suurteks ning väikesteks asjadeks. Selline vaimne töö oli heaks vahelduseks suvisele füüsilisele pingutusele.

Oktoobriööd olid pimedad. Kolhoos, kus polnud elektervalgustust, jäi õhtul suure hämara saabudes vaikseks ja alles hiljem, kui inimesed olid õhtustanud, kodused väiksemad talitused talitanud, välgatas kolhoosi klubi akendes tuli. Siis tuli ka üks või teine kolhoosi esimehega vestlema. Täna aga polnud ringi tööõhtut, Vimpel pidi olema kantseleis, klubi aknad olid pimedad ja jäidki pimedaks. Joasalu, pea käte vahel, uuris laua juures kolhoosi majapidamishoonete tüüpprojekte ja eelarveid.

Koputus uksele.

„Sisse!”

Ust ei avatud. Uut koputust ei järgnenud. Tundus nagu kuulataks keegi ukse taga. Joasalu astus ukse juurde, tõmbas selle järsult pärani. Toast langes lambivalgus mustas vihmakuues seisvale naisele, kelle silmad näisid Joasalule võpatamapanevalt tuttavatena — üles tõstetud vihmakuue krae ja peakatte vahelt nägi ta vaid tema silmi.

„Ma jäin kuulutama, kas oled üksi,“ ütles naine, astudes kiiresti üle läve.

See oli Aliis Kronberg. Ta heitis kiire liigutusega peast ebamugava peakatte, nõõpis kiirete sõrmedega lahti vih-makuue ja mantlisiilud ja jäädes kohmetult seisma, küsis:

„Nähtavasti ei oodanud?“

Joasalu ei vastanud.

„Kas oled kõnevõime kaotanud, kullake?“ küsis Aliis tõsiselt haavunult, et tema märga mantlit maha ei võetud.

„Ehk istute niisama mantlis,“ sõnas Joasalu justkui lugedes oma külalise mõtteid.

„Tänan! Nagu ma näen, minu tulekust ei ole pererahvas eriti rõõmustatud!“ jätkas Aliis. „Ootasin teistsugust kohtlemist... Kuid mis parata! Ah, tuba on liiga soojaks köetud! Ehk lubate mul siiski üleriided maha võtta, kuna ma ei kavatse lahkuda kohe.“

Ta hakkas end üleriidest vabastama. Libistanud mõlemad mantlid õlgadelt, asetas ta need kõrvalseisva tooli seljatoele. Ta oli endiselt nõtke ja nooruslik, püüdis endiselt lõbus ja teravmeelne olla, ainult ta suurte tumedate silmade alla olid tekkinud tumedad varjud.

„Kui ma poleks üksi olnud, kas oleksite sisse tulnud?“ küsis Joasalu, et lõpetada piinlikku vaikimist, kuna Aliis, istunud, oli jäänud omaette mõtlema.

„Ei oleks.“

„Kuhu te oleksite läinud?“

„Kirsimägede juurde.“

„Võiksitegi sinna minna,“ sõnas Joasalu.

Aliis muigas. Ta muie oli viril ja mürgine. Joasalu märkas ta silmades varjatud viha. Aliis ei oodanud enam Joasalult tõsist abi, aga ta tahtis teda veel kiusata ja teiseks, polnud kuhugi minna.

„Ei oleks uskunudki, et te minu peale kaebama lähete,“ sõnas ta äkki, Joasalu üllatada tahtes.

„Kust te sellest kuulsite?“ küsis Joasalu rahulikult.

Aliis võttis taskust mingi paberi, kuhu oli märgitud tema perekonnanimi, nimi, isanimi, kuupäev ja kellaeg. Näitas Joasalule. See oli kutse tänaseks kuupäevaks riikliku julgeoleku organisse.

„Kas käisite?“

„Ei käinud.“

„Miks?“

„Südametunnistus polnud puhas. Muide, rääkisin pärast kutse saamist Juuliga. Küsisin temalt. Ta avaldas mulle kõik,“ ja pöördudes Joasalu poole: „Seda poleks ma sinust uskunud!“

Joasalu tõusis lauast, astus telefoni juurde ilmse kavatsusega helistada, nagu toimis varem Juuliga kohates.

„Oota!“ karjatas Aliis.

Joasalu pöördus kohkudes ümber, Aliisi käes välkus väikese brauningu must teras. Ta oli asetanud käe relvaga laualolevatele raamatutele ja sihtis Joasalule.

„Kui sa peaksid püüdma helistada, lasen kuuli su rumalasse peasse. Tead, mul pole enam palju kaotada, kui juba kõik on kaotatud.“

„Hea,“ sõnas Joasalu. „Ma ei helista. Pange relv käest, te ei oska sellega ümber käia!“

Joasalu tahtis laua juurde istuda, Aliis aga osutas relvaga seina ääres asetsevale diivanile. Joasalu läks sinna, istus. Oodanud hetke, heitis pikali, viskas käedki kukla taha. Aliis naeratas.

„Kohe näha, et sõjamees! Noh, nüüd võib rahulikult rääkida. Nüüd sa enam ei kipu oma tele-

foni juurde . . . Ma nõuan, et sa varjaksid mind vähemalt nädalapäevad, kuni mul avaneb võimalus põgenemiseks."

"Liiga jultunud nõudmine!" imestus Joasalu.

"Noh, suvise sõpruse nimel."

"Suvisest sõprusest pole jälgegi järele jäänud."

"Ega ole põhjust ka vaenuks."

"Sõpruseks seda vähem."

Aliis jäi hetkeks vait, siis jätkas silmade põledes, ilmselt vastast solvata tahtes:

"Järelikult mängisin ma suvel osavat mängu. Kas tunnistad? Head ja õiget hinnangut oleks rõõmustav kuulda. Tõsi, ma olin see, kes püüdis levitada kolhoosis teile kahjulikke jutte. Püüdsin teie kollektiivi jõudumööda lõhkuda. Aga sellest, nagu näed, ei tulnud midagi välja. Inimesed on tuimaks jäänud."

"Milleks te seda mulle avaldate?"

"Niisama, kuna pole vaja enam midagi salata. Tunnistan, mul poleks olnud kahju, kui sa suvel järve oleksid uppunud. Seda ma meelega tehes selliselt kavatsesingi," ja peale hetkelist vaikimist: "See on ju minu maa, minu aed, kus te praegu peremehetsete. Kui endine omanik Punaarmee saabudes Eestist lahkus, müüs ta selle mõisa ühes aiaga odava hinna eest minu praegusele mehele Salustele. Sellest tehingust ei teadnud keegi peale Petenbergi."

"Aga mulle Petenberg sellest ei rääkinud!"

"Ta polnud kommunist. Kuid kes teab, kas ta olekski enam kaua vaikinud — või ta oli ehk selle unustanud."

Nende vestlus muutus järjest rahulikumaks. Aliis jutustas palju uut ja huvitavat oma minevikust. Täna mängiti lahtiste kaartidega.

„Kas ei oleks aeg seda kometit lõpetada?“ küsis Joasalu.

„Te vist ei lase mul vabalt minna?“

„Ei lase.“

„Istume siis edasi. Hetkel oled minu vang, võib-olla olukord muutub . . . Loodan, et sa mu seisundist aru saad. Tuletan meelde, et võitlus pole võideldud lõpuni. Mul on kahju ilusast minevikust. Ja kuigi olen veendunud, et seda enam tagasi ei saa, siiski ei taha ma seda kõike nii kergesti kinkida. Ja kui osavasti mängida, siis me võiksime veel tükk aega elada. Toonitan — meie, sest Saluste laul on lauldud, ta mõisteti kahekümneks viieks aastaks sunnitööle.“

„Kas te lubaksite mul astuda akna juurde?“ küsis Joasalu.

Aliis ohkas.

„Luban. Aga räägime ja vestleme esialgu veel eemalt.“

Joasalu astus akna ette, jäi seistes vaatama pimedasse oktoobriõsse. Ta tahtis näha, kas kantselei aknas vilgub veel tuli. Aga see aken teisel pool õue põliste pärnade all oli pime. Järelikult oli Vimpel koju läinud, ta elas nüüd Tõnsbergi juures. Polnud kedagi oodata, kes päästaks ta hullunud naise käest.

Äkki kolksatas välisuks, nagu oleks tuul selle lahti või kinni paisanud. Hetk hiljem kuuldus trepinaginat ja raskeid samme tõusmas teisele korrale. Aliis kuulatas ja küsis:

„Kes need siis on?“

Joasalu ei vastanud ta küsimusele. Naine tõusis jälle kiiresti ja hakkas rõivastuma. Järgmisel hetkel oli Joasalu juba ukse juures, tõmbas ukse pärani lahti ja hüüdis koridori:

„Kes seal on?“

„Näita tuld, siin on pime nagu põrgu käikudes!“ häälest võis ära tunda Kimmeli. „Me tuleme hulgakesi, anna öömaja! Oo on nii kuradi pime, et ei näe oma jalgu. Me tuleme jahilt...“

Esimesena astus sisse Kimmel, tema kannul trobikond mehi ja kaks miilitsavolinikku, üks oma, teine naaber-rajoonist.

„Ah-ah!“ imestas Kimmel. „Sul on külalisi! Vabandage, me oleme vist tuttavad!“ ta katkestas peaaegu poolelt sõnalt. Tuppa astusid ka teised mehed, nende hulgas seotud kätega Ants Kirsimägi ja Sännik, ning väga hädise näoga, kuid sidumata kätega vana Kirsimägi.

Tulejad jäid seisma keset tuba, pilutades silmi heledas lambivalguses ja Kimmel küsis:

„Kas võib rääkida?“

„Rääkige, kust tulete, mida teete,“ sõnas Joasalu näost valgena, toetudes meelega seljaga vastu suletud ust ja pidades silmas Aliisi iga liigutust. Aliis oli mantlis uuesti toolile istunud.

„Tead! Leidsime nii Sänniku kui Kirsimäe relvalao üles,“ teatas Kimmel. „Kummalgi oli kaks vintpüssi ja kastitais padroneid. Näete, siin nad on, andis tõsta.“ Ta viskas padruneid kotiga põrandale, mõlemad püssid jättis õlale. Ka miilitsavolinikel olid leitud karabiinerid õlal.

Kimmel jätkas:

„Üks oli oma arsenalil peitnud vankrikuuri põranda alla ja lambasulu peale teinud, teise relvad leidsime aida-lakast rookatuses. Oli aga otsimist, lõhu või terve katus maha!...“ Ja sosistas halvustavalt Joasalule: „Aga sa oled jälle Aliis Salustega sõbrustama hakanud?“

„Sõprusest ei saa olla juttugi,“ vastas Joasalu erutusest vaevalt jalul seistes. „Ta jooksis end siia varjama. Hoiab end võimude eest kõrvale. Ta tuleks siinsamas arreterida ja läbi otsida, siis on teile kõik selge.“

„Kodanik, esitage oma dokumendid!“ pöördus üks miilitsavolinikest Aliisi poole.

See, tõusmata toolilt, pani lauale oma dokumendid, isegi kutsetähe riiklikku julgeoleku organisse ja hetkelise mõtlemise järele samuti oma väikese laetud brauningu.

Kimmel ja miilitsavolinikud tegid imestusest suured silmad. Joasalu aga korraldas väga erutatult, tegi ettepaneku vastavatele võimudele teatada, vajalik transpordivahend välja kutsuda ja asutas ise välja minema.

„Kuhu me vangid paneme?“ küsis Kimmel.

„Kuhu?“ vastas Joasalu. „Olge siinsamas!“ ja, võtnud selga palitu, otsides mütsi, ei näinud seda, kuigi see rippus ta nina ees varnas, ta väljus toast paljapäi.

Sadas peenikest, kuid tihedat vihma. See oli hea tuli-sele peale. Ta tõmbas sügavalt hinge, tundes rahuldust, et kolhoos oli vabanenud klassivaenlastest. Ta kavatses Vimplile kolhoosis toimunud erakordsest sündmusest teatama minna. Minnes Tõnsbergide juurde, kus Vimpel viimasel ajal elas, kuulis ta maanteel auto-põrinat ja pöördus tagasi. Ega ometi linnast nii ruttu? Auto pöördus maanteelt kolhoosi keskusse... Hakkas kostma temale jälle väga tuttav noorte laul. Need ju meie inimesed! Ta jäi seisma ühtlaselt sahisevas sügiseses vihmas keset teed. Autotulede valguses äratas ta sõitjate tähelepanu.

Auto peatus.

Juhikabiini uks lükati lahti ja pimedas kajas Leida hele hüüd:

„Esimees, miks te's seisate nõnda keset teed?”

Mõned sõitjad hüppasid autolt maha, nende seas oli ka Vimpel. Joasalu ei teadnudki, et nad olid sõitnud naaberkolhoosi rändkino õhtule.

Joasalu tegi rahvale samas teatavaks Kirsimäe, Sänniku ja Aliisi arreteerimisloo.

„Kas tõesti!”

„Või niiviisi!”

„Noh, sinna nende teegi!” kuuldus hüüdeid.

„Aga kuhu te ise?”

„Ei kuhugi. Sõitke aga edasi! Ma tulen ka.”

Joasalu tundis äkki sooja käe puudutust oma randmel.

„Esimees, tulge istuge minu kõrvale, juhin teid meile — tahaksin teile midagi rääkida,” — see oli Leida.

Jälle alustas keegi rõõmsat laulu, nagu poleks kolhoosi elus midagi erilist juhtunud. Nad tundsid rahuldust, vabanedes inimestest, kes seadsid nende tulevikuteele tõkkeid ette, kes nende saavutusi lammutada tahtsid ja uut kapitalistlikku orjust taga leinasid. Selliste kahjurite likvideerimisele vastasid kolhoosinoored rõõmsa lauluga, unustades nad peaaegu samal hetkel, kui nad neist kuulnud olid.

Elu kulges oma kindlat rada edasi.

Toimetaja H. Tiidus

Kaanejoonise valmistanud A. Koemets

Tehniline toimetaja E. Lellep

Ladumisele antud 26. VII 1950. Trükkimisele antud 18. X 1950. Trükiarv 3000. Paber 56×79, 1/16. Trükipoognaid 22. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 17,6. Arvutuspoognaid 16,85.

MB-06990.

Trükikoda „Tartu Kommunist“, Tartu, Ülikooi 21/23. Tellimise nr. 1940.

На эстонском языке.

Прийт Каяри. Новый путь.

Hind rbl. 8.25

Rbl. 8.25

A-18617
11

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00448763 5